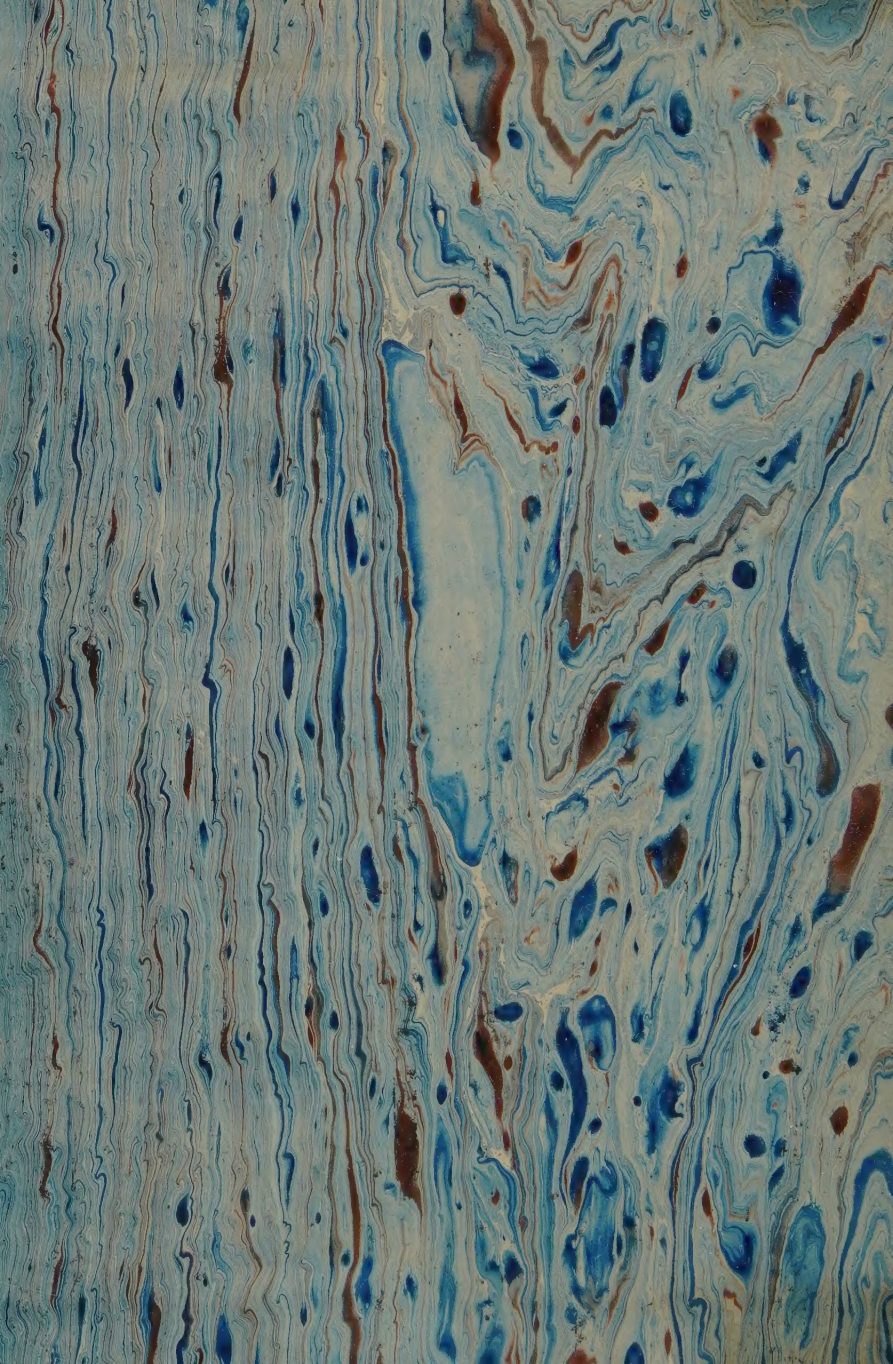

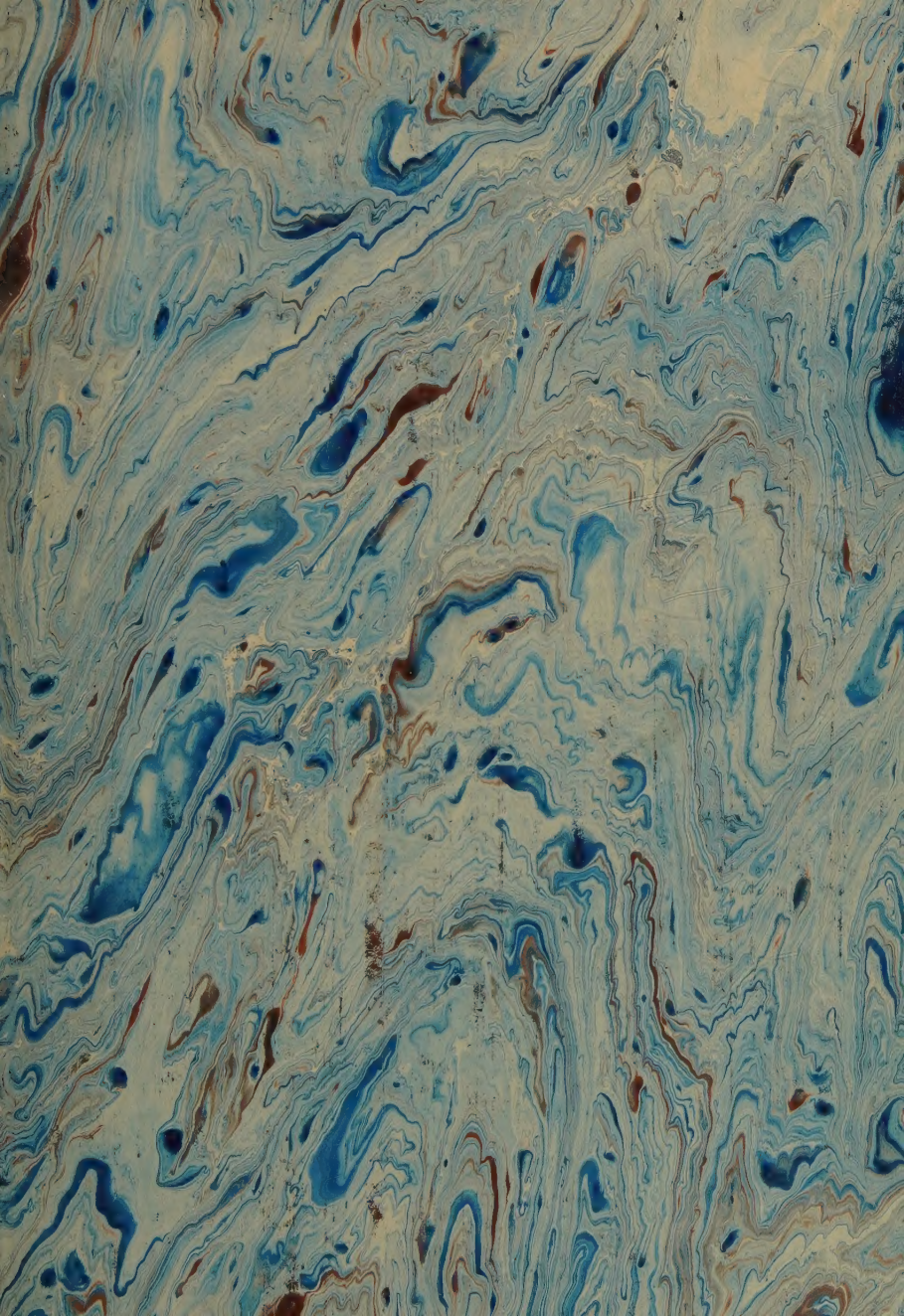

VIII 1963

DE AMORE

ANDREAE CAPELLANI

REGII FRANCORUM

DE AMORE

LIBRI TRES

TEXT LLATÍ

AMB LA TRADUCCIÓ CATALANA

DEL SEGLE XIV

INTRODUCCIÓ I NOTES

PER

AMADEU PAGÈS

CASTELLÓ DE LA PLANA

M.CM.XXX

Copyright 1930 By
Sociedad Castellonense de Cultura

INTRODUCCIÓ

1.—La primera edició de les *Regles de Amor.*—En 1920 la Sociedad Castellonense de Cultura pensà començar la seua col·lecció de «Llibres rars i curiosos» amb una obra en prosa catalana del segle XIV, inèdita fins aleshores i coneguda sots el títol de *Regles de Amor i Parlament de un hom i una fembra.*

Eixa publicació (1) fou feta segons l'únic manuscrit (2. Ll. l. de la Biblioteca Reial de Madrid) qui ens n'és estat conservat.

El malaguanyat arxiver Enric Arderius n'havia fet curosament una transcripció precedida d'una descripció paleogràfica i d'un breu analisi. Fou eixe treball que el president de la Societat abans esmentada, En Salvador Guinot, donà a les caixes. El professor N'Eduard Julià hi va afegir un estudi literari, unes «observaciones críticas», i En Ricard Ca-

(1) *Regles de Amor i Parlament de un Hom i una Fembra*, obra atribuïda al canceller Mossèn Domingo Mascó (segle XIV), ab un estudi crític de Eduard Julià. Castelló de la Plana, 1926, 1 vol. in 8 de XXIV-242 p.

rreras, la propera desaparició del qual deploren tots els erudits, un glossari molt estimable.

Tot era fet quan els editors se convenceren de que les *Regles* no eren una obra original, ni altra cosa — com jo ho havia demostrat en 1912 (1) — que traducció del *De Amore* d'Andreu el Capellà. No era cas de refer-ho tot, i hagueren de contentar-se assabentant-ne als llegidors mitjançant addicions o notes finals.

2.—La segona edició.—Exhaurida eixa edició, la Sociedad Castellonense de Cultura ha cregut convenient fer una reimpressió de les *Regles de Amor* sota llur veritable fesomia. I és eixa cura que ha volgut gentilment encomanar-me.

Per a fer honor a la seua confiança sóc estat tengut de referir-me, de primer, al manuscrit de la Biblioteca Reial. En 1887 i 1901, n'havia fets alguns extractes que em permeteren reconèixer-hi la versió catalana d'Andreu el Capellà. En juliol de 1928 vaig col·lacionar tots els passatges de la transcripció d'Arderius presos com a dubtosos per mi. És deure meu declarar que és exacta, en general. Les omissions i les lectures errades hi són poc nombroses. He corregit dins la meua edició aquelles que hi he descobert, sens indicar-ho en nota, però, per tal de no carregar massa els peus de pàgina inútilment.

Encara difereix mon texte del d'Arderius perquè no és diplomàtic. No hi havia cap d'interés en reproduir totes les particularitats del manuscrit ara que podem, comparant-lo

(1) *Auzias March et ses prédécesseurs*, p. 182, nota 4.

a l'original llatí, compendre sens massa dificultat les idees i restablir en la seua integritat les frases del traductor català.

He deixat també les anotacions i les mans indicadores qui omplin les marges del manuscrit. Procedeixen d'un lector atent i metòdic que volgué resumir per a l'ús seu algunes amplificacions i n'ha subratllades altres.

3.—El *De Amore* i sa versió catalana. Llacunes i valor d'aquesta.—Tots els meus esforços s'han dirigit, com era natural, a l'aproximació, a la comparació de l'original llatí i del text català.

He posat al costat de la traducció catalana, amb l'indicació entre [ ] de les pàgines, el text del *Tractatus de Amore* segons l'edició E. Trojel (1), publicada en 1892 a Copenhague, i gairebé ja introbable. De l'abundant *varia scriptura* no he deixat, però, que les lectures qui poden aclarir la versió catalana i que probablement tingué el traductor a la vista. I encara no m'he subjectat a notar-ho tot (2).

(1) Andreae Capellani regii Francorum De Amore libri tres. Recensuit E. Trojel. Havniae. MDCCCXCII. In libraria Gadiana. 1 vol. in 16 de LVI-370 p.

(2) Les sigles de que ens hem servit en les nostres variants seguint a Trojel son les següents:

A codex Ambrosianus;
B cod. Guelferbytanus 83, 18;
C cod. Vaticanus;
D cod. Parisinus 8758;
E cod. Montepessulanus;
F cod. Gaddianus;
G cod. Guelferbytanus 71, 20;
H cod. Monacensis;
I cod. Parisinus 10363;
b editio anni 1610 (codex Lipsiensis);
O consensus codicum *C D E F H* et editionis *b;*

Res més útil i instructiu que eixa confrontació que ens permet tot seguit mesurar la importància del treball que es va imposar el traductor o allò que ens resta d'ell.

Tres llacunes principals trobem nosaltres:

La primera que comprèn el prefaci d'Andreu el Capellà, el capítol I i gairebé tot el capítol II del seu primer llibre, prové evidentment de la pèrdua del foli primer del manuscrit. La segona va de la pàgina 123 a la pàgina 144 del text llatí i, com comprèn els capítols sobre l'amor dels clergues, de les monges i de les «bagasses», podem suposar que un lector ofuscat els féu prudentment desaparèixer. La mateixa sort va tindre un poema provençal-català contemporani, derivat dels nostres *fabliaux* i que jo anomenaria *El sagristà i la Burgesa* (1). La tercera llacuna, la més important, va des de la XVII[a] regla d'amor fins a l'acabament del *De Amore*. L'absència de la fi del segón llibre, si admitim que ell rematava la traducció, s'explica fàcilment per la desaparició del foli darrer. El primer i el darrer foli com en tants d'altres manuscrits han estat malmesos o trossejats. D'això se'n seguiria que el terç llibre

P consensus codd. *D E F H* et *b*;
R consensus codd. *D E F H*;
T consensus codd. *A B*;
V consensus codd. *C D F*;
Z consensus codd. *E H*;
cf. ceteri;
omn. omnes codices;
om. omittit vel omittunt;
add. addit vel addunt.

(1) E. Moliné i Brasés, *Textes catalans-provençals dels segles XIII i XIV* (Extret del *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1912, XII, n.º 48). Vege's el nostre estudi sobre el *Fabliau en Catalogne* en els *Estudis Universitaris Catalans*, XIV, 511.

d'Andreu el Capellà *De reprobatione amoris* no fou traduit, hipòtesi molt més probable si pensem que devia interessar molt menys que els primers al traductor català o a son instigador. Allò que es demanava del *Tractatus* era el pertanyent a l'orige de l'amor, a les seues formes i a les seues lleis més que no els seus remeis i la seua «reprobació». Aquesta part darrera fins sembla a alguns contradictòria de les altres. No és, doncs, per a meravellar-se'n si restà exclosa de la traducció catalana.

Altres passatges—paràgrafs, frases o membres de frase—varen ésser omesos o suprimits. Alguns n'he senyalat, solament alguns, mitjançant els punts suspensius.

En resum, el nostre català no es proposà fer una traducció literal. No vol reproduir exactament el seu model, seguir-lo mot per mot, son desig és abreujar-lo; mai allargar-lo; ell no hi afegeix res seu, si no són els contrasentits.

El paral·lel del llatí i del català ens dóna a conèixer, en efecte, molt prompte i d'una manera decisiva, quan poca és la confiança que aquest mereix. *Traduttore, traditore:* mai tan justament podria dir-se com ara. Els lectors qui se'n contentarien, volent conèixer les idees d'Andreu el Capellà, serien decebuts. Ho tornem a dir, contrasentits, i, cosa pitjor encara, llocs mancats de sentit n'hi ha prou. En senyalo alguns; de recercar-los tots prou que m'he guardat. És una mena de cacera que recomano a aquells que interessarà el llibre, un sport qui mai deixa de produir alguna satisfacció. I, cosa curiosa, els més nombrosos d'eixos falls provenen d'errades lectures del text llatí o d'una resolució defectuosa, i devegades extravagant, de les abreviatures que segurament s'hi trobaven. Vegeu-ne alguns exemples: *domice-*

llus (dominicellus) per *domicilio*, *affectus* per *effectus*, *monentur* per *mouentur*, *statum* per *statim*, *precibus* per *pellicibus*, *praesepio* per *praecepto*, *vinetum* per *verum*, etc... Tot això ens revela un clergue prou ignorant, mal coneixedor de la gramàtica llatina i que ni tal com s'escrivia aleshores el llatí podia llegir-lo correctament. Fins el bon seny li negariem llegint alguns passatges gairebé ininteŀligibles... i ininteŀligents en absolut.

Cal, però, reconèixer que moltes divergències comprobades entre el català i l'original són imputables al manuscrit llatí utilitzat per aquell. És per això que jo he senyalat, com ja he dit, al peu del text llatí, algunes de les variants a les quals correspon la traducció. És un treball que no he fet més que iniciar, deixant a uns altres el plaer de terminar-lo.

Tot i amb aquestes atenuacions és prou clara la insuficiència en llatí del traductor català.

4.—El traductor català del *De Amore*.—El bibliògraf valencià del segle XVIII, Josep Mariàn Ortiz, escrigué de propia mà a la capçalera del manuscrit de la Biblioteca Reial: *Regles de Amor y Parlament de vn Hom y vna Fembra fetes per Mn. Domingo Masco a requesta de la Carrosa Dama del Rey Dn. Juan el I...* com posà per títol a una altra part del mateix manuscrit que conté la traducció catalana d'algunes tragèdies de Séneca: *Tragedia de Hercules y Medea por Mn. Antoni Vilaragud dedicada al Rey Dn. Juan el I.* Ortiz, reproduint sens dubte una notícia de la que calla l'orige, no precisa més. Respecte a les *Regles de Amor*, però, considerant-les com originals, conclogueren

que Domenec Mascó n'era l'autor, mentres tots admeteren del primer moment que Vilaragut no era altre que el traductor de la tragèdia, o millor, de les tragèdies al costat de les quals havien posat el seu nom. Avui que sabem ja a qui són degudes les *Regles de Amor*, l'expressió «fetes per» no pot significar altre que el mot «por» empleat per a designar la traducció de Séneca. Mascó, doncs, seria el traductor d'Andreu el Capellà com de Séneca ho és Vilaragut.

Però encara això serà la veritat?

Domenec Mascó era doctor en lleis i vice-canceller del Rei d'Aragó. En 1.er d'abril de 1386 (1), l'Infant, el futur rei Joan I, li demana per mig d'unes lletres en llatí, un eixemplar de Titus Livius que vol fer copiar. Era, doncs, un lletrat, avesat a les dificultats que la lectura del llatí presentava en aquells temps. No és inverosímil que haja escrit ell mateix la traducció del *De Amore* farcida d'interpretacions i lectures errades, i que denota un llatinista poc experimentat?

Creem més bé que aquest cortesà de Joan I, massa ocupat en les cures del seu càrrec, no traduí, però féu traduir per qualsevol clergue a sou d'ell eixa obra que l'amiga del Rei no era capaç de llegir en el text original. Traduit per a ell ha estat cregut traduit per ell. I eixe fet de tots els temps, ho és encara més de l'època migeval, menys escrupulosa que nosaltres per ço que pertany a la propietat intel·lectual.

Heus ací tot allò que podem dir, segons les dades que ens són conegudes i que tenim a mà, de Domenec Mascó i de la intervenció seua en la traducció del *Tractatus de Amore*.

(1) Antoni Rubió i Lluch, *Documents per l'història de la cultura catalana migeval*, I, 339.

5.—Data d'aquesta traducció.—El llibre d'Andreu el Capellà era conegut ja, com vorem, a Catalunya; però la idea de traduir-lo naixqué a l'entorn de Joan I i de sa muller Violant de Bar, després de llur exaltació al soli. Feia ja temps s'aplegava prop d'ells un cercle de senyors lletraferits i de dames al qual pertanyen, entre molts altres, Bernat Metge, Domenec Mascó, Antoni Vilaragut, Na Carrosa de Vilaragut. Violant presideix aquestes sessions literàries i galants (1), de la mateixa manera que a França ho havien fet, al segle XII, Elienor d'Aquitània i Maria de Champanya. Hi raonen de poesia i d'amor. El Rei canta, acompanyant-se amb la rota, ballades, virelais o rondells per ell compostos en francés i mesos en música (2) a la manera de Guillem de Machaut. Altres hi lligen *noves rimades* inspirades gairebé totes, en les novel·les de la Taula Rodona i mesclades a voltes amb curtes poesies franceses. Les cobles a la manera provençal no hi són tampoc menyspreades, anc que hom hi prefereixca els gèneres i els assumptes de la França del Nord. Hi retorna a ésser en moda l'amor cortés, s'hi discuteixen complicades qüestions de casuística eròtica. Per a plantejar-les i resoldre-les hom s'hi ajuda de les *Demandes et réponses d'amour* conegudes a França sota el nom de *Chastel d'amours* (3). S'hi posa en pràctica el *flirt*, o, en altres termes, l'amor fora del matrimoni seguint les regles promulgades per Andreu el Capellà. El Rei s'enamora així

(1) *Romania*, XLII, 175-6, LIV, 198-203.

(2) Bernat Metge, *Somni*, ed. «Els Nostres Clàssics», 1925, pàg. 18; A. Rubió i Lluch, *Documents*, I, 283.—Vegi's Am. Pagès, *Ballade «notée» en l'honneur du roi Jean I d'Aragon* en *Romania*, LV.

(3) Am. Pagès, *La version catalane du* «Chastel d'Amours» (Extret dels *Annales du Midi*, t. XXXIX, p. 362-374.)

d'una dama de sa cort, Na Carrosa de Vilaragut, potser muller de N'Antoni Vilaragut, son majordom, el mateix traductor de les tragèdies de Séneca (1); aquell llaç no és tingut com a blasmable sinó a la llarga, per les despeses que porta i quan esdevé perillós per a les públiques finances. Fou, doncs, entre 1387 i 1389, quan la favorita, «la Carrosa», com li deien irrespectuosament, era totpoderosa i abans que fos exilada per exigència de les Corts aplegades a Montçó (2) que degué ésser traduit el *De Amore*. Ella coneix el francés i llig Guillem de Machaut, el poeta predilecte de son Rei, però no sap llatí i cal una traducció per que puga assaborir el manual del perfecte amador i de l'amadora perfecta; i eixa traducció és encomanada al vice-canceller Domenec Mascó.

Així va ésser acollit a Catalunya, a mitjans del segle XIV, el *Tractatus de Amore* o *De arte honeste amandi* que escrigué, segons creuen Trojel i Bossuat cap a les darreries del segle XII, per inspiració de Maria de Champanya, el seu capellà Andreu. Aquesta versió catalana és posterior a les dues franceses fetes des del XIII^èn segle, la una parcial i en prosa en el *Doctrinal* d'Enanchet (1287), l'altra, més completa i en vers, per Drouart la Vache (1290), i a les dues italianes de primeries o de mitjans del segle XIV. En canvi precedeix a les que Eberhard Kellner en 1404 i més tard, a

(1) «Mossen Antoni Vilaragut, caballero valenciano, mayordomo de D. Juan I y hecho barón de Dos Aguas en 1388», diu J. Massó Torrents seguint la *Biblioteca Valenciana* de Fuster, en *Manuscritos catalanes de la Biblioteca de S. M.*, Barcelona, 1888, p. 35.

(2) V. Balaguer, *Historia de Cataluña*, V, 251-4.

la fi del mateix segle, el metge bavarés Hartlieb en donaren en alemany (1).

Aquesta traducció no sembla haver-se estés gaire. En trobem, si, menció d'un exemplar de l'obra del Capellà sota el títol de GUALTER, *de Amor*, en la biblioteca de Micer Pere Becet (1365-1430), batlle general de Catalunya; però no hi cal veure probablement altre que el text llatí (2).

6.—Influencia del *De Amore* en la poesia catalana dels segles XIV i XV.—Encara abans, però, d'ésser traduit en català, el *De Amore* havia estat en gran favor entre els poetes de Catalunya, favor que persistí fins a l'acabament del XVèn segle.

a) **Les *noves rimades* de Jacme i de Pere March.**—Jacme March († cap a 1400) i Pere March († 1413) reflecten sa concepció de l'amor i li empren generalitzant-lo el procediment literari que caracteritza algunes de llurs poesies. Permitiu-me de reproduir ací el que ja vaig escriure sobre aquest assumpte en mon preàmbul a llurs *noves rimades* inèdites (3).

«Aquest art d'amar no podia passar desconegut dels Marchs i dels seus contemporanis. Tenia el mèrit d'ésser el codi més complet de l'amor cortés tal com l'havien conce-

(1) Pio Rajna, *Tre studi per la storia del libro di Andrea Capellano* (Studj di filologia romanza, pub. da Ern. Monaci, t. V, Roma, 1891, in 8) i Bossuat, *Drouart la Vache traducteur d'André le Chapelain*, París, 1926, in 8, p. 24-6.

(2) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV, 608, n.º 77; cf. *Romania*, LIII, 420.

(3) *Poésies provenço-catalanes inédites du manuscrit Aguiló* (*Romania*, LIV, 200).

but els trovadors i posat de moda a la França del Nord, Elienor de Poitiers i Maria de Champanya. Ell consagrava l'aproximació de la poesia del Nord a la del Migdia. No podia, doncs, no ésser acollit amb favor a la cort d'Aragó, dins un ambient guanyat de molt de temps enrera per la literatura provençal, i on, gràcies a les noces tractades en França pel fill major del Rei, el futur Joan I (1350-1396), penetraven més i més cada dia els llibres i les costums del nostre país. A Barcelona i a València potser també foren organitzades reunions mundanes a l'estil d'aquelles que havien presidides Maria de Champanya, Aelis de França i Ermengarda de Narbona. S'hi lligeren novel·les franceses, s'hi raonà d'amor i de poesia; s'hi flirtejà.

»Entre els qui prenien part en aquelles reunions literàries se distingiren els nostres poetes cavallers [Jacme i Pere March]. No cal meravellar-se'n, doncs, si ells han pintat o fet obrar en llurs novel·les l'amor refinada i subtil desenvolupada per Chrétien de Troyes en mantes novel·les i de la qual Andreu el Capellà havia donat la teoria. Ara que això, si els hem de creure, no era altre que un joc de societat, un passatemps inofensiu. Cada cavaller cortejava a una dama amb llicència del seu marit; la dama era autoritzada per a amar-lo, si ell era «lleal i bo», i sots condició que ella es contentàs d'un sol. Vege's la idea qui se'n desprèn del *Salut d'Amour* publicat per P. Meyer (1). Bernat de Só aprova aquestes pràctiques (2). Jacme March cercava per a elles un refugi segur en sa *Joyosa Garda*. Pere March invoca sobre

(1) *Romania*, XX, 194-202.
(2) *Vesió*, v. 705-30 (*Romania*, LIV, 50).

elles les benediccions del Cel (1). No pot haver amor veritable sinó fora del matrimoni, mes un tal sentiment deu ésser purament intel·lectual. La religió, a la qual els nostres poetes —com els mantenedors del Consistori de Tolosa—pretenien romandre fidels, no podia tol·lerar-los sense aquesta condició.

»Les novel·les de Jacme i de Pere March ens ofereixen marques més precises i menys difuses de la influència d'Andreu el Capellà. En una de les imaginàries converses incloses dins son llibre, un cavaller s'esforça per demostrar a una dama que ella pot amar sense deixar d'ésser una casada perfecta. La dama dubta i fa objeccions. Ambdos decideixen adreçar-se a la comtessa de Champanya i junts confegeixen unes lletres per tal de sometre-li llur diferència. En sa resposta, datada a 30 de maig de 1174 (2), la comtessa Maria es decanta del costat del cavaller i pronúncia una veritable sentència.

»Aquests tres procediments (diàleg, lletres datades, sentència) tornem a trobar en Jacme March. Son *Debat entre Honor e Delit* és un veritable procés finit per una sentència en bona i deguda forma. En sa *Joyosa Garda* el rei d'Amor i els seus sotmesos dialoguen i escriuen lletres datades i signades. Pere March es preocupa també d'imitar en ses ficcions poètiques les costums de la vida real. Si vol obtenir de son senyor, el Duc de Gandia, la recompensa de sos bons i llargs serveis li endreça son *Compte final* per

(1) *Mal d'amor*, v. 300-1 (*Romania*, LIV, 248).

(2) La data de 1076 donada per nosaltres en el nostre treball de *Romania* és errada; d'altra part, la lletra datada és la resposta de la Comtessa Maria a la que li havia estat adreçada.

deu i haver. A una dama que patia del *Mal d'Amor* expedeix una consulta medical amb diagnòstic, pronòstic i tractament.

»Hi és un esforç per substituir a la narració la vista de les coses o llurs imatges concretes, una forma de realisme literari o bé és açò un pur amusament, una necessitat de contrafer, en la pintura dels sentiments humans, les maneres i el llenguatge propis d'altres circumstàncies, en un mot, la parodia? Com sia aquest sistema, aquest artifici dóna a les composicions dels Marchs un aire de familia, i n'és, si val a dir-ho així, la marca distinctiva. Recentment és estat publicat un poema anònim titolat *Dispensaçio de la senyora de Moxén* (1). L'autor imagina una entrevista, a Avinyó, amb el Papa Gregori IX i li demana autorització per a casar-se amb sa cosina, Na Isabel Cornell, senyora de Moxén (Mogente). El Pontífex li fa lliurar tot seguit, amb data 5 de maig de 1370 per un comissari nomenat a l'efecte, una dispensació de la qual ell dona la tenor. No hi cap dubte. Aquesta amable facècia—on hi ha per desgràcia poc lloc per a la poesia—és del nostre Jacme March. Fins, si no fos en el manuscrit seguida de son *Debat*, podriem atribuir-li-la amb absoluta seguretat (2).

»La idea d'una Ordre d'Amor, d'una sort de cavalleria en la qual s'apleguen llurs fidels d'un i d'altre sexe (*Rauser*

(1) *Archivio storico per la Sicilia orientale*, XI, (1914), p. 250.

(2) Seguint el mateix procediment, un poeta de la fi del segle XIV, Fra Johan Basset, composà també, en *noves rimades* de 4 sil·labes, un electuari (*letovari*) adreçat a Garau de Massanet (*Anuari de l'Institut d' Estudis Catalans*, V, 70). Hi ha dins el *Cançoner* de l'Ateneu Barcelonés, ms. n.º l, fol. 79, un «Letovari», prou més burlesc, adreçat a Mossen Johan [de Masdovelles?].

de vida gaya, 164, *Joyosa Garda*, 82, 251-7) tant pot procedir de les novel·les de la Taula Rodona com del *De Arte honeste amandi*.»

b) **Els diàlegs amorosos.**—El diàleg amorós del qual ens ofereix nombrosos exemples el tractat d'Andreu el Capellà, tornem a trobar-lo en la *Requesta d'amor tançonada* que Gabriel Ferruix se complagué en compondre en un metre complicat «ab rims croats e encadenats, ab empelt, e bioch tot solt e cabfinit» (1).

Un altre diàleg amorós «d'un hom i una fembra», copiat incompletament dins el Cançoner (fol. 208) de l'Ateneu Barcelonés sota el títol de *Clamor d'un anemorat de sa'nemorada*, i atribuïble a Johan de Masdovelles, no s'enllaça sinó indirectament amb Andreu el Capellà, per mitjà de la *Complainte d'amours avec sa response* (2) i de la *Belle dame sans merci* d'Alain Chartier, derivats, com és sabut, del *De Amore* (3).

Hom podria reconèixer amb prou facilitat altres diàlegs poètics del mateix gènere dins la literatura catalana del XV^èn segle.

c) **El Palau i els Camps Elisis de l'Amor.—La *Vesió* de Bernat de Só** (1382).—La part, però, més coneguda del *Tractatus* ha estat la descripció del Palau i dels Camps Eli-

(1) Ens ha estat conservada dins els mss. Hb, J, K, N, segons les sigles adoptades per J. Massó Torrents, en sa *Bibliografia dels antichs poetes catalans* (*Anuari de l'Inst. d'Est. Cat.*, V, 1913-14).

(2) *Alain Chartier*, éd. du Chesne, p. 684-94.

(3) Bossuat, *Drouart la Vache*... p. 30.

sis de l'Amor (1), magnífic tríptic a propòsit per a inspirar als pintors i als poetes.

El primer quadre representa el palau del déu. És un castell de quatre portes. La una a l'Orient que és la més bella i reservada per al déu. L'altra a Migjorn, sempre oberta, on les dames que amaren segons les seues lleis no deixen mai son brancal. La terça, la Occidental, també és oberta, però desertada de l'estol errant de les enamorades vulgars i luxurioses. La quarta, per fi, la Septentrional, la custòdia de la qual pertany a les dames insensibles i fredes, no escalfades per cap raig de l'Amor, sempre és tancada.

La cavalcada del déu d'Amor és el quadre segón. Andreu, perdut per un bosc on cavalcava al seguici del seu Senyor, té un somni i veu de sobte una sumptuosa comitiva de cavallers i d'amazones qui porta al davant el déu d'Amor, cenyit d'àurea diadema. Darrere d'ell venen les enamorades amb robes de gran preu damunt d'elegants corcers. Cascuna d'elles és servida de tres cavallers a peu. Un estol de diligents cavallers les segueix. Una altra secció de dames ve tot seguit desordenades però, i turmentades sens treva pels qui les encalcen. Una terça és la de les belles desdenyoses, cobertes amb vestits lletjos i fora saó, abandonades de tots, muntades en cavalls coixos i ètics, cegades per la pols.

Una d'aquestes darreres crida a n'Andreu per son nom i li explica ço que ell ha vist, a quines penes són condemnanades aquelles qui han menyspreat l'Amor i renegada la

(1) *De Amore*, p. 51-64.

llei d'aquest senyor sobirà del món, quins gaudis frueixen pel contrari aquelles que l'han obeit.

Guiat per ella visita tot seguit els Camps Elisis de l'Amor, i aquesta és el terç quadre de la composició al·legòrica.

Tres regions, corresponents amb tota evidència al Paradís, al Purgatori i a l'Infern dels cristians, s'ofereixen als seus esguards. La primera és un prat formós on seu Venus al seu soli d'or, sota l'ombra d'un gran arbre d'on surten en totes direccions, rierons frescs poblats de petits peixos. Al seu costat hi ha un setial buit que és el del seu fill. Altres seràn ocupats pel chor primer de fembres enamorades i prop d'elles es meten a son pler llurs cavallers servents. En aqueix temps canten joglars acompanyant-se de la rota i tanyen tota mena d'instruments.—La segona és un terrer humit on desaigüen els rierons de la part superior. Hi són en aigua gelada, cruixint les dents i gemecant les fembres disbauxades i sensuals. El qui fa esbornar-se llurs patiments és l'espectacle de la glòria fruïda per llurs veïnes.—Per fi la terça és un desert àrid, una veritable foguera on són les fembres fredes qui no amaren mai, assegudes en feixos d'espines travessats d'una branca que sacsegen dos homes per llurs caps, per tal de que sense treva siga treballada i malmesa llur carn massa hostil a l'Amor mentres llurs peus nus reposen sobre un sol cremant.

Andreu implora al déu d'Amor en favor de la malaurada qui l'ha guiat. El déu li mana de referir la visió que ell ha haguda per totes bandes on serà alguna dama de valor per tal que ella s'estalvie els càstigs dels quals ell és estat testimoni. Per fi ell li revela els deu manaments d'Amor.

Oïda aquesta narració la fembra noble amb la qual

Andreu el Capellà fa raonar l'home noble cuita de declarar que ella no vol ja romandre més temps fora de l'Ordre de l'Amor i que ella entrarà en son castell per la porta del Mitjorn.

D'aquestes pintures trobem reminiscències o imitacions en l'antiga poesia catalana.

Ens sembla que Bernat de Só (1315?-1385) ha llegides aquestes pàgines admirables i n'ha fet passar algunes pinzellades a la seua *Vesió* (1382). Hom pot veure resemblances en l'escomençament de les dues visions. L'evocació dels catorze prínceps a l'entorn del Macrocosme, en l'obra de Bernat, també recorda en alguns punts la cavalcada del déu d'Amor i son seguici en el *De Amore* d'Andreu el Capellà (1).

d) **El *Salut d'amour*, nova rimada del XIVèn segle.**—És més que res la narració de les joies i dels patiments reservats a les enamorades en la vida futura que ha interessat els llegidors catalans. Drouart la Vache l'havia treta de sa traducció francesa des del XIIIèn segle, jutjant sense dubte escandalós que els premis vagen a les luxurioses i les penes a les castes. I és per aquesta mateixa raó que un lector pudibund tragué les pàgines corresponents de la nostra versió catalana.

Pel contrari dos poetes catalans n'han fet l'assumpte més o menys exclusiu de llurs poemes.

El primer és l'autor d'una *nova rimada* publicada per

(1) Vege's la nostra Introducció a la *Vesió* de Bernat de Só en *Romania*, LIV, 35.

P. Meyer sota el títol de *Salut d'amour* (1) i que ell fa recular a les primeries, essent el cert, que pertany, al nostre veure, com la major partida de les altres noves rimades, a l'acabament del XIVèn segle, a l'època que la poesia narrativa inspirada per les novel·les de la Taula Rodona floreix a Catalunya.

Son anònim autor vol mostrar els turments qui aguarden a l'altra vida les fembres qui han menyspreat el déu d'Amor i ell imagina la següent història. Un pobre cavaller amava la muller d'un comte. Res de blasmable no era encara passat entre els dos, llavors que un dia el comte anà a caçar al bosc amb sa muller i amb alguns dels seus familiars, un dels quals era el nostre cavaller. Un gran cérvol blanc se llevà. L'encalcen, mes el cavaller i la dama resten darrere i s'aturen a la vora d'una ombrívola fontana. Descavalquen i lliguen llurs cavalls prop de la font. El cavaller prega aleshores cortesament a la dama qui el resisteix. Ells s'enllestien per a continuar llur camí, aleshores que vegeren venir set dames damunt palafrens blancs com la neu amb arnesos ornats de flors blaves i daurades. Les dames eren abillades magníficament. La una d'elles començà a cantar una traça de rondell que P. Meyer ha traduit amb desembaraçada elegància en vell francés:

Qui leyalment serveix amors
Bon marit ha;
Nos la servirem tots jorns.
Qui leyalment serveix amors.
Per so avem, ses dolors,
Joy qui no falra.

(1) P. Meyer, *Nouvelles catalanes inédites* en *Romania*, XX, 193-209.

Descavalcaren les dames, colliren flors, se rentaren la cara a la font i després de tornar a cavalcar desaparegueren sobtadament.

Tot seguit aparegueren altres set dames, mal vestides, ploroses, cavalcant, sense aparells ni sella, mules magres negres i descarnades. Afligides, turmentades, i malgrat això les millor fetes, cantaven aquesta altra mena de rondell:

Deus! car fom tan erguyloses
Tostemps contr'amor, en plor,
Languen ab dolor.
Tostemps serem angoxoses,
Deus! car tant fom erguyloses.
E serem axi ploroses
Per ceyll[s] que dolor d'amor
Sofriren tot jor.

Descendiren prop la font i volgueren beure-hi. Però el déu d'Amor sorgint sots forma d'un cavaller jove, fort i gran, amb una espasa resplendent que portava en la mà, les féu retrocedir, menaçant-les de duplicar llur pena.

Veient açò pregà a son cavaller la dama d'assabentar-se de les causes de llur aflicció. Ell demana una d'aquelles malaurades, qui li respón de mala gana que ses companyes i ella són mortes fa cent anys. Les set primeres, bellament vestides, concediren a llurs amics, qualsevol que en fos la condició, tot ço que exigeix Amor, i eixa és la raó de que elles són plenes de goig i ho seràn sempre. Les set altres dames no han tinguda compassió envers aquells qui les requeriren d'amor, i és per això que elles cavalquen mules de l'infern i pateixen suplicis eternals.

Com la dama noble del *De Amore* que no vol patir els càstigs reservats a les insensibles i se declara resolta a triar el que creurà digne d'ella (1), l'heroïna del *Salut d'amour* no vol «cavalcar les mules de l'Infern» i es dona a son cavaller.

Les dues narracions no deuen ésser tan solament col·locades juntament, tot i restant independents, segons l'opinió de M. Trojel que refereix Paul Meyer fent-la també seva (2). Sense dubte difereixen en alguns punts de detall qui fan honor al talent d'invenció de l'autor català, però en tot ço qui és essencial ofereixen massa resemblança per a que no hi haja entre elles cap parentiu.

e) **La *Gloria d'Amor* de Fra Rocabertí** (vers 1461).— També és en el *De Amore*, i en particular en els passatges que havem analitzat més amunt, on cal cercar el primer orige i el pregón sentit de la *Gloria d'Amor* de Fra Rocabertí escrita als voltants de 1461 (3).

Aquest poema fins a 1916 cregut una mera imitació de la *Divina Comèdia*, és incontestable que té mantes pinzellades emprades de l'*Infern* de Dant (4). D'aqueix procedeix també, amb alguns canvis, la versificació que hi és més freqüent, el tercet o la «terzina». Però tot això és episòdic o exterior a l'obra la qual resta inexplicada en el seu fons.

(1) *De Amore*, p. 63.

(2) *Romania*, XX, 615.

(3) H. C. Heaton, *The* Gloria d'Amor *of Fra Rocaberti*, New York, 1916, in 8. 167 p.

(4) En les notes de l'edició Heaton són remarcades totes aquestes influències.

Prou més s'esclareix quan hom l'acosta com ho han fet Landau (1) i Heaton a l'*Amorosa Visione* del Boccacci.

En el poema italià i en el català l'autor recompta que, turmentat d'amor, ha tingut un somni. Errant a l'aventura és arribat davant un castell meravellós que li ha fet visitar una formosa damisel·la i d'on ell ha albirat un gran jardí, al centre del qual s'asseia damunt son soli l'Amor amb Venus al seu costat. Els famosos enamorats de tots els temps els rodegen per totes bandes, els uns fruint eternals felicitats, els altres sotmesos a inacabables patiments.

Heus ací, diu Heaton, tot l'armaçó (framework) de la *Gloria d'amor* i de l'*Amorosa Visione*. Però ell ja era, com havem vist, el del Palau i dels Camps Elisis de l'Amor en el *Tractatus* d'Andreu el Capellà.

Cal, doncs, suposar que Boccacci i Rocabertí han poat tots dos eixa font, o bé que Rocabertí no se'n ha aprofitat que indirectament, pel mitjà de l'*Amorosa Visione*.

Ara bè, M. Heaton remarca per son compte diferències prou importants entre els poemes de Boccacci i de Rocabertí per a que hom puga admetre la segona hipòtesi.

Una de les diferències és que la *Gloria d'Amor* sols s'ocupa de l'Amor i dels enamorats, i, en canvi, en l'*Amorosa Visione*, l'autor ens presenta els triomfs de la Prudència, de la Glòria, de la Riquesa i de la Fortuna. Com aquests darrers temes no són estats tractats en el *De Amore*, podem concloure que són afegits del Boccacci, i que Rocabertí, deixant-los a banda, ha restat fidel a Andreu el Capellà.

En un altre punt es discosta la *Gloria d'Amor* de l'*Amo-*

(1) Marcus Landau, *Giovanni Boccaccio: sein Leben und seine Werke*, Stuttgart, 1877, p. 67.

rosa Visione i s'acosta al *De Amore*. El jardí d'amor hi és descrit com real; el poeta i son guia s'hi promenen, encontren les ombres dels enamorats i les enamorades i raonen amb elles. El mateix és en el *De Amore*. Al contrari en l'*Amorosa Visione* el jardí és pintat en un dels murs exteriors del Castell, i a l'entorn d'un personatge principal, són disposts i agrupats els enamorats i les enamorades il·lustres, poc més o menys com, en el *Roman de la Rose*, les imatges dels vicis figuren damunt la murada que clou el jardí de «Deduit».

Totes aquestes resemblances però, entre el *De Amore* i la *Gloria d'Amor*, tot i essent molt interessants, tenen sols, si no m'enganyo, una importància secundària.

Vetaquí coses qui pertanyen de més prop a l'assumpte essencial, a la concepció general de l'obra catalana.

Rocabertí ha volgut escriure un poema a la glòria de l'amor a la manera que ho havia fet Andreu el Capellà en una obra equivalent, en molts aspectes, a un poema. Aquesta glorificació de l'Amor, la realitza el *De Amore* per l'espectacle que ens ofereix de l'estatge encantat de son déu i per el dels gaudis eternals concedits als seus fidels i de les penes imposades per sempre als indiferents. D'una part la grandesa i la magestat del Déu i d'una altra, sa omnipotència manifestada per ses institucions i ses obres: *coeli enarrant gloriam Dei*. «Jo t'he permés, li diu ell en persona (1), de contemplar les nostres meravelles, per tal que tu pugues

(1) Nostra tibi sunt concessa videre magnalia, ut per te nostra valeat ignorantibus gloria revelari, et ut tua praesens visio sit multarum dominarum salutis occasio. (*De Amore*, p. 61).

revelar nostra *glòria* a aquells qui la ignoren i que ta visió d'avui siga per moltes dames ocasió de llur salvació».

De totes aquestes dades la *Gloria d'Amor* no és altre que el desenvolupament potser un poc inhàbil i pel mitjà d'elements presos un per tot. No hi ha més, de l'altre costat de la mort, que dos estols d'ànimes, els benaurats i els condemnats, aquells que han servit Amor i aquells que l'han traït; els insensibles són probablement arranjats en aquesta segona categoria. Ultra açò ell ha poblat el Paradís i l'Infern de l'Amor, no de multituds anònimes, però si de personatges històrics, a la manera de Dant.

Més bé sembla que la freqüentació del *De Amore* li ha ensenyat a discernir tot el que podia derivar-se'n o il·lustrar-lo. Els dos poetes francesos Froissart i Alain Chartier, als quals ell pren elements, són precisament dels qui han conegut i imitat Andreu el Capellà.

Froissart li ha donat el personatge al·legòric de *Connaissance*—que ell apel·la «Conaxença dels amants»—per que ella és llur mitjancera prop del déu. El *Trésor amoureux*, ens la mostra des del començament (1), introduint el poeta-cronista dins la residència del rei Amor i designant-li els seus vassalls i íntims servidors. No és aquest el paper que ella fa en la *Gloria d'Amor?*

D'Alain Chartier ha imitat primerament el diàleg de la *Belle dame sans merci*, en sa conversació amb la «donzella Conaxença» (2), ultra això ell ha evocat la pròpia *Belle dame sans merci*. En fa el tipus de les belles desdenyoses

(1) Froissart, *Poésies*, ed. Scheler, III, 52-281.
(2) Ed. Heaton, p. 59-61, del vers 204 al v. 283.

a les quals és perpetualment defensada l'entrada al Jardí de l'Amor i qui es planyen eternalment.

Rocabertí, per fi, porta a acabament sa obra com Andreu el Capellà la seva, per una espècie de palinòdia. Sense dubte l'Amor és la font d'actes virtuosos i de gloriosos fets, mes ell ha inspirat també prou odis i crims i al capdavall és millor abstenir-se'n:

Be viu gonyar qui d'amor se lunyaven!

El *De Amore* ens ajuda així a ordenar un poc i il·lustrar allò qui, segons la nostra opinió, en la *Gloria d'Amor* no és altre que un esboç inhàbil i obscur, on, sota l'obsesió de múltiples i diverses lectures, l'autor s'ha vist amb prou feines per poder fixar son pensament.

f) **L'episodi de la conquesta de les regles d'amor. —La *Faula* de Guillem Torroella** (a. 1381).—Altre episodi del *De Amore* que ha retingut l'atenció dels poetes catalans és el de la descoberta de les regles d'amor pel cavaller Bretó. És sabut que, aconsellat per una jove molt bella, penetra dins el palau del rei Artur i s'apodera d'un esparver, havent pres primer i amb aspra lluita el guant que servia per a retenir-lo. En sa novel·la fantàstica intitolada la *Faula* (1), on animals i personatges expresen adés en provençal, adés en francés, idees manifestament manllevades a les novel·les de la Taula Rodona, Guillem Torroella recompta que en acabant de travessar un bell prat, vegé dos guants d'or i d'argent pendents d'un llorer i en després un esparver

(1) M. Milà i Fontanals, *Poëtes catalans*, 1876, p. 8-22, *Obras*, III, 365. G. Llabrés, *Cançoner dels comtes d'Urgell* (Societat cat. de Bibliòfils, Barcelona, 1906).

mudat que posa en son puny esquerre. Equipat així, entra dins un jardí meravellós, els arbres del qual presenten tot alhora flors i fruites, i és admés gràcies a la fada Morgana dins el palau del rei Artur. És cert que en l'*Erec* de Chrétien de Troyes hi ha un esparver que dos cavallers es disputen, hi són també altres detalls, com el del jardí encantat que ha pogut manllevar en Torroella. Mes sembla millor que fou en el *De Amore* que ell s'ha inspirat quan imagina els dos guants de caça. És veritat que en Andreu el Capellà sols n'hi ha un, mes la diferència no té importància ni prova de cap manera que aquell no haja conegut son tractat. Es curiós senyalar que hi ha també dos guants, l'un bell i l'altre lleig, en la versió catalana, probablement per conseqüència d'un contrasentit o d'una mala lectura del llatí.

Així, des de la segona meitat del XIV^èn^ a la fi del XV^èn^ segle, els passatges més interessants del *Tractatus* d'Andreu el Capellà troben a Catalunya lectors i imitadors. La revisió que jo he fet de ço que li deu l'antiga poesia catalana és testimoni de l'exit sorollós que el llibre tingué en aquest país. Jo la crec incompleta. Altres poetes—jo he deixat a banda els prosadors—han degut reflectir les idees qui han afalagat el gust de l'Edad Mitjana i contribuit d'una manera general a la civilització. Jo espero que la present publicació facilitant llur recerca permetrà compendre millor les obres que ne són expresió inconscient o volguda.

ANDREAE CAPELLANI

Regii Francorum

DE AMORE

LIBRI TRES

Text llatí

complert amb la traducció catalana

del segle XIV

DE AMORE

[1] PRAEFATIO

Cogit me multum assidua tuae dilectionis instantia, Gualteri venerande amice, ut meo tibi debeam famine propalare mearumque manuum scriptis docere, qualiter inter amantes illaesus possit amoris status conservari, pariterve, qui non amantur, quibus modis sibi cordi affixa valeant Veneris iacula declinare. Asseris te namque novum amoris militem novaque ipsius sauciatum sagitta illius nescire apte gubernare frena caballi nec ullum posse tibi remedium invenire. Quod quam sit grave quamque molestet meum animum, nullis tibi possem sermoni[2]bus explicare. Novi enim et manifesto experimento percepi, quod, qui Veneris est servituti obnoxius, nil valet perpensius cogitare, nisi ut aliquid semper valeat suis actibus operari, quo magis possit ipsius illaqueari catenis: nihil credit, se habere beatum nisi id, quod penitus suo debeat amori placere. Quamvis igitur non multum videatur expediens huiusmodi rebus insistere nec deceat, quemquam prudentem huiusmodi vacare venatibus, tamen propter affectum, quo tibi annector, tuae nullatenus valeo petitioni obstare; quia luce clarius novi, quod docto in amoris doctrina cautior tibi erit in amore processus, tuae, prout potero, curabo postulationi parere.

[3] LIBER PRIMUS

Accessus ad amoris tractatum

Est igitur primo videre, quid sit amor, et unde dicatur amor, et quis sit effectus amoris, et inter quos possit esse amor, qualiter acquiratur amor, retineatur, augmentetur, minuatur, finiatur et de notitia amoris mutui, et quid unus amantium agere debeat altero fidem fallente.

Capitulum I.—Quid sit amor

Amor est passio quaedam innata procedens ex visione et immoderata cogitatione formae alterius sexus, ob quam aliquis super omnia cupit alterius potiri amplexibus et omnia de utriusque voluntate in ipsius amplexu amoris praecepta compleri.

[4] Quod amor sit passio, facile est videre. Nam, antequam amor sit ex utraque parte libratus, nulla est angustia maior, quia semper timet amans, ne amor optatum capere non possit effectum, nec in vanum suos labores emittat. Vulgi quoque timet rumores et omne, quod aliquo posset modo nocere; res enim imperfectae modica turbatione deficiunt. Sed et, si pauper ipse sit, timet, ne eius mulier vilipendat inopiam; si turpis est, timet, ne eius contemnatur informitas vel pulchrioris se mulier annectat amori; si dives est, praeteritam forte tenacitatem sibi timet obesse. Et, ut vera loquamur, nullus est, qui possit singularis amantis enarrare timores. Est igitur amor ille passio, qui ex altera tantum est parte libratus, qui potest singularis amor vocari. Postquam etiam amor utriusque perficitur, non minus timores insurgunt; uterque namque timet amantium, ne, quod est multis laboribus acquisitum, per alterius labores

amittat, quod valde magis onerosum constat hominibus, quam [5] si spe frustrati nullum sibi suos fructum sentiant afferre labores. Gravius est enim carere quaesitis quam sperato lucro privari. Timet etiam, ne in aliquo offendat amantem; tot enim timet, quod nimium esset narrare difficile. Quod autem illa passio sit innata, manifesta tibi ratione ostendo, quia passio illa ex nulla oritur actione subtiliter veritate inspecta; sed ex sola cogitatione, quam concipit animus ex eo, quod vidit, passio illa procedit. Nam quum aliquis videt aliquam aptam amori et suo formatam arbitrio, statim eam incipit concupiscere corde; postea vero, quotiens de ipsa cogitat, totiens eius magis ardescit amore, quousque ad cogitationem devenerit pleniorem. Postmodum mulieris incipit cogitare facturas et eius distinguere membra suosque actus imaginari eiusque corporis secreta rimari ac cuiusque membri officio desiderat perpotiri. Postquam vero ad hanc cogitationem plenariam devenerit, sua [6] frena nescit continere amor, sed statim procedit ad actum; statim enim adiutorium habere laborat et internuntium invenire. Incipit enim cogitare, qualiter eius gratiam valeat invenire, incipit etiam quaerere locum et tempus cum opportunitate loquendi ac brevem horam longissimum reputat annum, quia cupienti animo nil satis posset festinanter impleri; et multa sibi in hunc modum evenire constat. Est igitur illa passio innata ex visione et cogitatione. Non quaelibet cogitatio sufficit ad amoris originem, sed immoderata exigitur: nam cogitatio moderata non solet ad mentem redire, et ideo ex ea non potest amor oriri.

Capitulum II.—Inter quos possit esse amor

Hoc autem est praecipue in amore notandum, quod amor nisi inter diversorum sexuum personas esse non potest. Nam inter duos mares vel inter duas feminas amor sibi locum vindicare non [7] valet; duae namque sexus eiusdem

personae nullatenus aptae videntur ad mutuas sibi vices reddendas amoris vel eius naturales actus exercendos. Nam quidquid natura negat, amor erubescit amplecti.

Ad hoc totus tendit conatus amantis, et de hoc illius assidua est cogitatio, ut eius, quam amat, fruatur amplexibus; optat enim, ut cum ea omnia compleat amoris mandata, id est, ea quae in amoris tractatibus reperiuntur inserta. In amantis ergo conspectu nil valet amoris actui comparari, potiusque verus amans cunctis exspoliari divitiis vel omni eo, quod humano posset excogitari ingenio, sine quo quis vivere non potest, penitus privari eligeret quam sperato vel acquisito amore carere. Quid enim homo posset possidere vel habere sub coelo, pro quo vellet tot subiacere periculis, quot assidue videmus amantes ex libero arbitrio se subiugare? Videmus enim ipsos mortem contemnere nullasque timere minas, divitias spargere et ad multas de[8]venire inopias. Sapiens tamen amator divitias non abiicit, tanquam prodigus consuevit dispensator abiicere, sed iuxta patrimonii facultates suis ab initio modum ponit impendiis. Nam inopiae quisque necessitati suppositus deflexo incipit incedere vultu et multis cogitationibus cruciari, et omnis eum alacritas derelinquit. Qua quidem cessante illico melancolia ex adverso consurgit, in eo suum sibi locum vindicat ira, et ita incipit esse alteratus amanti et ei terribilis apparere, sicque incipiunt amoris incrementa deficere; ergo incipit amor diminui. Amor enim semper minuitur vel augetur. Manifesto igitur experimento cognosco, quod ita superveniente inopia incipiunt fomenta amoris deficere, quia: «Non habet unde suum paupertas pascat amorem».

Non autem haec tibi enarro, amice, quasi velim avaritiam sectandam esse meis tibi faminibus indicare, quam cunctis constat in eodem cum amore non posse domicilio permanere, sed ut tibi ostendere valeam, prodigalitatem esse [9] modis omnibus fugiendam, et ipsam largitatem utroque brachio amplectendam. Nota etiam, quod amans nihil sapidum ab amante consequitur nisi ex illius voluntate procedat.

REGLES DE AMOR

. . . . . .

començe de fallir e de minuar. Car totstemps amor se minue o s creix. Donchs, per manifest speriment conech, que, axi sobreuinent la fretura, axi comencen los creximents de fee (1), car «la pobrea no ha don pasqua la sua amor».

Empero no dich, amich meu, que seguesques auaricia ne t mostre yo aquexa carrerra que, si la ames, no pories esser donzell ensemps ab amor (2), mas dic te que guarts que no fasses grans guastaments, mas que sies larch d'amdosos tos braçes. Encara notaras que l'amant neguna cosa sap de l'amant sino d... de la volentat d'aquella.

DE QU'ES DIT'AMOR

Amor es dita d'una part que ha nom en lo amas (3), la qual part significha pendre o esser pres. Car aquell qui ama pres es ab ligams de lutxuria e'ncara desiga de pendre altre.

(1) El manuscrit es foradat en aquest endret. Se podria llegir: *de faltar; la pobrea*, etc.

(2) El traductor ha llegit *domicellus* en lloc de *domicilio* i no ha comprés el sentit de la frase.

(3) Corr.: *amar?* cf. *Isidre de Seville*. Etym.: «*Dictus autem proprie amicus ab hamo, id est, catena charitatis; unde et hami, quod teneant.*»

Capitulum iii.—Unde dicatur amor

Dicitur autem amor ab amo verbo, quod significat capere vel capi. Nam qui amat, captus est cupidinis vinculis aliumque desiderat suo capere hamo. Sicut enim piscator astutus suis conatur cibiculis attrahere pisces et ipsos sui hami capere unco, ita vero captus amore suis nititur alium attrahere blandimentis totisque nisibus instat duo diversa quodam incorporali vinculo corda unire vel unita semper coniuncta servare.

Capitulum iv.—Quis sit effectus amoris

Effectus autem amoris hic est, quia verus amator nulla posset avaritia offuscari, amor horridum et incultum omni facit formositate pollere, infimos natu etiam morum novit nobili[10]tate ditare, superbos quoque solet humilitate beare, obsequia cunctis amorosus multa consuevit decenter parare. O, quam mira res est amor, qui tantis facit hominem fulgere virtutibus tantisque docet quemlibet bonis moribus abundare! Est et aliud quiddam in amore non brevi sermone laudandum, quia amor reddit hominem castitatis quasi virtute decoratum, quia vix posset de alterius etiam formosae cogitare amplexu, qui unius radio fulget amoris. Est enim suae menti, dum de amore suo plenarie cogitat, mulieris cuiuslibet horridus et incultus aspectus.

Hoc ergo tuo pectori volo semper esse fixum, Gualteri amice, quod, si tali amor libramine uteretur, ut nautas suos post multarum procellarum inundationem in quietis semper portum deduceret, me suae servitutis perpetuo vinculis obligarem. Sed quia inaequale pensum sua solet manu gestare, de ipsius tanquam iudicis suspecti non ad plenum confido iustitia. [11] Ideoque ad praesens eius recuso iudicium, quia: «Saepe suos nautas valida relinquit in unda».

Car axi com lo(s) peschador entenitat (1) s'esforça de pendre los peix[es] ab los seus enganaments e encara ab los dels seus ams, e, con es pres ab tots sos blandiments, s'esforça de menar hi los altres, donchs amor de dues coses diuerses en hun corporal ligam acosta e les coses que son vnes acostades fa totstemps perdurar ensemps.

DE L'ATALENTAMENT (2) D'AMOR:

L'atalentament pero d'amor es aquest, car uer amador per neguna auaricia no pod enfosqui...qui sera leig e orreu fa tot resplandir de bellea ...queix per noblea encara fa dels ergullosos...l'amoros a tot hom deu fer molts plaers en ...s. O, e que marauellosa cosa es amor de qual.... a dir l'om de tantes enuertuts encara fa que hu ... bones costumes! Encara auem lohar un'altra cosa, car ret l'om bell per virtut de castedat, car enuides se pot pensar que nenguna altra pogues abraçar aquell qui resplandeix per raig de nenguna (3) amor. Car l'amador, mentres que s pensa de la su' amor, tot esguardament d'altra fembra li es leig e orreu.

Aço empero el teu cor sia notable, o Galter amich, que amor usa en aquest semblant, que com los mariners hauran aguda gran tempestat e vendran en port de repos e de saluacio, totstemps deu hom esser sotsmes a' quell de qui haura aguda maior ajuda. Mas a uegades amor aporta no egual pes, car axi es com jutge en qui hom ha suspita per que: «A uegades la nau leixa los mariners que van dins ella a l'aygua». Mas per que amor no vsa de egual pes, en altre tractat uos ho dire plus plenerament.

(1) Corr.: *entricat?*

(2) «*Atalentament*» tradueix *affectus* i no *effectus*; el traductor ha llegit malament.

(3) *nenguna*; caldria *una* o *alguna*.

Sed quare amor quandoque ponderibus non utatur aequalibus, alibi tractatu latiori te plenius edocebo.

Capitulum v.—Quae personae sint aptae ad amorem (1)

Est nunc videre, quae sint aptae personae ad amoris arma ferenda. Et scire debes, quod omnis compos mentis, qui aptus est ad Veneris opera peragenda, potest amoris pertingi aculeis, nisi aetas impediat vel caecitas vel nimia voluptatis (2) abundantia. Aetas impedit, quia post sexagesimum annum in masculo et post quinquagesimum in femina, licet coire homo possit, eius tamen voluptas (3) ad amorem deduci non potest, quia calor naturalis ab ea aetate suas incipit amittere vires, et humiditas sua validissime inchoat incrementa fovere atque ho[12]minem in varias deducit angustias et aegritudinum diversarum molestat insidiis, nullaque sunt sibi in hoc saeculo praeter cibi et potus solatia. Similiter ante duodecim annos femina, et ante decimum quartum annum masculus non solet in amoris exercitu militare. Dico tamen et firmiter assero, quod masculus ante decimum octavum annum verus esse non potest amans, quia usque ad id tempus pro re satis modica verecundo rubore perfunditur, qui non solum perficiendum impedit amorem sed bene perfectum exstinguit. Sed et alia ratio efficacior invenitur, quia ante praefatum tempus nulla in homine constantia viget, sed in omnibus variabilis reperitur. Nec enim aetatis de amoris imperii arcanis posset tanta infirmitas cogitare. Cur vero citius in muliere amor quam in masculis exardescit, alibi forte docebo.

Caecitas impedit amorem, quia caecus videre non potest, unde suus possit animus immoderatum suscipere cogitationem, ergo in eo amor [13] non potest oriri, sicut plenarie

(1) Que persone sunt apte ad amoris arma ferenda *B.*
(2) Voluntatis *TC.*
(3) Voluntas *TC.*

QUALS SIEN LES PERSONES COUINENTS A PORTAR LES ARMES D'AMOR:

Donchs ara deuem ha uer les persones couinents a portar les armes d'amor. E deus saber, que tot hom poderos de cor, lo qual es apparellat de complir obra de lutxuria, pod vsar de amor, si la edat no u embarga, o seguedat, ho massa habundancia de volentat. La edat ho embarga, car apres de .Lx. anys en lo mascle e apres de . L . anys en la fembra, jatsia aço que encara puxa hom lutxuriar, empero lo seu desig no pod venir a amor, car la calor natural, pus que es en aquella edat, ja començ' a perdre ses forçes, e la perea se començа a nodrir e porta l'om en gran treball e aquell treball per aguayts de moltes maneres, e no ha mes solaç en aquest mon sino mengar e dormir. Semblantment abans de . XII . anys fembra e de . XIII . anys mascle no solen cauallereiar en amor. Dich empero que l mascle fermament, abans de . XVIII . anys, no pod esser en aquest cas, car tro aquell temps per assats pocha cosa ha vergonya, car no tant solament poria amenar la cosa a acabament mas la acabada apagaria. Mas justa raho es que abans del dit temps neguna fermetat es en l'ome, ans mudable en totes coses. Encara que no s poria pensar los secrets qui son en amor. Mas perque s'escalffa l'amor pus tost en la fembra que en lo mascle, en altre loch uos ho dire.

Ceguetat empero embarga amor, car lo sech no pod veure res, que l seu coratge ne puga hauer bon pensament, donchs en aytal no y pod naxer amor, [com] axi damunt es plus plenerament prouat. Mas aço atorch esser ver en guanyar amor; si l'amor es guanyada abans de la çeguedat, mas no dich que l sech no puga hauer gran abundancia de delit (1).

(1) El traductor ha lligat amb *posse durare* el subjecte de la frase següent: *Nimia voluptatis abundantia.*

supra constat esse probatum. Sed hoc verum esse in amore acquirendo profiteor; nam amorem ante caecitatem hominis acquisitum non nego in caeco posse durare.

Nimia voluptatis abundantia impedit amorem, quia sunt quidam, qui tanta voluptatis cupidine detinentur, quod amoris non possunt retineri reticulis; qui post multas etiam de muliere cogitationes habitas vel fructus assumptos, postquam aliam vident, statim illius concupiscunt amplexus et obsequii a priore amante suscepti obliviosi et ingrati exsistunt. Illi tales, quot vident, tot cupiunt libidini immisceri. istorum talis amor est, qualis est canis impudici. Sed nos credimus asinis comparandos; ea namque solummodo natura moventur, quae ceteris animantibus homines ostendit aequales, non vera, quae [14] rationis differentia nos a cunctis facit animalibus separari. De talibus animantibus alibi dicetur.

Capitulum vi.—Qualiter amor acquiratur et quot modis

Nunc igitur sequenti restat loco videre, quibus modis amor sit acquirendus. Et quorumdam fertur narrare doctrina quinque modos esse, quibus amor acquiritur, scilicet: formae venustate, morum probitate, copiosa sermonis facundia, divitiarum abundantia et facili rei petitae concessione. Sed nostra quidem credit opinio, tantum tribus prioribus modis amorem acquiri, duos autem ultimos modos omnino credimus ab aula propulsandos amoris, sicut mea tibi suo loco monstrabit.

Formae venustas modico labore sibi quaerit amorem, maxime si amorem simplicis requirit amantis. Simplex enim amans nil credit aliud in amante quaerendum nisi formam faciemque venustam et corporis cultum. Horum autem amorem improbare non insisto, sed nec multum [15] approbare contendo, quia inter incautos vel minus sapientes amantes

...Mas per ço embarga amor, car tanta han la volentat de lutxuria que no poden esser presos ab los vescs; que com han agut molts penssaments de fembres, pus qu'en vehen altres, sempres cobegen aquelles, e, si sempre no poden hauer ço de que son desijosos, estan desagradables. Aquests aytals, tantes com ne vehen, tantes ne volrrien a lutxuria esser mesclades. D'aquest aytals es la lur amor com dels cans. E son acomparats als asens; car aytals solament de natura son amonestats (1), los quals son comparats a homens, e d'aytals lo departiment de raho los fa departir d'altres bisties. E d'aquests aytals en altre loch ne tractarem.

EN QUINA MANERA AMOR SE GUANYA:

Ara empero deuem veure en quina manera amor se puscha guanyar. E alguns dien qui en .V. maneres se guanya amor: // la primera es per bellea de forma, // la segona per proesa de bones costumes, // la terça, bella parleria de paraules, // la quarta, abastament de riqueses, // la quinta.... atorgament de ço que hom demana. Mas les dues causes derreres dien que deuen esser gitades de la cambra d'amor, axi com la mia doctrina t mostra en son loch.

Bellea de forma ab poch treball guanya amor, maiorment si demana amor de simple amant. Car lo simple amant no creu altre en l'amant sino la forma e la bella cara e l'ornament del cors. E l'amor d'aquests no la puix per res desloar, no molt lohar, car entre no sauis amants l'amor no ssi pod amagar longament; donchs lo seu estatge (2) començ'a no saber creximent. Car l'amor descuberta no guarda estimacio d'amant, mas la sua fama sol anar per males

(1) El traductor ha llegit *monentur*.
(2) *Estatge*; el traductor ha llegit *statum* en lloc de *statim*.

amor diu latere non potest; ergo sua statim incipit incrementa nescire. Divulgatus enim amor aestimationem non servat amantis, sed eius famam sinistris solet cauteriare rumoribus et poenitentem prorsus saepe reddit amantem. Raro inter ipsos amor perdurat amantes, sed, si inter tales amor forte quandoque remaneat, sua non potest pristina solatia capere, quia rumoris percepta suspicio custodiam facit cautiorem exhibere puellae et omnem loquendi opportunitatem excludit et sollicitos attentosque reddit cognatos amantis, et exinde inimicitia capitalis insurgit. In talibus amor, quum non possit sua solatia capere, immoderata suscipit incrementa et in immanium lamenta poenarum deducit amantes, quia: «Nitimur in vetitum, cupimus semperque negatum».

Sapiens igitur mulier talem sibi comparare perquirat amandum, qui morum sit probitate [16] laudandus, non autem, qui mulierum se more perungit vel corporis se cultu perlustrat. Non enim potest virili congruere formae mulierum se more ornare vel corporis ornatui deservire. Tales etiam mirificus Ovidius redarguendo notavit:

«Sint procul a nobis iuvenes ut femina compti,
Fine coli modico forma virilis amat».

Sed et, si mulierem videris nimia colorum varietate fucatam, eius non eligas formam, nisi alia vice primo ipsam extra festiva diligenter aspicias, quia mulier in solo corporis fuco confidens non multum solet morum muneribus ornari. Sicut igitur in masculo diximus, ita credimus, in muliere non formam tantum quantum morum honestatem sectandam. Cave igitur, Gualteri, ne inanis te decipiat mulierum forma, quia tanta solet esse mulieris astutia et eius multa (1) facundia, quod, postquam coeperis eius acquisitis gaudere muneribus, non videbitur tibi facilis ab ipsius amore regressus. Morum probitas acquirit [17] amorem in morum probitate

(1) Mellita *V.*

noues e l'amant lauors se pined (1). Mas si entre aytals amants la vna amor per auentura roman, la suspita hi fa donar mellor guarda e toll tota auinentesa de parlar ab la donzella e ret los parents de l'amant estomoguts, e d'aço neix a uegades gran inamistansa. Amor en aytals, com no y puxa pendre creximent, perd sos solaços e porta los amants en gran pena, car totstemps es negat ço que hom ha fet.

Mas sauiea aytal amador serch aci, lo qual sia loador de bones costumes de tota dona e que ssia resplandent en son cors. Car nengu no es bell tant solament ni s tany a la forma de l'home pintar se a semblansa de fembra. Aquests aytals Ouidi, marauellos versificador, senyalà, reprenent los: «Aixi sien luny de nos los jouens pintats a semblansa de fembra, car aquests son honrats per pocha fi, mas la forma varonil ama.» (2)

Mas si la fembra veuras enfosquida per entrecambiament de colors, no eliges la sua beutat, si donchs altra vegada no l'auras vista cuytadament, e pren t' en guorda diligentment, car la fembra en sol l'esguardament del cors (3) demanant de consell no sol esser molt carregada de dons de bones costumes. Car axi com ho diem en lo mascle, axi ho creem esser en la fembra, que no tant solament la forma, mas abans deu esser loada per bellea e bones costumes. Donchs, o Galter, guarda t que la vana forma de la fembra no t'engan, car tan gran es l'entricament de les fembres e la dolça e melada parleria d'aquelles, que, pus que t ligaras en los dons guanyats del seu cors, no t sera leugera cosa partir te de l'amor d'aquella. La proea de bones costumes guanya amor resplandent en proea de bones costumes. Car lo saui o sauia amant no prea menys lo leig, pus dins al cor sia ple de bones costumes. Car aquell qui es trobat prous e saui, james no pod desuiar de la ca-

(1) *Pined*, de *penedir*.
(2) El pentàmetre d'Ovidi no ha sigut comprés.
(3) «Esguardament del cos» tradueix mal *fuco*, «roig».

fulgentem. Doctus enim amans vel docta deformem non reiicit amantem, si moribus intus abundet. Qui enim probus invenitur et prudens, nunquam facile posset in amoris semita deviare vel suum coamantem afficere turbatione. Sapiens igitur, si sapientem suo connectit amori, suum amorem in perpetuum facillime poterit occultare et sapientem coamantem sapientiorem sua solet exhibere doctrina et minus sapientem sua consuevit moderatione reddere cautiorem (1). Mulier similiter non formam vel cultum vel generis quaerat originem, quia: «Nulla forma placet, si bonitate vacet», morum atque probitas sola est, quae vera facit hominem nobilitate beari et rutilanti forma pollere. Nam quum omnes homines uno sumus ab initio stipite derivati unamque secundum naturam originem traximus omnes, non forma, non corporis cultus, non etiam opulentia rerum, sed sola fuit morum probitas, quae primitus nobilitate [18] distinxit homines ac generis induxit differentiam. Sed plures quidem sunt, qui ab ipsis primis nobilibus sementivam trahentes originem in aliam partem degenerando declinant: «Et si convertas, non est propositio falsa».

Sola ergo probitas amoris est digna corona. Sermonis facundia multotiens ad amandum non amantium corda compellit. Ornatum etenim amantis eloquium amoris consuevit concitare aculeos et de loquentis facit probitate praesumi. Quod qualiter fiat, quam brevi potero, curabo tibi sermone narrare.

Ad hoc imprimis istam tibi trado doctrinam, quod mulierum alia est plebeia, alia nobilis, alia nobilior. Item masculus alius est plebeius, alius est nobilis, alius nobilior, alius nobilissimus. Mulier plebeia tibi satis est manifesta; nobilis mulier dicitur ex vavassoris vel proceris sanguine orta vel eorum uxores. Nobilior femina nominatur a proceribus sumpta. Idem [19] dicimus in masculis, nisi quod masculus nobiliori vel ignobiliori vinctus uxori ordinem non mutat.

(1) Sapientem igitur amantem tibi querere cura. *add. VZI.*

rrera d'amor o moure l'amant per negun torbament. Car lo saui aplega lo saui a la sua amor, e axi com la sua amor no perdurablement la pora amagar amant saui semblant amant de ssi saui e pus saui vol ab si per la sua doctrina e lo no saui ha acostumat ab son temprament tornar saui de tota doctrina. Donchs, pensa t e haies ansia d'auer sauia amant. La fembra no guarda forma ne bellea ne linyatge, car: «A negu plau bellea, si no y ha gens de bonea», proea de bones costumes es, la qual per natura fa l'ome esser benauenturat per noblea e fa l resplandir per molt gran bellea. Car com tots los homens fom nats (fom) d'un çep e segons natura tots hauem a portar hun naximent, no forma, no bellea de cors, ni bastament de color, mas sola proea de bones costumes, e fo aquella que ls primers homens departi per noblea e feu differencia en linyatge. Mas molts son que d'aquells primers nobles son nats per linyatge e per als (1) obres hixen fora de linyatge; «e si u conuerteix, trobaras que yo t dich bona veritat e raho».

Car sola proea de bones costumes es digna corona d'amor. E la bella parleria trau al cor dels amants. Mas lo bell parlament [or]nat e compost de l'amant, no tantsolament acostuma t despertar los ergullosos d'amor, mas encara la proea del parlant. La qual cosa com se deia fer, yo t'o dire en breus paraules.

A aço primerament te do doctrina, que, de les fembres, les vnes son de vila, altres son nobles, altres pus nobles. Encara dels mascles, los huns son de vila, los altres nobles, altres pus nobles, e altres molt pus nobles. Fembra de vila assats t'es manifesta; noble fembra es dita d'onrats o de linyatge de prohomens e de lurs mullers nada. Pus noble es appellada de excellents homens nada. Encara aço mateix es dit en los mascles, sino que l'home aiustat a nobla muller no muda son orde. Mas la fembra ajustada al marit muda son ordonament e sa noblea segons lo marit. Mas lo(s)

(1) Corr.: *las?*

Mulier enim vincta marito ex mariti ordine suam nobilitatem variando commutat. Masculi vero nobilitas mulieris nunquam potest coniunctione mutari. Praeterea unum in masculis plus quam in feminis ordinem reperimus, quia quidam masculus nobilissimus invenitur ut puta clericus.

A. *Loquitur plebeius ad plebeiam.*

Accedat igitur ad plebeiam plebeius et tali ad eam sermone loquatur. Primitus ipsam suo more salutet; sed haec sunt generaliter dicenda et omni credantur amanti, ut post salutationem non statim a verbis amoris incipiat, quia pellicibus talia sunt initia facienda. Immo et domina salutata quoddam moderatum debet a[**20**]masculo tempus interponi, ut mulier, si velit, primo loquatur. Nam, si mulier ipsa loquendi praestet initium, gaudere non immerito poteris si verborum tibi copia non abundet, quia ipsius elocutio copiosam tibi sermonis materiam propinabit. Sunt enim quidam, qui in dominarum aspectu adeo loquendi vigorem amittunt, quod bene concepta recteque in mente disposita perdunt nec possunt aliquid ordine recto proponere, quorum satis videtur arguenda fatuitas. Non enim decet aliquem nisi audacem et sapienter instructum ad dominarum colloquia devenire. Sed si nimis ipsius mulieris loquendi differantur initia, post spatium moderatum sapienter in sermone prorumpas. Primo extrinseca verba proponas, quae ludificum aliquid contineant vel illius patriae vel gentis vel personae laudationem. Nam mulieres pro maxima parte in suae personae commendatione laetantur, et cuncta, quae suas pertinere videntur ad laudes, facile per omnia credunt, plebeiae maxime ac rusticanae. [**21**] Post illa igitur extrinseca verba tali potes ratione procedere:

mascle(s) per noblea de fembra a qui sia aiustat no pod mudar son orde. Encara trobam un orde mes en los mascles qu'en les fembres, car lo mascle pod esser dit molt pus noble aixi com es dit lo clergue.

D'OME DE UILA E DE DONA DE VILA

Donchs, acost se l'ome de uila a la dona de vila e alegre la ab aytals paraules. Primerament que la salut segons que sol fer; mas aquestes coses generalment sia a tot amant, que apres de la salutacio no començ sempre a paraules d' amor, car ab pregaries (1) se deuen fer aytals començaments. Abans, com la dona sera saludada, deu callar tempradament lo mascle, que, si la fembra vol parlar primera, que ho puxa fer. Car, si la fembra comença a parlar, alegrar te pots per dret, si donchs no ha gran manera de parlar, car lo parlament de aquella te dara materia de parlar abastada. Mas son alguns qui en l'esguardament de les dones perden la força de parlar, que les coses que s'auran dictades e penssades en lo cor perden e no poden res dir ab dret orde, dels quals la lur fadea es reprenedora. Car no tany, si ardit no es e sauiament instruhit, venir a parlament de dones. Mas si l començament del parlar d'aquella fembra s'allongaua massa, apres del temprat callament sauiament comença a parlar. Primerament diras paraules estranyes, que sien en semblança de jangle, ço es saber, de la terra d'aquella o de la gent (2) e lohament de la sua persona. Car les fembres en gran partida s'alegren per loament de la lur persona e totes coses, que pertanguen a la lur lahor, crehen leugerament aquestes de vila, maiorment les pageses. E apres d'aquelles paraules poras començar axi de parlar:

(1) Contrasentit per una lectura feta malament: *precibus* en compte de *pellicibus*.

(2) *Gentis* significa ací «nació» i no la gent.

Quando te divina formavit essentia, nulla sibi alia facienda restabant: Tuo decori nihil deesse cognosco, prudentiae nihil, immo nil prorsus in te deficit quidquam, nisi quod tuo, ut mihi videtur, neminem ditasti amore. Miror tamen plurimum, si mulierem tam formosam et tanta prudentia decoratam amor extra sua castra diu militare permittit. O, si inceperis militare amori, beatus erit ille super omnibus, quem tuo coronabis amore. Nam si ego tanto meis meritis essem dignus honore (1), nullus in orbe vivens recte mihi esset coaequandus amator.

Mulier ait: Tui videntur falsitatem continere sermones, quia, quum mihi non sit pulchritudinis [22] forma decora, me quasi super omnes formosam mulieres extollis, et quum sim ornatu sapientiae destituta, me tanquam prudentem (2) tua verba commendant. Mulieribus enim ex plebe trahentibus originem sapientia non debet summa requiri.

Homo ait: Consvetudo est sapientum, ut nunquam suam formam vel probitatem ore proprio fateantur, et ex hoc eorum manifeste probitas denotatur, quia tam caute suis prudentes consueverunt sermonibus uti, ut nunquam illo vulgari iuste valeant proverbio denotari, quo fertur, omnem in ore proprio sordescere laudem. Cuius proverbii tu quoque tanquam sapiens volens evitare sententiam te aliis tantum laudandam relinquis; tot enim sunt, qui tuas insistant extollere laudes, quod nunquam dicere fas esset, quod quaecunque persona vellet falsa narrare. Nam et, qui te gentis tuae ratione non diligunt, de te attente laudes referre cog-

(1) amore *C.*
(2) sapientem *C.*

ACI COMENÇA L'OME DE PARLAR:

Quant la diuinal essencia formà tu, negunes altres coses li romanien: Car a la tua bellea no conech que res li fallega de sauiesa, ne de virtut, ne de neguna cosa loable, sino que de la vostr'amor, axi con m'es veiares, no n'enriquits negu. Marauell me que fembra tan graciosa, e de tanta sauiesa e belleses enbellida, Amor fora lo seu castell lexa estar. Mas si comences a cauallereiar en amor, benauenturat sera aquell sobre tots, lo qual tu coronaras de la tua amor. Car si yo per los meus mereximents fos digna d'amor vostra (1), negun amador es al mon que fos egual de mi en honor.

RESPON LA FEMBRA:

Les tues paraules son semblants que no continguen veritat, que com yo no haia forma de bellea, ni sobre totes les altres fembres bella e complida de sauiea les tues paraules an loada. En fembres que sien de linyatge de vila no y deu hom demanar gran sauiea.

A LES QUALS COSES RESPONDRAS AXI:

Costuma de sauies persones es, que james ab la lur propria bocha no atorguen la lur proea e bellea e per aço s demostra la gran proesa d'ells, com solen vsar tan sauiament de lurs paraules, per ço que james no puguen oir lo prouerbi vulgar, lo qual diu que tota lahor s'ensordeix (2) en la bocha propria de cascu. Per que tu, axi com a sauia, volent te guordar del prouerbi damunt dit, as acomparada tu solament a les altres e lexes te loar a les altres; car tants te lohen que, si tots deyen falcia, no creuria hom neguna persona del mon. Per que yo no sens raho dich be (3) de

(1) Sembla que el traductor va llegir *tuo amore*.

(2) *S'ensordeix*. El significat de *sordescere*, «tacar-se», «fer-se brut» no va ésser comprés.

(3) No va ésser comprés el sentit de la frase llatina.

novi. [23] Sed et, si credas non esse formosam, ex hoc me verum reputare debes amantem, quum tua mihi formositas videatur aliarum omnium summittere formas; amor enim deformem quoque mulierem tanquam valde formosam representat amanti. Dixisti etiam, te ex vili generi ortam. Sed in hoc longe maioribus te dignam fore laudibus ostendisti et maiori nobilitate gaudere, quum nobilitatem tibi non generis vel sanguinis propinavit origo, sed sola probitas et compositio morum digniori te nobilitatis specie ditaverunt. Nam homines universos ab initio prodiit una natura, unaque omnes usque ad hoc tempus tenuisset aequalitas, nisi magnanimitas et morum probitas coepisset homines nobilitatis inaequalitate distinguere.

Mulier ait: Si tanta sum nobilitate praeclara, ut tuis niteris sermonibus indicare, et quum sis plebeius, aliquam de plebe tuo studeas amori coniungere, et ego nobilis amorem mihi ex nobi[24]litate requiram. Nobilitas enim et popularitas in diversis sexibus «non bene conveniunt nec in una sede morantur.»

Homo ait: Tua satis idonea responsio videretur, si tantum mulieribus esset indultum, ut in eis per bonos mores generis nobilitari posset infimitas. Sed quum non solum feminis sed etiam masculis morum probitas nobilitatem inducat, a tuo me forsitan minus recte repellis amore, quum et mei mores nobilitatis me forte virtute coruscant. Noscas ergo primitus, an morum me cultura destituat, et si meum inveneris genus ultra suam nobilitari naturam, nullatenus me debeas spe tui frustrare amoris. Magis enim morum congruit nobilitati ex morum nobilitate amantem sibi eligere quam altum sibi et incultum quaerere genus. Immo et, si aliquis reperiatur utraque nobilitate praeclarus, magis illius

uos e de les uostres gents. Mas, si tu creus esser bella per la mia semblança, en aço pots conexer que yo son vertader amant, com sia a mi veiares que la tua bellea sotsmeta a ssi totes altres belleses; car amor moltes vegades te presenta persona leia molt bella a'quell qui l'ama. Mas com tu dius que ton linyatge es de vil loch, en aço es ver que as dita gran lahor de les maiors fembres (1) e deus t'en alegrar per maior noblea, com vos semblets que siats nada d'alta sanch e d'alt linyatge, mas sola proesa e composicio de bones costumes han enriquida a uos per noblea e per bellea. Car tots los homens al començament agren vna natura, e vna egualtat agren tenguts tots los homens tro ara, sino que noblea e altea de cor de bones costumes los ha departits dels altres.

A LA QUAL FEMBRA RESPON:

Si yo so tan resplandent de noblea axi com tu entens demostrar per tes paraules, com tu sies de vila ajusta la tua amor a vna de vila, e yo per ma noblea requerre noble amor. Car noblea e altres linyatges (2) «no ss'auenen be ni estan en vna».

A LA QUAL TU RESPONDRAS AXI:

La tua responsio assats seria vista couinent, si tantsolament a les fembres fos atorgat, que per les lurs bones costumes aguessen paratge. Mas com no solament a les fembres, mas als mascles, proea de bones costumes porta honor de noblea, a mi per auentura detractamen vols gitar de la tua amor (3), com per auentura bones costumes me

(1) *Majors fembres* tradueix malament *maioribus laudibus*. La proposició següent *quum nobilitatem*... no és tampoc ben interpretada.

(2) *Popularitas* no es ben traduit per «*altres linyatges*» i fon oblidat el *in diversis sexibus*.

(3) Les paraules *minus recte* son omesses pel traductor.

amor est eligendus, qui sola morum nobilitate lustratur. Nam ille ab antiquo stipite [25] maiorique parente sibi nobilitatem accipit et illam ab eis quasi ex quodam traduce sumpsit, a quibus sementivam traxit originem; iste vero ex ipso tantum suam habet nobilitatem et eam sibi a nullo stipite derivatam assumpsit, sed ex sola suae mentis optima dispositione retinuit ortam. Magis ergo istius quam illius est nobilitas approbanda. Video enim, quod ille rex maiori laude censetur vel praemio dignus, qui ex suis genitoribus modico regno assumpto infinitas postea sua virtuosa potentia nationes suae subiugaverit dicioni quam ille, qui plura regna hereditario sibi iure transmissa penitus conservat illaesa. Si ergo cognoscas, me morum nobilitate gaudere, tuam me versus probitatem inclina et dona mihi spem saltem tui tam diu desiderati amoris, ut vivere possim; nos enim est spes ulla salutis, si de tuo me desperes amore.

Mulier ait: Quamvis multa sis probitate laudandus, ego tamen iuvencula veterum horresco solatia.

Homo ait: Senectus quidem res improbanda [26] non est, quia pariter ad eam trahimur omnes unaque ad ipsam cunctos natura deducit, cui nemo resistere potest. Non enim potentiae valui divinae resistere, ut meam nativitatem contra suam differret provisionem tardiusque me produceret in lucem. Ergo quod in meis tantum processi diebus, mihi nullatenus est adscribendum, et ideo in damnum mihi nequaquam cedere debet; immo amplius dico, quod, si sapientia te ulla detentat, aetatis prolixitas magnum mihi est argumentum pro tuo lucrando amore, quia in tam tempore longo laudabilia multa peregi, urbanitates multas exercui, infinita, quibus potui, obsequia contuli, tot et alia bona feci, quae temporis modico lapsu nullus agere potuisset, ideoque

resplandesquen per vertut de noblesa. Donchs, primer si m desempar edat d'anys (1) e si conexeras lo meu linyatge, no m deus ennoblir sino segons la mia natura (2) e lauors no m deuras desseparar de la tua amor. Car mes son vists couinens a noblesa de bones costumes a elegir amant noble de bones costumes que demanar altre alt linyatge. Ans si algun es enoblit d'amdues les dites coses, encara es elegidor aquell qui es tantsolament noble per noblea de bones costumes. Car antigament pus noble era aquell qui per si mateix era plen de bones costumes que aquells qui eren nobles per linyatge; donchs, aquest de ssi mateix ha la sua noblea e no l'a per linyatge de parents, mas solament de la noble disposicio de la sua pensa. Donchs, mes fa loar aquesta noblea que aquella. Car yo veig que aquell es jutiat pus digne de maior lahor o de garda, al qual es romas poch regne de sos parents, e puix per son virtuos poder ha subjugat moltes nacions a la sua senyoria, que aquell a qui son romases molts regnes de son linyatge e ls dona mal recapte (3). Donchs, si conex mi alegrar per noblea de bones costumes, enclina la tua proea enuers mi e dona m si als que no esperansa de la tua desitjada amor, per tal que puga viure; car yo no he neguna esperansa de salut si tu m fas desseparar de la tua amor.

PER UENTURA LA FEMBRA DIR'AXI:

Jatsi'aço que tu sies gran de proea, empero les jouens no s'alten de solaç d'ome vell.

A LA QUAL TU RESPONDRAS AXI:

Vellea es cosa que no'n deu hom dir mal, a la qual forçadament hi hauem tots a uenir, tots quants natura n'a for-

(1) El traductor ha llegit *annorum* per compte de *an morum*.
(2) Passatge no comprés.
(3) Aquesta darrera expressió tradueix malament *penitus conservat illaesa*.

magnis sum meritis dignus et retributione maxima honorandus. Et econtra, si vixissem tempore brevi, non essem tanto munere dignus, quia tempore modico bona fieri paucis[27]sima possunt.Tum autem, qui plus servit et obsequia plura facit, praemiis esse maioribus dignum quam qui pauciora laudabilia fecit, ex eo satis est manifestum, quod tam in coelestis curia regis quam etiam principum terrenorum omnes cernimus, iuris istius peritia censeri, ut qui plus servit, maiora praemia ferat. Haec autem dico non quasi asserendo, me senectutis gloria decoratum, sed errorem istum a tuo volens depellere corde, hominem, qui adolescentiae praeterivit aetatem, ab amoris esse militia repellendum, quum vix in adolescentia reperiatur aliquis, qui in cunctis variabilis et inconstans non exsistat. Non enim ex corporis canitie recte deprehenditur ipsa senectus. Multos enim assidue videmus in minori positos aetate canescere multosque etiam in decrepito conspicimus senio et nulla canitie dealbari. Ergo magis ex corde quam ex pilo senectus ipsa deprehenditur.

Sed et, si sit aliquis forte nimia iuventute detentus, tali fortassis contra eum mulier utetur obiectu: Non in te quidem illa perficitur [28] aetas, qua digne possis amorem alicuius postulare prudentis; unde tua multum videtur arguenda temeritas, quod ea petis, quibus penitus reperiris indignus. Multa enim debet probitate gaudere multisque ipsum beneficiis iuvari oportet, qui dominae probioris petit amorem. Quae autem in te sint probitatis indicia, vel quae te benefacta (1) commendent, videre non possum, nec alicuius relatione percepi, propter quae tam grandia tua tam audacter petat improbitas. Si enim in amoris vellem exercitu militare, plures mecum viri assidua confabulatione loquuntur, qui

(1) beneficia *DZ*.

mats, a la qual negu no pod contrestar. Ne yo hi he pogut contrastar que nasques pus tard que natura no volia. Donchs, ço que yo he passat de mos dies, no es ma colpa en neguna manera, e donchs yo no'n deig sofferir dan; abans te dich que si neguna sauiea es en tu, aquexa paraula dona gran argument per guanyar la tua amor, car en lo temps e lonch que yo he passat he fetes moltes coses loables e vsades infinides boneses, car yo he fet serueys a aquell a qui he pogut, encara he fet tants altres bens que en tan poch trespassament de temps negu no u pogra hauer fet. Donchs, yo son digne de grans mereximents, car en poch de temps he guanyat on deig esser honrat. E donchs, si fos viscut menys de temps, no fora digne de tan gran do, car en poch de temps poch de be s'i pot hauer fet. Car con hom serueix, mes pus digne es de maior serueys rebre que aquell qui ha fetes poques obres, de que hom lo deia loar, donchs manifesta cosa es, axi en la Cort celestial com encara per dret de Reys terrenals, que aquell qui mes serueix prenga maiors gasardons. Empero no dich aço axi com si m loaua de vellea, mas volent gitar aquesta error del cor d'om (1), ço es saber, que qui passa en l'edat de adoleçencia deu esser gitat de la Caualleria d'amor, com enuides sia trobat nengu qui sia en edat de adolecencia, que no sia no ferm e entrecambiable. Mas per blanquesa del cors es represa per dret la vellea (2). Car molts homens vehem que son de pocha edat e son canuts e molts que sson tan vells que tots tremolen e no sson blanchs. Donchs, mes deu esser represa vellea per la persona que per cabells blanchs.

E dich te semblantment que hom massa joue no deu demanar amor de neguna sauia dona..... per que la tua jouentud es fort reprenedora, car demanes cosa que no t'es digna. Car aquell se deu alegrar de gran proesa e de molts beneficis deu esser aiudat, qui de molt prous demana amor.

(1) El traductor ha llegit *hominis* en lloc de *hominem* i no ha parat esment en *tuo*.

(2) Resta intraduït *non recte*.

multa strenuitate famae sunt et probitate decori, ex quibus mihi possem amorem eligere competentem. Primo ergo, antequam petas, ea facere studeas, quae petitis iudicentur digna muneribus.

Homo ait: Nisi te crederem ista ludendo narrasse, vel ut mihi verecundiae ruborem induceres, dicerem, tuam plurimum errare prudentiam. Profiteor etenim, quod magnis sunt digna praeterita facta muneribus, verumtamen universis constat hominibus, quod nullum in mundo [29] bonum vel curialitas exercetur, nisi ex amoris fonte (1) derivetur. Omnis ergo boni erit amor origo et causa. Cessante igitur causa eius de necessitate cessat effectus. Nullus ergo poterit homo facere bona, nisi amoris suasione cogatur. Petitum itaque largiri debes amorem, ut benefaciendi causa mihi a te videatur indulta et per te valeam bonis moribus informari et stabili semper in firmitate durare. Magis enim ad tuam laudem pertinere cognosco, si ex tua gratia tantum mihi amorem vel spem largiaris amoris, quam si eum mihi praeteritorum factorum remunerationem concedas; ibi enim quasi ex debito facies, hic vero largitas pura versatur. Praeterea, nonne maiori doctor est dignus honore vel laude, qui omnino discipulum imperitum sua facit doctrina prudentem, quam qui reddit doctum sua sapientia doctiorem? Novus ergo miles amoris ac in amore rudis te mihi peto magistram et tua doctrina plenius erudiri. Magno enim tibi adscribetur honori, si me rudem et in[30]doctum tua feceris prudentia doctum. Rudes enim et indoctos tali decet amori servire, cuius industria incauta valeat obumbrari iuventus.

(1) fomite *C.*

(RESPON LA FEMBRA)

Quals judicis empero de proesa e tals sien o quals beneficis sien, no u pux veure, ne no u he entes per dita denegu, per la qual cosa la tua no-proea deman tan grans coses. Car si yo no (1) volia cauallereiar en la host d'amor, molts barons parlarien ab mi ab continu pensament com yo sia (2) plena de noblea e a la proea de bellea pogues elegir hun amant couinent. Donchs, abans que demans aquelles coses, estudia t de fer en guisa que les coses que demanes sien dignes de dons.

ACI RESPONDRAS AXI:

Si donchs no creus que aquesta ho haia dit janglan e per ço que no haies vergonya, dictaras vna bella raho. Quant yo acort que dignes son los fets trespassats de dones, empero ferma cosa es a tots homens que no s'vsa res al mon de be ni de cortesia, si donchs no naix de la verga d'amor. Donchs, tot naximent de be e començament sera amor. Donchs, cessant la raho per dret e entesa (en cesa?) la atalentament de aquella. Donchs, no pora hom fer neguns bens, si donchs no'n sia amonestat ho forçat per amor. Donchs, per donar deus la cosa que t'es demanada, ço es l'amor, per ço que a mi sia vista esser donada de tu raho de tot be fer e per tu puscha esser informat de bones costumes e durar totstemps ab tota fermetat. Car yo conech pertanyer mes a la tua lahor, si de la tua gracia conech tanta amor e que m dons esperanssa d'amor que si m'atorgues tots los bons fets que yo he fets; mas aço per deute ho faries, aço alrre empero faries per pura franquesa. Encara no es digna de maior amor lo doctor de mi d'onor e de lahor? Car si la sua doctrina fa lo dexeble no saui o aquell qui sera saui fa pus saui. Donchs, yo nouell caualler e pech en amor tu a mi de-

(1) Eixa negació no és al texte llatí.
(2) El traductor ha llegit *sum* o *sim* en lloc de *sunt;* frase incompresa.

Mulier ait: Non recte in amore sapis, quum aperte videaris amoris regulas tuis sermonibus obviare. Nam amoris praecepto docemur, ut qui plura bona facit, maiori debeat honore gaudere ac meritis pluribus adiuvari. Nam si tuos veros iudicemus esse sermones, suis actoribus benefacta(1) nocebunt, et econtra aliis prodesse videbitur a beneficiis abstinuisse nullaque bona fecisse. Sed dicis in hoc mea te velle disciplina doceri; hunc autem penitus recuso laborem, quia magis doctus videtur eligendus amator, quam qui meo labore est docendus. Parisius igitur exspecta erudiri, non a muliere doceri, quia nimia videtur imperitia laborare, qui rudis [31] et indoctus prudentis et instructae feminae sibi quaerit amorem.

Homo ait: Mirandum est, quod dicis, et quod tam sophistice meos niteris sermones arguere. Nam, quae proposui, non recte intellexisse videris; quod enim superius enarravi, magis ad tuam pertinere laudem, si ex tua gratia largiaris amorem, quam si eum praeterita facta remunerando concedas, taliter intelligere debes, quod, si duo sint, quorum unus plurima bona fecit, alter vero nulla et in plena reperitur aetate et a benefactis habita opportunitate benefaciendi abstinuit, hic, qui nulla bona fecit, repellitur, et, qui bona peregit, est assumendus amator. Sed si ponas, qui nulla bona peregit, in iuventute positum, in qua benefaciendi non habuit facultatem, in articulo isto iuvenis, qui bona nulla peregit, est eligendus amator, non quod magis sit dignus amari, quam qui bona plurima fecit, sed quia maius inde bonum sequitur [32] mundo. Sicut enim magis ille quoque Rex coelestis super unius peccatoris gaudet conversione

(1) beneficia *D*.

man per maestre e vull esser adoctrinat de la tua doctrina. Donchs, maestre, a tu sera scrita honor, si lo grosser e lo no saui fa saui la tua doctrina. Respons donques que les instruhides deu hom seruir per tal amor que la sauiea de la qual lo jouent deia esser cubert (1).

RESPON LA FEMBRA:

Ho joue, no sabs dretureramen en amor, com manifestament sia vist per les tues paraules contrestar a les retgles d'amor. Car nos som ensenyats por la menjadora (2) d'amor que aquell qui mes de be fa que s deia alegrar per maior honor e esser ajudat per molts mereximents. Car si jutiam les tues vertaderes rahons, los beneficis nourien als lurs fahedors e encara sera vist que s'abstinga dels beneficis e que no haia fet negun be. Si dius que vols esser ensenyat sots la disciplina de l'amant, aquest treball te dich que no es bo, car a mi es veiares que mils deia hom elegir amador saui que aquell qui ab lo meu treball... e sera grosser e no saui deman a ell amor de fembra çerta e sauia.

AQUESTES COSES RESPONDRAS AXI:

Ffort es marauellosa cosa, ço que dius, que axi sufisticament vulles respondre a les mies paraules. Car sembla ço que yo he dit no u haies entes be; car yo t'he dit ja damunt que mes pertanyeria a la tua lahor si de la tua amor dones la gracia (3), car axi com trespassada sera e atorch los fets renuncian axi com ho deus entendre, car, si son dos, dels quals lo hun haia fet molt de be, e l'altre no'n haia fet gens e sia en plena edat, per ço deu hom guordar lo be que ha fet l'amador. Mas posem que no haia fet negun be e que sia en la primera jouentut, en la qual per uentura no ha'gut

(1) Veritable manca de sentit.
(2) Lectura defectuosa: *praesepio* per compte *de praecepto*.
(3) Frase compresa malament.

quam super nonaginta novem iustis, et hoc propter bonum, quod sequitur inde, ita melius facit mulier, si aliquem minus bonum per suam doctrinam aulae coniungat amoris suaque faciat probitate laudandum, quam si bonum aliquem faciat meliorem, id est, sicut est maius Deo lucrum super unius peccatoris conversione quam super nonaginta novem iustorum melioratione, ita maius fit mundo lucrum, si quis non bonus probus efficiatur, quam si alicuius boni probitas augmentetur. Quod autem dixi, eius, qui nulla bona fecit, amorem potius eligendum, quam qui bona plurima peregit, hoc non in quarto gradu sed in tribus praecedentibus gradibus interpreteris amoris. Sed si forte horum te sermonum perturbet obscuritas, eorum tibi sententiam indicabo. Ab antiquo quatuor sunt gradus in amore constituti distincti. Primus in spei [33] datione consistit, secundus in osculi exhibitione, tertius in amplexus fruitione, quartus in totius personae concessione finitur. Quod asserui ergo: Si duo sint, quorum unus plurima, alter vero nulla bona fecit, illius (1), qui nulla bona fecit, potius est eligendus amor, non intelligere debes in quarto gradu, id est in totius personae concessione, sed in primo, id est in spei largitione. Nam si statim mulier velit quarti gradus amantem eligere sine deliberationis dilatione, potius eum, qui plurima bona fecit, quam qui nulla, sibi expedit amantem eligere; et hoc ideo, quia de illius est bonitate secura, de istius vero nequaquam, et pro certis saepius non incaute relinquuntur incerta. Sapientes tamen feminas non decet tam repentina quemquam concessione ditare, ut prioribus praetermissis gradibus ad quarti statim gradus prosiliant largitionem, sed ordine solent proce[34]dere tali. Debet enim primo spei uti

(1) in prima tamen est iuuentute repertus quod ille *DEFb;* in hoc articulo *add. DF.*

poder de ben a fer, per esta raho aquell joue que no ha'gut negun poder de fer be, deu esser elegit per amador, no per ço que sia pus digne d'amor que aquell que ha fet molt de be, mas per ço com a costuma de seguir be. Car axi com aquell Rey celestial se alegra de la conuertenssa d'un peccador mes que de noranta justs, e aço per lo be qui s'en segueix, tot enaxi fa mils la fembra, si ha algu que no sia bo e per sa doctrina aquell ajusta a la sala d'Amor e aquell fa loar per la sua proesa, que si hun bo fa mellor, ço es axi com a Deu es maior guany sobre l conuertiment d'un peccador que sobre .xc. ix. justs que s melloren, axi es fet mes de guany al mon, si algun auol sia fet prous que si algun bo se mellora. Per que diu que aquell qui no ha fet negun be es mes elegidor a l'amor que d'aquell qui ha fet molt de be, no en lo derrer grau, mas en los dos damunt dits graus de la dita amor. Mas si per uentura l'escuritat de aquestes paraules te torba yo t mostrare la sentencia de aquelles.

Antigament quatre foren les maneres o graus departits en amor: lo primer esta en donament d'esperansa; lo segon en donament de besar; lo terç en donament de abraçar; lo quart en lo atorgament de tota la persona sia finit. Mas aquella cosa que yo t'e dita, ço es, si son dos, dels quals la hu haia fet molt de be e l'altre no'n haia fet gens, empero sia trobada en la primera jouentut, car en aquest article que l'amador, que nenguns bens haia fet, maiorment sia elegidor, no deus entendre axi en lo quart, ço es en l'atorgament de tota la persona, mas en lo primer, ço es en l'atorgament d'esperanssa. Car encontinent la fembra vulla elegir l'amant del quart grau sens negun atorgament d'acort, mas aquell, que ha fet molt be, que aquell que no'n ha fet gens, li tany elegir amar; per ço com sera segura de la bondat d'aquell, mas d'aquest altre no, abans ne roman no serta. Mas a sauies fembres no tany enriquir algu per yuaçosa o cuytosa prometensa, axi com en los primers graus damunt dits fins al(s) donament del quart grau, mas solen enantar per aytal orde. La fembra deu primer vsar del donament d'esperanssa, e si

largitione mulier, et si cognoverit, amantem spei largitione accepta in bonis moribus augmentari, ad gradum mulier non vereatur devenire secundum. Et sic gradatim usque ad quartum deveniat gradum, si ipsum hac re invenerit per omnia dignum. Si rationem quaeris, cur in articulo praescripto iuvenis, qui nulla bona fecit, in primo gradu amandus eligitur, in alio vero articulo quarti gradus eligitur, qui bona plurima fecit, ratio evidenter apparet, quia usque ad tertium gradum potest mulier retro sine blasmo abire; si vero in quarto gradu consolidavit amorem, non postea sine causa iustissima retro decet abire, et hoc non solum propter amoris confirmationem, quae quarto consuevit fieri gradu, sed etiam propter rem magnam quam in sua mulier est largita persona. Quid enim mulier maius dare potest, [35] quam si suam personam alieno disponat arbitrio?

Quod autem dixisti, te oneris evitandi causa velle magis amantem deligere doctum quam tuo labore docendum, satis in hoc tua videtur opinio reprobanda; dulcior enim cuilibet fructus sapere debet ex propria plantatione perceptus, quam qui ex alieno arbore assumitur, et carius habetur, quod pluribus est laboribus acquisitum, quam quod sollicitudine modica possidetur; nam: «Absque labore gravi non possunt magna parari».

Mulier ait: Si absque gravi labore magna parari non possunt, quum id, quod postulas, sit de maioribus unum, multis te oportet laboribus fatigari, ut ad quaesita munera valeas pervenire.

Homo ait: Omnes quas possum, tibi refero grates, quod post labores multos amorem mihi tuum tam provide promisisti. Absit enim, ut tantae probitatis feminae ego vel alius quilibet possit lucrari amorem, nisi multis fuerit primo

conexera l'amant per l'atorgament de la esperança rebuda crexer en bones costumes, la fembra lauors haia cura de venir al segon grau. E axi de grau en grau tro al quart grau vinga, si aquell ne trobara digne per totes coses. Si demanes raho perque en lo primer article trobes (1) que no haya fet negun be, en lo primer grau que sia elegit per amador qui molt be ha fet, la raho ho mostra vesiblament que tro al terçer grau la fembra s'en pod partir per pocha de raho; mas si empero tro al quart grau hi ha mesa s'amor no sens raho molt justa s'en deu partir e aço no solament per la confirmacio d'amor, la qual se conte en lo quart grau, mas per la gran cosa la qual la fembra ha donada en sa persona. Quina differencia maior pot fer la fembra sino que liure son cors a altre arbitre?

Mas la cosa que as dita del carrech que es quin es per elegir amador saui mas si tu l'auies adoctrinat en ton treball, assats en aço es vista deffallir la vostra oppinio; car pus dolços son vists a cadascu los fruyts que ab sa propria lauro a plantats que aquells que ha de l'altre treball, e pus car es allo que ha guanyat ab molt treball que allo que hom posseheix per poch d'affany, car «sens grans treballs grans coses no poden esser apparellades».

RESPON LA FEMBRA:

Si sens gran treball grans coses no puguen esser apparellades, donchs com ço que tu demanes sia de les maiors, verament te coue a treballar, per tal que pusques venir als dons demanats.

A LA QUAL RESPONDRA AXI:

Totes quantes gracies puix, te ret, pus que apres de molts treballs la tua amor m'as promesa tan sauiament.

(1) El traductor llixqué *invenis* en lloc *de iuvenis*.

laboribus acquisitus. Non enim est verisimile, mu[36]lierem tam prudentem amorem suum alicui repente concedere vel alicuius probi viri labores apud se permittere sine munere demorari. A bonae videtur rationis ordine deviare, si non benefacta suis actoribus debita commoda ferant.

B. *Loquitur plebeius nobili.*

Si plebeius sibi quaerat nobilis mulieris amorem, hoc poterit procedere modo: Si mulier quamvis nobilis simplex inveniatur tamen, ea per omnia possunt habere locum, quae in plebeii et plebeiae sunt dicta colloquio eo excepto, quod hic potest locum sibi commendatio sanguinis vindicare. Si vero nobilis mulier fuerit sapiens et astuta, providenter caveat ipsius personae mo[37]derate insistere laudi. Nam si nobilem et prudentem feminam ultra modum suo voluerit sermone laudare, credet, eum plenam sermonis facundiae copiam non habere vel adulatione falsa narrare ipsamque fatuam reputare. Post prima igitur sermonis initia taliter ad amoris verba descendat: Si possem cor meum intra propriae voluntatis saepta recludere, multa forte sub silentio praeterirem, quae me coactum oportet instanti sermone narrare. Cor namque meum acutis meam cogit calcaribus voluntatem extra suae naturae semitam divertendo vagari et maiora petere, quam sim narrare sufficiens. Si amor tamen me cogit aliquid improvide vel minus sapienter proferre, vestra nobilitas, rogo, ut patienter sustineat et leni (1) sermone me redarguat. Cognosco igitur manifeste, quod amor non consuevit homines discretionis stilo discernere, sed omnes pariter angit in

(1) leui *BDH*.

Deus me guart, que de fembra de tan gran proesa yo a altre quisvol puscha guanyar l'amor, si donchs no la guanya ab grans treballs. Car no par ver que fembra tan sauia atorch tantost la su'amor a'lgun ne s retenga vers si mateixa los treballs de nengun valent baro sens degut do. De tota orde de raho es vista desuiar, si los beneficis no porten deguts profits als lurs fahedors.

DE HOM DE VILA E DE NOBLE FEMBRA:

Si hom de vila demana amor de noble fembra, en aquesta manera pora enantar: Si la fembra, jatsia que sia noble, empero sia trobada simpla, aquelles coses per totes poden hauer loch, les quals hauem dites d'om de vila e de fembra de vila exceptat lo parlament, lo qual pod aci (1) lohar mes lo linyatge. Si la noble fembra sera sauia e discreta, cautelosament te guarda contrestar al temprat lohament de aquella. Car si la fembra noble, sauia, fermament oltra manera volrra loar ab sa paraula, cuydes que ella no haia parlament de bella parleria, o creura que per leusengeria lo y digues, o cuydar s'a que la tingues per fada (2). Donchs, apres dels primers començaments, en aytal manera digues paraules d'amor:

(COMENÇA A PARLAR L'OME)

Si pogues lo meu cor amagar entre les entramenes de la mia volentat, moltes coses lexaria estar sots mon callament, les quals me couenen a dir com a forsat. Car lo meu cor puny la mia volentat ab aguts esperons girantsse contra la carrera de la sua natura e fa m demanar maiors coses. Perque si amor costreny mi dir alguna cosa no sauiament, la vostra noblesa ho sostinga noblament e re-

(1) El traductor llixqué *ibi* per compte de *sibi*
(2) *Fada*, fem. de *fat*, com en provençal.

suo, id est, amoris exercitu militare, non excipiens formam, non genus, neque sexum, neque sanguinis inaequalitatem distinguens, sed hoc solum discernens, an aliquis si aptus ad amoris arma ferenda. Res enim est amor, quae [38] ipsam imitatur naturam; ergo nec amantes ipsi aliter discernere debent hominum genera, quam amor suo discernit iudicio. Sicut igitur uniuscuiusque generis homines amor cogit accendi, ita et amantes non genera discernere debent sed hoc solum, an sit sauciatus amore, qui petit amari. Hac ergo invincibili ratione munitus cuiuslibet mihi licet amorem mulieris eligere, si nullius mores me coinquinent pravitatis.

Si igitur mihi praestare velitis audientiam patienter, id solummodo postulare curabo, quod nulla mihi poteritis iusta ratione negare. Sed si mea in aliquo verba vestram exacerbarent personam, et si contra me vestro vos aspero contendatis sermone tueri, hoc mihi esset intolerabile malum et omnium causa dolorum.

Sciatis itaque, quod a multis retro diebus amoris vestri me sagitta percussit, ipsumque vulnus totis sum viribus conatus abscondere, [39] non quod insufficientem militem me credam amoris, sed quia vestrae altitudinis sapientiam pertimesco. Viso enim vestro aspectu (1) adeo meum perterret ingenium mentemque perturbat, quod eorum etiam, quae mente attente conceperam, penitus obliviosus exsisto. Merito ergo meum studebam celare dolorem; quanto tamen magis meum conabar tegere vulnus, tanto magis mihi crescebat poena doloris. Tam diu tamen vulnus permansit absconsum, quam diu me dolor suis non potuit viribus superare. Postquam vero sua virtute me devicit, pro magna potentia sui grandia me postulare cogit et instantis doloris remedia cogitare. Vos quidem estis mei causa doloris et

(1) visus enim vestri aspectus *EFb*.

prenaho ab leugera paraula. Car yo conech manifestament, que amor no ha costumat de partir los homens ab manera de discrecio, mas tots egualment cauallereiar ab la host d'amor, no exceptat forma, ne linyatge, no desagualtat de sanch, de parent, si algu es couinent a portar armes d'amor. Car amor es cosa que resembla a natura; donques, los amans no deuen departir en altra manera los linyatges dels homens que amor ha acostumat de fer e de partir ab son iuhi. Car axi com amor los homens de cada linyatge costreny amor esserençesa en cada linyatge dels homens, axi com los amants no deuen departir los linyatges, mas aço solament volch l'amor esser amat (1). E per aquesta raho a mi plau elegir amor de tota fembra, si no m'aiusten costumes de neguna manera.

Donchs, si volets donar audiencia pascient a mi, yo curare d'amar allo solament, la qual cosa null temps no m'o porets vedar per justa raho. Mas si en alguna cosa estomouen les mies paraules la vostra persona e si us contenets ab mi ab aspra paraula deffenedora, aço seria a mi mal que no fa a ssofferir e raho de totes dolors.

Donques, sapiats que la sageta de la vostr'amor m'a ferit e so m'esforçat d'amagar la dita naffra ab tota ma forssa, no axi com si yo creya esser sufficient (2) caualler d'amor, mas per ço com tem la altea de la vostra sauiea. Car lo vis de la vostra guarda tot mon enteniment espauenta, car ço que m'auia pensat, tot ho he ja oblidat. Donchs, per dret studia t de cessar la mia dolor, que, con mes me pensaua de cobrir la mia naffra, tant mes crexia la pena de la dolor. Empero tant estech amegada la naffra, quant longament la dolor ab totes ses forces no m pod sobrar. Mas despuys que m'ach vençut ab sa vertut, ab gran poder les grans coses de uos me costrenga demanar e pensar lo remey de la gran dolor. Vos sots raho de la mia lahor mortal remey de pena, la mia natura ensemps ab la mort tement la mia vida closa en

(1) Passatge no comprés.
(2) Caldria *insufficient*.

mortalis poenae remedium; meam namque (1) simul cum morte vitam tenetis vestro pugno reclusam. Si concesseritis postulata, vitam praestatis amissam et solatia multa vivendo; sed si ea mihi denegare velitis, erit mihi vita poena, quod gravius est quam subito incurrere [40] mortem. Potius enim esset festinantem eligere mortem quam poenis tam gravibus assidue subiacere. Singula quidem, quae meus animus narranda concepit, vobis aperire non possum, sed Deus ipse novit, quos sermones velit exprimere mutus.

Ait mulier: Plurimum miror, et miranda res est, quod ad tantam rerum turbationem ipsa non deficiunt elementa, nec mundus corruit ipse. Si meae quidem nobilitatis ignoscere pudori non insisterem, acerrime tuos compesceret mea lingua sermones; quia tamen in nobilis ore nimis res esset inconcinna aspera contra quemlibet et inurbana verba proferre, patienter meus animus tolerat tua dicta vesana et suavi tibi respondet affatu. Quis ergo tu es, qui tanta munera petis? Tua mihi satis patet forma, ac genus est manifestum. Sed ubi deprehendi maior audacia potest quam illius, qui totius hebdomadae tractu variis mercimonii lucris toto mentis intendit affectu, septima suae quietis die quaerat amoris vacare muneribus eiusque dehonestare mandata [41] et ordines in hominibus ab antiquo statutos confundere. Non enim otiose vel sine causa fuit ab aevi primordio inter homines ordinum reperta distinctio, sed ut quisque intra generis saepta permaneat et per omnia sui ordinis finibus contentus exsistat, et ea, quae maioris sunt ordinis stabilita natura, sibi nullus usurpare praesumat, sed ipsa tanquam aliena relinquat. Quis ergo tu es, qui tam antiqua conaris temerare statuta et sub amoris commento

(1) naturam *D.*

lo puny. Car com m'aurets atorgades les coses demanades, la vida e los solaços que hauia perduts tots los recobrare; e si m denegats les dites coses, la vida m sera pena, la qual cosa m sera pijor que pendre sempre la mort. Car mes val morir tost e hiuaç qu'estar totstemps sotsmes a penes e a turments. Car yo les coses que m pens en mon cor e que y tench amegades per res no les puch dir, mas Deus sab hom mut quines paraules pot dir.

RESPON LA FEMBRA:

Molt me marauell, e cosa es de que hom se deu marauellar, com per tan gran torbetat de coses los elaments no fallexen, e el mon no ue a no rres. Mas si yo no contrestaua conexer (1) la vergonya de la mia noblesa, la mia lengua reffrenaria les paraules del teu pecat (2); mas per ço que yo no sia vista ergullosa a les tues paraules, sofir les pascientment e lo meu cor soffer los teus dits, per tal que no t'haia a respondre ab atorgament. Donchs, qui est tu, qui demanes aytan grans dons? Yo assat veig la tua bellea, e lo teu linyatge ja m'es a mi manifest. Mas axi es reprenedor lo teu ardiment com dels merçes qui tota la setmana no entenen ni tracten sino en les merçeries e en lo guany d'aquelles e alli posen tot lur cor, e lo seten día de lur repos demanen entendre en dons d'amor e los manaments e los hordens stablits entigamens en los homens vol confondre. Car no sens raho fo trobada al començament departiment d'ordens entre ls homens, mas per ço que cadascu estiga en lo començament (3) de son linyatge e que les coses establides del seu orde per la sua natura negu no gos vil tener, mas estar aquelles coses axi com allenes. Donchs, qui es tu, qui

(1) *Contrestava conexer* tradueix malament *insisterem ignoscere*.

(2) *Pecat* fon portat probablement per una mala lectura del mot llatí *acerrime* on el traductor llixqué *a crimine*.

(3) El traductor llixqué *coepta* per compte de *saepta* i no comprengué la frase següent.

maiorum praecepta subvertere tuique generis tanta niteris praesumptione metas excedere? Nam si adeo mei sensus obliviosa manerem, ut tua verba me cogerent his, quae dicis, annuere, cor tamen tuum non esset tam grandia tolerare sufficiens. Numquid enim lacertiva avis perdicem vel fasianus sua potuit unquam superare virtute? Falcones igitur vel astures hanc decet capere praedam non autem a milvorum pusillanimitate vexari. Tua igitur est multum fatuitas cohibenda, quod [42] alti generis indignus tibi quaeris amantem. Nec enim, quod asseruisti ante, tuam potest tueri sententiam. Dixisti etenim, amorem non distinguere genera sed cunctos cogere ad amandum, qui apti reperiuntur ad amoris arma ferenda, et quod amantes non debent aliter distinguere, sed hoc requirere solum, an sit sauciatus amore, qui petit amari. Sed sine omni contradictione profiteor, quod amor indifferenter cogit amare, sed aliud, quod sequitur, scilicet, amantem non debere distinguere nisi, an amet, qui petit amari, non suscipio, quia penitus est falsitati subnixum. Nam si hoc esset, illa sibi verba locum vindicare non possent, quibus fertur amor sua manu pensum inaequale gestare. Huiush hypotheticae consequenti destructo, e contra rio tibi concluditur; ergo et meam sententiam in sua videbis firmitate durare. Sed et, si forte narrare velis, quod multi consueverunt audaci lingua proferre, amorem scilicet iniquum a cunctis debere iudicem nominari, quum inaequalia pondera ferat, tali te responsione repello. Quamvis enim amor inaequalia pondera ferat, iustus tamen iudex poterit [43] vere vocari. Amor enim ponderis inaequalitate non utitur nisi iustissima causa cogente. Nam quum cerneret amor, homines universos ex ipso instinctu cupidinis naturaliter in cuiuslibet alterius sexus personae libidinem provocari, turpe nimis putavit exemplum sua statim ex adverso tentoria ponere, ut eam, cuius quaeritur amor,

goses men/sprear los antichs establiments e son deffeniment d'amor e los manaments dels maiors vols girar ni com goses sobrepuiar los termens d'aytal linyatge? Car si en couinent yo estigues oblidosa del meu seny, que les tues paraules me costrenguessen aquelles coses que dius que soffer lo teu cor, no series sufficient de sofferir tan grans coses. No veus tu los oçells ergullosos de sa uertud que no tanyen a pendre, sino falchons ho estor (1), e no los tany que sien treballats per lo flach coratge del mila. Donchs, fort es reprenedora la tua fadea, com demanes amor de tan alt linyatge com no n sies digne. Ni no t en pots deffendre per la tua sentencia mateixa. Car tu as [dit] que com amor no departescha los homens ab grafi de discrecio, mas tots egualment costrenga cauallereiar en la sua host, aço departent tantsolament si algun es digne de portar armes d'amor, e los amants no deuen departir en altra manera los linyatges dels homens que amor ha acostumat de fer en son juhi, mas guardar deu aquesta cosa si es naffrat d'amor aquell qui demana esser amat. Mas si no (2) atorch ab tot contrestament que amor no departidament costreny tots amar, mas altra cosa degra partir, ço es los amans, si no am la cosa de qui demana esser amat e per ço no u reb, car moltes vegades es amagat ab falssedat... Mas si tu vulles comptar ni gos pronunciar amor ab ardida lenga, ço es lo començament (3), esser nomenat de tots, lo qual port pes no egual. Empero lo jutge dreturer pora justament esser dit no dreturer. Car amor no vsa de desegualtat de pes, si donchs molt dreturerament raho no l ne costreny. Con amor costreny tots los homens per l'enteniment (4) de lutxuria naturalment esser appellats, amor fort fo a l'exim-

(1) «*Sino falchons ho estor*». El traductor reuneix les dos frases llatines i no va comprendre el passatge.

(2) El traductor llixqué *si non* per compte de *sine* i més avant *suscipit* per compte de *suscipio*.

(3) *Initium* per compte de *iniquum*.

(4) *Intellectu* en lloc de *instinctu*.

statim compellat amare. Si hoc enim esset, quilibet horridus, hispidus, agriculturae deservíens vel in plateis publice pro cibo mendicans reginae sibi provocare posset amorem. Sed ne unquam huiusmodi posset inconcinnitas vel rerum absurditas evenire, cuiuslibet generaliter personae amor commisit arbitrio, ut, si velit amet eum, qui petit amari, vel non amet, si nolit amare. Sed et, si hanc, quam dicis, regulam amor sine omni exceptione servaret illaesam, scilicet ut omnis semper, qui amat, ametur, alterius regulae cursui occurreret naturali. Quilibet enim homi[44]num alterius maioris ordinis libentius quam ordinis aequalis sive minoris sibi quaerere solet amantem, et ideo versa vice mulier, cuius petitur amor, propter regulam dictam et cursum naturae praefatum ordinis aequalis sive maioris libenter petit amorem, ne ab amoris regula generali inique videatur exempta. Apparet igitur ex his manifeste, quod supervacuis laboras impendiis, et tuos postmodum cognosces in vanum emisisse labores.

Homo ait: Quod mihi benignum et suave praestitistis responsum, multum in hoc vestra probitas denotatur, quia vestrae voluistis naturae consulere, ac vestra verba generi convenire. Nihil enim magis generosae personae potest congruere laudibus, quam si in suis dictis dulci sermone fruatur, et nulla videntur magis nobili contraire generi et sanguinis nobilitati detrahere quam aspera et inurbana verba proferre. Quod autem dixistis, meam faciem vobis esse cum genere manifestam, vehementer admiror, quia vestram video in hoc errare prudentiam, quum illis videamini erratibus assentire, qui [45] morum probitatem sine genere ac forma reiiciunt et formae venustatem ac sanguinem generosum sineo mni probitate recipiunt. Quod quam sit asserere grave ac difficile, quamque narrare absurdum, illa vos edo-

pli posar ses tendes encontinent en lo contrari, que costrenga encontinent donar amor aquell qui la demana. E donchs, seriem semblant que hun ortola, o hun cauador fos digne d'amor, de la qual cosa naxeria gran desegualtat, car amor a donada licencia a tota persona generalment que am aquell qui s volrra, e, si no vol amar, que no am. Car axi com amor s'escalffa en Regina (1) totstemps vol amar egual de ssi e totstemps Rey per cors natural deu hauer Regina. Car cadahu dels homens demanen totstemps amants eguals de ssi, o maiors, e semblant manera la fembra, de qui es demanada l'amor, per lo cors de natura damunt dit demana amor de maior orde; en altra manera semblaria que fos exceptada de la general retgla. Donchs, appar manifestament d'aquestes coses que tu entens d'arar(2) a la riba de la mar e depuys trobaras qui en va has perduts tos treballs.

A LES QUALS COSES RESPONDRAS AXI:

Que vos m'aiats beneyt (3) e suau parlament, la uostra proesa es molt en aço mostrada, que les paraules de la vostra natura aueu recomptades ab aquelles del nostre linyatge. Neguna cosa pod conuenir a les lahors de noble dona, que hus de bella parlería de sos dits, e neguna cosa no es vista tant escarnir noblesa ne es contraria a l'alt linyatge com dir paraules aspres e desauinents. E ço que vos hauets dit que la mja bellea ensemps ab lo linyatge uos es manifesta, molt m'en marauell, car yo veig fort errar en aço la uostra sauiea, com ço que ha proea de bons nodriments e encara bellea repren e alt linyatge no mesclat ab bones costumes reep. La qual cosa es greu de dir e fort es dura cosa de comptar, e aço us ensenya raho manifesta,

(1) *Regina* en lloc de *regula; ferveret o fervet* en lloc de *servaret.*
(2) *Super vacuis* en lloc de *supervacuis; amisisse* en lloc de *emisisse.*
(3) *Benedictum* en lloc de *benignum.*

cet ratio manifesteque irrefragabili ratione demonstrat, quae dicit, quod ex bonis tantum moribus et hominis probitate ac curialitatis fomite a primordio fuit orta nobilitas. Si homines igitur sola morum probitas nobilitatis meruit virtutibus decorare ac generositatis assumere nomen, errorem praedictum penitus deponere curate, et sola morum probitas compellat vos amare. Illud autem, quod de mercimoniis in contumeliam est mihi a vobis obiectum, si attentis mea curaveritis verba auribus percipere, sine omni dubitatione cognoscetis, nullo mihi posse de iure nocere. Nam quod mercimoniorum honorabilia lucra diligenter attendo, contendo [46] proprio generi deservire, quia talia studeo meis actibus exercere, quae meae possunt naturae congruere. Et ex hoc murmura vulgi depellere curo, quod dicere consuevit: «Talia quemque facere decet, quae genus pariter cum ordine quaerit». Sed quod praedicta lucra improbe futuri intuitu cumulare non insisto, sed ea provide et largissime suo loco et tempore aliis dispensare contendo, in hoc meam morum et probitatis nobilitatem defendo. Praeterea, si honestis et licitis non curem insistere lucris, obscura me detinebit inopia, et ideo nobilitatis opera exercere non potero, et sic mea morum nobilitas in solo et nudo verbo manebit, quae curialitas vel nobilitas ab hominibus nullatenus credi consuevit. Immo si pauper et inops curialis largitatis sermone utatur, in hunc sibi modum vulgares illudunt: «Homo iste, quia nulla possidet, quae valeat hominibus exhibere, largitatem se iactat habere plenariam. Sed si aliquid possidet in orbe, talem se debet hominibus exhibere, qualem suum genus [47] et natura permittit. De nulla enim possidentium bona ratione (1) procedit suam effuso sermone largitatem effundere». Sed et, si sufficientem substantiam mihi adesse obiicias, adhuc

(1) more *O*.

com per viua e justa raho uos sia demostrat que tantsolament de bones costumes e de proea d'omens e de cortesia de nada noblea. Donchs, si tots los nobles sola proea de bones costumes meresque enbellir per vertut e pendre altea de sanch, prechte que leix anar la raho damunt dita e sola proea de bones costumes te costrenga amar. Empero aquella cosa que a mi hauets dita dels mercers en desonor de mi, si volets ab orelles vbertes entendre les mies paraules, sens dupte negu porets conexer que no m nou per negun dret. Car yo entench en los honrats guanys diligentment dels mercaders e per ço yo conten ab lo propri linyatge seruir, car yo studiu complir coses tals ab los meus fets que de la mia natura no puga discordar. E ab aço yo faç callar lo barboteiament del poble, car lo poble diu aytals coses: «Cascu deu fer tals coses, les quals lo linyatge ensemps ab lo senyor desfa» (1). Mas yo no contrast de demanar e de aiustar tots mos guanys, mas en son loch e en son temps m'estudiu de largueiar e de guastar aquelles, e en aço yo deffen la mia proea ab noblea de bones costumes. E axi si yo no m'estudiaua de guanyar honestament, fretura e pobrea se tendri 'ab mi, e axi no poria vsar obres de noblea, e la mia noblea de bones costumes romandria en sola una paraula, la qual cortesia e noblesa no la crehen tots. Enans si l pobre o l freturos vsa de paraules de cortesia o de larguea, en aquesta manera l'escarniria la gent, dient: «Veiats aquest hom que no posseheix mes que no pot donar als homens e gaba s de hauer gran larguea. Mas si tengues res que donas, tot aytal seria com se tany de la sua natura e linyatge. Car no ve de nenguna bona costum (2) dels possidents dir de paraula esser larch». Mas tu dius que yo ara he assats riquea, yo deffen lo meu linyatge ab aquelles que, com so pus bastat de riquees, tant mes pora aiudar la mia larguea. Encara respon aço que dehits que cadascus

(1) *Domine* o *domino* en lloc de *ordine* i *quatit* en lloc de *quaerit*.
(2) Contrasentit donat pel traductor al referir *nulla bona* a *more*.

meo generi honesta lucra defendo (1). Praeterea illud, quod dixisti, quia quisque intra sui generis saepta debeat permanere et maioris ordinis amorem nullatenus postulare, diffiteri non possum. Sed si me morum probitatis cultura perlustrat, intra nobilitatis me credo moenia constitutum et vera generis coruscare virtute, et sic me morum probitas intra nobilitatis ordinem facit esse repositum; et ideo nulla potest reputari praesumptio, si ex nobilitate mihi quaeram amorem eligere; magis enim ex moribus quam ex sanguine deprehenditur cuiusque nobilitas. Dixisti etiam, quod, etsi meis te possem verbis allicere, ut meae voluntati condescenderes, cor tamen meum non esset tam grandia tolerare sufficiens. Sed stultus est ille miles, qui talia sibi quaerit arma ferenda, quae sui non possit corporis tolerare compages, nullusque sibi eligat talem equum appetere, qui suis non valeat regi vel gubernari virtutibus; tales enim [48] plebis sunt subiecti derisui. Concedo ergo, quia valde sunt. quae postulo, grandia; si me igitur ad id, quod peto, percipiendum minus sufficientem recogitas, id concedat gratia tua, quod sine vulgi potest rumoribus exhiberi, et si me indignum omnino reperires, tuo et cuiusvis alterius me facias patere derisui. Fiduciam tamen gero plenariam, quod illa eadem meicordis magnanimitas quae me cogit tam grandia petere, si ea mihi concesserit tua gratia, in perpetuum ipsa mihi parta tuebitur. Sed nec obstare potest illud, quod de milvo et lacertiva mihi ave dixisti. Nam falcones, astures et accipitres sola facit audacia caros. Videmus enim quandoque falcones de genere levium magnos fasianos et perdices sua detinere virtute; nam a cane non magno saepe tenetur aper. Et econtra multos aspicimus nobiles et marinos falcones vilissimos pertimescere pas-

(1) quia quanto plurimis habundo divitiis, *add.* O, tanto plures poterit mea largitas adiuvare *add.*

deu tenir al començament (1) de son linyatge e no deu demanar en neguna manera de sa maior. Mas si a mi proea de bones costumes m'enbelleix e per vertut de proea liure mi enbellit, donchs yo resplandesch per alt linyatge, e axi proea de bones costumes fa mi esser estoiat entre l'orde de noblea; e axi no y pods dir neguna presumpcio que yo no deia demanar o elegir amor de noblea; car mes es presa la noblea de cadahu en bones costumes que no per linyatge. Encara diguist que si d podia affaleguar ab les mies paraules, per tal que atorgasses la mia volentat, empero lo meu cor no seria sufficient de sofferir tan grans coses. Si es foll aquell Caualler que demana a ssi tals armes a portar que la forma del seu cors no u poria sofferir, e negun deman a ssi tal cauall, que no s puga regir ni gouernar per les sues virtuts; car aytals moltes vegades son sotsmeses a escarniment de poble. Donchs, yo atorch que fort son grans coses aquelles que yo deman; mas si tu tens mi per sufficient a ço que yo deman, prech te que m'o digues sens altres grans noues, e si trobaras mi de tot en tot no digne, fe m donar a'scarniment de tu e qui t vulles altre. Empero yo pord tan gran fianssa, que aquella altea del meu cors, la qual me costreny demanar tan grans coses, si la tua gracia m'o atorga aquella cosa que m costreny, aquella deffendra mi per tu. Mas la gracia no m pod esser contrestada per allo qui m diguist del mila e del oçell altiu. Car los falchons e los astors sol ardiment los fa forts. Car nos vem los falchons de sotil linyatge que temen los grans. Encara vem molts falchons alts e nobles que no temen a uegades hun vil aucell e per hun auçell pauruch esser encalçats. Si empero lo mila o la au pauruga sia trobada ardida e que ischa fora de son linyatge, es digna d'onrar la natura dels falchons e d'astors encara senyoreiar sobre aquells. Donchs, si tu conex mi exir fora del linyatge de mos parents, per dret yo deig esser posat en lo cas del mila damunt dit e deig perdre aquell nom

(1) *Saepta* ha sigut llegit *coepta*.

seres et a lacertiva saepe ave fugari. Si ergo milvus et lacertiva avis arditus reperitur et audax et a suis degenerare parentibus, asturnina et falconina est dignus pertica [49] honorari et militari laeva deferri. Si me igitur noveris a meis degenerare parentibus, non contumeliosa milvi appellatione vocandus reperior, sed honorabili falconis vocabulo nuncupandus exsisto. Nec tibi vilescat apus quemcunque reperta probitas, quum ex pungentibus rosad spinis colligimus ortas, et in vilis materiae vasculo aurum repertum sua non possit pretiositate privari. Illud, quod dixi, neminem debere distinguere nisi, an sit sauciatus amore, qui petit amari, ex tua manifeste responsione cognovi, te non recte intellexisse; verbi enim generalitas tibi induxit obscuritatem. Nam quod dixi, amantem non debere distinguere, ita recipias, quia non debet, cuius postulatur amor, distinguere, utrum de nobili an de ignobili sit genere ortus, qui petit amari, debet tantum distinguere, utrum bonis moribus et an sit multa probitate decoratus. Ergo bene illa sibi possunt verba locum vindicare: Amor quandoque inaequale pensum solet sua manu gestare. Sed quamvis verum sit, amorem quandoque inaequalia pondera ferre, eius tamen non potest iniustitiae imputari; sufficit enim, si amor alterum amantium [50] sui roris pertingat afflatu et ex suae plenitudinis fonte initia praestet amandi. Nam altero amantium amoris sagitta pertacto non immerito alter proprio servatur arbitrio, ut, si ea fecerit, quae bene placita inveniantur amori, magnis ab eo sit dignus honorari muneribus multisque in plebe laudibus efferendus, si vero eius voluntati contraria, contraria debet munera ferre. Ideo ergo amor in arbitrio posuit amantis, ut, quum amatur, et ipsa, si velit, amet, si vero nolit, non cogatur amare, quia maioribus censetur meritis dignus, qui bona sponte peregit, quam qui ea coactus exercuit. Et hoc ad instar coelestis

e deig esser nomenat d'aquell nom del falcho. Donchs, d'aquest nom pods esser enuilida, car aur en vil cosa que sia mes no perd la virtut. Allo que tu diguist del departiment d'amor, que primer deu esser nafrat d'amor aquell qui demana esser amat, de la mateixa raho e contengut (1) que no u as be entes, car la generalitat de la paraula te dona gran escuritat d'entendre. Car com yo digui no deure l'amant departir, si resplandescha de bones costumes, e si resplandescha de bones costums donchs. Donchs, aquelles paraules poden a ssi hauer loch: Amor a uegades desegualment dona e manifesta son loch. Mas jatsia que amor a uegades pord no egual pes, empero no deu esser reptada de no justicia; car basta, si amor la hun dels amans... tochat de la sageta d'amor no sens dret o stoia al propri arbitre, que, si aura fetes algunes coses que sien vistes agradables ni plasens, que sia mes digne d'esser honrat per dons e esser loat per moltes lahors deuant lo poble; si empero haura fet alguna cosa contraria a la volentat d'aquella, deu portar contrariis dons. Donchs, per ço posa amor los amants en arbitre, que con hom es amat, que, si s vol, puscha amar, si empero no u vol, no sia costret d'amar, car de maiors mereximents es jutgat esser digne aquell qui acaba lo be per grat que aquell qui per forssa ho ha vsat. La qual cosa es vista semblant del Celestial Rey, lo qual lo be e lo mal lexa en propia volentat de l'hom, donant als benfahents bens, los quals no s poden comptar. Donchs, la fembra deu guordar ab diligent cor, si aquell qui demana esser amat n'es digne e si troba aquell del tot digne en neguna manera, no li deu dir de no de la su'amor, si donchs ja no era ligada a altra amor. Donques, si altra amor no te res acostada, neguna raho te pora escusar.

(1) Corr. *conegut?*

regis creditur esse indultum, qui boni et mali percepta notitia quemque hominum proprio relinquit arbitrio, bene quidem agentibus ineffabilia praemia pollicendo, mala vero operantibus poenas intolerabiles comminando. Debet ergo mulier diligenti animo investigare, an sit dignus amari, qui petit amari, et, si ipsum dignum omnino invenerit, nullatenus eum suo debet amore frustare, nisi forte sit alterius [51] amore ligata. Si alterius igitur non es obligata amori, nulla te poterit ratio excusare.

Mulier ait: Tanta tuos niteris errores tueri facundia, quod non esset mihi facile tuis supervacuis respondere sermonibus. Quosdam tamen ex eis mea curabo ratione comprimere. Si enim, prout asseris, sola morum probitas amoris invenitur digna muneribus et nobilem facit hominem reputari, superfluo antiquitus nobilitatis fuit ordo repertus et tam aperta distinctione discretus, quum manifestum erat, omnem hominem moribus et probitate fulgentem nobilem fore vocandum. Et sic nos oportet instanter asserere, nobilitatis ordinis institutores suos in vanum emisisse labores, quod quam sit absurdum, probare non insisto. Ideoque firmiter assero, neminem sui ordinis debere metas excedere, sed intra suum ordinem quemque probum alicuius probae feminae amorem perquirere [et mediocris personae mediocrem postulare amorem], et sic cuiusque intemeratus ordo servabitur, et sui laboris (1) quisque remuneratus abibit. Ad hoc quod tuo congruentia ordini et honesta exerces mercimonia, meo sermone non arguo, sed quia mercimoniis intendens [52] nobilem tibi quaeris amicam, quod inconcinna res est et amara valde tristisque plena eventus. Quod autem mercimonii lucra effluenter largiaris, hoc te facit tui ordinis feminae amore dignissimum. Praeterea, licet falco

(1) amoris *EF*.

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

La tua bella parleria te deffen tan fort, que yo no hauria poder de respondre a les tues vanes paraules. Empero algunes d'aquelles m'estudiare que t reprena ab la mia raho. Si, axi com tu dius, sola proea de bones costumes es digne de dons de amor e fa l'ome esser noble, la horde de noblesa antigament fo subira jouentut (1), car era manifesta cosa que tot hom qui resplandia per proea de bones costumes era appellat noble. E axi coue que nos digam affermadament los instruhidors de l'orde de noblesa qui en va han perduts sos treballs, la qual cosa com sia sorda (2) no u contrast prouar. E perço dich que negu no deu sobrepuiar los termens del seu orde, mas lo prous a uegades entre son horde sercar amor d'alguna prous enviey, cerquar amor de mon cominal (3), e axi la horde de cadahu sera guardat no corrompudament e cadahu hira regardonat de ssa'mor. Mas d'aço que tu dius, de guanys en ta mercaderia, no t'o repren ab ma paraula, mas perço com tu entens en mercaderia demanes amor de nobla, la qual cosa es fort discordant e amargosa e plena de desegualtat. Mas com tu dius que largament dones los guanys de la mercaderia, axo fa tu digne d'amor de fembra d'alt orde. E jatsia que a uegades la au pauruga encalç a uegades lo falcho, no roman perço que l falcho no sia comptat entre ls falchons e ls altres oçells entre lurs pars; e aquell sera appellat vil falcho, e aquella sera appellada au pauruga. E axi la tua

(1) El traductor ha llegit *superior iuventus* en lloch de *superfluo repertus.*

(2) *Si'asorda?* Però la paraula *asort* o també *absort* no sembla haver existit en catalá.

(3) Ms.: *continal.*

a lacertiva ave quandoque fugetur, nihilominus falco inter falcones et lacertiva avis inter lacertivas computabitur aves; ille tamen vilis falco, ista vero optima lacertiva vocabitur avis. Sic et tua te probitas non in nobilium facit ordine stare, sed bonum te suadet vocari plebeium et bonae dignum amore plebeiae. Apparet igitur et est manifestum: Et, si nullius sim amoris vinculo colligata, tu tamen quasi alienigena indignus meo repereris amore.

Homo ait: Quamvis nolim tuos sermones arguere, nulla tamen possum ratione videre, si plebeius nobilem in probitate transscendat, quare ipsum non debeat in suscipiendis superare muneribus, quum ab eodem Adam stipite derivemur.

Mulier ait: Melius in mensa regia sedet aurum quam in pauperis domo vel rusticano tugurio, et longe honorabilius trotonerius et macer equitatur equus quam pinguis valde et optimae et [53] suavis ambulaturae asinus. A tuis ergo resipisce erroribus et aliis haec sumenda relinque.

Homo ait: Quamvis tuus me sermo depellat, quam diu tamen vixero, a tui amoris proposito non recedam, quia, etsi meae cogitationis fructum non sim percepturus, spes tamen sola, quam ex mei ipsius cordis mera liberalitate assumpsi, meum faciet corpus tranquillam ducere vitam, et subsequenter forte Deus mei doloris tuae menti inseret remedium.

Mulier ait: Tuo Deus labori digna praemia ferat.

Homo ait: Hoc solum verbum mihi spem indicat fructuosam, sed et ego Deum rogo, ut semper tibi sit meae cura salutis, et mea vela quietis portum inveniant.

proea (1) fa'star tu entre la orde dels nobles, mas bo (2) es a tu que sies appellat hom de vila e ben digne de amor de vila. Donchs, appar e manifest es que yo, jatsia que yo no sia ligada ab alguna amor, tu empero axi com estrany no est digne de la mia amor.

Jatsia que yo no vulla rependre les tues paraules, empero no puix veure per neguna raho que l noble per no proesa sobrepuig la de vila, per que deya aquell sobrepuigar per grans dons, com tots siam venguts e nats del primer çep, ço es Adam, nostre primer pare.

Mils seu en la taula del Rey aur qu'en la casa del pobre ho del menich, e mils e pus honrat es de caualchar cauall que sia gras e ben anant que no que sia magre e dolent. Donchs, parteix te de les tues errors e desempara ço que as començat.

Jatsia que tu m'aiuts ab les tues paraules, empero dementre que viu sia, no m partire de la tua amor, car si dels meus pensaments en neguna manera es perfeyt, empero sola speraça es tan gran en lo meu cor, que tots temps me fara viure ab gran repos e pendre... alcun dia la tua pensa haura remey de la mia dolor.

Ja us do remey digne a'lgun treball.

Aquesta sola paraula demostra hauer esperansa de fruyt, e yo prech Deus que tots temps sia ansia a tu de la mia salut, e les mies veles troben port de repos en tu.

(1) La negació *non* ha sigut omessa; heus ací el contrasentit.
(2) *Bonum* se refereix a *plebeium*. Altre contrasentit.

c. *Loquitur plebeius nobiliori feminae.*

Si plebeius nobilioris quaerat amori coniungi, multa ipsum oportet probitate gaudere. Nam [54] ut plebeius nobilioris feminae dignus inveniatur amore, innumerabilibus oportet eum bonis abundare, convenitque, ut infinita ipsum benefacta extollant. Verecundum namque nimis nobili videtur mulieri exsistere et in eius plurimum contumeliam redundare, si inferioris ordinis sibi deposcat amorem, superiori et medio praetermissis ordinibus, nisi morum probitas super, effluente valeat penso nobilitatis compensationem inducere. Nec enim apud quoscunque prudentes verisimile potest videri in inferiori hominum ordine probos reperiri et bonos et tam alti generis dignos amore, et in duobus superioribus neminem dignum reperiri ordinibus, sed omnes tanquam reprobos propulsari. Et hoc generalis tradit tibi regula logicorum, quae dicit: Si, quod magis videtur inesse, non inest, nec, quod minus creditur adesse. Multa ergo probitate debet nobiles omnes et nobiliores plebeius excedere, ut a nobiliori femina mereatur amari. Nam et, quantumcunque probus ex plebe aliquis inveniatur, absonum videtur nimis, et inter ipsos vulgares pro maximo reputatur occasu atque descensu, si comitissa vel [55] marchionissa vel aequalis vel maioris ordinis femina suo plebeium adnectat amori. Prima namque facie praesumitur exinde nimia voluptatis abundantia, quam per omnia reprobandam infra demonstrabimus, nisi publica de plebeio probitatis fama praedictam auferat suspicionem. Quid ergo? Numquid non decet, nobilioris mulierem ordinis suum plebeio largiri amorem, si eum per omnia studiosum invenerit? Respondeo: Si in superioribus quis dignior vel aeque dignus reperiatur ordinibus, ille potius est in amore quaerendus; si vero

Si hom de vila demana esser ajustat a amor de pus noble, coue que haia molta proea en ell. Car si hom de vila sia trobat digne de fembra pus noble, a fer aue que sia tot ple de bones costumes e coue que ls seus bens lo exalssen e l loen. Car uergonyosa cosa par que sia a la noble fembra e cosa que li torna a desonor, si s'abaxa de son grau per amor, si donchs gran proesa no li compleix ço que li fall en linyatge de noblesa. No es vista veritat envers qualsque sauis qu'en l'orde baix no sien trobats de bons e dignes d'amor de tant alt linyatge, mas, en los dos ordens subirans, tots, axi com no dignes, ne deuen esser gitats. E aço t diu la retgla dels lochs (1), la qual diu: si allo en que mes par esser no u es en allo qu'es menys cregut esser. Car l'om de vila deu sobrepujar per bontat los nobles e encara los pus nobles, per tal que merescha esser amat de la fembra pus noble. Car hun hom de vila sia trobat prous entre les gents es comptat per molt gran, si Comptessa ho Duquessa o altra semblant fembra ho de maior orde s'acost a hun hom de vila. En aquesta s'enten gran abundancia de volentat e de delit, la qual cosa per res no fa a lohar, si donques comuna fama no li tolia la suspita de l'hom de vila. Donchs, la fembra de pus noble orde no deu donar s'amor a hom de vila, si ia per totes coses no sia trobat studios e prous? Si en los pus alts alcun pus digne egualment digne sia trobat, aquell maiorment es demanador en amor; si empero negu en aquells egualment digne sia trobat, l'amador de vila no'n deu esser foragitat. Empero per moltes maneres deu hom esprouar la fermetat de aquella, abans que merescha aconseguir la larguesa de l'esperança d'amor. Car com comença a fer vent de pocha natura (2), no sol molt durar, abans es passat en poch de moment. Car a uegades s'esdeue en al-

(1) *Locorum* en compte de *logicorum*.
(2) *Natura modica* en lloc de *naturam, modica*.

nullus in eis inveniatur ordinibus, non est abiiciendus plebeius. Multis tamen oportet experimentis examinari eius constantiam, antequam spem amoris consequi mereatur largitam. Nam quod ultra cuiusque noscitur pervenire naturam, modica solet aura dissolvi et brevi momento durare. Nam inter lacertivas fertur aves nasci quandoque quasdam, quae sua virtute vel ferocitate perdices capiunt; sed, quia istud ultra ipsarum noscitur pervenire naturam, fertur, quod in eis nisi usque ad annum ab earum computandum [56] nativitate haec non possit durare ferocitas. Post multam ergo probationem, si dignus inveniatur, eligi in amore potest a nobiliori muliere plebeius, et eisdem omnibus possunt ad invicem inter se uti faminibus, quae supra in plebeii et nobilis mulieris sunt dicta colloquio. Potest etiam hoc alio uti sermone plebeius:

Vestrae personae multum insistere laudibus nullatenus expedire videtur; per diversas namque mundi partes vestra probitas resonat atque venustas. Praeterea callidi videntur blandimenti obtinere commentum laudes in aspectu laudati prolatae. Est igitur meum ad praesens propositum et principalis intentio, quae me ad vos venire suasit, me et mea vobis offerre servitia vobisque supplicare attente, ut ea dignetur suscipere gratia vestra, coelestemque obsecro Deum, ut ea ex gratia sua mihi facere largiatur, quae vestrae per omnia sint placita voluntati. Firma namque in meo corde et stabilita conceptio est, nedum vobis sed pro vobis obsequia omnibus exhibere et humili animo placitoque servire. Spem namque gero plenariam, quod nunquam apud vos permanere posset meus [animus] sine [57] fructus dulcedine labor. Si mea namque inveniretur infructifera sollicitudo, post multas me oporteret fluctuationes atque procellas mortis subire naufragium, nisi forte spe meus animus quamvis fallaci regatur. Nam spes sola, quamvis animo sit

gunes terres que naixen huns oçells que no sson de natura de preso. que en hun temps los ve vna ferea que prenen les perdius; e aço no ls dura, sino hun any apres que sson nats. Donchs, apres gran prouança, si'n sia trobat digne, aquell deu esser elegit en amor de la pus noble... Empero lo de vila pod usar d'aytal raho:

Contrestar a les lahors de la uostra persona en neguna manera par que s deia fer; car la nostra proea e la nostra honor resplandeix per totes les parts del mon. Donchs, lo meu proposament de present en lo principal enteniment, lo qual amonesta mi de venir a uos e offerir a uos los meus serveys e a uos supplicar humilment, que la vostra gracia deia pendre aquells, encara prech a Deu selestial que aquelles coses del ros de la sua gracia vmpla, les quals sien plasents per totes coses a la uostra voluntat. Car ferma concepcio es establida en lo meu cor, que no a uos, mas per uos donar serueys ab humil cor e ab plasent. E yo t pord plena sperança, que null temps treball no pora romanir en vos sens dolçor de fruyt. Si la mia estomouença era trobada sens fruyt, conuendri'a mi apres de molts naufraigs e tempestats pendre la mort, si donchs lo meu cor no es regit per alguna raho. Car sola esperansa, jatsia qui encara no m sia atorgada e enganar mon cor, poria a mi conseruar l'ancora de sosteniment que no s trenchas.

Ne de tu ne de qualseuulla altre posat lo meu cor dobles serueys ne no respondra couinentment als serueys reebuts. Car aquell qui los serueys hom li dona no uol pendre, aquell qui l dona met en vergonya e jutia si mateix esser detengut... Donques, qui don a altre volenters, son seruey mereix d'altres pendre seruey. Tu empero d'altra manera veus, altra cosa uas sercan, de la qual no est digne que la prenes; car segons que les tues paraules demostren, tu demanes esser amat de mi. Yo empero fuig amar maiiorment hom baix de cert grau, jatsia que tu sies resplandent d'alta bellesa. Mas dius, que sola esperansa de la mi'amor a tu atorgada te bastaria a esquiuar los perills de la mort; yo

indulta fallenti sustentationis mihi posset ancoram conservare illaesam.

Mulier ait. Nec tua nec cuiusque alterius meus disposuit animus obsequia recusare vel susceptis decentibus non respondere muneribus. Qui enim servitia recusat oblata recipere, offerentem nimio rubore conturbat et se ipsum indicat avaritiae vitio contineri. Qui ergo aliis libenter sua largitur obsequia, non incompetenter ab aliis oblata recipit beneficia. Tu tamen aliorsum tendis, et aliud venari videris, quam sis capere dignus; nam ut tui videntur indicare sermones, a me petis amari. Ego autem amare fugio, maxime hominem tertio mihi gradu inferiorem constitutum, licet infinita sis alias probitate decoratus. Sed dicis, solam mei spem concessam amoris tibi sufficere ad mortis evitanda pericula; ego autem in hunc tibi modum respondeo: Dico enim, quod ex eo solo, quod me fraudis dicis et mendacii [58] habere calliditatem, ostendis te eiusdem erroris contagio maculari et aliud in corde retinere conceptum aliudque fallaci lingua proferre. Merito ergo es ab amoris gremio repellendus, quia varii et mendaces intra palatii amoris solium introire non debent. Praeterea mihi suadere videris, ut propriam curem negligere famam, quod est priore deterius. Nihil enim nobili est probrosius mulieri quam de se ipsa non exspectare promissa et spem frustare largitam suoque sermone fallere gentem. Hoc videtur illis mulieribus convenire, quae meretricio more versantur, et quae muneris gratia amoris nituntur mandata subvertere et ob lucrum eius dehonestare militiam. Tuum ergo non videtur sanum consilium, postquam ex eo tot imminent pericula graviora.

Homo ait: Fateor, quod amari posco, quia dulcior, quam sit in orbe vita, est in amore vivere. Sed verba vestra manifeste demonstrant, quod me recusatis amare et hoc

empero respon a tu en aquesta manera: Que sol per ço que tu mostres mi hauer subtilea d'engan e de falsia, mostres tu mateix esser tint d'aquella mateixa error e tens altra cosa amagada en lo cor e encara ço que dius, dius ab falsa lengua. Donchs, per dret es gitador de la falda d'amor, car los mentidors e discordans sol no deuen entrar en lo palau d'amor, e, si primerament hi son entrats, no sauiament merexen c'om los ne git axi com no dignes. Encara me amonestes que menyspreu la propria cosa, la qual es pijor que la primera. Car neguna cosa es pus prous a la noble fembra que no esguardar les coses promeses de ssi mateixa, e enuanehir la esperança donada, e enganar la gent ab sa paraula. E aço es vist conuenir a'quelles fembres qui stan en lo bordell, que fan com poran trestornar ço que an dit, e a uegades per diners trastornen la caualleria. Donchs, lo teu consell no es bo, per ço com ne venen molts grans perills e molts greus.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Huna cosa m'as a mi atorgar, que la pus dolça cosa que sia al mon es viure en amor. Mas les uostres paraules manifestament demostren que no volets mi amar e aço per la humilitat del jusa orde, jatsia ço que digues que yo sia molt prous.

(A LES QUALS COSES RESPONDRA LA FEMBRA)

Car lo primer linyatge no pogues en la mia persona esser contengut ab propries contrades, e aço per ordonament de natura. Donchs, com natura haia volgut establir

propter inferioris [59] ordinis vilitatem, quamvis in multa constituar probitate.

Quibus ego sic respondeo, quia meum genus in mea non potuit persona propriis finibus contineri, instinctu quidem istud cooperante naturae. Quum ergo natura ipsa noluit mihi certos ordinis terminos stabiliri nec sublimiorum ordinum mihi voluit claudere fores, si morum non obstet improbitas, unde vos mihi praesumitis certos praefingere fines et ordinum me iugo subiicere? Nam antiquitus illa ordinum reperta distinctio non nisi illis fuit imposita solis, qui praetaxato sibi ordine reperiuntur indigni, vel qui proprium ordinem servant, maiori vero digni nullatenus inveniuntur. Et hoc ad eius assero similitudinem, quod in theologica invenitur exaratum scriptura, quae dicit, legem non esse positam iusto sed peccare volentibus. Praedicta ergo ordinis antiqua distinctio non prohibet me in quorumlibet maiorum militiam numerari vel maioris ordinis praemia postulare, dum tamen nihil possit aliquis meis iuste obiicere moribus. Praeterea, quod asserui, spem quamvis ingeniose [60] largitam mihi sufficere ad causam moriis declinandam, non istud enarravi, quasi vestrae volens gloriosae famae detrahere vel quod ullius contra vos sim fraudis maculae conscius, sed ut vobis aperta ratione monstrarem, quanta vobis affectione adnector, quantumque carum haberem vestrum ad plenum mihi tributum amorem, ut mei vobis amoris nota immensitate sic saltem vestrum facilius animum inclinetis.

Mulier ait: Quamvis probitas possit nobilitare plebeium, ei tamen ordinem mutare non potest, ut plebeius procer efficiatur sive vavassor, nisi per principis ei forsan potentia tribuatur, qui potest quibuslibet bonis moribus nobilitatem adiungere. Merito ergo tibi denegatur ad amorem comi-

certs termens d'orde he no haia volgut tanchar les portes de l'orde subira, si proesa hi volia posar certs termens?...

.....

.....

Car aixi s compte en Santa Pagina, la qual diu que la ley no es posada al just, mas al volent pecar. Donchs, la damunt dita antiga distincio no veda a mi esser comptada en la maior caualleria e demanar maiors gasardons (1) d'orde, dementre empero que negun vulla contrestar a mi de bones costumes.

(E TU RESPONDRAS AXI)

Encara, ço que yo he dit, que he speransa, jatsia sia donada inginyosament a mi, ha bastat a la raho de la mort (2), aquestes coses yo no he comptades, axi com volent escarnir a la uostra gloriosa fama, ho que yo sia concebent de neguna legea en vos, mas per ço que mostras a uos, amb vberta raho, per quant atalentament vos desig, perço que la vostr'amor me fos fauorable, e la gran amor que yo us he uos sia manifesta e si als que no per allo mellorets vostre cor enuers mi.

A LA QUAL LA FEMBRA DIU:

Jatsia que l'hom de vila pogues resemblar per proesa lo de paratge, que, per bo que sia, sera appellat prohom, mas l'om de paratge sera per gran bontat princep. Donchs, guarda quines paraules dius ne perque contes esser nomenat en compte dels cauallereians, car yo veig en tu moltes coses

(1) El traductor ha llegit *majora ordinis praemia*.
(2) *Declinandam* no traduït; heus ací el contrasentit.

tissae processus. Praeterea spes te nimium comitissae decepit, quum audacter falsa in eius non erubuisti aspectu proferre. Nam in numero te contendis militantium nominare, et in te multa ad militandum nociva et contraria cerno. Quum enim milites ex sua natura subtiles debeant suras habere atque prolixas modicumque pedem quasi artificio quodam per singulas [61] dimensiones inaequaliter pertractum, tuas in contrario suras aspicio grossas rotundeque intensas brevique tractu finiri pedesve prolixos per singulas dimensiones equaliter et in immensum protractos.

Homo ait: Si propter suos mores et probitatem aliquis plebeius dignus a principe nobilitari inveniatur, cur nobili non dignus sit amore, non video. Nam quum sola probitas faciat hominem dignum nobilitari, et sola nobilitas nobili reperiatur digna amore, merito sola probitas nobilis amoris est digna corona. Sed id, quod de intenso et remisso mihi crure opposuistis ac pede prolixo, non multum de ratione procedit. Fertur etenim, quendam in Italiae finibus degere comitem habentem subtilia crura et ab optimis parentibus derivatum et in sacro palatio clarissima dignitate pollentibus, omnique decoris specie coruscantem, cunctisque fertur abundare rerum divitiis, omni tamen probitate, ut dicitur, destitutus [62] est, omnesque ipsum boni mores ornare verentur, pravique omnes dicuntur in eo domicilium invenisse. Et econtra: Rex est in Ungaria intensa plurimum habens crura simulque rotundà prolixosque et aequales pedes et omnibus fere decoribus distitutus. Quia tamen nimia morum invenitur probitate fulgere, regalis coronae meruit accipere gloriam et per universum paene mundum resonant eius praeconia laudis. Non ergo, qualia sint mihi pedes vel crura, debetis inspicere, sed quibus sim moribus indutus, qualisque propriis constituar actibus. Non enim,

contraries a cauallereiar. Com los cauallers per natura sien suptils e han les cames primes e largues e ben fetes e los peus fets gallardament, que sembla que sien fets ab artifici, yo veig tot lo contrari en tu, car yo t veig gros, desfigurat, e los garrons mal fets e grossos.

A LA QUAL TU DIRAS AXI:

Si per les sues bones costumes e proea algun de vila sia trobat ennoblit de princep, no veig per quina raho no deia esser digne de noble amor. Car com sola proea fa digne d'ennoblir, e sola noblea sia trobada digna d'amor, merescuda sola proea es digna corona d'amor. Mas aquella cosa, per la qual so menyspreat de uos, dient a mi de la cuxa e de la cama, haueu contraposat, e no ve de molt gran raho. Car diu sse que hun hom era en Lombardia de linyatge de comptes, hauent suptils cuxes, e venia de linyatge de grans e d'excellents homens resplandents en lo sant palau de gran clerecia, e resplandi de tota bellea, e era bastat de totes les riqueses del mon, empero, axi com se diu, no hauia gens de proesa ab si, enans totes bones costumes e bons ornaments se lunyen d'ell, e totes les males costumes e ls mals nodriments an trobada cambra en ell. E per lo contrari: Hun Rey era en Ongria hauent les cuxes fort esteses, era donos, e hauent los peus mals fets e no eguals, e per poch tota legea era en ell. Empero, car resplandia de moltes bones costumes, meresque hauer la corona de Rey, e per tot lo mon resplandi la bona fama de les sues lahors. Donques, no deuets guardar quines cuxes ne quins peus haia, mas per quines bones costumes sia vestit e que hom fassa tot ben fet. Car no deu hom guardar quant sia l'om bell, mas quants dons deia guanyar per sos mereximents. Donchs,

quantum sit quisque formosus, sed quantum ex propriis mereatur meritis, in percipiendis est inspiciendum muneribus. Non ergo suras sed mores discatis obiicere, quia suras obiicendo divinam videmini naturam contemnere.

Mulier ait: Rationabili videris te tuitione (1) defendere; sed quae te benefacta glorificent, quae te probitas eorum, quae postulas, dignum impetratione constituat, nullius relatione percepi. Qui enim alicuius probitatis feminae maxime nobilioris ordinis exposcit amorem, multa ipsum debet at[63]tollere fama, et eum oportet omni curialitate muniri; de te quippe omnis sublimis videtur fama silere. Ea igitur tuis in primo studeas actibus exercere, ut, quae petis, sint digna muneribus, ut tua nimis postulatio improba non iudicetur.

Homo ait: Vestris omnimoda videtur urbanitas contineri sermonibus, quibus tam evidenter curatis in cunctis mihi laudabilibus actibus suadere. Ideoque quum videam, vos omnino in amoris arte instructam, vestram in amore deposco doctrinam, ut me scilicet docere dignetur gratia vestra, quae sint ea, quae exiguntur in amore praecipua, id est, quae constituant hominem amore dignissimum, quia, quum instructus fuero, nullius me poterit erroris obumbrare defensio vel occasio excusare. Quum enim omnis ex amoris rivuli plenitudine procedat urbanitas, eoque magistro omni benefacto praestetur initium, omnisque exitus bonitatis peragatur, et usque modo expers sim et ignarus amoris inventus, non est mirandum, si ab eius inveniar alienus effectu et eius instanter petam praecepta doceri, quia quod

(1) ratione *CDZb*.

no aprengues de guardar a les cuxes, mas dits (1) contra los bons nodriments, car com hom menysprea ço que fa natura, no esta be, ans menysprea hom la diuinal natura.

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

Ab rahonable deffeniment te guarniries; mas yo encara no u he apres per hoyda de negu, que nenguna bontat ne negun benefici haies fet per que sies digne d'impetrar ço que tu demanes. Car aquell qui de nenguna prous fembra e maiorment de la horde de pus nobles demana amor, molta bona fama lo deu exalsar, e que l coue esser guarnit de tota cortesia; car de tu tota alta fama ne veig callar. Donchs, estudia t primerament d'usar de tals fets, los quals sien dignes dels dons demanats, per tal que l do no sia vist tan gran.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

La uostra raho es vista euidentment dir totes coses, les quals amonesten mi esser ple de totes bones lahors. E donchs, com yo veia uos de tot en tot instruhida en l'art d'amar, yo deman la uostra doctrina en amor, la qual si deny mi ensenyar aquestes coses, les quals fan l'ome molt digne d'amor, com yo sere instruhit, de neguna occasio d'error me pora cobrir, e neguna deffenssio o pora scusar. Com tota cortesia deuall de la planea del Riu d'amor e a' quell fet maestre e instruhit li sia donat tot començament e exida de tota proea e y sia acabada, en tro ara yo era atrobat no saui e departit d'amor, car no es marauellosa cosa si hom

(1) *Dicatis* en lloc de *discatis*.

quis [64] toto mentis scire cupit affectu, improba solet petitione deposcere avidaque mente suscipere.

Mulier ait: Ordinem videris et cursum turbare naturae, quod primo petis amari, et ipse postmodum probas te modis omnibus indignum amari, quum velut indoctus in amoris petis disciplina doceri. Quia tamen turpe nimis videtur exemplum et ab avaritiae stimulis derivari, si minus eruditis, quum postulant edoceri, sua periti documenta negarent, nostrae siquidem doctrinae mereberis largitatem. Et si nostra curaveris diligenter verba percipere, super eo, quod postulas, edoctus abibis.

Qui vult ergo dignus haberi in amoris exercitu militare, nulla ipsum convenit avaritia detineri, sed nimia largitate pollere, largitatem quippe omnibus porrigere debet, quibus potest. Et, quum viderit, esse necessarium, maxime nobilibus et probitate decoratis, et ubi perpenderit, suam opportunam esse alicui largitatem, non debet exspectare petitoris instantiam. Nam res cuiuscunque concessa petitione cara videtur emptione [65] quaesita. Sed si instans largiendae rei ita non valeat ab ipso opportunitas deprehendi, rem opportunam petenti tam gratanti deferat animo, ut gratius in suo corde acceptiusque residere appareat, rem amico esse largitam, quam si eiusdem rei possessioni accumberet. Sed et, si viderit pauperes esurire et eis alimenta praestiterit, magna curialitas atque largitas reputatur. Sed si dominum habet, debitam ei debet reverentiam praestare. Et Deum vel sanctos suos nullo debet blasphemare sermone; humilem se debet omnibus exhibere et cunctis servire paratus adesse. Hominum nulli debet suis dictis detrahere, quia maledici intra curialitatis non possunt limina permanere. Malos

apren los començaments, car tot hom desiga, ab tot son atalentament, de saber tots los començaments, e aquells demana ab demanda maluada e reb los ab cobeiosa pensa.

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

Tu est vist torbar l'orde e lo cors de natura, car primer demanes amor... que tu no'n est instruhit, no demanes estar en diciplina d'amor ni esser ensenyat d'aquella (1). Mas per ço car seria vista fort leia cosa per exemple, e seria vista esser deuallada de la rael (2)d'auaricia, si als menyssabens, com demanen esser ensenyats, los sauis negassen sos ensenyaments, no merexeries la larguea de la nostra doctrina. E si tu curaras diligentment esguardar les paraules, sobre aço que tu demanes te'n hiras saui hi ensenyat.

Donchs, qui vol esser agut digne ne vols cauallereiar en la host d'amor, no es obs que sia detengut per neguna auaricia, mas que resplandesqua per gran larguea, empero deu se restrenyer axi com puscha. E com veura que y sia obs e maiorment en nobles e en plenes de bellea, e, alli on sse pensara, que y sia mester la larguea, no deu esperar que hom lo y deman. Car tota cosa, despuys qu'es stada demanada, ja es comprada per lo car demanar. Mas si volenterosament ho dona e sens demanar, la cosa sembla pus noble al prenent que al donant... Mas si veura negu hauer talent e li dona vianda, es contada per gran larguea e per caritat. Mas si ha senyor, deu li portar deguda reuerencia. E no deu blastomar per pobrea Deus ni sos sancts; mas a tots deu donar paraules humils e a tots deu esser apparellat de seruir. Mas

(1) L'acabament de la frase llatina no va ésser comprés.

(2) *Rael d'avaricia.* El traductor ha llegit *stirpibus* en compte de *stimulis.*

non debet suo laudare mendacio, secretis tamen eos debet, si potest, correptionibus emendare. Sed et, si incorrigibiles omnino eos notaverit permanere, tanquam contumaces eos expedit a suo comitatu depellere, ne erroris merito valeat fautor et socius deputari. Nullarum maxime miserabilium personarum debet illusor exsistere, litigiosus vel [66] ad rixas faciendas promptus esse non debet, sed, prout possibile est, iurgiorum ipsum convenit sedatorem exsistere. Modico risu in mulierum utatur aspectu, quia iuxta Salomonis eloquium stultitiam videtur risus nimius indicare, et stultos quidem omnes vel minus sapientes viros astutae consuerunt mulieres abiicere atque contemnere pulchreve satis eludere. In amoris namque gubernatione prudentia grandis exigitur, et omnium in ea requiritur industria artium. Magnatum debet coetum frequentare magnasque curias visitare. Moderate debet taxillorum deservire ministeriis. Magna debet antiquorum libenter gesta recolere atque asserere. Animosus debet esse in proelio et contra inimicos arditus, sapiens, cautus et ingeniosus. Plurium non debet simul mulierum esse amator, sed pro una omnium debet feminarum servitor exsistere atque devotus. Corporis cultui moderate debet insistere et sapientem atque tractabilem et suavem se omnibus demonstrare, licet quidam credant, se plurimum mulieri complacere, si stulta quasi vesana [67] proferant verba suisque se valeant gestibus hominibus demonstrare dementes. Praeterea mendacibus non debet uti faminibus; sed et cavere debet, ne nimis effuso sermone utatur vel nimio teneatur silentio. Item neminem debet veloci et repenti promissione ditare, quia reddere tardus erit hilaris promissor, et audax ad promissa parum credulitatis habet. Si probus

negu no deu escarnir als seus dits, car los mals parles no poden intrar dins los lindars de cortesia. Los mals no ls deu loar ab sa mentida, mas deu los esmenar ab correccions secretes. Mas si conexera esser aquell no corregible del tot en tot, axi com desemparat d'aquell, deu gitar aquell de ssi, per tal que no sia dit que sia consentidor e faedor d'error ab ell ensemps. De negunes maiorment mesquines persones no deu esser escarnidor, ne deu esser volenteros a fer baralles, enans, axi com puscha, s'en deu partir. Les fembres deu guardar ab poch ris, car, segons la paraula de Salomo, molt ris es vist portar oradura, car tots los folls e no sauis homens sauiament los saben lunyar de ssi les dones, e encara menysprear aquelles amagadament. Car gouernacio d'amor gran sauiea hi es atrobada e tota doctrina d'arts hi es demanada. Encara deu anar ab honrats homens e vsar en grans corts. De daus no deu vsar sino tempradament. He deu recomptar los bons fets dels antichs e encara allegar aquells. Coratios deu esser en batalla e encontra ls enemichs deu esser ardit, e saui, cautelos e ginyos. No deu esser amador de moltes fembres, mas per amor de vna fembra deu seruir a quantes n'a en lo mon. E deu esser arreat cominalment de moltes coses e deu se mostrar a tots saui, tractable e suau, jatsia que alguns creguen que placia molt a les fembres, si parlen paraules folles e vanes e que s mostren en tots sos fets orats. Dels manaments (1) dels homens no'n deu mal vsar entre les fembres; mas deu sse guordar que no hus massa de longues noues ne sia massa quallentiuol. Encara no deu enriquir negu per soptada e yuaçosa prometensa, car no seria de donarho e pus lo creedor haura pocha de crehensa a les coses promeses. E si

(1) El traductor ha llegit *mandatis* en lloc de *mendacibus*, i *feminis* en compte de *faminibus*.

aliquis in eum suam conferre largitatem cupiat, hilari eam debet suscipere facie et nullo modo recusare, nisi forte largitor eam sibi credebat opportunam, quum non esset. Tunc enim taliter recusare potest: Res ista quum ad praesens mihi non sit opportuna, eam donatam habeo, vobisque relinquo, ut, quantum placuerit, ipsam meo nomine servetis.—Sed et turpia verba suo non debet ore proferre, gravia delicta et maxime notoria debet evitare. Neminem debet falsa promissione frustrare, quia pollicitis dives quilibet esse potest. Si quis eum falsa promissione deceperit vel minus erga eum curialis exstiterit, non debet ipsum suo dehonestare sermone, sed econtra bona sibi retribuat et in cunctis praestet obsequia, et sic prudenter eum coget suam agnoscere [68] culpam. Hospitalem se cunctis debet praestare libenter. Contra Dei clericos vel monachos sive contra religiosae domus quamque personam iniuriosa non debet vel turpia sive irrisoria verba proferre sed eis totis viribus totaque mente eius gratia, cuius funguntur officio, semper et ubique debitum honorem impendere. Ecclesiae frequenter debet limina visitare ibique assidue officia celebrantes libenter audire divina, licet quidam fatuissime credant, se satis mulieribus placere, si ecclesiastica cuncta despiciant. Suis in omnibus veridicus debet esse sermonibus, nullius hominis gloriae invidus permanere. His tibi breviter et in summa notatis, si attentis ea tuis auribus percepisti et factis exercere curaveris, dignus invenieris in amoris curia perorare (permorari?).

Homo ait: Dignitati vestrae omnimodas cogor reddere grates, quod tam diligenter et tam prudenter mihi voluistis amoris articulos explicare eiusque propinare notitiam. Sed

negun prous cobeig de donar son do a ell, deu lo rebre amb alegra cara, e en neguna manera no y deu dir de no, si donchs no coneix que l donador no conega qui ell ho haia obs. E lauors ne pot dir de no en aquesta manera: Aquesta cosa, com al present yo no la haia obs, yo la he axi com adonada, e leix ho a uos, que, tant com la vulla, la tingats en nom de mi. Mas leges paraules no les deu dir en neguna manera, e maiorment deu esquiuar les asenyalades. No deu res prometre ab falsa prometensa, car cascun rich pod molt prometre, mas si no aten ço que promet, fa s tenir per vil. Als spitals (1) deu donar volenterosament. E james no deu dir paraules males ne injurioses contra frares ne contra clergues, o monges, o contra casa de religio, mas deu estar totstemps en lur gracia e ferlos deguda honor. Deu anar souent a la esgleya e deu hoyr deuotament los diuinals officis, jatsia aço que alguns creguen molt fadament que placia a les fembres, si menyspreu les coses ecclesiastiques. Deu esser verfader en totes paraules, no deu esser enueios de gloria de negun home. Totes aquestes coses que son dites, si tu les has be enteses ab orelles vbertes e t'estudiaras de metre ho en obra, tu seras digne d'estar en la Cort d'amor.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Yo t fas gracies les quals no s poden comptar a la vostra dignitat, perço com a uos ha plagut desplegar e recomptar a mi los articles d'amor e tolrre de la conexenssa de cadahu. Mas encara yo no ses de demanar que uos deiats a mi donar speranssa demanada, sots aquesta empero condicio: si yo curare d'acabar aquelles coses que m'hauets ensenyades.

(1) *Hospitalem*, «als spitals», contrasentit.

adhuc indesinenter postulare non cesso, ut spem dignemini mihi largiri petitam, sub hac saltem condicione: si ea, quae docuistis, per omnia curabo perficere. Spes enim desiderati amoris benefaciendi semper mihi propositum conservabit, nec mihi obstare potest, [69] quod de turbato ordine est dictum. Nam quum omnibus, quae fiunt in saeculo, bonis amor praestet initium, merito in primis tanquam omnium bonorum radix et causa principalis est postulandus.

Mulier ait: Indecens esset et inurbanum spem alicui amoris sub hoc modo largiri; sed aut pure eam concedere debet aut pure negare, quia spe quoque largita potest femina retrahere manum et spem auferre concessam. Studeas bona cuncta peragere, ut nostrae tibi appareant verba profuisse doctrinae.

Homo ait: Merito vos coelestis Maiestas in maiorum constituit ordine mulierum, quod tam prudenter omnibus pro meritis respondere voluistis mihique plura concedere, quam noverim postulare, et ego Deum rogo, ut ad vobis serviendum meum semper propositum augeat vobisque mentem inducat atque conservet mihi semper, prout propria postulaverint merita, retribuere.

[70] D. *Nobilis plebeiae.*

Si nobilis sibi velit plebeiae amorem eligere, tali eam debet sermone allicere. Primitus eam suo more salutet, secundo potest, si voluerit, etiam sine licentia iuxta ipsam sibi eligere sedem, et hoc propter maioris ordinis praerogativam. Regulariter enim tibi trado, Gualteri, quod ubicunque

Car la esperança de la desigada amor dar'a mi ordenament de tot be fer, e aquella cosa, la qual hauem dita del torbament dels ordens, no m'o pod contrestar. Com aço done començament a tots los bens, los quals se fan en lo mon, donchs en les primeres coses lo deu hom demanar, axi com a principal rahil de tots bens.

A LA QUAL LA FEMBRA DIU:

No seria couinent ne cortes donar aquexa manera a nengu speransa d'amor; mas atorga a ell puramen, car, donada la speransa, puramen pod la fembra retenir e tolrre la speransa atorgada. Donchs, studia t de fer tants de bens, que les nostres paraules sien vistes profitar a la tua pensa.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Per dret la celestial magestat t'a constituida en orde de les grans fembres, que tan sauiament hauets respos per tots mereximents, e encara atorgar a mi ço que yo he demanat, e encara mes, e yo prech Deus que l meu proposament se crescha a seruir vos totstemps e a uos de cor e pensament que m donets les coses que yo haure demanades e merescudes.

DE HOM NOBLE E DE FEMBRA DE VILA:

Si noble home vulla elegir amor de fembra de vila, aytals paraules li pod dir. Primerament la salut dauant la sua cara (1), la segona vegada pod si s vol sens licencia d'ella seure

(1) *Suo ore* en lloc de *suo more*.

masculus maiori censetur ordinis praerogativa quam mulier, potest sine licentia iuxta ipsius latus sedere, si velit. Si vero eiusdem ordinis inveniatur, potest licentiam petere, ut sibi iuxta eam pateat sedendi licentia, qua concessa cum ea sedere poterit, aliter vero nequaquam. Ubi autem minoris ordinis sit masculus quam femina, licentiam iuxta eam sedendi non debet exposcere, sed inferiori loco licet sedendi postulare licentiam. Si tamen ipsa concesserit ei iuxta suum latus sedere, sine timore potest eius voluntati annuere. Postmodum autem sic ei loquatur:

[71] Nuntius sum quidem vobis ab amoris aula transmissus, qui vestrae prudentiae cuiusdam dubitationis mandat dissolvere nodum: Cuius scilicet sit mulieris magis laudanda probitas, utrum nobilis sanguine an illius, quae cognoscitur generis nobilitate destitui?

Mulier ait: Minus apte mihi tale videtur dari definiendum iudicium, quum me ipsam praesens tangat articulus, et in propria causa cuilibet sit iudicare prohibitum; quia tamen mihi non licet delegationem recusare amoris (1), quid super isto sentiam articulo, mea curabo definitione monstrare. Ex tuis tamen assertionibus aliquid super hoc primitus volo percipere, ut patrocinio instructa laudabili nulla super hoc negotio me valeat falsitas obumbrare. Nam prima videtur facie sanguinis probitas magis laudanda; ea namque, quae secundum cuiusque noscuntur provenire naturam, magis videntur appetenda, quam quae extrinsecus et quasi aliunde adveniunt. Nam et in ipsis mulieribus magis naturalis

(1) maiorum *BG*, maioris *cf*.

costa ella, e aço per la maior dignitat que ha. Aquesta regla te liura, o Galter, que quant s'esdeuendra que lo home es de maior dignitat que la fembra pod sens licencia d'ella seure costa ella. Empero si son d'egual orde pod a ella demanar licencia, que si vol que segua costa ella, la qual atorgada pod seure costa ella, en altra manera no. Mas si lo mascle es de menor orde, no deu demanar licencia de seure costa ella, mas deman licencia de seure pus baix que ella. E si no la li atorga vaia seure al costat d'ella, e si per temor no sse'n esta, que atorch a la sua volentat. E despuix pod li parlar anaxi:

(AXI LI COMENÇARAS A PARLAR:)

Yo so missatge trames a uos de la sala d'amor, lo qual es trames a la uostra sauiea per declarar hun dupte, ço es: De qual fembra es pus elegidora proea, aquella que ve per linyatge o aquella que es desseparada per noblea de linyatge?

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

No m'es vegares que sia couinent cosa aytal juhi donar lo a departir a mi, com lo present article toch mi matexa, e maiorment com sia vedat que nengu no sia jutge en lo seu propri fet; empero com a mi no conuenga dir de no a juhi de maior, yo curare de mostrar sobre aquest article diffinicio. Empero primerament de les tues allegacions vull entendre alguna cosa, perço que yo instruhida de loable doctrina neguna falssedat no n puga cobrir sobre aquest negoci. Car primera es vista esser loadora proea de linyatge; que ço que per natura se pensa hom que deia esser, car a vegades ço que appareix no es de dins, e a uegades ha alrre de dins

quam appositivus color dignoscitur honorari, magisque placent ab [72] homine verba prolata quam a pica loquente. Et aptius valde rubentis scarlati color in Anglicana videtur lana residere quam in agnino pilo Campaniae sive Italiae. Sic magis forte congruit nobili sanguini probitas quam ex plebeiorum stipite derivatis.

Homo ait: Miror, si hoc mente geris animoque sentis, quod lingua narrare videris. Nec enim, quod dicis, recte potest per exempla demonstrari proposita, quum in illis omnibus humanum artificium commendetur, et naturalia accidentalibus praeferantur. Sed in plebeia probitas ex solius ânimi innata virtute optima mentis dispositione procedit, et sic quasi naturale censetur. Tua igitur non possunt exempla procedere, unde merito dicendum credo, magis in plebeia quam in nobili probitatem esse laudandam. Carior enim reputatur fasianus ab accipitre quam ab asture captus, magisque meretur praemium, qui plus, quam debet, exsolvit, quam qui, quod praestare tenebatur, exhibuit. Praeterea magis approbatur illius doctrina magistri, qui ex ineptis noverit lignis aptam fabricare naviculam, quam qui ex optimis et bene compositis lignis aedificat. Et nonne maius ac laudabilius homini reputatur, si aliquam ex se [73] ipso peroptime artem retineat, quam si eam ex artificio sumpserit alieno? Certe utique est verum, si fateri volueris. Merito ergo in praesenti negotio nobilis sanguine contrarium meretur calculum reportare.

Mulier ait: Multum videtur mihi super tua admirandum prudentia, quod tam evidenter contra te ipsum tuis niteris sermonibus allegare. Nam quum nobilis sanguine ac gene-

que no apar deffora. Car a les fembres mils los sta la color natural que la sobreposada e pus honrada es e mes plaen les paraules que diu l'om que com les diu la garça. E mils sta bella color vermella d'escarlata en la bona fina lana d'Anglaterra que no en lana grossa d'ouelles. E axi mes val proea que vinga per linyatge que aquella qui ve de linyatge de pageses.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Marauell me que ço que dehits de bocha que axi u haiats al cor. Ne ço que dehits no s pod mostrar dretureramen per los eximplis proposats, com aquells homens humanalment los sia comanat e axi a no a fer per natura. Mas en los de vila de sola vertut de coratge los ve e de hordenament de pensa. Donchs, los vostres eximplis no han loch en aquest cas, donchs dich que per dret deu esser mes loada bontat en fembra de vila que en noble. Car pus cara es tenguda grua presa de astor que de falcho, e mes es grahit aquell qui paga mes que no deu que aquell qui paga ço que deu. E mes es vist esser sabidor aquell maestre que edificha la nau de fust que aquell qui la fa de paraula (1). E no es pus bella cosa qui per si mateix a hapresa alguna art que qui l'a presa de mestre? Donchs, si m volets atorgar veritat, mes es preada noblea en fembra de vila que no en noble.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Molt me marauell de la tua sauiea, com tan visiblament allegues paraules contra tu mateix. Car com tu sies de no-

(1) El traductor sembla va llegir *linguis* en lloc de *lignis*.

rosus inveniaris, patenter ipsi conaris nobilitati detrahere et contra ipsius placitare iura contendis; quia vero tua rationabiliter dicta defendis, in hanc declino sententiam, ut magis in plebeia quam nobili probitatem laudandam existimem, quia omne bonum, quod est rarum, caro carius esse nullatenus dubitatur.

Homo ait: Tuam valde iustam sententiam reputo atque rectam satis opinor, et ideo necessario me fateri oportet, potius esse quaerendum amorem probitatis multae plebeiae quam nobilis nimia probitate decorae. Quum ergo plebeiorum genus nimia in tua persona probitate meruit exaltari, non immerito te mihi solam ex universo mulierum consortio dominam praeelegi et per te solam cuncta disposui peragere bona. Et ideo Deum indesinenter exoro, ut tuo semper inserat firmum [74] cordi propositum mea servitia continuo capere, ut quotidie in benefaciendo meus possit animus incrementa suscipere, atque per hoc valeam ad optata digne munera pervenire.

Mulier ait: Non videtur multum tuae nobilitati congruere ad plebeiae mulieris ordinem declinare vel ex plebeia amorem appetere, nec videris ex meritis nobilitatis nomen adeptus, quum a nulla tui ordinis femina amari merearis; et qui in proprio minus bene invenitur ordine militare, non creditur in alieno suam recte gestare militiam. In proprio igitur ordine requiras amorem et in alieno genere constitutam non coneris impetere, ne propter talem valeas praesumptionem digne pati repulsam.

Homo ait: Multum videris amoris ignara doctrinae, quum

ble linyatge, manifestament t'esforses d'escarnir noblea e contens pledeiar contra ella; car empero defens les tues paraules rahonablement, yo m tench a'questa sentencia que m tench que mes sia loadora en lo noble que no en lo de vila (1), car tot be que es poch no es deputat esser pus car que carestia.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Yo tench fort per justa la tua sentencia e dich que dret es e raho, e tota via deu hom enans demanar amor de fembra de vila e qui haia molta noblea que de nobla. Donchs, com lo linyatge dels primers sia merescut d'esser exalçat per la proea de la tua persona, donchs no sens raho yo t'e elegida dona sobre les altes fembres e per tu solament me sson esforssat de fer tot be. E per ço prech Deus carament qui ell te done cor que tu prengues los meus serueys continuament, per ço que l meu coratge prenga creximent en be a fer, e perço que yo pugua venir per uos als desigats goigs.

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

No m'es vegares que conuenga a la tua noblea que s'encline a l'orde de fembra de vila ne demanar amor d'aytal fembra, ne m'es veiares que haies guanyat nom de noblea per tos mereximents..... esser amat de fembra de tan baix orde. Donchs, demana amor de ton propri orde e no haies cura de abaxar te al jusa orde per tal que per ells per dret no us sia dit de no.

(1) No traduelx *probitatem*.

id, quod omnibus est manifestum, te prorsus ignorare demonstras. Lippis namque videtur omnibus atque patere tonsoribus, quod nec sanguinis generositas nec decora multum species pertinet ad amoris emittendam sagittam; sed amor est ille solus, qui hominum ad amandum corda compellit, et saepius ipsos instanter [75] cogit amantes alienigenae mulieris amorem exigere, id est ordinis et formae nullatenus aequalitate servata. Amor enim personam saepe degenerem et deformem tanquam nobilem et formosam repraesentat amanti et facit, eam plus quam omnes alias nobilem atque pulcherrimam deputari. Semper enim forma mulieris, quam aliquis recto corde amare dignoscitur, nimium consuevit amanti placere, quamvis omnino deformis inveniatur atque abiecta. Praeterea omnium aliarum mulierum istius respectu incultus sibi quasi videtur aspectus. Mirari ergo non debes, si te quamvis ignobilem genere omni tamen decoris fulgore et morum probitate fulgentem tota contendo amare virtute, quia non talia postulo quasi a mei ordinis mulieribus recusatus, sed ab amore taliter amare coactus, et quia tua mihi super omnibus aliis probitas complacuit atque nobilitas. Ex quibus omnibus tuae satis debet esse prudentiae manifestum, quod a tuo sum nullatenus repellendus amore, si morum in me compositio propriae noverit origini respondere.

Mulier sit: Etsi ea, quae proponis, clara forte veritate nitantur, aliam tamen ex tui ipsius verbis tibi possum iustam recusationis causam [76] opponere, quia, ut superior a me lata et a te approbata videtur sententia continere, magis in plebeio quam in nobili genere sedet laudanda probitas. Ex

A LA QUAL TU RESPONDRAS AXI:

A molts es manifesta (1) la doctrina d'amor... perque linyatge ne altea de sanch ne bellea no pertany de ficar la sageta d'amor, car amor a uegades vna fembra leia e d'al linyatge fa semblar a l'home bella e noble. Totstemps la forma de la fembra, la qual algu coneix amar ab dreturer cor, molt a costumat de plaure a l'amant, jatsia aço que sia leia e d'al forma. Encara de tota altra fembra li semble l'esguardament leig. Donchs, no t deus marauellar si tu, jatsia no sies noble per linyatge, yo t'am molt marauellosament, e m'es veiares que sies resplandent de totes bones costumes, e encara que sies d'alt paratge, per que yo no deman la tua amor per tal que les del meu orde m'en haien dit de no, mas so en tal manera costret d'amor, e per ço com la tua proea m'a plagut mes que de negun'altra fembra. Les quals deuen esser manifestes a la tu' amor sauia, que yo en neguna manera yo no deix esser gitat de la tua amor, si la composicio de bones costumes conexeran respondre al propri linyatge.

AL QUAL LA FEMBRA DIU:

E si algunes coses as dites que sien veritat, per les tues paraules les t'e rependre, com dius que proea deu esser mes loada en hom de vila que en noble. De les quals paraules concloguist que a tot hom feya mes acostar sse a fembra de vila que no a noble e a molt bella. E donchs si'n deu esser mes preat l'om de vila que l noble?

(1) El traductor no va entendre el començament d'aquest paràgraf.

quibus verbis concludendo intulisti, quod potius sit studiosae unumquemque amorem sibi copulare plebeiae quam nobilis et multa probitate decorae. Quare igitur non magis plebeius morum compositione perfectus quam multa nobilitate decorus mihi est eligendus amator? Quaeso, ut mihi respondeas.

Homo ait: Quamvis simplici verbo asserui, magis studiosae plebeiae requirendum amorem quam nobilis mulieris atque decorae, non tamen intelligere debes, nobilis mulieris non esse laudandum atque peroptandum amorem. Immo magis nobilis mulieris amor est eligendus, si maiori gaudeat probitate quam ipsa plebeia. Tali ergo intentione verbum protuli «magis», ut, si plebeia probior quam nobilis inveniatur, potius sit quam nobilis eligenda; si aequis in probitate [77] passibus ambulare noscuntur, aequaliter earum amor est eligendus secundum Angliae reginae Alinoriae opinionem. Ego tamen in aequalitate praefata minorem dico ordinem praeferendum esse maiori et potius eligendum. Sin autem aliter adverbium «magis» intelligatur, quam tibi sim conatus exponere, summa sequeretur absurditas et grandis inde oriretur iniquitas. Jam enim videretur sanguinis generositas hominibus intolerabile damnum adducere nullaque commoda ferre, si probior nobilis minus probae postponatur plebeiae. Si talem ergo plebeium inveneris, in quo magis quam in me cognoveris probitatem vigere, et tuum fueris sibi amorem largita, tuum non insistam improbare propositum, quum haec in superioribus tibi videatur concessa licentia. Tua igitur diligenti perquirat indagatione prudentia et digniori se adnectat amori.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Yo t dich ço que ia t'e dit e confermat que no lou que hom deia mes elegir amor de fembra de vila que no de noble, pus sia ben nodrida, enans pus elegidora es amor de fembra noble e be acostumada que no de fembra de vila e ben acostumada. Mas dich que si son eguals en proea que egualment es elegidora l'amor d'aquelles. Mas yo m tinch ab la oppinió de la Regina d'Anglaterra que totstemps pus sien eguals en bontat que lo maior orde deu hom elegir. Empero si yo t deia mes que no t'e'splanat, gran iniquitat ne nexeria. Car ja es vista la altea de linyatge e aportar gran dan a les gents e los nobles ergullosos no y porten negun be. Empero si m trobaras hom de vila en lo qual mes que en mi conexeras esser de proea, e li daras la tu'amor, puix te tendras per enganada (1).

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

Sembles en les paraules que dius que sies axi com aquell que sembla que vulla molt anar e puix torna atras, que ara vols fer tots fets ab pregaries e tornes te atras de ço que primer hauies confermat amb ardida lenga. Mas no m'es veiares sia dreturera cosa que l'om saui deia confermar neguna sentencia contra si mateix, e ço que de primer hauia atorgat que ab ses paraules o torn atras. La qual cosa es leus de fer que de ço que hom ha errat que ss'en pod hom

(1) El traductor sembla haver llegit *erroribus* en lloc de *superioribus*.

Mulier ait: In tuis videris sermonibus tanquam cancer in ambulando retrogradus, quod nunc negare contendis, quod statim audaci lingua laudando firmaveras. Sed non videtur recte virili conformari astutiae ad mulieris quantumcunque prudentis sermonem contra suam quemque tam [78] inverecunde venire sententiam, et quod dilucide paullo ante concesserat, sua nunc assertione negare. Quia tamen fas est ab errato discedere et ab eo, quod quisque minus bene sententiaverat resipiscere, si tuam simplicem et incautam studes emendare doctrinam, in hoc inveneris laude dignissimus et ab omni prudentia commendandus. Tuorum igitur verborum non modice mihi placet interpretatio, qua mihi deliberare concedis, quis mihi tanquam potior sit eligendus amator, quia illam mihi palatii amoris portam defendo, quae nec quemlibet a palatii repellit ingressu nec omnem permittit intrare petentem, sed eum demum, quia ex propria probitate, consilii tenore perpenso et subtili habita deliberatione, admittitur. Deliberato itaque et post libramina multa consilii digniorem curabo admittere.

Homo ait: Si anguis hic non lateret in herbis, et hanc sub calliditatis ingenio deliberationem non [79] exposceres, suavissima mihi esset et gratiosa deliberatio talis. Sed, quia vehementer timeo, ne ex dilationis istud procedat origine, non videtur mihi tutum huic praebere proprium deliberationi assensum. Gravissimum namque mihi est et mortis videtur demonstrare vestigia, si praeter spem largiendi amoris patiaris me abire. Morosa namque dilatio pereuntis solet amoris indicare praesagia, et modica consuevit mora eventus mutare fortunae; si me igitur tui amoris spe frustratum

esmenar, axi com tu que vols esmenar la tua no sauia doctrina, e en aço est trobat molt digne de lahor e deus esser loat de tota sauiea. Empero de les tues paraules hun poc me plau interpretar (1), qual amador yo deia elegir maiorment, car aquell deig portar (2) axi com palau d'amor, car amor no lexa entrar en lo seu palau tots los poderosos, mas solament aquells, les quals yo m pens que sien plens de tota proea d'amor. Donchs, com be m'o haia pensat, lo pus digne que trobare lexare senyoreiar en ma amor.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Si sanch (3) no ss'amaga en aquestes erbes, e, si aço no demanes per engeny de suptilesa, aytal delliberacio seria a mi molt suau e graciosa. Mas, car yo tem fort, que aço no m vinga de naxensa d'atorgament, es me veiares que do a'questes coses propri atorgament. Car a mi es molt greu e semblant de mort, si vos lexats mi anar, que no m donets esperança de la uost'ramor. Car bella costumansa es d'aquells qui serquen los traces d'amor qu'en demostren algun senyal; car si tu m'as promesa la tu'amor e puix no la m dones, sapies que encontinent so yo mort, he puix no m valrra res la tua medecina, e axi seras appellada homeyera.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

No desig d'acabar nengun homey; empero lo consell te pod esser negat ab raho, car segons lo parlament d'un sa-

(1) Hi ha contrasentit.
(2) *Portam* va ésser pres com un verb.
(3) El traductor ha llegit *sanguis;* heus ací una gran manca de sentit.

dimiseris, me protinus mortem subire compellis, cui tua postea nullatenus poterit prodesse medela, et ita poteris homicida vocari.

Mulier ait: Homicidium aliquod perpetrare non affecto; mihi tamen consilium nulla potest ratione negari, quia iuxta cuiusdam sapientis eloquium quidquid consilii moderatione perficitur, non assuevit poenitudinis rubore perfundi sed perpetua firmitate durare.

Homo ait: Consilium tibi denegare non possum. Deum tamen assidue rogare non desinam, ut te faciat amare, quem debes.

Mulier ait: Si amori vacare eligerem, indu[80]bitanter scias, quod pro posse studerem potioris mihi solatia quaerere.

Homo ait: Liberum tibi eligendi amoris esse non dubitatur arbitrium. Ego tamen tibi nunquam servire cessabo et pro te omnibus semper obsequia cuncta praestare.

Mulier ait: Si, ut verbis assertive proponis, facto curaveris adimplere, facile non posset accidere, quin a me vel alia retributionem susciperes abundanter.

Homo ait: Tua verba Deus velit, ut veridicam sententiam ferant, et ego, quamvis corpore videar discedere, corde tamen vobis colligatus exsisto.

ui, qualque cosa s'acaba per temprament de consell, no es acostumada d'esser escrebantada per vergonya, mas deu durar ab fermetat perpetual.

A LA QUAL TU RESPONDRAS AXI:

Yo no t puch negar lo consell. Empero no sses que no prech Deu continuament, qui ell te fassa amar aquella cosa, la qual deus amar.

AL QUAL LA FEMBRA DIU:

Sapies que si yo entenia en amor, que sens negun dupte apendries ab mi tot solaç.

AL QUAL TU RESPONDRAS AXI:

No es dupte que a tu no sia franch arbitre d'amar. Yo empero null temps no cessare de seruirte e per amor de tu fare a totes mon seruey.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Si les paraules que dius meties en obra, no s poria fer que de mi o d'altre no rebesses guardo.

A LA QUAL DIRAS AXI:

Deus vulla que les tues paraules porten vertadera sentencia, e jatsia que yo ara m partescha de tu, empero lo meu cor es ligat totstemps ab uos.

E. *Loquitur nobilis nobili.*

Si nobilis aliquis mulieris alicuius nobilis deposcat amorem, his illam verbis conetur attrahere. Post proposita sermonum initia taliter cordis concepta [81] dissolvat:

Tanta deprehenditur in vobis nobilitas, tantaque vos curialitas exornare dignoscitur, quod omnia, quae meo residenti cordi dicenda, vestrae probitatis aspectu credo mihi licere sine reprehensionis timore narrare. Nam si non liceret hominibus sui, quum vellent, cordis dominabus aperire secreta, iam amor perisset omnino, qui omnium dicitur fons et origo bonorum, et nullus sciret aliis subvenire, omniaque curialitatis opera hominibus essent ignota.

Mulier ait: Recte sapis, et multum mihi placet audire.

Homo ait: Licet me raro corporaliter vestro repraesentem aspectui, corde tamen et animo a vestra nunquam abscedo praesentia; assidua namque de vobis habita cogitatio saepe saepius me vobis praesentem constituit et illum thesaurum, circa quem mea versatur intentio, cordis me facit oculis semper aspicere poenasque mihi affert et solatia multa. Nam, quod quis toto mentis affectu desiderat, semper timet, ne adverso turbetur eventu. Quantum igitur fidelis vobis [82] exsistam, quantaque vobis devotione astringar, sermone narrare non possem. Nam, ut videtur, si viventium omnium fidelitates in unius possent congregari persona, nequaquam tanta esset, quanta est fides, quae me vobis

DE HOM NOBLE E DE DONA NOBLE

Si negun noble deman amor de neguna noble, esforçe s de dir a aquella aquestes paraules que damunt hauem dites. E axi li començara a descobrir son cor:

(ENAXI TU LI COMENÇARAS A DIR)

Tant fortment vos te presa cortesia e gran noblesa, que totes quantes bontats ni bellees me pens que sien en neguna fembra, totes les veig en lo vostre sguardament, mas no les gos dir totes per gran pahor qui he de uos (1). Car si als homens no conuengues d'obrir (2) les coses secretes que an al cor, l'amor d'aquells periria de tot en tot, la qual es pus fort sobre tots homens, e es naiximent(s) de tots bens, e nengu no sabria ajudar a l'altre, e per ço tota cortesia seria entre ls homens no deguda e perço couengut m'a de donarnos a ssentir los mals que per amor vostra sostinch.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Dretureramen sabras dir totes paraules, e a mi molt me plau de hoyr aquelles.

A LA QUAL RESPONDRAS AXI:

Jatsia que a tart me represent corporalment dauant lo vostre esguardament, empero de cor e de volentat null temps no m partesch de la uostra presencia; car depuys que yo he

(1) Contrasentit.
(2) *Dominabus* no ha sigut traduit.

servire suadet, nihilque tam meo cordi immutabile perseverat quam gloriae vestrae serviendi propositum, et illud mihi super omnia gloriosum exsisteret, et pro magna victoria reputarem, si qua possem meis actibus operari, quae vobis exsisterent gratiosa vestraeque accepta gratiae residerent. Quum vos igitur videre valeo, nulla me posset poena pertingere, nullius me possent insidiae perturbare; immo locorum, quibus inhabitare videmini, solus ad aera transmissus aspectus efficacia mihi praestat fomenta vivendi et solatia multa praestat amanti. Quando vero vos non possum corporali visu aspicere nec super vos constitutum aërem deprehendere, undique contra me cuncta incipiunt elementa consurgere, et varia me poena[83]rum incipiunt allidere genera, nullo possum gaudere solatio, nisi quantum falsa mihi demonstratione dormienti somni sopor adducit. Sed licet falsa me somnus quandoque largitione decipiat, nihilominus tamen ei affectuosas offero grates, quod tam dulci atque nobili me voluit deceptione frustrare. Talis namque somniculosa largitio mihi vivendi viam modumque conservat mortisve defendit ab ira (1) quod maximum munus mihi videtur atque praecipuum. Mortuo namque frustra medicina porrigitur. Sed quousque mihi affuerit licet vita poenalis, levis potest aura imbrem mihi liberationis infundere et rorem suavitatis inducere. Credo namque et plenariam gero fiduciam, quod tam nobilis tantaeque femina probitatis non diu permittet, me poenis subiacere tam gravibus, sed a cunctis relevabit angustiis.

(1) ad iram *E.*

aguda conexença de uos, souent me represent deuant uos e aquell tresor seguira contra la mia intencio e fa m guardar ab los hulls del cor e toll me les penes que he en molts solaços. Car aquell qui desiga ab tot atalentament de cor totstemps tem que no sia trahit per altre esdeueniment. Empero en quant yo us sia feel, e per quanta deuocio vos so estret, no us ho poria dir amb breus paraules. Car, segons mon veiares, si la feeltat de tots aquells qui viuen era ajustada en vna persona, no seria encara tanta, com la fe que yo he, la qual me fa venir a uos, e neguna cosa esta en lo meu cor tan no mudable com es lo proposament que yo he de seruir a la uostra gloria, e aquella cosa seria a mi molt gloriosa, e yo pendria ho per gran victoria, si yo podia obrar neguna cosa ab mos fets, la qual a uos fos graciosa e plasen. E si yo u podia hauer, neguna pena me poria atenyer, e neguns aguayts me porien torbar; enans en aquells lochs, on vos m'auets vista (1) habitar, com yo y so ni ls veig, donen me nodriment de viure e donen me molts solaços. Empero com yo no us pusch veure ni pusch estar deuant vos, que no sent lo vostre plasent ayre, tots los elaments se lleuen de totes parts, e los començaments de les penes me comencen a turmentar, e en neguna guisa no m pusch aconortar tro fins que fal[s] son me adorm. Mas iatsia que a mi engan souen ab falsa prometenssa, pero yo t lliure moltes gracies, per ço com ab tan dols e ab tan noble engan m'a enuanehit. Car aytal dormir conserva a mi la carrera e la manera damunt e deffen me de mort e stomou me menys a yre. Car ha hom mort debades li dona hom medecina. Mas encara com hi es la vida, jatsia que sia penal, tost pod donar remey e aportar res de suauedat. Car yo crech e he

(1) Al texte llatí està *videmini* però no *vidistis*.—Tot allò que segueix ha estat comprés malament.

Mulier ait: Re vera in tua persona nobilitari (1) novit prudentia (2), et habitaculum invenerunt suavitatis eloquia, quod tam provide tamque prudenter tua novisti proponere iura. Quod igitur tibi placet de mea in absentia mei cogitare [84] persona mihique in omnibus, in quibus poteris, serviendi habere propositum, debitas tibi refero grates, et ego versa quidem vice in absentia quoque tui de te cogitabo libenter tuaque servitia suo loco et tempore non detractabo suscipere, quia tantus es tantave probitate refulges, quod nulli feminae ascriberetur honori, si tua obsequia recusaret. Praeterea nolo, ut solius sis aëris inspectione contentus, sed nostra specie poteris corporali visione potiri et oppositа me facie intueri. Malo etenim ad vitae tibi conservanda gubernacula laborare quam mortis praestare causam vel homicidii incurrere crimen.

Homo ait: Licet aestus temporibus tenuibus posset imbribus vita segetum prorogari, ariditatis tamen periculum evitare non possunt, nisi rore fuerint pluviali perfusae. Potestis igitur in hunc modum, quem dixistis, vitam prorogare amantis, non autem a mortis liberare periculo graviori. Gravius enim recidivus quam initialis videtur affligere morbus et duriori cogit hominem morte [85] deficere, et acrius amittitur, quod spe aliqua videtur possideri largita, quam quod nuda voluntate speratur. Potius ergo eligerem momentaneo perire interitu quam post multas poenales angustias mortis subiacere periculis. Deliberet ergo prudentia vestra et indagatione subtili perquirat, quid vestro magis

(1) nobilitati *O*.
(2) prud. respondere *O*.

gran fianssa en vos que proea de tan noble fembra (1) no lexara mi esser sotsmes a (2) tant longament a tans greus turments, enans crech que m partira de tans grans treballs.

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

Vertaderament en la tua persona sauiea es vista respondre a noblea, e an i trobat habitacle de suauedat, per ço com as sabut proposar tan sauiament los drets que ss'i pertanyen. E yo t fas moltes gracies de la prometenssa del seruey que tu as promes de fer en absencia de mi, e yo semblantment en absencia de tu pensare de fer serueys a tu, e en son loch e en son temps, car tu est resplandent per tan gran bonea e proea que no seria honor a neguna fembra, si deya de no als seus serueys. Empero yo vull que sol de l'esguardament de l'ayre te tingues per pagat de mi, mas empero soven poras vsar de la mia vista e pods me guardar ab cara contraposada. Car mes am treballar a conseruar vida que no donar raho de mort e guanyar nom d'omeyera.

Jatsia qu'en temps d'estiu menys de pluies se poguessen ellargar la vida dels arbres (3), empero no poden esquiuar lo perill de mort, si no son sobrefuses del ros del cel. Donchs, en aquesta manera que vos hauets dita, podest allongar la vida dels amans, empero no delliurar del pus greu perill de mort. Car pus greu cosa es com hom ha començat metre son cor en amor dir de no e per molt pus greu mort turmenta l'om que com ne diu de tot en tot no al començament, car lauors no l ne cal estar en neguna speranssa. Car abans eligiria morir enhun moment per ma mort

(1) Traducció aproximada i amb clar contrasentit.
(2) Corr.: *e*.
(3) El traductor ha llegit *stipitum* en lloc de *segetum*.

expedire videatur honori, utrumne spem amanti largiri et ab ira ipsum mortis eripere eique ad omnia peragenda bona viam aperire incognitam, an hoc denegando cunctorum bonorum praecludere viam et mortis semitam aperire.

Mulier ait: Illud quod tibi possum praestare suffragium, libera tibi voce promisi, scilicet ut quotidiana mei corporali visione utaris. Nam, quod postulas, nullis posses precibus vel laboribus impetrare; firmum etenim est et totius meae mentis propositum Veneris me nunquam supponere servituti nec amantium me poenis subiicere. Quot namque subiaceant amantes angustiis, nemo posset nisi experimento cognoscere. Tot enim poenis atque languoribus exponuntur, quod nullus posset nisi experientia doceri. Sed quamvis amoris omnino fugiam illaqueari catenis, tibi tamen [86] et aliis benefacientibus viris benefaciendi nunquam recusabo praestare favorem.

Homo ait: Absit, te, domina mea te in tam acerrimo errore (1) durare. Illae namque solummodo mulieres, quae amoris noscuntur aggregari militiae, veris apud homines laudibus dignae iudicantur et propter suam probitatem meruerunt in omnium curia nominari. Quid enim valeat in saeculo bonum ab aliquo exerceri, nisi ex amore suam sumat originem, videre non possum. Curet ergo tantus decor tantave morum probitas amoris perambulare semitas eiusque probare fortunas. Nihil enim, quid sit vel quale, aperta potest veritate cognosci, nisi primitus illud experientiae probaverit usus. Post rei tantum experientiam decet recusare probatum.

(1) amore *H*.

que apres de molts treballs esser sotsmes a perill de mort. Donchs, pense la vostra sauiea ab soptil enginy, qual cosa sera a uos maior honor, que donets l'esperança demanada a l'amant, delliurant lo de la mort, o donar li carrera de be afer, o, denegan aço, tanchar li la carrera de tots bens e obrir li la carrera de la mort.

A LA QUAL HOM RESPON:

Lo deffeniment que yo t pusch fer ja l te promes ab franquea e ab francha paraula, ço es saber que tots dies vs e pots vsar de la mia vista. Car l'alrre que demanes ab negunes pregaries no u pories acabar; car ferma cosa es e proposament de tot mon penssament no sotsmetre a mi a la seruitut de lutxuria ne sotsmetre mi a les penes dels amans. Car null hom no poria conexer per negun espirament (1) a quantes penes ne a quants treballs es sotsmes lo cor dels amans. E iatsia que yo m guart d'enllassar lo meu coratge en les cadenes d'amor, empero a tu ne als altres benfahents yo no negare ni tolrre atorgament de be afer.

A LA QUAL HOM RESPON:

Ya Deus no vulla, Madona, que a uos dur vida ab agra amor. Car aquelles fembres solament, les quals s'acosten a caualleria d'amor, vertaderament son jutiades per tots homens dignes de lahor e per lur proea merexen esser nomenades en tota cort. Car yo no conech que negun be valla res en aquest setgle, si no pren començament d'amor. Car nengun clergue ne saui hom no deu reproar neguna cosa, si donchs aquella primerament no ha prouada...

(1) Corr.: *esperiment.*

Mulier ait: In amoris curiam facillimus est inventus ingressus, sed propter imminentes amantium poenas ibi est perseverare difficile, ex ea vero propter appetibiles actus amoris impossibilis deprehenditur exitus atque durissimus. Nam post verum amoris curiae ingressum nihil potest [87] amans velle vel nolle, nisi quod mensa sibi proponat amoris, et quod alteri possit amanti placpre. Ergo talis non est curia appetenda; eius namque loci est omnino fugiendus ingressus, cuius libere non patet egressus. Tartareae etenim talis potest locus curiae comparari; nam, quum Tartari porta cuilibet intrare moretur aperta volenti, nulla est post ingressum exeundi facultas. Malo igitur aere modico Franciae contenta adesse et liberum eundi, quo voluero, possidere arbitrium quam Ungarico quidem onusta argento alienae subiici potestati, quia tale multum habere est nihilum habere. Merito ergo amoris aula mihi odiosa exsistit, quare abunde te oportet amorem petere, frater.

Homo ait: Liberius nulli potest esse arbitrium, quam si ab eo, quod quis tota mentis intentione desiderat, velle separari non possit. Gratum namque cuilibet esse debet, si illud nolle non possit, quod tota virtute desiderat, si tantum res illa sit appetibilis. Sed amore in orbe nihil appetibilius reperitur, quum ex eo omnis boni [88] procedat instructio, et sine eo nihil boni aliquis operetur in orbe. Ergo illius videtur curia utrisque amplectenda lacertis. Illius igitur aula nullatenus vobis sit odiosa.

Mulier ait: Cuicunque sub amoris clipeo ipsa videatur militare libertas et res apprehendenda, mihi tamen deterrima

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

En la cort d'amor leugerament es l'entrar, mas totstemps (1) les penes dels amans es per squerra, empero per los desijosos fets que son en amor l'eximent es fort estrany e fort dur. Car apres del vertader entrament d'amor neguna cosa pod l'amant voler o no voler, sino ço que la taula d'amor li dona, ne neguna altra cosa pod plaure a l'amant. Donchs, aytal cort no fa mester a mi, car en l'entrament se deu hom guardar, o pod esser comparat dretamen a infern, car pus hom hi es entrat a tart n'ix hom. Car mes val estar ab hun senyor sotil de Ffransa, e que hom haia arbitre franch d'anar on sse vulla, que esser sotsmes sots senyoria de hun rey molt honrat e que no puga fer a ssa guisa. Donchs, lo palau d'amor per aquestes coses que yo t'e dites, yo no m vull sotsmetre a l'entrament d'amor.

A LA QUAL HOM RESPON:

Negun pod hauer pus franch arbitre que com haia tot ço que desiga. Car si no s'en pod departir com se vol, grat ne deu hauer cadahun d'aytal cosa de la qual no s pot partir es plasent (2). Mas en aquest mon neguna cosa es trobada pus plasent d'amor, com d'ella venga tota instruccio de be, e sens aquella nengu no obre sens enginys de be. Donchs, aytal cort deu hom abraçar ab braçes vberts. Donchs, lo palau d'aquella en nenguna manera no us seria enujos.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

A cadascu es vista cauallereiar franquea sots l'escut d'amor, donchs si aquella franquesa es vist'a mi esser serui-

(1) El traductor ha llegit *semper* en compte de *propter?*
(2) El traductor ho ha mesclat tot i no ha comprés la frase.

videtur servitus et res per omnia fugienda. In vanum ergo laboras, quia mundus universus me non posset ab isto proposito revocare.

Homo ait: Si tali curaveritis via ambulare, intolerabilis vos poena sequetur, cui nulla similis reperitur, et quam erit recitare difficile.

Mulier ait: Quaeso, ut mihi asseras, quae sint illae poenae, quae propter hoc imminere videntur, ut, quum praevisae fuerint, earum me minus valeant iacula laedere, quia praevisa minus iacula ferire dicuntur.

Homo ait: Haec a vobis a longe praevisa iacula vos minus ferire non possunt, nisi praefatum curaveritis errorem deponere. Poenas tamen, si placet, audire potestis, sed primitus vos exorare cupio, ut me docere dignetur gratia vestra, quis amoris vobis palatii locus est constitutus?

[89] Fertur enim et est verum, in medio mundi constructum esse palatium quattuor ornatissimas habens facies, et in facie qualibet est porta (1) pulcherrima valde. In ipso autem palatio solus amor et dominarum meruerunt habitare collegia. Orientalem quidem portam solus sibi deus appropriavit amoris, aliae vero tres certis dominarum sunt ordinibus destinatae. Et dominae portae meridianae ianuis semper morantur apertis et ostii semper reperiuntur in limine, sicut et dominae occidentalis portae, sed ipsae extra ipsius limina portae semper reperiuntur vagantes. Quae vero sep-

(1) facies *A*.

tut, di m si yo y deig fugir. Donchs, debades treballes, car tot lo mon no m poria trastornar d'aquest proposament.

A LA QUAL HOM RESPON AXI:

Si per aytal carrera uos esforssassets d'amor, pena la qual no puschats sofferir uos segueix, de la qual pena es greu cosa de departir (1).

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Prech te que m digues quals son aquelles penes que per aço son vistes aparer, per ço que com les sapia, los darts d'aquella me pusquen menys nafrar, car los darts que hom veu venir menys noen a hom que ls altres.

A LA QUAL RESPON AXI:

Aqueix darts de que vos volets guordar no u porets fer (2), si no posats aquexa error que tenits al cor. Empero, si us plau, be u porets hoyr, mas primerament vos prech que la vostra gracia m'enseny primerament en qual loch de aquest palau d'amor uos amats esser mes?

Huna vinya (3) es en mig del mon en la qual es un palau, lo qual ha jjjj. torres fort belles, e cadahuna d'aquelles es molt bella. E en aquell palau no y sta sino hun hom tractador dels fets de les dones (4). La porta del qual es oriental, la qual porta lo deu d'amor ha molt loada; les altres jjj. portes cada dona ha la sua per son orde. E les portes de la dona de mig jorn totstemps estan vbertes, e totstemps los

(1) Quina paraula ha llegit el traductor en compte de *recitare?*
(2) El traductor ha llegit *facere* en lloc de *ferire*.
(3) *Vinetum* en lloc de *verum*.
(4) Aquesta frase quasi no correspon al texte llatí.

tentrionalis meruerunt portae custodiam, semper clausis morantur ianuis et extra palatii terminos nihil aspiciunt. In quarum ergo istarum contenditis vos esse consortio?

Mulier ait: Hi mihi sunt nimis sermones obscuri nimisque verba reposita, nisi ipsa tua faciat interpretatio manifesta.

[90] Homo ait: Quae semper ianua morantur aperta et ostii semper reperiuntur in limine, sunt illae mulieres et dominae, quae, dum aliquis petit ingressum, diligenter indagare noverunt, quibus sit meritis dignus ac quam probitatem retineat, qui patentis ianuae desiderat aditum, et post meritorum habitam fidem plenariam cum omni dignos honore admittunt, indignos vero procul ab amoris aula repellunt. Quae vero locum sibi portae vindicant occidentalis, sunt illae mulieres communes, quae neminem reiiciunt, sed omnes indifferenter admittunt et universorum sunt expositae voluptati. Quae autem septentrionalis custodiae mancipantur et clausa semper porta morantur, sunt illae feminae, quae nemini pulsanti aperiunt, sed denegant ad amoris palatium cunctis ingressum. Meridianae sunt illae igitur, quae amare volunt et dignos non repellunt amantes, et merito, quia, quum sint in meridie cunctae dispositae, ab ipsius in oriente habitantis amoris meruerunt radio coruscari. Occidentales vero sunt meretrices, quae vix aliquem amant nec ab aliquo probo inveniuntur amari, et merito, quia, quum in occi[91]dente ipsarum reperiatur habitatio sita, igneus amoris radius ab oriente ad illas usque pervenire non potest. Septentrionales vero sunt illae mulieres, quae amare recu-

lindars de aquelles portes estan vagans. Mas les portes (1) septentrionals, les quals an guardia totstemps, estan tanchades e no guarden ne vehen res fora del palau. Donchs, en companyhia de quals de aquestes .jjjj. portes volrriets esser?

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Aquestes paraules son molt escures a mi e no les poria entendre, si donchs la tua interpretacio no u fa a mi manifest.

A LA QUAL HOM RESPON:

Les portes que totstemps estan vbertes son aquelles dones que, dementre que nengu hi demana entrament que sia digne de mereximents, no li n'es dit de no, abans pod entrar franchament, e despuix lexen los ne anar ab tota honor que fer los poden, mas aquells qui no son dignes giten los luny del palau. Les portes occidentals son aquelles fembres comunes, que a nengu no'n dien de no, mas tots egualment lexen entrar e son posades a volentat de cadascu. Les portes septentrionals, les quals son totstemps tanchades, son aquelles fembres que a nengu no obren les portes, ans a tot hom deneguen d'entrar e null temps no obren les portes del palau d'amor. Les portes de migjorn son aquelles dones o fembres que volen amar he aquells qu'en son dignes no ls giten del palau e aquestes resplandexen per raig d'amor. Les occidentals son les pageses que enuides son amades de nengu prous e per dret ho son, com l'abitacio de aquelles sia en occident, car lo raig del sol d'orient ha venir tro a occident e axi aqui apagua s. Les

(1) Així i més avall el traductor atribueix a les portes allò que l'autor diu de les dones.

sant, quamvis illae amentur a multis, et merito, quia in sinistra positas deus non respicit ipsas, quia sunt maledictae. Ex his vero verbis amoris patet palatii dispositio manifesta.

Mulier ait: Intra septentrionalem portam me profiteor esse securam, non maledictam.

Homo ait: Audias igitur poenas tibi sine fine paratas:

Quum cuiusdam enim mei domini nobilissimi viri Roberti armiger adessem et die quadam in aestu magni caloris per regiam Franciae silvam cum ipso et multis aliis militibus equitarem, in quendam nos amoenum valde locum et delectabilem via silvestris direxit. Erat quidem locus herbosus et nemoris undique vallatus arboribus. In quem quum descenderemus omnes, equis per [92] pascua dimissis et nobis aliquantum somni refectis sopore, excitati postmodum vagantes festinanter stravimus equos. Sed quum meus parumper equus longius cunctis per pascua divertisset, tam diu me detinuit equi praeparatio proprii, quod me solum in ipso prato conspexi relictum. Quumque viam ignorans errabundus per prata vagarer, undique diligenter aspiciens a longe prospexi multitudinem equitantium infinitam per ipsius pascui deambulantem extremitates. Quum autem vehementer crederem, meum inter ipsos dominum equitare, non modice gavisus, prout poteram, nitebar praedictae appropinquare militiae. Intuens autem diligenter oculorum ipsum visu nullatenus percipere potui, quia non aderat inter ipsos, quumque magis equitantibus aproppinquarem et attentius decoram valde multitudinem intuerer aspiciens, vidi hominem praecedentem et in spectabili equo nimis formoso sedentem aureo diademate coronatum. Hunc autem sequebatur primo loco ingens mulierum chorus atque venustus, quarum quaelibet in equo pinguissimo et formoso et [93] suavissime ambulante sedebat. Pretiosissimis et variis erat

septentrionals son aquelles fembres, les quals no volen amar, jatsia que sien amades de molts, e per dret ho son, car son posades en la part esquerra de septentrio e deus no guarda aquelles, car son maleytes. Donchs ara per aquestes coses vos pod esser manifesta la disposicio del palau.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Yo m tench ab les portes septentrionals e tinch me per segura aqui, e no per maleyta.

A LA QUAL HOM RESPON:

Hoies, donchs, les penes qui d son apparellades:

Com yo fos portador de les armes d'un noble senyor meu Rubert e com yo caualchas ab ell e ab molts d'altres, hun dia, en estiu, que fahia gran calor, e passauem per la selua del Rey de Ffrança, mena ns en hun delitable loch d'aquella selua. E era hun loch plen d'erba e plen de tots bons arbres. E com tots fom deuallats dels caualls e ls donam a roure per aquell prat e volguessem hun poch dormir. Com aguem dormit, cadascu ana a son cauall apparellar, e com lo meu cauall s'en fos anat pus luny que ls altres, tant l'agui hi apparellar lo dit cauall que tots s'en foren anats, e yo romangui solet en lo prat. E com no sabes la carrera per hon m'en hisques e anas per lo prat vagueian, dessa e della guarde a lluny, e viu vna gran multitud de caualchans que anauen per la stremitat d'aquell prat. E com yo m pensas que mon senyor fos entre aquells caualchans, esforçave m axi com podia d'acostarme a aquells caualchans. E com hi fuy de prop, yo vaig guardar, he tant no guardi que yo y ves mon senyor, per ço com no y era entre aquells, e com yo m'acostas mes als caualchans e mes guardas aquella

vestibus et deauratis amicta chlamydibus et uno a dextris et altero a sinistris decorata militibus et tertium habebat militem in obsequio, qui pedes incedebat coram ipsius aspectu eiusque semper frenum tenebat in manu, ut sine laesionis offendiculo suavius equitaret in equo. Cuiuslibet primi ordinis mulierum talis erat cultus atque incessus. Postea vero equitum ornatorum acies sequebatur infinita, qui ab omni eas sequentium strepitu tuebantur et laesione. Secundo sequebatur loco mulierum non modica multitudo, quarum obsequiis varia hominum genera insistebant peditum ac militantium; sed tantus erat servire volentium strepitus tantaque multitudo nociva, quod nec ipsae obsequia capere nec illi commode poterant esse servire parati, et sic servitii copia in maximam eis vertebatur inopiam atque angustiam, et pro magno quidem solatio sibi reputarent, si [94] suis propriis relinquerentur obsequiis. Tertio vero loco sequebatur quarundam mulierum vilis et abiectus exercitus. Erant enim mulieres pulcherrimae valde, sed vestimentis erant opertae turpissimis et temporis qualitati contrariis. Nam, quum in validiori aestatis essent constitutae calore, vulpinis invitae vestibus utebantur; praeterea turpes nimis et indecentes indecenter equitabant caballos scilicet macilentos valde et graviter trottantes et neque frena neque sellas habentes et claudicantibus pedibus incedentes. Istarum labores nullorum iuvabantur auxiliis, omnium quidem erant suffragiis destitutae, et praeterea tantum praecedentes pedites et equitantes commotum pedibus immittebant pulverem, quod se ipsas videre vix poterant, quia oculos ex pulvere gravatos habebant et labia impedita.

Haec autem omnia quum diligenter aspicerem, et, quid hoc esset, vehementi coepissem animo cogitare, domina quaedam solemni forma composita, quae post omnium sequebatur incessum habens equum macerrimum et turpem et tribus pedibus claudicantem, proprio me vocavit nomine et etiam ad se me ire praecepit. Ad quam [95] quum venissem,

caualleria fort bella, yo viu hun hom qui anaua primer caualchant en hun asenyalat cauall fort marauellos, e era coronat de vna corona d'aur. E seguien a aquest gran companyhia de dones e fort nobles e honrades, de les quals cadahuna caualchaua en son cauall fort bell e gras e ben emblant. E cada huna era vestida de molt marauelloses vestedures d'or, e eren abrigades ab mantells de porpra, e hauien cascuna hun caualler, qui anaua a peu, qui tenia lo fre de cascuna, per tal que anassen ab menys perill. Apres d'aquestes dones anaua gran companya d'omens per seruir la dita caualleria, e tant eren cuytosos e apparellats de seruir que ni ells podien fer los serueys deguts ni les dones no ls podien pendre, e axi lo gran apparellament que hauien de seruidors lus tornaua a gran fretura. E en lo terçer loch de la caualleria lur seguia vna companya de vils fembres, mas eren fort belles, mas eren mal vestides e d' als draps, que com fossen en stiu e morissen de calor, per forssa hauien aportar aquells draps qui vestien. Encara mes que caualchauen forts leigs caualls e maluats e mal anans e trotans malament e no hauien frens ni selles, qu'enans eren ranquallosos. Los treballs d'aquestes no podien esser mellorats per ajuda de nengu, e encara de la pols que gitauen los caualchans primers, aquestes enuides se podien veure ni parlar, que tota la cara hauien plena de pols.

He com yo m'esguardas aço he pensas que podia esser, vna dona fort bella, qui anaua derrera e caualchaua hun cauall fort leig e magre e renchallant de tots lo[s] .iiij. peus, appella m per mon nom e mana m que anas a ella. E com yo hi fos anat e la guardas en la cara que hauia molt bella e ben formada e la ues caualchar en tan desastruch cauall,

et eius venustam cernerem faciem atque decoram et eam in tam turpi equo sedere, meum sibi statim obtuli equum. Sed quum eum recusasset accipere, talia mihi verba coepit proponere: Dominum petis tuum; sed hic illum invenire non poteris, quia longius ab eius digressus es itinere.

Et ego respondi: Rogo, domina, ut rectam mihi, si placet, viam indicare digneris.

Cui et ipsa respondit: Nisi primo praesentem militiam in propriis positam castris aspexeris, securam tibi viam indicare non possum.

Et ego sic respondi: Rogo igitur, ut mihi cures, si libet, asserere, cuius sit haec, quam cerno, militia, et quare mulier tam formosa adeo vilem equum et tam sibi abiecta praelegit vestimenta portare.

Cui et ipsa mulier respondit: Hic, quem vides, est exercitus mortuorum.—Quod quum audissem, meus statim ultra modum turbatus est animus et facies alterata, et mea cuncta de propriis sedibus coeperunt ossa moveri. Tremebundus igitur factus et nimis exterritus libenter [96] volui ab hac societate discedere; sed haec me coepit statim suo confortare sermone et ab omni me periculo illaesum conservare promisit. Sic enim ait: Securior hic et tutior permanebis quam in domo paterna. Quo audito iam quasi emissum vivificantem resumpsi spiritum et ei propius accedens de omnibus coepi diligenter inquirere, et ipsa seriatim cuncta narrare ita dicens:

Miles, quem vides cuncto populo aureo diademate coronatum praecedere, deus est amoris, qui singulis septimanis una die praesenti cernitur adiunctus militiae et cuique, prout bene vel male gessit in vita, mirabiliter pro cuiusque retribuit meritis.

encontinent yo li volgui liurar lo meu cauall. E com no l volgues pendre, dix me aytals paraules: Tu demanes ton senyor; mas ja tu aci no l poras trobar, car es fort luny d'aquest cami.

E yo respos: Madona, prech uos que m mostrets la carrera dreta per on hi vaia.

E ella respos me: Si primerament no guardes aquesta caualleria que sia tornada en los propris castells, yo no t poria mostrar la segura carrera.

A la qual yo respos: Yo us prech que m digats de qui es aquesta caualleria, la qual yo he tant esguardada e perque fembra tan bella port'ab si tan vils vestedures ne caualcha en tan vil e magre cauall.

E ella respos me axi: Aquella caualleria que tu veus es de morts.—E yo com hoy, lo meu cor fon fort torbat, e fuy fort cambiat e spahordit, e tremoli tot en guisa que tots los meu orssos se somogueren. E yo tantost volgui m partir d'aquella companyhia; mas aquella fembra mana dir encontinent aquestes paraules que ella m prometia aqui de guardar de tot perill. E dix me: Pus segur pots aci estar qui en la casa de ton pare. La cual cosa hoyda, yo comenci a tornar en mon seny e acosti m a ella e comença m o ha comptar tot enaxi:

Aquell caualler, que tu veus qui va primer, qui es coronat ab corona d'aur, es lo deu d'amor, lo qual, hun dia de la setmana, axi com huy, reconeix sa caualleria e guarda qui ha fet be ho mal en sa vida, e ret ne guardo a cadahu marauellosament.

Mulieres igitur, quae tam ornatae et honorificae primo loco post ipsum sequuntur, sunt illae beatissimae feminae, quae, dum viverent, sapienter se amoris noverunt praebere militibus et amare volentibus cunctum praestare favorem et sub commento amoris subdole amorem petentibus digna praenoverunt responsa tribuere, [97] pro quo nunc plenariam consequuntur mercedem et infinitis muneribus honorantur. Quae vero secundo loco sequuntur et tantorum affliguntur obsequiis, sunt mulieres istae inmundae, quae, dum viverent, non sunt veritae cunctorum se voluptati exponere, sed petentium omnium fuerunt annuentes libidini et nulli petenti suae ianuae negaverunt ingressum. Et ideo talia in hac curia meruerunt praemia capere, ut pro immoderata sui largitione et hominum indiscreta susceptione indiscrete et sine modo innumerabilium fatigantur personarum obsequiis, et talia sibi servitia in nociva convertuntur contraria et in summam valde angustiam et contumeliam. Quae vero ultimo loco sequuntur tam vili compositione dispositae et habitu incedentes abiecto et quibuslibet carentes auxiliis omnique poenarum genere fatigatae, ut manifeste potes oculis conspicere propriis, in quarum et ego sum inserta collegio, sunt illae omnium mulierum miserrimae, quae, dum viverent, cunctis amoris intrare palatium clausere volentibus nec aliquibus bona facientibus vel ab iis benefaciendi [98] causam et favorem petentibus voluerunt pro meritis respondere, sed omnes amoris postulantes deservire militiae abiecerunt et tanquam sibi odiosos repulerunt eum non recolentes omnino, qui deus amoris dicitur, cui militare quaerebant, qui postulabant amari, et ideo nunc merito haec patimur et ab amoris digna rege factis suscepimus praemia, per

Les fembres que has vistes axi be apparellades que van apres d'ell, son aquelles benauenturades fembres que, mentre foren viues, sauiament saberen capdellar de amor e que saberen donar atorgament d'amor als cauallers qui u merexien e donaren bells resposts a'quells qui ls demanauen dons per amor, per les quals coses ara'n reben guardo e seran honrades per totstemps. E aquelles que van en lo segon loch e an tant de mal son aquelles fembres que, dementre qui eren viues, en lo mon donaren lurs corssos a lutxuria, e nengu que les demanas no 'n deyen de no. E axi an merescut de pendre aytal guardo en aquesta Cort, que axi com en lo mon no mesuradament liurauen lur cors a lutxuria, axi aci haien no mesurats turmens.....

....

.....

quem universus regitur mundus, et sine ipso nihil boni aliquis operatur in orbe. Praeterea tot sumus aliis poenarum addictae generibus, quas nullus posset nisi per experientiam scire docentem, quod mihi narrare impossibile tibique satis esset audire difficile. Caveant ergo mulieres in saeculo viventes, ne harum sint nobis consortes poenarum, quia post mortem nulla sibi poterit poenitudine subveniri.

Et ego mulieri respondi: Ut video et manifeste cognosco, qui amori elegerit beneplacita facere, centuplicata illa retributione suscipiet, et, eundem qui offendere fuerit ausus, commissum impune transire non poterit, sed, ut mihi videtur, [99] ultra millecuplum, quam fuerit commissum in eum, constat vindicari delictum. Talem igitur deum non est offendere tutum, sed in omnibus est sibi servire tutissimum, qui talibus suos novit praemiis munerare et suos contemptores tam gravibus poenis affligere. Rogo itaque, domina mea, et pro viribus supplico, ut recedendi mihi licentiam largiaris, ut haec valeam dominabus, quae vidi, ita narrare.

Et ipsa mihi taliter respondit: Recedendi licentiam habere non potes, nisi de nobis maiores et duriores poenas cognoveris et maius aliarum gaudium atque beatitudinem aspexeris.

Dum igitur talia conferendo longum transitum fecerimus, in locum delectabilem valde pervenimus, ubi erant prata pulcherrima meliusque disposita, quam unquam mortalium viderit ullus. Erat enim undique locus omnium generum pomiferis et odoriferis circumclusus arboribus, quarum quaelibet iuxta sui generis qualitatem fructibus decorabatur egregiis. Praeterea in rotunditatis modum locus erat redac-

tus trinisque distinctus partibus. Prima pars quidem in interiori erat loco [100] reposita et a media parte undique circumsaepta. Tertia vero pars, in extremis posita, inter se et primam ex omni parte mediam perfecte circumeundo vallabat. In prima igitur et interiori parte in medio loci sedebat quaedam mirae altitudinis arbor universorum generum abundanter proferens fructus; cuius rami usque ad interioris partis prolongabantur extremitates. Ad arboris quidem radices surgebat fons quidam mirabilis mundissimam habens aquam, quae nectaris suavissimum praelibantibus inducebat saporem; in qua etiam omnium generum pisciculorum species apparebant. Iuxta praedictum autem fontem in throno quodam ex auro et omni lapidum ornatu constructo regina sedebat amoris splendidissimam suo capite gerens coronam, et ipsa pretiosissimis sedebat vestimentis ornata auream manu virgam retinens. Ad cuius dextram sedes erat parata omni pretiositate refulgens et claritudine, in qua nemo quidem sedebat. Pars autem ista videlicet interior vocabatur amoenitas, quia in ea omnia inveniebantur delectabilia atque svavia. In hac autem parte interiori tori [101] erant parati quam plurimi, qui miro erant modo perornati, siricinis scilicet ex omni parte operti palliis et purpureis ornamentis. Ex praedicto autem fonte undique quam plurimi derivabantur rivuli atque ramusculi, qui ex omni parte rigabant amoenitatem, et singuli tori singulis decorabantur rivulis.

Pars vero secunda vocabatur humiditas, cuius erat dispositio talis: Rivuli quidem, qui propriis contenti alveis irrigabant amoenitatem, in hac parte secunda suas nimio vires ostendebant et totam inundabant humiditatem ita scilicet,

quod herba mixta simul apparebat cum aqua, sicut tempore veris solet in pratis pluvialibus apparere diebus. Aqua vero ista, postquam in hanc fluebat partem, adeo fiebat frigida, quod nullus posset eam tactu tolerare vivens; desuper vero calor solis intolerabilis descendebat, nullis enim locus obumbrabatur arboribus. Haec quidem aqua ultra partis istius non extendebatur terminos.

Tertia vero pars et extrema vocabatur siccitas et [102] merito, quia omnis deerat humiditas, omnisque locum occupabat ariditas, et solaris radius caloris erat acutus et igneo vapori nequaquam absimilis, terrae autem superficies quasi solum fornacis calidae. Locus autem iste undique habebat infinitos spinarum fasciculos colligatos et in quolibet fasciculo lignum erat quoddam pertractum per medium, excedens ex utroque parte fasciculum pro duorum cubitorum mensura, et ex utroque capite ligni vir quidam stabat fortissimus ligni tenens caput in manibus. Erat autem ibi via quaedam pulcherrima, per siccitatem et humiditatem ad amoenitatem deducens, in qua nullum omnino praedictorum sentiebatur incommodorum.

Quum vero ad ista devenerimus loca, viam primus rex amoris ingressus in amplexu ab amoris est regina susceptus et ea iuvante in parata sibi sede receptus crystallinam sua manu tenens virgam, et eum per eandem viam universus primi ordinis mulierum ac militantium est chorus secutus. [103] Et cuique mulierum ornatissimi erat sedes lecti parata; militantes vero suo sibi eligebant sedes arbitrio. Quanta quidem istis erat beatitudo et gloria, humana non posset vobis lingua referre. Nam totus amoenitatis locus istarum est voluptatibus assignatus, et cuiuslibet coram eis

generis ludebant ioculatores atque psallebant, et omnia instrumentorum ibi musicae genera resonabant. Secundo per eandem intravit viam totus sequentis ordinis mulierum communium et eisdem servire volentium masculorum chorus, et usque ad amoenitatis circulum pervenerunt; quem quum pertransire non possent, per humiditatem coeperunt sua frena laxare et, quae poterant, ibi solatia capere, quia ille sibi erat locus ab amoris curia deputatus; ubi quantus stridor erat et gemitus, satis esset narrare difficile. Multum etiam istarum mulierum poenarum erat augmentum gloria, quam habere videbant in amoenitate morantes. Tertio subintrabat per eundem locum mulierum chorus posterior, quae amoris compati militibus noluerunt, et usque ad humiditatis circulum devenerunt. Sed quum eis non pateret ingressus, coeperunt per siccitatis [104] circumfluere partes, quia ille sibi erat locus ab antiquo paratus. Ibi autem cuilibet illarum super spinarum fuit sedes parata fasciculo et per viros ibi, ut supra dictum est, deputatos semper fasciculus movebatur, ut acrius spinarum dilacerarentur aculeis, et nudis plantis ignitum pertingebant solum. Tantus quidem dolor tantaque ibi erat afflictio, quantam vix crederem inter ipsas Tartareas potestates adesse.

Haec autem quum vidissem, licentiam abeundi quaesivi. Et ipsa mihi dixit: Licentiam ego tibi dare non possum, sed tuum hic equum relinque; unde rex intravit amoris, ad ipsum ire festina et ab eo tanquam domino licentiam petere cura, et, quae tibi praecipiet, studeas diligenter attendere. Etiam pro me ipsa non sis exorare obliviosus. Quo percepto per praedictam viam ad regis amoris sum deductus aspectum et ei dixi: Rex potens et gloriose, omnimodas tibi

gratias ago, quia tua mihi magnalia et mirabilia tuique regni dignatus es revelare secreta. Tuae igitur indesinenter clementiae supplico, ut, quae tibi placet, mihi tuo digneris [105] servo praecipere et, quae sint in amore praecepta principalia, veraciter indicare et illam mulierem, per cuius sum operationem tali visione beatus, meae intercessionis iuvamine a poenis gravioribus propitius liberare et cum istis, quas hic tam honorifice collocatas aspicio, intra huius amoenitatis misericorditer loca reponere, postmodum vero mihi commeatum praestare, si placet. Ipse vero mihi talia responsa porrexit: Nostra tibi sunt concessa videre magnalia, ut per te nostra valeat ignorantibus gloria revelari, et ut tua praesens visio sit multarum dominarum salutis occasio. Tibi ergo firmiter mandamus atque iniungimus, ut, ubicunque dominam alicuius valoris inveneris a nostra semita deviare amoris recusando subire certamina, hanc sibi visionem narrare procures et eam ab erroris proposito revocare, ut poenas possit tam gravissimas evitare et in praesenti valeat gloria collocari.

Duodecim autem scias esse principalia quae sequuntur amoris praecepta:

[106] I. Avaritiam sicut nocivam pestem effugias et eius contrarium amplectaris.

II. Castitatem servare debes amanti.

III. Alterius idonee copulatam amori scienter subvertere non coneris.

IV. Eius non cures amorem eligere, cum qua naturalis nuptias contrahere prohibet tibi pudor.

V. Mendacia omnino vitare memento.

VI. Amoris tui secretarios noli plures habere.

VII. Dominarum praeceptis in omnibus obediens semper studeas amoris aggregari militiae.

VIII. In amoris praestando et recipiendo solatia omnis debet verecundiae pudor adesse.

IX. Maledicus esse non debes.

X. Amantium noli exsistere propalator.

XI. In omnibus urbanum te constituas et curialem.

XII. In amoris exercendo solatia voluntatem non excedas amantis.

Sunt et alia amoris praecepta minora, quorum tibi non expediret auditus, quae etiam in libro ad Gualterium scripto reperies.

[107] Mulier autem, pro qua rogasti, intra istius non potest amoenitatis moenia, sicut postulas, collocari, quia propria opera contradicunt intra tam gloriosa domicilia permanere. Tuae tamen intercessionis gratia pinguem equum et svavem cum freno et sella concedimus, et ut nullos habeat ministros circa spinarum fasciculum frigidumque de nostra licentia teneat sub pedibus lapidem. Accipias ergo hunc crystallinum baculum et cum nostra recedas gratia; in priori autem fluvio, quem inveneris, eum proiicias. Accepto vero ad recedendum itinere et ad eam, quae me duxerat, dominam reverso, eam inveni super fesciculo sine ministris sedentem et super recenti lapide suos pedes svavissime tenentem ac pinguissimum et valde ornatum equum iuxta se habentem et modicam satis poenam patientem; quae mihi grates immensas obtulit atque subiunxit: Cum superna gratia recedas, amice, quia de huius curiae negotiis amplius videre non potes. Est enim ultra duplum, quam videris, earum gloria maior nostraque poena intensa, quae nulli vi-

venti sunt videre concessa. Post [108] haec autem equum ascendi proprium et in momento oculi circa fluenta sum deductus aquarum. Ibi crystallina virga dimissa illaesus ad propria remeavi.

Aspicias ergo, domina mea, quanta est amare afflictio nolentis, quantisque subiiciatur angustiis, et quantum decus mereantur et gloriam, quae amoris portam intrare non clausere volentibus, ut vestrae opinionis errore deposito praedicta mereamini suscipere praemia et praefatas angustias declinare. Indecens enim esset et desperabile malum induceret, si mulier tam sapiens tamque venusta specie decorata inveniatur poenis subiacere tam gravibus totve pericula sustinere. Quantum igitur ad vestram videtur spectare personam, amoris sum delegationis onere liberatus; vos autem taliter eius studeatis exaudire praecepta, ut ad eius beatitudinis mereamini gloriam introire.

Mulier ait: Si vera sunt, quae tua proponit assertio, amoris est gloriosum deservire ministeriis, et eiusdem est periculosum valde refragari mandatis. Sive igitur vera sint sive falsa, quae [109] proponis, terribilium me deterret poenarum relatio, et ideo ab amoris nolo militia exsistere aliena, sed eius affecto consortio copulari et in meridiana mihi porta domicilium invenire. Oportet me igitur meridianae portae dominarum consvetudinem per omnia reservare, ut nec quemlibet reiiciam nec quemlibet ad amoris portam pulsantem admittam. Curabo igitur cognoscere, quis dignus reperiatur ingressu, et ipsum examinata et cognita veritate suscipiam.

Homo ait: Gratias ago amoris potentissimo regi, qui

vestrum dignatus est revocare propositum dirumque fugavit errorem; sed quod velle deliberare contenditis, utrum clamans ad palatii portam amoris sim admittendus, res amara nimis verbumque satis mihi videtur acerbum. Nam si de meae vobis constat probitate personae, deliberationi non potest locus de iure patere. Quia tamen non omnia benefacta facile possunt ad omnium devenire notitiam, esse potest, quod mea vobis facta sunt incognita, et ideo forte, quo ad conscientiam vestram, iuste fuit a vobis postulata deliberatio. Adeo tamen de meae confido probitatis operibus et de vestrae nobili[**110**]tatis libramine, quod licet, quam quaero, differatur mihi largitio, non tamen credo, obsequia diu posse suis meritis defraudari. Velit ergo Deus, ut meae spei fructum sentiam efficacem, et sicut mihi recedenti de vobis assidua cogitatio permanebit, ita de me absente divina vos faciat cogitare potentia.

F. *Loquitur nobilior plebeiae.*

Si nobilior plebeiae petat amorem, eundem potest retinere stilum, quo usus est nobilis, quum loqueretur plebeiae. Potest etiam commode sub hac alia forma procedere: A longinquis retro temporibus diem istam desideravi et plenarie in mente gessi propositum meam vobis aperire mentem et intentionem et, quanta mihi sit de vobis assidue cogitatio. Temporis tamen inopportunitas usque nunc distulit amantis elo[**111**]quium. Sciatis igitur, me totius mentis in vobis cogitationem et ancoram posuisse, nihilque me posse in sae-

culo isto beare nisi pretiosissimum personae vestrae thesaurum. Nam sine ipso nihil mihi videtur in saeculo possidere, et omnium saecularium rerum abundantia pro summa mihi reputatur inopia. Solus vester amor regis me posset diademate coronare et in summa rerum inopia me cunctis facere divitiis abundare. Spes vestri amoris me vivum conservat in orbe, de quo desperatus sum coactus de vita migrare. Suis igitur obsequiis me conservare dignetur gratia vestra et comitis non repellat amorem. Comes enim solus vel eo superior tanto reperitur dignus amore. Absit enim, ut tantus decor tantaque morum probitas ex plebe sibi curet amantem eligere. Cogitet ergo prudentia vestra super loquentis comitis fide atque devotione et ei digna suis meritis responsa retribuat.

Mulier ait: Illa quidem plebeia esset vere beata, quae comitis digna reperiretur amore: Sed vos attente inspicite, qua reperiatur laude vel praemio dignus comes vel marchio, qui plebeiae [112] deposcit amorem. O, quam mirabilis astur debet ille iudicari, qui, perdicibus omissis gruibus et fasianis, ex parvis passeribus et gallinarum filiis sibi curat quaerere victum. Gaudeo ergo, si comitis amore digna reperiar; timeo tamen hominis alti et grandis genere tam parvae mulieris petentis amorem eligere. Videtur namque, quod ex sola cordis illud procedat inopia. Magnanimes enim soli merentur dominarum scire secreta et earum amore potiri. Si meum igitur vobis amorem fuero largita, et eorum quae in amore exiguntur in vestra persona defectus reperiatur et ego ipsa, generis hoc proprii prohibente natura, forsan habere non possem, non diu noster amor recte gubernari va-

leret. Melius est ergo ab initio abstinere quam post causam iam inceptam poenitudine coartari.

Homo ait: Ibi quisque debet sibi postulare amorem, ubi amoris svasione constringitur. Ille enim est amor electus, qui in quocunque ordine ex placibilitate et delectatione formae cuiusque solummodo sumpsit originem, non qui ob generis tantum quaeritur praerogativam. Amoris [113] itaque non subverto praecepta, si ex minori ordine mihi curem amorem eligere, sed eius in hoc videor mandatis obsecundare. Est namque tale praeceptum amoris: Qui vero cupit amore potiri, propriae fines non audeat voluntatis excedere nec ordines discernat amori, qui ex quolibet genere suum vult exornare palatium, et omnes in sua curia aequaliter militare nulla ordinum praerogativa servata. Plebeia ergo in amoris curia aequali cum comite vel comitissa meruit ordine permanere. Quum in vos tota mei animi dirigatur voluntas, sine omni vos possum reprehensione eligere, nec ex hoc parva sed valde magna petere iudicabor. Nam quum honorabili amoris curia digna permaneatis [honore] et ad vestrum voluntas me cogit amorem, inter magnanimes vestra me debet prudentia reputare. A meo igitur non est abstinendum vobis amore, nisi bonis me videritis moribus destitutum et a bonis actibus alienum. Praeterea pulchrius accipiter suo volatu ingeniosam capit alaudam quam pigram qualiam et linea recta volantem.

Mulier ait: Etsi dictis rationibus ad vestrum forte me possetis amorem coartare, alia me [114] ratio ab hac necessitate defendit, quia, etsi omnia nostris succederent amplexibus prospera, si illud vulgi deveniret ad aures, omnes

aperte meam famam reprehensione confunderent, quasi ultra modum propriae naturae metas excesserim. Praeterea maioris altitudinis homo feminam ordinis inferioris fideliter non solet amare, sed, si amet, cito eius fastidit amorem et ipsam pro levi causa contemnit, quod manifesta ratione cognoscitur amoris obviare mandatis, in cuius curia generis nunquam potuit sibi locum vindicare discrimen, sed, ordinis cuiuscunque reperiantur amantes, aequali ordine consveverunt in amoris aula militiam promereri et nullius generis maioritatis praerogativa gaudere. Iusta igitur a vobis me tuetur defensionis occasio, ne generis inaequalitas vestrum possit impedire propositum.

Homo ait: Mirandum est nimis super prudentia vestra, quae tam incauta nititur se defensione munire. Qualis enim esset amor ille, qui populo teste perficitur et vulgi dilaniatur affatibus? Nonne amoris praecepto testante in amore non licet secretarios plures habere? Prae[115]terea valentiae alicuius vel probitatis mulier non debet aliquem hac intentione amare, ut propter assueta vaniloquia vulgi et insidiantium suspectos rumores retro ab incepti amoris tramite cedat, et malorum ex hoc voluntas optatum capiat effectum. Nam, ut bene novistis, reproborum est hoc propositum semper et cunctis intentio manifesta, ubi libet, facta impedire bonorum et amantium solatiis adversari. Vestra igitur discat serenitas malorum turpiloquia dolosa contemnere et eorum declinare insidias, ne malorum facta bonis inveniantur esse nociva. Maius enim pravis hominibus non posset praemium exhiberi, quam si suas persenserint fraudes vias impedire bonorum.

De fide autem mea et legalitate amoris nec ego nec alius plenam vobis fidem facere posset, quia Deus ipse solus humani cordis est scrutator et testis; ei soli hominum est cogitatio manifesta. Factis ergo et operibus exterioribus a femina sapienti interior debet cogitatio deprehendi. Si propria igitur facta vel opera vestro me constituunt indignum amore et iustam vobis afferunt suspicionem, rogo, ut nullam apud vos [116] valeam misericordiam promereri. Et, si proprios mihi actus noveritis de iure non posse nocere, plena vos exoro fiducia, ut ex vestro iudicio nulla mihi procedat iniuria. Nam, quum nullus alicui suam fidem ad plenum possit facere manifestam, eadem ratione quaelibet mulier unumquemque posset amantem repellere. Videat ergo magna prudentia vestra et subtili indagatione perquirat, quid deceat ad proposita respondere. Nam, ut bene superius vestris reperitur insertum faminibus, quantumcunque unus amantium altero inveniatur nobilior, post amoris initia aequalibus eos oportet in amoris aula gradibus ambulare.

Mulier ait: Quamvis malorum insidiis non deceat cursum impediri bonorum, non tamen sequitur, quod semper invenire debeat bonorum ancora ripas. Nam in cuiuslibet est positum mulieris arbitrio, ut, quum ab ea postulatur amor, recuset amare, si placet, nec ex hoc aliqua potest iniuria deprehendi, sicut vestris novistis dictis asserere. Quae enim potest iniuria aestimari, si quidquam ab aliquo postulanti petitae rei largitio denegatur?

Homo ait: Vere profiteor in mulieris esse collatum arbitrium postulanti, si velit, amorem [117] concedere, et, si non concedat, nullam videtur iniuriam facere; sed tunc sine

dubio infertur iniuria amanti, quum ipse bonus propter facta malorum suis meritis defraudatur, vel quum propter vanam suspicionem eius non potest capere dignum labor effectum. Debet enim mulier, quae postulatur amari, vel suum amorem promittere vel prorsus denegare petenti, vel, si de postulantis dubitet probitate, dicat: Primo bona facias, quam bonorum praemia petas.—Non enim sub simulantium amare velamento fidelis est recusandus amator, quia satis videtur iniquum, aliquem alterius iniquitate gravari.

Mulier ait: Postquam vobis magis placet, denegari prorsus amorem quam sub forsitaneo dubio respondere, vobis morem gerere curo et vos amare recuso.

Homo ait: Rogo, ut me certum reddat prudentia vestra, si alium in corde amare disponitis.

Mulier ait: Nec me cogit amoris lex, nec consvetudo me cogit amantium, ut, quod corde gero, vobis faciam manifestum. Nam etsi alium amare disponerem, nec vos quaerere nec me vobis insinuare deceret.

[118] Homo ait: Ergo mihi nullum in disputatione praesenti reservatur auxilium nisi vobiscum pleno sermone certare atque disputando cognoscere, utrum vos deceat vel non mihi vestrum denegare amorem, si eum in neminem alium expendistis amantem. Probo ergo, quod me non recte potestis amore vestro privare. Nam amare aut est bonum aut est malum. Quod sit malum, non est asserere tutum, quia satis omnibus constat et est manifestum, et amoris hoc nobis doctrina demonstrat, quod neque mulier neque masculus potest in saeculo beatus haberi nec curialitatem nec

aliqua bona perficere, nisi sibi haec fomes praestet amoris. Unde necessario vobis concluditur ergo, bonum esse amare et appetibile. Satis ergo utriusque sexus homo amare tenetur, si bonus et laudabilis in orbe cupit haberi. Si autem amare tenemini, ergo aut malos aut probitate decoros. Malos quidem non, quia praeceptum contradicit amoris. Sequitur ergo, solis bonis vestrum esse largiendum amorem. Quare, si me moribus noveritis decoratum, improbe mihi vestrum denegatis amorem.

[119] Mulier ait: Fateor, bonum esse amare et bonis tantum largiendum amorem; sed licentiam cuilibet amanti ab amore concessam mihi vultis auferre. Nam unicuique licet amanti amorem non largiri petenti; ergo et ego amoris fulta doctrina meo vos possum sine reprehensione amore frustrare aliumque postulantem admittere.

Homo ait: Licentia amandi in vestrum collata arbitrium vobis auferri non potest, sed vestrum aequum debet esse arbitrium, ut, quae debetis, amare curetis. Non enim ob hoc vobis amor liberum voluit conferre arbitrium, ut concessa debeatis abuti licentia, sed ut maioribus apud ipsum mereamini praemiis honorari, si in tali posita bivio sibi studueritis serviendi viam eligere; unde, si in aliam contigerit vos divertere semitam, eum non mediocriter credatis offensum. Nec vos tueri potestis, si alii in petendo posteriori vestrum concedatis amorem; nam priori digno petenti improbe denegatur amor et minus probe posteriori annectitur. Non enim amor voluit, de suis militibus aliquem cum alterius iactura sentire iuvamen. Si nec vos, rogo, [120] velitis alii erogare, quod alteri pleno iure debetur.

Mulier ait: Ea quae dicitis, satis ratione nituntur, si cor meum propriae annueret voluntati. Mea namque voluntas esset, quae proponitis, adimplere, sed cor contradicit omnino et dissvadet per omnia fieri, quod plena voluntate desidero. Ergo, si cor contradicit amare, quaeso, ut mihi asseratis, cui potius sit favendum: cordi scilicet an voluntati.

Homo ait: Hanc discordiam me amplius audisse, non recolo, quod aliud corde et aliud voluntate quaeratur. Sed si est, quod verbis asseritis, illud prorsus debetis eligere, quod iustitia et veritate defenditur.

Mulier ait: Quod dicitis, stare non potest, quia coacta nemini sunt grata obsequia et nullis digna praemiis iudicantur. Quare igitur amori praestarem obsequia, si amoris praemia consequi non deberem? Praeterea qualis posset esse amor contra cordis voluntatem praesumptus? Nam, quod primitus corde ac voluntate appetitur, illud solum amoris debet amplecti muneribus; quod autem corde non peto, quo modo possem amare, [121] non video. Sed et dixistis, quod alteri non possum recte proprium largiri amorem, si ab aliquo primo fuerit postulatus. Sed nonne fera bestia, quae prioris venatoris fuerat venabulis sauciata, si eam posterior [non] apprehenderit, eius debet esse, qui cepit? Certe utique; ergo et secundus amator muneris perceptione potior est habendus in amore quam primus.

Homo ait: Etsi grata regi non possimus exhibere servitia, ei tamen offensam non debemus inferre. Nam qui sola obsequii subtractione offenditur, multo magis [laeditur et] laesus provocatur ad iram. Laeditur autem amor, si uni ex

suis militibus debitus alii impendatur honor. Ergo, si vestrum postulavi primus amorem, quamvis vester non sit animus inclinatus, eum tamen in alium tam festinanter non decet expendere, quia forte:

«Grata superveniet, quae non sperabitur hora».

In brevi namque rex posset amoris vestram pietatis imbre superfundere mentem et vestri mihi amoris desperatum adducere fructum; quod [122] fieri non posset, si alii vestra fuerit largitate concessus. Nec mihi obstare potest, quod de venatione dixistis, quia illud obtinere constat de quorundam speciali consvetudine satis iniqua. Sed generalis per orbem consvetudo conservat, ut, si aliquis feram bestiam de propriis commoverit abditis et eam venando persequitur, quamvis ipsam apprehenderit alter, priori tamen eam generalis consvetudo reservat. Ergo, quum alium in petendo praecessi, vestro de iure non possum amore privari.

Mulier ait: Inurbanum satis esse videtur et a bonis moribus manifeste deviare cognoscitur, si bonum, quod quisque sibi habere non potest, alteri prorsus velit denegare petenti. Ergo, quum meum habere non potestis amorem, dilectionis et cordis affectionis hoc inhibente defectu, alios amandi mihi non debetis praecludere viam. Nam, quum ipse amor me nolit adversus vos amoris inflammatione perfundere, sed adversus alium mihi spiraculum infundat amandi, ipsum sine aliqua possum blasphemia diligere. Ut tamen vobis contra me omnis removeatur occasio, vestri gratia amori non curabo vacare, et videbo, an [123] peccatrix virgo conceperit et peperit mitis gallina draconem.

Homo ait: Quae proponitis verba, quamvis humanas vi-

deantur aures mulcere, tamen veritatis perquisita indagine sophistica palliatione teguntur. Numquid enim peccator, quia Deus sibi gratiam non infundit, apud ipsum Deum permanserit excusatus? Certe nequaquam, sed aeternis erit suppliciis mancipatus. Ergo, si amoris vultis indignationem effugere et eius cupitis spiraculis inflammari, suscipiendi amoris gratiae vos habilem constituatis et dignam.

Mulier ait: Et quantumcunque quisque bonum operetur in orbe quo ad aeternae beatitudinis praemia capienda sibi valere non potest, nisi ex caritatis illud procedat affectu. Eadem igitur ratione, quantumcunque actibus propriis et operibus studeam regi servire amoris, si illud non ex cordis affectione procedat et ex actu derivetur amandi, ad amoris mihi praemia valere non potest. Ergo quoadusque me radius non pertinget amoris, mei non potestis amoris largitate potiri.

Homo ait: Et ego Deum flexis genibus exorabo [124] semper, ut vos cogat amare, quod decet, et quod vestrae clareat celsitudini expedire.

6. *Loquitur nobilior nobili.*

Quum nobilior nobilem feminam sui alloquatur affatu, quo nobilis et nobilior sunt usi sermone plebeiae, eodem utatur et ipse eo excepto, quod ad generis cognoscitur pertinere commendationem, et quod nobilis non est multum laudibus insistendum. Praeterea sub hac formula poterit exordiri: Maiores mihi restant Deo gratiae referendae quam cui-

quam in orbe viventi, quia hoc, quod meus animus videre super omnia cupiebat, nunc corporali mihi visu est concessum aspicere, et hoc mihi Deum credo praemium concessisse propter nimium desiderii mei affectum, et [125] quia mei voluit exaudire preces importune precantis. Non enim poterat diei vel noctis hora pertransire continua, qua Deum non exorarem attentius, ut corporaliter vos ex propinquo videndi mihi concederet largitatem. Nec est mirum, si vos videndi tam magno agebar affectu et tam grandi voluntate angebar, quia vestri decoris ac sapientiae laudes mundus universus attollit, et per infinitas mundi partes curiae probitatis vestrae relatione quasi cibo quodam corporali pascuntur. Et ego nunc aperta veritate cognosco, quod nec lingua nec animus hominis vestram speciem atque prudentiam esset narrare vel cogitare sufficiens. Et ideo maxima, quam habebam, vos videndi ac serviendi voluntas non modica suscipit augmenta et maiora ulterius incrementa cognoscet, quia liquide mihi constat et est manifestum, quod vobis servire solum est cunctis in hac vita regnare, et sine ipso nihil posset ab aliquo in hoc saeculo dignum laudibus adimpleri. Deum quidem exoro coelestem, ut id mihi solum ex sua gratia concedat propriis actibus semper operari, quod vestrae [126] debeat omnino dignitati placere. Nulla enim me posset demum perturbare adversitas vel sinistrum impedire fortunae. Et ego bona semper cuncta, quae fecero, vestris volo laudibus indulgere et per omnia vestro nomini deservire. Nam quidquid boni peregero, intuitu vestri et assidua contemplatione noveritis esse perfectum.

Mulier ait: Grates vobis multas constringor offerre, quod tantis me vultis commendare praeconiis tantisque vobis placuit me laudibus exaltare. Vester ergo mihi, sciatis, gaudium inducit adventus, vestraque mihi satis est grata praesentia eo, quod dicitis grande vobis esse remedium, quod corporali me potestis visu percipere. Gaudeo itaque, si tanta beatitudine digna merear inveniri, ut vobis vel aliis

causa esse valeam vel benefaciendi occasio. Volo tamen quandam vobis admonitionem dare praecipuam, ut neminem vestris tantum debeatis laudibus exaltare, quod postea vobis verba pudeat detractione supprimere; et nullius curetis tantum famae vestro derogare sermone, ut ipsum proinde non possi[127]tis nisi verecunde laudare. Praeterea nullam debetis tam effuso sermone laudare, ut alterius probitati vestro derogetur affatu. Nam ex eo, quod mihi dicitis tantum servire esse in hac vita regnare, aliis dominabus omnibus iniuriam videmini patenter inferre, quibus forte aeque ut mihi vel plus quam mihi est servire laudandum. Vestra igitur nulli fas esset feminae recusare obsequia, quia, ut constare videtur, homo estis nimiae probitatis et multa urbanitate praeclarus ac generositate refulgens. Et ideo recte agitis, si ea vestris actibus facere studeatis, quae vestro generi et probitati respondeant. Nobiliores enim viri nobiliores tenentur mores habere quam alii, et magis eorum fama modica rusticitate et a beneficiis abstinendo gravatur quam ignobilis viri [et pravae naturae progeniti] satis graviora committendo. Gaudeo ergo, si vobis causa et origo bonorum exsisto, et in quibus potero benefaciendi semper vobis in cunctis praestabo favorem.

[128] Homo ait: Omnia quidem esse vera, quae de vobis narrata sunt per orbem, certissimo nunc experimento cognosco. Nam vestra liquide responsione docetur, quantus in vobis sapientiae viget effectus, quantaque probitatis vos doctrina decoret. Vestra igitur curastis admonere prudentia, ut in laude vel detractione cuiusque modificatam studeam adhibere mensuram; in quo apparet vestra plenitudo scientiae manifesta. Sed absit, me in evidenti fallacia reperiri, ut, quod a cunctis laudatur hominibus, mea debeat obumbrare facundia, quum, sive malorum sive bonorum hominum famae quis si reperiatur propria relatione detrahere, eius, de quo loquitur, nullo modo possit apud prudentes allidere famam, sed suam ipsius affatu noscatur opinionem gravare.

Quidquid ergo vultis dicere vel facere mihi, secure potestis, nullam meae linguae sinistram timentes relationem. In hoc tamen plurimum est vobis negotio praecavendum, quia, si bona feceritis, vestrae personae laudes nullorum ora tacebunt, sin autem mala, etsi a vobis mala perpetrata reticeam, quia neminem [129] decet probum de aliquo sinistra referre, at tamen vestras desistam attollere laudes. Et postea maledici, quibus in maledicendo nulla reperitur norma praefixa, sed aliorum est eis cibus et potus inique supprimere famam, non cessabunt more consveto iniqua facta referre. Quod autem dixi, solum servire vobis esse in hac vita regnare, nullam ex hoc credo aliis dominabus iniuriam exoriri [vel fieri], quia aliis subtrahendo servitia vobis nequaquam possem obsequia pretiosa praestare, et aliarum voluntatibus obsequendo vestrum credo protinus desiderium adimpleri, maxime ubi aliis vestra gratia dominabus impendantur obsequia. Vestra me praeterea dulcis ac svavis doctrina commonuit, ut propriis studeam actibus exercere, quod meo possit generi convenire et meae per omnia naturae congruere, quam vestram svasionem omnimoda me sciatis alacritate suscipere et esse penitus obedire paratum. Neminem etenim quacunque generositate praeclarum decet suis actibus a tramite deviare bonorum, sicut vestra satis superius fecit relatio manifestum. Sic ergo assi[130]mili videtur modo vestrae probitati congruere, ut vos sanguinis naturae, a qua vestra manifeste propagatur origo, propriis curetis actibus deservire. Nobilitati autem vestrae constat nihil magis esse conveniens, quam ut id vestris studeatis actibus operari, quo vos respicientibus benefaciendi semper valeat augmentari propositum et plena conservari voluntas. Scio enim, quod, si homo quisquam in orbe propter fidei puritatem et promptum serviendi affectum vestrum dignus inveniretur promereri solatium et vestram gratiam pro suis meritis impetrare, apud vos ego prae omnibus maioribus praemiis merebor honorari. Vos enim inter omnes alias meliori electione mihi dominam praefeci potentem, cuius volo semper

obsequiis mancipari, et cuius laudi desidero universa benefacta referre. Vestram autem clementiam pleno cordis affectu deposco, ut me vestrum specialem hominem reputetis, sicut vestris singulariter sum mancipatus obsequiis, et ut mea facta praemium mereantur coram vobis invenire, quod opto.

Mulier ait: Nihil in orbe sedet, quod meus [131] tam avide desideret animus ut evidenter facere possim, quam quod laudibus sit et praemio dignum. Et quidem in Deo patre confidentiam gero plenariam, quod, usque quo largitum mihi sensum conservabit illaesum, nil studebo perficere, quod omni non sit argutioni suppositum. Malorum autem detractionibus obviare mihi videtur impossibile prorsus et durum continere laborem, quia satis esset facilius fluvium naturaliter ad ima currentem per eundem alveum ad originis fontem veloci cursu reducere quam maledicorum ora compescere vel eorum insidias cohibere. Ideoque ipsos credo suo potius arbitrio relinquendos quam eorum insistere correctioni, quos a malis dictis ipsa natura prohibuit emendari. Eorum igitur prorsus sunt vaniloquia contemnenda et conversatio declinanda, quia cuiuscunque modi fuerint facta bonorum, maledicorum semper relatio ea faciet sua interpretatione sinistra. Et ideo cuilibet homini probo sufficiat conscientia pura defendi et per bonam famam hominum bonorum arbitrio sustentari. Ad haec verum esse profiteor, [132] quod aliarum dominarum voluntatibus obsequendo mihi videntur obsequia exhiberi; sed quod ad me universa debeant benefacta referri, incompetens videtur, et iniuria videretur non modica, quum aliae quam plurimae aequali forte vel maiori gaudeant probitate maiorique dignae reperiantur honore. Meam praeterea nobilitatem tali cupio moderamine gubernare, ut vobis et cuilibet alii pro me bona facienti per orbem benefaciendi propositum semper valeat augmentari et plena conservari voluntas. Dicitis etiam, per omnia vos meis mancipari obsequiis multisque apud me

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

. . . . . .

. . . . . .

mas que de mi deien esser dits tots bens... com los altres no s'alegren per maior proea que yo ni per maior honor. La mia noblea cobeig de gouernar e ab aytal temprament que a uos ne a negun altre per lo mon do ordenament de be afer. Dehits per totes coses uos esser apparellat als meus serueys e mi esser digne de gasardo mes que les

prae omnibus dignum esse praemiis honorari propter nimium serviendi affectum, et quia me dominam vobis specialem elegisse contenditis. Sed absit, ut a vobis vel quolibet alio impensa mihi obsequia diu possint irremunerata iacere, si quacunque fuerint notitia mihi indicata. Quod autem rogatis, ut meum vos hominem specialem debeam reputare, sicut specialiter meis istis mancipati obsequiis, et ut optatum vobis curem praemium exhibere, qualiter possit [133] adimpleri non video. Talis enim specialitas aliis forte posset praeiudicium generare, quibus forsitan aequalis vel maior quam vobis est mihi serviendi voluntas. Praeterea, quid sit illud, quod a vobis apud me praemium exoptatur, non est mihi per omnia notum, nisi vestra illud primo mihi faciat indicatio manifestum.

Homo ait: Quod vobis de maledicis enarravi, non illud asserui, quasi vellem vobis onus inferre animos cohibendi malorum, sed ut vestra vos talem sedula facta demonstrent, ut malorum inde invidia semper sua possit incrementa cognoscere, et ab eorum insidiis bonorum vos defendat opinio, sicut etiam vestra prudentissime superius indicavit auctoritas. Sufficit enim cuilibet apud bonos pura conscientia reservari. Illud autem, quod in aliarum dixistis iniuriam retorqueri, si vestris scilicet omnia benefacta laudibus referantur, nullius iura videtur allidere nullamque continere offensam. Quamvis enim a femina bonum cuiuslibet factum debeat approbari, quilibet tamen homo laudandus cuncta sua facta unius debet mulieris specialiter laudibus [134] indulgere, et mulierum quaeque prudentium, quamvis singulorum sibi debeant beneficia placere, unius tamen laudabiliter potest actus approbare et suis ea debet specialiter laudibus reputare. Ex hoc enim nulli procedit injuria, si me propriosque actus universos et singulos vestris specialiter servitiis deputavi (1) vosque mihi dominam recognovi praecipuam. Aliis igitur sufficiat ceterorum specialiter obsequiis hono-

(1) colligaui *VEb*.

altres per lo gran apparellament de seruir e per ço com diets mi hauer elegida dona special... Donchs, per que m pregats que yo deia hauer amich special, car aytal specialitat poria fer a mi altre prejudici e axi aquell guardo, lo qual yo sper de uos, no l veig...

A LA QUAL HOM RESPON:

Yo no us dich ne us man fer neguna cosa que sia dan a uos; donchs, girats uostre enteniment en tot be e no vullats contendre ab desraho, car axi com la uostra molt sauia auctoritat damunt ha jutiat(1). Vasta a cadahu com sera entre ls bons que y conserue tota bonea. Aquesta cosa empero, que uos hauets dita que seria injuria a les altres, nengu no diu que vos la façats ni fassats cosa per que vos ne siats menyspreada de nenguna persona; donchs, si yo he aiustats los meus fets ab los vostres, a nengu no'n ve nenguna iniuria. Donchs, yo he regoneguda vos per dona sobre les altres dones. Donchs, vasta que yo'n sia lohat per serueys de uos. Mas uos no perdets negun profit si la uostra volentat es leguda ab la mia... Car totes les altres dones n'an profit (2) per deute de demanar, car per amor de vos e per l'esguardament de la uostra cara m'es vegares que ls deia donar tot ço que ls demanen; e yo so ligat ab uos ab tanta obligacio que per amor de vos tots serueys de mi, per que

(1) *iudicavit* en lloc de *indicavit*.

(2) El traductor sembla haver llegit *prosunt* en lloc de *possunt*.

rari. Nihil enim earum videtur expedire utilitatibus hac vos pro eis sollicitudine fatigari, quum vestris per omnia ministeriis mea sit annexa voluntas, cui imperari non potest peritissimi hoc Donati vobis insinuante doctrina: In tantum enim liberrima reperitur humana voluntas, quod nullius eam posset a firmiter concepta dispositione conatus avertere. Aliae igitur dominae nil mihi possunt ex debito postulare, nisi ut vestrae contemplationis intuitu mea sibi debeam bene-[135]placita largiri obsequia et obsequiorum originem cauto reticere silentio (1); vobis autem tantum debiti obligatione constringor in cunctis laudabilia meis actibus operari et nullius improbitatis macula vitiari. Mihi autem a vobis hoc restat ex debito largiendum, sicut vestra novistis sponsione firmare, ut exhibita pro vobis obsequia non diu valeant muneris viduitate gravari. Dixistis autem, dominationem vestram, si in me speciali affectione resideat, aliis praeiudicium generare, quibus forte maior quam mihi vel aequalis est vobis serviendi voluntas. Et sic respondeo: Si vobis serviendi cuiquam maius sit quam mihi vel aequale propositum, rogo, ut nulla me possint apud vos iuvamina suffragari nec rationis aliqua iura tueri. Dixistis autem, exoptatum a me non plenius intelligere praemium, ad quod mea cuncta procedit intentio. Sed vestram cupio clementiam edoceri, quod talis apud vos praemii largitionem promereri deposco, quo intolerabilis est poena carere, et illud possidere largitum cunctis esset divitiis abundare. Idque vobis esset mihi satis exhibere suave, nisi vestra mihi forte [136] reperiatur obviare voluntas. Vester igitur amor est illud, quod mihi salutis quaero remedium, et quod mea studeo venatione percipere.

Mulier ait: Multum videmini a recto quodam amoris tramite deviare et optimae [et opportunae] amantium consuetudinis transgressor exsistere, quod tam festinanter postulatis amorem. Sapiens enim et instructus amator, quando aliquam

(1) ut nunquam valeat comprehendi *add. B.*

yo m'estudiu de fer tots bens loables e esquiuar totes coses que no sien honorables. Donchs, a mi no contrasta nenguna cosa que vos m'aiats dita que a uos sia greu de rebre mon seruey. Encara hauets dit que vos no enteniets lo desigat gasardo (1) de mi, del qual gasardo ve tota la mia entencio. Mas yo prech a la uostra pietat de tot en tot esser ensenyada que yo deman hauer lo guardo de vos, que gran pena es a mi no hauer la cosa que yo deman a uos, car, si yo l'auia, yo seria pus rich que si hauia tot quant ha en lo mon. Donchs, be podets veure que amor es aquella cosa, la qual yo deman a mi esser remey de salut, e aquella cosa la qual yo enten pendre ab la mia caça.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Ffort sots vist desuiar vos de la carrera d'amor e trespassar les costumes de vers amadors, per ço com tan cuytadament demanats amor. Car lo saui amador e instruhit, com parla a'lguna dona la primera vegada, que no l'aia coneguda, no deu axi disputar ni pledeiar ab ella del fet d'amor, ans se deu a ella demostrar tot simple e humil; e enapres deu loar tots fets e totes paraules que diga la amant; e, la tercera vegada, segurament pod demanar amor. Mas vos manifestament hauets torbat aquest orde, la qual cosa yo m pens que vos haiats feta per ço com vos pensauets

(1) *Donationem* en lloc de *dominationem.*

dominam sibi antea prorsus incognitam prima visitatione alloquitur, non explicito debet affatu amoris postulare donaria, sed propria debet industria sui notitiam applicare amanti et in cunctis suis dictis se illi suavem et placabilem exhibere; post vero id agere curet, ut ipsum quoque absentem pleno iure valeant amanti sua facta laudare; tertio vero loco securius accedat postulaturus amorem. Sed hunc vos ordinem manifesta transgressione turbastis, quod ideo vos fecisse recogito, quod nimis me facilem ad concedendum, quod petitis, credidistis, vel quia non estis in amoris arte peritus. Unde vester quidem amor est merito suspectus habendus.

Homo ait: Si verum est, me amoris ordinem [137] perturbasse, hoc mihi vestra videtur indulsisse licentia. Nam quum ex his, quae cauto et implicato sermone narrabam, mea vobis posset esse intentio manifesta, quasi, quid peterem, nullatenus intelligentes postulastis, evidentiori vobis illud explicari sermone. Non ut ergo credens vestram facilitatem vel vestri repentinam amoris postulans largitatem, talem volui petitionem emittere, sed meum propositum vobis cupiens quaerentibus indicare. Praeterea, licet ordo debeat ille servari, quem dicitis, iusta tamen potest interveniente causa turbari. Nam si nimius me cogit affectus, et intrinseco vulnere sum sauciatus amoris, iusta me necessitas ab hac improbitate tuetur. Importuna namque necessitas nulla potest iuris regula coartari. Sed et, si aliquid mihi desit in amoris industria, necessario me oportet magnae sapientiae vel valoris amorem exigere, ut per hoc mea valeat imperitia removeri et amoris penitus edoceri doctrina. Nam si imperitus imperitae deposcat amorem, [138] talium non posset amor idonea incrementa cognoscere nec in competenti diu posset statu durare. Nam marinis angustiis exposita navis et aquarum subiugata procellis, licet iucundus sit ventus exortus, si sine instructo reperiatur gubernatore atque remige, inter ipsa ventorum prospera modica quidem aura submergitur et ad ima decurrit aquarum. Utraque igi-

leugerament en la mia amor, e per ço car no sots instruhit en l'art d'amor. On m'es veiares que la vostr'amor deia esser suspitosa.

A LA QUAL HOM RESPON:

Si veritat es, que yo haia torbat l'orde d'amor, axo m'es veiares que m deia esser perdonat. Car d'aquelles coses que yo us comptaua ab mes paraules, a uos deuria esser manifesta la mia raho, car ço que yo demanaua no veia lo dia ne la hora que yo u pogues hauer acabat. Donchs, yo no creya que tan leugerament vos me donassets la vostr'amor, mas feya, volent a uos demostrar lo meu proposament. Encara, jatsia que aquell deia esguardar l'orde que vos haueis dit, empero ab justa raho lo pod torbar. Car la gran naffra d'amor de la qual yo so naffrat me deffen de no obseruar l'orde damunt dit. Car la necessitat desauinent no pod esser constreta per nenguna retgla. Mas si a mi deffall alguna cosa en lo instruhiment d'amor, per ço la uostra sauiea deu mi lunyar de aquella error e deu m'ensenyar tota la doctrina d'amor. Car si lo no saui deman no sauiament amor, d'aytal amor no poria pendre creiximent ne poria durar en couinent estament. Car la nau qui es en gran treball e en gran tempestat d'aygues, jatsia que lo veniment (1) seu sia alegre, empero si es atrobada sens bon gouern, es en gran perill e va a uentura de perir. Donches, per abdues aquestes

(1) *eventus* en lloc de *ventus*.

tur a vobis supposita ratio optima iacet responsione sopita et in nullo meis dictis valet obviare propositis.

Mulier ait: Etsi per omnia inveniamini dignus amari, nimis tamen ampla et aspera terrarum intercapedo nos disiungit, ut amoris vicissim praestandi solatia locum sibi valeat et tempus idoneum opportunitas invenire. Amantes enim ex propinquo degentes poenarum, quae ex amore procedunt, alternatim sibi possunt esse remedia et in suis se compassionibus adiuvare et suum amorem mutuis vicibus ac laboribus enutrire; distantes vero suas non possunt mutuas agnoscere poenas, sed unumquemque oportet suis [139] mederi angustiis et poenarum suarum esse remedium. Ideoque noster non videtur amor perficiendus, quia regula nobis demonstrat amoris, quod amantium, quotidianus aspectus crescere facit amorem, unde ex contrario sensu percipio, amorem contrahi et distantia deficere, et ideo sibi quisque ex propinquo lucrari curet amorem.

Homo ait: Vos illud quidem curatis asserere, quod omni videtur rationi contrarium. Cunctis enim claret hominibus, quod facilis rei optatae perceptio vilitatis parit originem et contemptibile facit haberi, quod totus prius mentis desiderabat affectus. Sed econtra: bonum, quodcunque praestationis difficultate differtur, maiori quidem illud aviditate suscipimus et diligentiori studio reservamus. Rarus igitur atque difficilis amantis amplexus ferventiori cogit amantes mutuo amoris vinculo colligari et eorum animos propensiori et adstrictiori affectione vinciri. Constantia namque in ipsius turbationis inunda[140]tione perficitur, et perseverantia in adversis cognoscitur manifeste. Dulcior enim quies sapit

rahons, la uostra responsio es adurmida e en neguna cosa no aiuda (1) als meus dits.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Si per totes coses siats vist digne d'esser amat, empero massa aspra carrera e luny de vos nos departeix, per la qual cosa nos no poriem hauer solaços ni auinentea de fer plaers la hun a l'altre. Car los amans, com poden esser lo hu cost'a l'altre, gran remey los es, e prenen compassio del mal que an agut e soffiren lo mils abdos; mas aquells qui stan la hu luny de l'altre null temps no s poden metiar dels propris treballs ni poden hauer remeys de lurs penes. Donchs, la nostra amor no s pod acabar, car la retgla nos demostra l'amor e l'esguardament que tots dies fa crexer l'amor.

A LA QUAL HOM RESPON:

Vos allegats ço que es vist contrari de tota raho. Car clara cosa es a tots homens, que ço que hom desiga e hom o veu tots dies es ne hom huiat he enuilex ho hom. Mas allo que es luny de hom, com hom ho pod hauer, hom ho te pus car he guarde u hom mils. Donchs, los tarts abraçaments dels amans fa aquells esser desligats ab amor desigada ab maior vincle. Car la ferma estanssa en aquell desigament es acabada, e la perseueransa es coneguda manifestament en les coses contraries. Car pus dolç es lo

(1) *adiuare* en lloc de *obviare*.

multis fatigato laboribus quam in otio continuo commoranti, et magis umbra recens videtur anxiato vapore conferre quam in aëris assidua degenti temperie. Non est igitur amoris regula, quam dixistis, quum falsa reperiatur et fallax, scilicet ut amantium rarus aspectus amoris faciat attenuari potentiam. Unde propter locorum distantiam longam atque prolixam ab amore vestro me iuste non potestis excludere, sed potius mihi quam habitationem propinquam habenti vos decet gerere morem; nam et facilius inter absentes occultatur amor quam inter frequenti conversatione connexos.

Mulier ait: Amoris occultandi respectu nunquam credo distantis eligendum amorem sive praesentis. Nam si sapiens invenitur et ingeniosus amator, sive longinquus sive propinquus amanti, adeo suos actus moderabitur et voluntatem, quod nemo poterit amoris secreta perpendere. Et econtra neque longinquus neque propinquus amator stultus sui unquam poterit amoris occultare arcana. Cessat ergo ratio vestra evidentissima ratione collisa (1). [141] Praeterea quoddam est aliud non modicum, quod me contradicit amare. Habeo namque virum omni nobilitate urbanitateque ac probitate praeclarum, cuius nefas esset violare torum vel cuiusquam me copulari amplexibus. Scio namque, ipsum me toto cordis affectu diligere, et ego sibi cuncta cordis devotione constringor. Tanti ergo amoris praemio decoratam ab alterius amore ipsa iura praecipiunt abstinere.

Homo ait: Fateor et est verum, virum vestrum omni probitate gaudere nec non prae cunctis in orbe viventibus beati-

(1) suppressa *B*.

repos com hom es stat de molts treballs que com hom sta vagaros continuament, e mes val la ombra frescha com hom ha stat en gran calor que com hom sta tot dia en pena d'ombra. Donch, no es la retgla aquella que vos hauets dita, com la fembra sia trobada enganable, ço es que, lla on es lo poch esguardament d'amor, fa ajustar lo poder. On per la lunyanssa dels lochs no us podets justament escusar d'amor, mas per axo ans ne deuets a mi aportar maior amor (1) que si us estaua de prop...

AL(A) QUAL LA FEMBRA RESPON:

Per esguardament d'amagada amor james no crech ques deia elegir amor, si s vol sia prop, si s vol sia luny... Yames foll'amor no sab çelar los secrets d'amor. Donchs, la uostra raho cessa per molt bella raho que l'a desfeta... de la qual es bell pecat corrompre lo lit d'altruy, o aiustar mi als uostres braços. Car yo sse be que yo am ab tot mon cor e yo sso aiustada a ell ab tota deuocio de mon cor. Donchs, pus que yo so enbellida de tan noble amor, dret me deffen de tota altra amor.

A LA QUAL HOM RESPON AXI:

Yo atorch, e veritat es, que l'om s'alegra de tota proprietat e encara es honrat sobre totes coses viuens en aquest mon, lo qual ha merescut rebre lo uostre abraçament. Em-

(1) *gerere amorem* en lloc de *gerere morem?*

tudinis gaudiis honorari, qui vestrae celsitudinis gaudia suo meruit amplexu percipere. Vehementer tamen admiror, quod maritalem affectionem quidem, quam quilibet inter se coniugati adinvicem post matrimonii copulam tenentur habere, vos vultis amoris sibi vocabulum usurpare, quum liquide constet inter virum et uxorem amorem sibi locum vindicare non posse. Licet enim nimia et immoderata affectione coniungantur, eorum tamen affectus amoris non [142] potest vice potiri, quia nec sub amoris verae definitionis potest ratione comprehendi. Quid enim aliud est amor nisi immoderata et furtivi et latentis amplexus concupiscibiliter percipiendi ambitio? Sed quis esse possit, quaeso, inter coniugatos furtivus amplexus, quum ipsi se adinvicem possidere dicantur et cuncta sine contradictionis timore suae voluntatis desideria vicissim valeant adimplere? Nam et ipsa excellentissima principum doctrina demonstrat, suae rei neminem posse usum furtiva fruitione percipere. Nec vobis videatur absurdum, quod dixerim, quamvis omnimoda coniugati dilectionis affectione iungantur, eorum tamen affectum amoris non posse vice perfungi; quia videmus idem in amicitia evenire. Licet enim mutua se in omnibus pater et filius diligant affectione, vera tamen inter eos amicitia non consistit, quia Ciceronis hoc traditione testante sanguinis sola propago inter eos dilectionis conservat affectum. Tantum igitur distare constat inter omnimodam coniugatorum affectionem et amantium obligationem, quantum distat inter patris et filii mutuam dilectionem et firmissimam duorum virorum amicitiam, quia, sicut nec ibi [143] dicitur esse amor, ita et amicitia hic fertur abesse. Sic ergo manifeste videtis, amorem nullatenus posse suas inter coniugatos interponere partes, sed penitus voluit, sua privilegia derogari. Sed alia iterum ratio coniugatis mutuum contradicit amorem, quia ipsius amoris substantia, sine qua verus amor esse non potest, scilicet zelotypia inter eos scilicet coniugatos per omnia reprobatur et ab eis tanquam pestis debet semper nociva fugari; amantes vero illam oportet semper tanquam matrem

pero fort me marauell com lo fet matrimonial, lo qual tot marit ab muller es tengut de fer, uos com lo voleis vsurpar, com sia manifesta cosa que amor no es entre marit e muller. E iatsia que s'aiusten ab gran desig, empero tota via an ha vsar de fet d'amor, car be apar que matrimoni deia esser compres sots la retgla d'amor. Quina cosa es amor sino desig de tots no temprats abraçaments e gran cobeiança d'estar la hu cost'a l'altre? Mas d'un qual abraçament pod esser pus fort entre ls mullerats, com ells sien vists possehidors la hun de l'altre e poden fer sens contrast de nengu sos desigs? Car excellen doctrina dels princeps (1) nos demostra que nengu no pod esser per res ladre de les sues coses. Ni a uos sia vista sorda cosa que, jatsia que marit e muller reeben abraços la hun de l'altre, empero lo atalentament d'amor no ss'i pod acabar, car aço mateix vehem qui ve en amistat... no consent de esser entre ells, car axi com diu Sicero, que sol lo linyatge de sanch guarda no corrompudament l'atalentament d'amor. Donchs ferma cosa es que tant se lunya l'atalentament dels maridats del desig dels amans, com fa la gran amor qui es entre pare he fill e l'amistad molt ferma qui es entre dos homens, car axi com aqui no es dita amor, tot aixi amistanssa es luny d'asso. Car axi com vos vets que amor en neguna manera no pod posar parts entre ls maridats, mas maiorment hi vol denegar sos priuilegis. Mas en altra manera contradiu amor entre ls mullerats, be y ha substancia d'amor, mas gelosia es mala cosa que sia entre ells e axi com a pestilencia deu esser encalçada d'ells; mas los amans deuen tenir aquella

(1) *Principum* vol dir ací *«princeps de la ciència, de la jurisprudència»*.

et amoris amplexari nutricem. Unde liquide vobis constat, inter vos et virum vestrum amorem nullatenus posse vigere. Ergo, quum cuilibet probae expediat mulieri prudenter amare, sine (1) vestra igitur injuria potestis petentis preces admittere et vestro postulantem amore ditare.

Mulier ait: Vestra quidem nitimini protectione tueri, quod inter omnes constat etiam ab antiquo reprehensibile plurimum iudicari et tanquam odibile reprobari. Quis enim recte [144] possit invidam zelotypiam commendare vel suo ipsam sermone tueri, quum zelotypia nil sit aliud quam turpis et sinistra de muliere suspicio? Absit ergo, probum aliquem cuiuscunque zelotypia detineri, quia cunctis invenitur prudentibus inimica et universis bonis odiosa per orbem. Praeterea sub amoris definitionis velamine inter coniugatos amorem damnare contenditis dicentes, eorum esse non posse furtivos amplexus, quod sine contradictionis metu adinvicem sua possunt desideria adimplere. Sed si recte definitionem intelligatis, ea inter coniugatos amor impediri non potest. Nam quod in ea ponitur «latentis amplexus», expositionem denotat termini praecedentis translate prolati, et latentes amplexus sibi vicissim porrigere coniugatos non videtur impossibilitatis ratio prohibere, nec obstare potest sua cuncta sine contradictionis timore omnimoda perficiendi facultas. Ille enim amor ab omnibus est eligendus, quem obsequendi securitas assiduis facit amplexibus enutriri, immo, quod maius est, qui [145] sine crimine quotidianis potest actibus exerceri. Talis igitur est meis fruiturus amplexibus eligendus, qui mecum valeat mariti et amantis vice potiri, quia, quidquid definitio tradat amoris, non videtur aliud esse amor nisi de aliquo habita immoderata carnalis dilectionis ambitio, quam nil inter coniugatos contradicit haberi.

(1) sine uestri mariti pot. iniuria *O*.

axi com a mare e nodriça d'amor. Donchs, manifestament apar que entre vos ne vostre marit per res no y pod hauer vera amor. Donchs, com se conuinga de tota, fembra prous amar sauiament, sens contrestament de vostre marit podets mi enrequir de la vostr'amor.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Vos volets prouar ab uostra raho, ço qui es stada greu cosa esser jutiada dels antichs e la qual es fort reprenedora per ells. Qui poria loar dretament la enuega de gelosia o deffendre la ab sa paraula, com gelosia no sia altra cosa sino auol e leg pensament e suspita que hom ha de la fembra? Donchs, ja Deus no u vulla, que nengun prous sia tengut per gelos, car de totes bones coses es vista esser enemiga e es auorrida de tots bens per tot lo mon. Encara que destrueix amor entre tots los mullerats, car vos diets que aquells son bons abraçes que son furtats, mellors que aquells que sens pahor poden complir tots sos desigs. Mas si vos entenets la deffinicio dretureraments, l'amor no pod esser embargada entre ls mullerats, com ells sens contrast de nengu puguen complir totes lurs volentats... Car aquella amor deu esser elegida de tots que segurament fa nodrir los amans per abraçaments, enans, ço qui es maior cosa, que sens pecat pod tot dia vsar d'abraços d'amor..., car qualque cosa liure la diffinicio d'amor, no es vista esser amor axi com entre marit e muller qui sens embarch de nengu poden complir lurs volentats.

Homo ait: Si plenius esset vobis amoris manifesta doctrina, et amoris vos unquam venabula tetigissent, re vera vestra sententia confirmasset, sine zelotypia verum amorem non posse consistere, quia, ut plenius est vobis superius enarratum, zelotypia invenitur ab omni inter amantes amoris commendata perito et inter coniugatos in universis mundi partibus reprobata; quod quare contingat, zelotypiae descriptione percepta lucidissima vobis veritate constabit. Est igitur zelotypia vera animi passio, qua vehementer timemus, propter amantis voluntatibus obsequendi defectum amoris attenuari substantiam, et inaequalitatis amoris trepidatio ac sine turpi cogitatione de amante concepta suspicio. Unde manifeste apparet, tres species in se zelotypiam continere. Nam verus zelotypus semper timet, ne [146] ad suum conservandum amorem propria non valeant sufficere obsequia, et ut, qualiter amet, ametur, atque recogitat, quanto cogeretur anxiari dolore, si coamans eius alteri copularetur amanti, quamvis hoc credat posse nullatenus evenire. Hanc autem ultimam speciem coniugatis convenire non posse, satis patet et est manifestum. Nam maritus de uxore sine turpi cogitatione suspicionem habere non potest. Pura namque zelotypia applicata marito ex ipsius subiecti vitio maculatur et desinit esse, quod erat. Nam et aqua omnimoda limpiditate praeclara, si alveo incipiat arenoso decurrere, obscuritatem ab ipsa noscitur arena contrahere, et naturalis claritudo eam destituit, sicut ipsa elemosyna, quamvis aeternae beatitudinis praemia sui mereatur natura, ab hypocrita tamen vel vanae gloriae cupido pauperibus erogata suum naturale perdit officium et rem ipsam cum praemio facit amitti. Satis igitur constat, evidenter esse probatum, zelotypiam inter coniugatos naturalem sibi locum vindicare non posse, et per consequentiam inter eosdem amorem est cessare necesse, quia haec duo pariter se per omnia comitantur. Inter amantes vero ipsa zelotypia amoris conservativa narratur, quia omnes tres partes supra zelotypiae attributae necessariae iudicantur [147] amanti; ergo zelotypia inter amantes

A LA QUAL HOM RESPON AXI:

Si pus plenerament a uos fos manifesta la doctrina d'amor e les coses d'amor no us haguessen tochada, vertaderament se confermara la uostra sentencia, car totstemps gelosia entre marit e muller es maleyta, he entre vers amans es loada; e ara yo splanar vos he qu'es gelosia. Gelosia es vera passio de coratge, la qual temen fortment perseguir les volentats dels amans, la qual obserua la substancia d'amor, e gran spahordiment de no egualtat d'amor he es suspita leia de pensament d'om, lo qual pensament hom ha de l'amant. Don apar manifestament que gelosia ha .iij. parts en si. Car lo ver gelos totstemps tem que ls serueys que fa basten a conseruar la su'amor, e encara que egualment axi com ama qui sia amat, per quanta dolor s'irien costrets si l'amant d'aquell s'aiustaua altra amor. Aquesta derrera part no s pod conuenir ab los mullerats, la qual cosa es manifesta. Car lo marit no pod hauer sospita de la muller sens leia raho. Car vera gelosia acostada al marit es ensutzehida axi com de substancia de vi[ci?] e desempara de esser ço que era. Car l'aygua bella e clara, si començ de correr per un albello, sempre pren sutzura e desempara la color natural, e axi com l'almoyna, jatsia aço que sia guardo de perdurable parhais de ssa natura, empero, com es feta per los ypocrits o plens de vana gloria, perd son natural regardonament. Donchs, manifesta cosa es que gelosia naturalment no ha loch entre mullerats, e, com hi es, sempre hi ha discordia. Empero entre ls amans per dret deu esser gelosia,

ipsos non damnatur. Multi tamen in hoc reperiuntur esse decepti, qui turpem suspicionem zelotypiam esse, asserentes falluntur. [Sicut etiam saepe saepius quam plurimum optimum esse stagnum mentiuntur argentum.] Unde non pauci zelotypiae originis et descriptionis ignari decipiuntur saepissime et in durissimum trahuntur errorem. Nam et inter non coniugatos falsa sibi potest zelotypia locum vindicare, qui postea non dicuntur amantes, sed amicus et amica vocantur. Quod autem voluistis vestra responsione firmare, talem esse penitus eligendum amorem, qui possit sine crimine exerceri, stare non posse videtur. Nam quidquid solatii ab ipsis coniugatis ultra prolis affectionem vel debiti solutionem alterna vice porrigitur, crimine carere non potest, immo satis acrius vindicatur, si sacrae rei usum deformet abusus, quam si consueta utamur abusione. Gravius est (1) in uxore, quam in alia (2) reperitur. Nam vehemens amator, ut apostolica lege docetur, in propria uxore iudicatur adulter. Interpretatio autem vestra, quae super defini[148]tione processit amoris, a nullis approbanda videtur, quia ab ipsis maioribus traditum constat auctoribus, expositiva verba non esse in ipsis rerum definitionibus adhibenda. Unde cunctis liquide constat, interpretationem vestram rationis veritate (3) destitui, quia contra mentem videtur definitionis inducta. Sed nec definitio vestra, quam constat vos de amore tulisse, aliqua potest ratione subsistere. Nam ea caecus continetur et amens, quos ab amoris curia penitus esse remotos amatoris Andreae, aulae regiae capellani, evidenter nobis doctrina demonstrat. Quum meis igitur intentionibus vestra rationabili non potestis responsione obsistere, vobis nullus hominum reputabit honori, si vestro me feceritis amore languere et tanta pro vobis subire tormenta.

(1) Gr. peccatur *B*.
(2) fornicatio rep. *O*.
(3) virtute *O*.

car totes .iij. parts de gelosia conuenen a l'amant. Mas molts son enganats en aço, los quals dien que gelosia no es sino leia suspita. On molts pechs que dien ço que aueu dessus dit de gelosia dien gran error. Car entre ls mullerats falsa gelosia hi pod esser, e despuys no son appellats amans, mas son dits amich e amiga. Mas ço que vos hauets dit que aytal amor es bona, la qual esta sens pecat, dich uos que amor de marit e de muller es ab pecat tota via que fassen nenguns solaços, si donchs no u fan tan solament per desig de fills, abans tota via que vsen en guis de fornicacio es pus fort pecat en ells que en altres. Car aquell qui fort gran amor ha a ssa muller per lo torbament qu'en ha, segons la lig de l'Apostoli, es dit adultre. Empero la vostra interpretacio, la qual digues sobre lo departiment de amor, no es vista esser lohadora de nengu, mas les aucturitats que yo us dich totes deuallen dels antichs. Per que appar manifestament que la vostra raho no ha gens de vertut... donchs, pus les uostres responsions no poden contrestar dreturerament, a mi no us sera nenguna honor que vos haiats mi fet languir sots uostra amor ni per vos prenga yo la mort.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

No m'es veiares que nenguna raho aiats dita que puga la mia raho desfer ni trenchar la mia sentencia. Mas fasuos vna questio, ço es: si entre marit e muller amor ha loch e si entre amans gelosia hi deu esser loada justament. Mas aquesta distincio no m'es veiares que per nos puga esser

Mulier ait: Nulla quidem a vobis videtur ratio demonstrata, quae meam possit infirmare sententiam vel iure me cogat vestrae annuere voluntati. Verum, quia hinc inde verisimilia videntur [149] iura proposita, ut vobis accusationis prorsus omnis tollatur occasio, cuiuscunque vultis dominae vel probi viri de positis a nobis capitulis non recuso iudicium, scilicet: an inter coniugatos amor sibi locum valeat vindicare, et an inter amantes zelotypia valeat iuste laudari. Haec enim altercationis dissensio mihi videtur suum per nos non posse accipere finem vel calculo recto sopiri.

Homo ait: Nullius in hac lite requirere curo arbitrium, si vestra vultis dicta recta indagatione perquirere.

Mulier ait: Inauditum videtur a saeculo, aliquem in sua causa iudicem consistere, ideoque hic meas interponere partes recuso et alii personae istud committendum relinquo.

Homo ait: Arbitrum (1) super hac discordia nominandi vobis plena sit concessa potestas. Verumtamen non masculi sed feminae volo stare iudicio.

Mulier ait: Si vobis placet, mihi videtur Campaniae comitissa super hoc honoranda negotio ac discordia sopienda.

Homo ait: Huius iudicium per omnia profiteor in perpetuum stabilito tenore servare et illibatum [150] penitus custodire, quia de eius sapientia ac iudicii libramine nullus recte unquam poterit dubitare. Utriusque igitur nostrum consensu ac voluntate scribatur epistola litis demonstrans tenorem et compromissionem in eam factam significans. Sic etenim fiat:

(1) Arbitrem *D.*

determenada o departida ni per dret pas per nos no seria diffinida.

A LA QUAL HOM RESPON AXI:

No vull que altre sia jutge d'aquexa sentencia sino vos, ab que dreturament vullats jutiar.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

No es justa cosa que nengu sia jutge en lo seu propri plet, e axi yo no y vull res dir, ans vull que departescha altra persona e no pas yo.

A LA QUAL HOM RESPON:

No u jutgem nos per tal que discordia no y nasques. Empero yo'n vull estar a juhi de fembra e no de mascle.

E axi, si a uos plau, bo es que sobre aquesta questio ho veia la Comtessa de Campaya, respos ella, e yo us ho atorch.

Per Deu prometeren se abduy que ço qui ella'n diga que sia ben seruat e guardat e nulltemps no sia reuocat. Car la sauiea d'ella es tan gran que sobre maior cosa que aço sabria donar sentencia. Donchs, trametam li vna letra de volentat d'amdos, la qual li demostre la tenor del contrast. La qual letra es aytal:

[Epistola missa ad comitissam Campaniae.]

Illustri feminae ac sapienti M. Campaniae comitissae mulier nobilis A. et comes G. salutem et quidquid in orbe iucundius.

Antiqua nobis consuetudo aperte demonstrat, et veterum illud ordo deposcit, ut inde iustitiae praecipue inquiratur effectus, ubi sapientia ipsa manifeste cognoscitur sibi domicilium invenisse, et rationis veritatem potius ex fontis quaerere plenitudine quam ex parvorum tenuitate rivorum emendicata postulare suffragia. Summa namque [151] rerum egestas vix poterit alicui copiam propinare bonorum vel fertilitatis abundantiam derivare. Magna namque domino inopia fatigato erit impossibile prorsus, divitiis abundare vasallum.

Quadam ergo die, dum sub mirae altitudinis et extensae nimis latitudinis umbra pini sederemus et amoris essemus penitus otio mancipati eiusque suavi et acerrimo disputationis conflictu studeremus investigare mandata, duplicis dubitationis nos coepit instigare discretio et laboriosi fatigare sermones, an scilicet inter coniugatos verus amor locum sibi valeat invenire, et an inter amantes vigens sit zelotypia comprobanda. Quarum quidem dubitationum quum frequens inter nos valde disputatio verteretur, et uterque nostrum suam partem videretur rationabili sententia roborare, neuter alterius voluit acquiescere voluntati vel productis rationibus consentire. Super quo vestrum postulamus arbitrium utriusque vobis partis plenarie disputatione transmissa, ut sic a vobis subtiliter veritate discussa [152] nostrum valeat iurgium competenti fine sopiri et iusta definitione sedari. Nam liquide et manifesta veritate scientes, sapientiae vos omnimodam plenitudinem possidere ac neminem iustitia velle decipere, decipi nullatenus credentes, Excellentiae vestrae instantissime iudicium imploramus et animi pleno desideramus affectu, praesenti vobis devotissime supplicantes affa-

LETRA QUE FON TRAMESA A LA COMTESSA DE CAMPAYA:

A la molt noble e sauia dona e senyora M. Comtessa de Campaya... M. Comte d'aytal loch saluts ab creximent d'onor e quant a joy al mon.

L'antiga costumança ns demostra e l'orde dels vells demana aço, que lla on hom ha obs justicia, que aquells ne sian demanats, on la sauiea es coneguda d'esser e lla on ha trobat prudencia habitacle, e les raons de veritat deu hom demanar d'ella on es la font mes que lla on son los pochs rius. Car lla on es gran fretura a tart haura hom bastament de nengun be. Car com lo senyor es ple de gran fretura, no s pod fer que l vassall sia opulent ne rich.

Donchs, hun dia, mentres que ns contenguessem e fossem emancipats enuers amor, e com volguessem per disputacio departir hun manament d'amor sobre qual duptauem e, disputan sobre aquell, nos conteniem, ço es saber, si entre marit e muller ver'amor hi puga esser atrobada, e si entre ls amans gelosia sia loadora. Dels quals dupten com souen aguessem contesa entre nos, e com la hu no volgues star ni consentir a la sentencia de l'altre, hauem ho trames a vos de volentat d'amdues les parts, per ço que com vos ho haiats determenat, la nostra baralla çes e d'aqui auant no siam en contrast. Per que nos hauem trames a uos aquest negoci, per ço com nos confiam de la uostra sauiea e de la uostra justicia, crehent que lo hun ni l'altre enganarets per la uostra sentencia, ans hi pronunciarets vertadera justicia, per que pregam molt carament e mol deuota la uostra Exce-

tu, ut huius negotii pro nobis frequens vos sollicitudo detentet, vestraeque prudentiae iustum super hoc procedat arbitrium, nulla temporis dilatione prorogante iudicium.

[Epistola remissa a comitissa Campaniae.]

Prudenti ac nobili feminae A. et viro illustri atque praeclaro G. comiti M. Campaniae comitissa salutem. Quoniam cunctorum iustas tenemur exaudire petitiones, et nullis digna quaerentibus nostrum decet denegari auxilium, [153] maxime ubi in amoris oberrantes articulis nostro postulant arbitrio revocari, quod litterarum vestrarum series indicavit, cuiuslibet intensae dilationis mora reiecta diligenti sollicitudine suo curavimus effectui mancipare.

Vestra igitur pagina demonstravit, talem inter vos dubitationis originem incidisse: Utrum inter coniugatos amor possit habere locum, et an inter amantes zelotypia reprobetur, et in ambobus dubiis utrumque vestrum in suam declinare sententiam et alterius adversari opinioni, et cuius de iure mereatur obtinere sententia, nostro velle vos iudicio definiri. Ideoque utriusque diligenter assertione perspecta et ipsa veritate omnimoda inquisita indagine praesens litigium tali voluimus iudicio terminare. Dicimus enim et stabilito tenore firmamus, amorem non posse suas inter duos iugales extendere vires. Nam amantes sibi invicem gratis omnia largiuntur nullius necessitatis ratione cogente. Iugales vero mutuis tenentur ex debito voluntatibus obedire et in nullo se ipsos sibi invicem denegare. Praeterea [154] quid iugalis crescit honori, si sui coniugalis amantium more fruatur amplexu, quum neutrius inde possit probitas augmentari, et nihil amplius [augmento] videantur habere nisi, quod primitus iure suo tenebant? Sed et alia istud ratione

llencia que sobre aço deiats sentenciar, retrameten a nos la resposta del present negoci sens negun altre alongament.

AÇO ES RESPOSTA DE LA LETRA:

A l'honrat baro e noble en A. (1) la sauia e nobla fembra na (2) M. Comtessa de Campaya saluts. Com nos siam tenguda d'exaudir les demandes de totes coses justes e no pugam negar la nostra ajuda als demanants, maiorment com los errants en los articles d'amor demanen esser ajudats ab nostre arbitre, la materia de les uostres letres nos demostra que sens nenguna tardanssa nos deguessem retrametre nostra resposta.

La uostra pagina ns demostra que aytal contrast era entre vos, ço es: si entre marit e muller vera amor hi puga esser atrobada, e si entre amans gelosia hi es reproada, e que de abdosos aquests duptes nos deguessem donar nostra sentencia e que us deguessem trametre qual hauia obtengut en aquest contrast e qu'en volets estar a sentencia nostra. E com nos haiam vista la huna e l'altra raho e cerquada la veritat de tot lo fet, volem que aquest contrast sia diffinit per aquest juhi en la manera qui s segueix. Nos diem e fermament stablim, que amor no pod estendre ses forces entre mullerats. Car ells son amants per grat e donen se totes coses d'amor sens neguna raho forçada que no ls ne costreny. Car los matrimonials de deute son e deuen esser tenguts de hobehir la hu a la volentat de l'altre e no s poden denegar res que vullen. E encara que ss'en creix la honor matrimonial, si la hu pren abraços de l'altre, com neguna proea no crescha entre ells sino ço en

(1) Ms.: *n. e a.*
(2) Ms.: *n. d.*

asserimus, quia praeceptum tradit amoris, quod nulla etiam coniugata regis poterit amoris praemio coronari, nisi extra coniugii foedera ipsius amoris militiae cernatur adiuncta. Alia vero regula docet amoris, neminem posse duorum sauciari amore. Merito ergo inter coniugatos sua non poterit amor iura cognoscere. Sed et alia quidem ratio eis obstare videtur, quia vera inter eos zelotypia inveniri non potest, sine qua verus amor esse non valet ipsius amoris norma testante, quae dicit: Qui non zelat (1), amare non potest.

Hoc igitur nostrum iudicium cum nimia moderatione prolatum et aliarum quam plurimarum dominarum consilio roboratum pro indubitabili vobis sit ac veritate constanti.

[155] Ab anno MCLXXIIII Kal. maii. Indictione VII.

H. *Loquitur nobilior nobiliori.*

Si nobilior a nobiliori femina petat amorem, hanc primo debet servare (2) doctrinam, ut dulcia prae cunctis ac suavia verba proponat, sibique quam plurimum in verbi prolatione praecaveat, ne aliqua proferat, quae digna reprehensione cernantur. Nobilis enim mulier sive nobilior promptissima reperitur et audax hominis nobilioris facta vel sermones arguere multumque laetatur, si suis ipsum pulchre possit dictis illudere. Ad (3) multa igitur superius enarrata poterit hic **[156]** praesens articulus adaptari, sicut diligens facile poterit lector advertere. Sed et hanc suis dictis poterit annectere formam:

Credo quidem et est verum, bonos omnes ob hoc a Deo in hac vita disponi, ut vestris et aliarum dominarum volunta-

(1) celat *FZb.*
(2) prenotare *O.*
(3) Ad hec *D.*

que s'eren primer? E encara per altra raho, car per lo manament que es entre marit he muller an afer ço que ls as anomenat.....; donchs, marit e muller no poden crexer lur amor. Encara altra raho hi contresta, car uera gelosia no pod esser trobada entre ells, sens la qual vera amor no pod esser segons la retgla d'amar, la qual diu: Qui no cela no pod amar.

Aquest es lo nostre juhi, pronunciat (1) ab gran delliberacio e disputat ab consell de moltes honrades dones, e axi tenits lo per ferm. Lo qual fo donat anno .M°CLXXiiij. Calendas Madii.

DE HOM PUS NOBLE E DE DONA PUS NOBLE:

Si hom pus noble demana esser amat de fembra pus noble, primerament deu senyalar aquesta doctrina, que s deu metre dauan tots, e pus primer e guart se, com parlara, qu'en res que diga no puga esser repres. Car la fembra pus noble sol fort rependre ardidament les paraules de l'hom e alegra s fort sobre paraules d'om com pod rependre ni escarnir l'altre. E aço moltes coses que damunt hauem dites hi han loch, si el legidor saui hi vol be guardar. Mas ab aquestes paraules pod començar:

AB AYTALS PARAULES TU COMENÇARAS:

Yo creu que los bens, per ço los ha format Deus en aquesta vida, que facen serueys a uos e a les altres dones,

(1) Ms.: *pronunciant*.

tibus obsequantur, et lucidissima videtur mihi ratione constare, quod homines nil esse possunt nilque de bonitatis valent fonte praelibare, nisi dominarum hoc fecerint suadela commoti. Sed quamvis ex mulieribus cuncta videantur bona procedere, et multam eis Dominus praerogativam concesserit, et omnium dicantur esse causa et origo bonorum, necessitas sibi tamen evidenter incumbit, ut tales se debeant bona facientibus exhibere, ut eorum probitas earum intuitu de virtute in virtutem modis omnibus crescere videatur. Nam, si nulli lucem ipsarum claritudo contulerit, erit tanquam candela sub modio latenter abscondita, cuius radius nullius meruit tenebras propulsare nec cuiusquam splendere profectui. Patet ergo, quod [157] quilibet toto debet elaborare conatu sua dominabus impartiri ministeria, ut earum possit gratia coruscari. Ipsae autem plurimum tenentur esse sollicitae in bonis actibus corda servare bonorum et quemlibet pro suis meritis honorare. Nam quidquid boni faciunt dicuntque viventes, totum mulierum solent laudibus indulgere et eis obsequendo ea perficere, ut earum possint gloriari muneribus, sine quibus nemo posset in hac vita proficere nec aliqua laude dignus haberi. Plurimos autem scio, qui amoris noverunt perfectione ditari, alios vero novi, qui solius spei nutrientis lacte aluntur; ego vero amoris perfectione et spei largitione nudatus, sola et pura de vobis cogitatione possessa sustentor prae omnibus amatoribus habendo solatia infinita. Pietas ergo vestra conversa respiciat et meae solitariae cogitationi adminiculum praestet augmenti. Et vos quidem attentissima prece deposco, ut amoris non studeatis curiam evitare. Nam ab amoris aula semotae sibi tantummodo vivunt ex earum vita nemine sentiente profectum; prod[158]esse autem nulli volentes pro mortuis saeculo reputantur, et earum fama nullatenus est digna relatu sed momento (1) prorsus silentii subhumanda. Quae vero amoris student vacare solatiis, suae videntur probitatis incremento studere et aliorum profectui deservire. Unde

(1) *H;* monumento *cf.*

e a mi par ferma cosa que ls homens no poden esser res ne han neguna bontat, si donchs no u han d'amonestament de dones. Mas, jatsia que tots los bens sien vists venguts de dones, e Deus los haia donat gran auantatge, e sien dites esser raho de totes coses e naximent d'aquelles, empero per força ls coue que s mostren en tal manera als benfahents, que la proea de aquelles do als altres auinentea de be afer. Car, si la lum de aquelles no donaua claror nenguna, seria axi com a candela que fos amagada ho encesa sots hun almut, los raigs de la qual no esclariria nengunes tenebres ni resplandiria en neguna part. Donchs, manifesta cosa es que cadascu se deu esforçar de treballar, en guisa que haia la gracia d'elles. Car elles molt son estomogudes en bons fets e solen cadahu honrar en sos mereximents. Car tot quan be fan aquells qui viuen, tot lo fan per tal que puguen acabar en aquesta vida lahor de dones e puguen esser dignes de lurs mereximents... Mas yo'n se molts, los quals an merescut esser enriquehits per acabament d'amor, altres ne sse que sol per lo donament d'esperansa abunden de totes laors. Donchs, la uostra pietat gir sse enuers mi e guart al meu pensament solitari. E prech vos e ab cor molt humil que vos no us esquiuets de Cort d'amor. Car aquelles persones qui s lunyen d'amor per mortes son comptades en aquest setgle, e la fama d'aquelles no es digna de recontament, sino d'esser soterrada en lo moniment. Aquelles empero que s'estudien d'entendre en los solaços d'amor son vistes estudiar a creiximent de lur proea e seruir ab profit de les altres. On per cert dignament son jutiades de molta honor e tot hom s'estudia d'exalçar la fama de aquelles. Empero vos no cregats que yo diga aço per ço que us ente-

merito dignissimae multo iudicantur honore, et ipsarum universi nituntur attollere famam. Haec autem me vobis non credatis asserere, quasi ad haec vos bona perficienda meis intendam provocare sermonibus, quia toto corde confido et fide credo plenaria, quod nulla vos posset occasio ab ea, quae bona sunt, faciendo subvertere. Sed ideo me sciatis in hac parte vos admonere curasse, quia saepius repetita placebunt, maiori soliditate firmantur et attentiori memoria servantur, ac, quum fuerit opportunum, exercentur (1).

Mulier ait: Quamvis vestra verba sint alta nimis et profunda et amoris subtilitatis attingentia muros, pro ingenii tamen capacitate curabo illis competenti respondere sermone. Quia igitur Tullii nobis insinuante peritia quae recentiori [**159**] sunt dicta colloquio, facilius possunt memoriae gremio commendari, vestris novissime dictis primitus respondere insistam. Nam, quod vestra me suadela commonuit, ut ea facere studeam, quae mihi et aliis esse possint probitatis augmento, gratum mihi fuit et acceptabile satis, quia cordi mihi erat sine cuiusquam istud admonitione perficere. Scio ergo, mulieres, ut vestra notavit assertio, esse debere causam et originem bonorum, ut hilari scilicet facie et urbanitatis quemlibet receptu suscipiant, et cuilibet pro suae qualitate personae verba competentia dicant et omnibus patenter suadeant curialitatis opera exercere et omnia habentia rusticitatis instar declinare, et ut suam famam propriarum rerum non valeat tenacitas denigrare. Amorem autem exhibere est graviter offendere Deum, et multis mortis parare pericula. Et praeterea ipsis amantibus innumeras videtur inducere poenas et assidua parare quo[**160**]tidiana tormenta. Quod ergo bonum esse potest in eo facto, in quo coelestis sponsus offenditur, et ipse proximus laeditur, et ipsi actores mortis inde noscuntur pericula sustinere et poenis cruciari assiduis? Quamvis igitur amor cogat omnes curiales exsistere et a qualibet homines rusticitate consti-

(1) rep. veritas maiori... firmatur... seruatur... exercetur *O*.

na a enclinar a les mies paraules, car yo he gran fianssa e crech ab tot mon cor, que nenguna occasio vos pora girar de fer ço que es be. Mas per ço cregats mi hauer auda cura d'amor en aquesta part, car la uertut que hom repeteix tot dia es molt pus ferma e reten la hom mils en memoria.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Jatsia que les mies paraules sien molt altes, atenyents les suptilitats d'amor, empero yo curare de respondre a les tues paraules ab couinent raho. Mas per ço que mils puga retenir en ton enginy ço que hauets dit primerament, yo contrestare a les uostres paraules. Car segons que vos m'auets dit que yo m'estudiu de fer aquelles coses que a mi e a les altres sia creximent de proea, e segurament que, menys que vos no m'o diguessets, yo u hauia be en cor de ferho. Car yo, segons que vos m'auets dit, que les fembres son raho e començament de tots bens, e maiorment com dien totes cortesies e responen ab alegra cara, e dien a cadascu les paraules que li tanyen e tota semblansa de pagesia desemparen, e per ço que puguen metre auant la lur fama. E yo dich que axo fa lo contrari, que fa mal a'lguns e fa desplaer a Deu e aparella a molts perills de mort. Encara als amans aporta en perill de mort e dona ls molts turments. Donchs, quin be pod esser en aquell fet, en lo qual lo celestial pare es ahirat, e lo prohisme n'es nafrat e de qu'en venen molts perills de mort e son turmentats per molts turments? Jatsia que amor costrenga tots d'esser corteses e fassa los homens partir de pagesia, empero per los grans

tuat alienos, tamen propter magna, quae sequuntur, inconvenientia et poenas gravissimas imminentes res timenda videtur et a nullis optanda sapientibus et praecipue odio habenda militibus. Nam quibus ex fortuitu proeliorum eventu mortis quotidie videntur instare pericula, maximo debent studio praecavere, ne talia committant, propter quae supernae patriae regi iudicantur offensi. Nobis igitur expedire videbitur ab amore vacare et amantium laboriosas angustias evitare. Amantes enim non solum inter ipsas vigilias variis poenarum languoribus fatigantur, sed etiam dormiendo modis quam plurimis anxiantur. Sic asserunt, quos amoris labor exagitat et quotidie in amoris aula versantur; amoris enim penitus inexperta [161] fortassis eius indicare naturam non possem, nisi in quantum aliena potui relatione doceri.

Homo ait: Vos talia dicitis, qualia qui verbis tantum suos ditare studet amicos, rei autem ipsos intendit penitus effectu frustrare. Nam hilari vultu in suo quemlibet adventu suscipere et suavia sibi responsa praestare et ipsum necessitatis imminente periculo factis nullatenus adiuvare ac suadere, ut in curialitatis ipse per omnia versetur operibus, nil aliud est quam ille, qui blandi sermonis dulcedine confidentem fallit amicum atque se ipsum gloriari contendit. Est enim malo similis sacerdoti, qui de ipso plurima bona simulando et alios aeternae vitae opera commonendo (1) propria se ipsum damnat sententia et aliis modum remunerationis ostendit. Nec obstare potest, quod Deum in amore narratis offendi, quia cunctis liquido constare videtur, quod Deo servire summum bonum ac peculiare censetur; sed qui Domino contendunt perfecte servire, eius prorsus debent obsequio mancipari et iuxta [162] Pauli sententiam nullo saeculari debent adimpleri negotio. Ergo, si servire Deo tantum vultis eligere, mundana vos oportet cuncta relinquere et coelestis patriae solummodo contemplari secreta. Non enim Deus

(1) commouendo *TC*.

mals que ss'en seguexen e per les penes que d'aquen aparexen, aquexa cosa es fort temerosa e no deu esser desigada de nenguns sauis e maiorment s'en deuen lunyar los cauallers. Car tot dia'n naxen e'n venen perills de mort e venimenl de batalles, donchs, ab grans studiis se deuen guordar d'aytal cosa, que segurament que no plau al sobiran Rey. Donchs, a mi es veiares que vos entenats en amor com deuriets esquiuar los grans treballs que son en los amans. Car los amans no tant solament mentre vellen son plens de treballs, mas encara mentre dormen en moltes maneres son plens d'ansies. Car axi u dien aquells, los quals tots jorns en amor treballen; car yo no'n se res ne u he prouat, sino axi com ho he hoyt dir.

A LA QUAL L'OM RESPON AXI:

Vos dehits aytals coses com aquelles qui de paraula volen enriquir sos amichs, mas de coses los fan enuanehir. Los quals en lur aueniment los reeben ab alegra cara e fan los lur bell respost, mas com ve en temps de necessitat be s guarden que no ls aiuden, mas fan sse afaynats que si mester ho hauien que ls ajudarien, e no fan alrre sino qui enganen lo amich ab blanes paraules e puys vanen se. E m' es mal semblant esta al capella, lo qual feny de si molts bens e dona la vida perdurable als altres, he dampna si mateix, e mostra als altres que bon gasardo n'auran. E no m pod contrestar ço que vos dehits, que ahira hom Deu en amor, car a tot hom es manifest que seruir Deu es gran be e qu'en deu rebre bon gasardo; mas aquells qui entenen seruir a Deu acabadament, per los serueys de Deu se deuen tolrre de tots altres serueys, e, segons la sentencia de sent Pau, qui vol seruir a Deu tots altres fets deu desemparar.

voluit, aliquem dextrum in terris pedem et in coelo tenere sinistrum, quia nemo potest duorum intendere competenter obsequiis. Unde quum, alterum vos pedem in terrenis habere, ex eo sit manifestum, quod ad vos venientes hilari receptione suscipitis et curialitatis verba secum adinvicem confertis et amoris eis opera suadetis, credo, vobis esse consultius efficaciter amori vacare quam Deo sub alicuius coloris palliatione mentiri. Credo tamen, in amore Deum graviter offendi non posse; nam quod natura cogente perficitur, facili potest expiatione mundari. Praeterea fas nullatenus esse videtur, id inter crimina reputare, a quo bonum in hac vita summum habet initium, et sine quo nullus in orbe posset laude dignus haberi. Ad haec ex amore proximus nullam sentit iniuriam, id est: sentire non debet, quia, quod quisque ab alio exigit, id est: exigere debet, ab alio exactus libenter sufferre tenetur. Multi [163] tamen suae ascribunt iniurae, quod nullam videtur iniuriam continere. Nec vobis videatur absurdum, quod taliter vobis exposui: «exigit, id est: exigere debet», quia quoddam evangelicae legis verbum, ex quo tota lex et prophetae pendere dicuntur, eodem modo docemur exponere. Sic enim dicimus: «Quod tibi non vis fieri, id est: velle non debes, alii non facias».—Dixistis autem, amorem a cunctis esse vitandum, quia ex eo poenae sequuntur et pericula graviora. Sed illud sollicitius tenemur appetere, quod maiori instante periculo denegatur, et quod sine gravi non possumus labore percipere; nam post triste malum dulcior ipsa salus. Nulla igitur potestis vos ratione tueri, quod amare non sit cunctis appetibile bonum, ad quod omnes tenemur tota virtute conari. Quem autem debeatis amare, vobis incognitum esse non credo. Ille namque vobis videtur amandus, qui totum in vobis habet suae devotionis affectum et cuncta bona pro vobis agere studet. Sed si fama zelo adversus me non duceretur invidiae, vestro nullus me dignior inveniretur amore, quia pro vobis omnibus humilis et devotus reperior et cunctis mearum rerum largus exsisto donator, et quaecun-

Donchs, si volets seruir tant solament a Deu, totes les coses mundanals vos coue a desemparar e seguir tant solament les carreres del celestial pare. Car anch Deus no vol que nengu tenga lo peu dret en lo cel e l'esquerre en les coses terrenals, car nengu no pod entendre couinentment en dos serveys. Hon com vos tingats la hun peu en les coses terrenals, la qual cosa es manifesta per ço, com hom ve a uos, rebets hom ab alegra paraula e dehits a hom volenters paraules de cortesia he entenets volenters paraules d'amor, e axi mes vos val qui entenats del tot en amor que com hom ne ment sots altra cuberta. Empero yo crech que hom per amor no ahira Deu greument; car aquella cosa que s fa per forssa de natura per poch de mereximent la pod hom temprar. Encara en neguna manera aquella cosa no deu esser contada entre ls pecats, car cadahu ne pren be en aquesta vida sens començament, de la qual nengu no pod hauer lahor en aquest mon. Encara lo prohisme no sent nenguna iniuria d'amor ni la' n deu sentir, car ço que tot hom deu demanar de l'altre, si no u dona volenter, axi com ho demana, soffir iniuria. E aquesta paraula no us sia sorda, de la qual cosa tota la lig e tots los profetes pengen, axi com deu eser esplanada. Car diu Nostre Senyor: «Ço que no volrries que hom te fes no u fasses als altres».—Vos hauets dit que amor deu esser esquiuada de tota persona, car d'ella s'en segueix pena e molts perills greus. Mas per ço deuem entendre mes en aquexa cosa, jatsia que no la pugam hauer sens grans treballs; car apres de gran mal pus dolça es tota salut. Donchs, no us podets deffendre per nenguna raho, que amar no sia gran be a totes persones, a la qual cosa tots nos hi deuem esforçar. Empero qui deiats vos amar, be creu que u conegats. Car uos deuets amar aquell qui ha en vos tot son desig d'amor e s'estudia de fer per vos tots los bens. Mas si gos dir la fama mia, no'n poriets altre trobar

que bona sub [164] coelo ab aliquo possunt excogitari, pro meis studeo viribus adimplere. Discat ergo prudentia vestra meritis favere cuiuslibet, quia non solum iuris facundus [verus] assertor sed etiam mutus dignus invenitur fidelis obsequii mercedem suscipere.

Mulier ait: Vanam quidem mundi gloriam non affecto nec sine re verbis propriis quaero ditare amicos, sed ad melioris vitae merita vos invitare nitebar, non quasi amoris volens damnare ministeria, sed mundanis rebus superiores causas esse praelatas cupiens demonstrare. Sed divinarum rerum ad praesens disputatione omissa, stilum ad amoris vertamus iudicium. Gauderem igitur plurimum, si vestra lingua tacente propria solummodo vos facta laudarent, quia Salomone testante omnis laus in proprio ore vanescit (1). Praeterea quid exspectavit tam magna et effusa largitas vestra? Quam (2) diu tardavit haec, quae video, interpola et attrita vestimenta donare? Numquid divitiis abundant milites universi, et nullus reperitur egenus?

Homo ait: [Verbo] auctori praedicti proverbii [165] rabiem vultis imponere, quum perperam eius dictum interpretari contenditis. Non enim decet aliquem probum virum in aliorum aspectu vel coetu vulgarium propria facta laudare. Sed, si aliquis velit, quaecunque laudabilia fecit, in alicuius dominae, pro qua ipsa bona profitetur egisse, [in] secreto aspectu referre, istud nulla videtur ratione negatum, et hoc non sine causa noveritis esse permissum. Homines enim singuli in amoris negotio sibi invicem sunt aemulantes et summa inter se detinentur invidia, et vix unquam tam dilectus aliquis tamque reperitur amicus, qui in mulieris as-

(1) uilescit *O.*
(2) Que tam *H.*

pus digne que yo, car per uos so trobat pus plasenter a totes persones e per vos so donador de totes coses, e tots bens que nengu puga fer yo ls estudiu de fer ab tot mon poder. Donchs, placia a la uostra sauiea d'atorgar als meus mereximents, car no dich tant solament a la uostra bontat, mas axi com a mut meresch d'auer guardo d'aço que fas.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Yo no desig d'auer vana gloria per lo mon ni vull esser enriquida sens les mies paraules propries, mas yo cuydaua vos conuidar a mereximents de millor vida, no axi com volent destruhir los officis d'amor, mas volent demostrar les sobiranes rahons. Pus que en disputacio de diuinals coses hauem girada l'amor, lexem estar aquest juhi. Car yo m'alegraria molt, si, dementre que vos callats, los meus fets propris me loassen, car tota lahor en propria bocha de cascu s'enlegeix. Encara que speraua la uostra larguea tan gran que tant ha durat? Car yo veig que ls cauallers donen molts vestiments molt nobles e honrats e null temps no sson plens de riqueses e a tart ni ha nengun freturos.

A LA QUAL HOM RESPON AXI:

Per la sentencia del prouerbi que m'haues dit me volets posar callament (1). Be es ver que no tany a nengun prous baro com sera entre altres honrats homens de loar si mateix. Mas, si algun dir volra los bens que ha fets per alguna dona, be u pod tot dir e comptar denant tots que no y haia altri, e aço no deu esser negat per nenguna raho e aço par

(1) *Requiem* en lloc de *rabiem?*

pectu alterius velit probitates referre vel eius libenter laudabilia facta recolere. Et hoc est illud generale vitium, quod cunctos inficit homines, et quod causam dedit edicto, ut praefato proverbio haec induceretur exceptio. Nam si alicuius litigatoris iudici sint incognita iura, merito contrarii calculi statuta reportat. Praeterea haec attrita, quae videtis, indumenta portavi, ut liquido cognoscere possem, [166] utrum apud vos homo probus per indumenta an indumenta per hominis probitatem mereantur honorem. Et ex vestra mihi videtur liquere sententia, magis apud vos vestium cultum quam morum ornamenta placere. Quam rem noveritis vestrae detrahere probitati. Nam feminae rusticanae totam spem suam in vestimentorum ornatu disponunt; nobiles vero atque prudentes indumentorum ornatum sine probitatis cultu reiiciunt et solummodo morum in homine credunt reverendam culturam. Praeterea satis mihi sufficere credo meam plenarie inter alios emittere largitatem. Nam si aliquis alienos penitus negligendo labores in suae personae cultura quam plurimos studet expendere sumptus, nunquam inde potest aliquid suae crescere laudi. Si quis enim ex eo, quod in se ipso impendit plurima bona, dignus laudis praemio diceretur, multorum memoriam scimus esse damnandam, quorum fama praeclara viget in orbe et a cunctis est merito commendata. Sed eorum praecipue a cunctis reperitur fama laudibus efferenda, qui suas penitus [167] utilitates omittunt, ut aliorum necessitates sufficienter valeant et penurias adiuvare. Hac ergo verborum inopia rusticanis, ut dictum est, mulieribus derelicta altiora verba quaeratis, ut non solum habitu et incessu sed etiam ipsa loquela vestri generis possit apparere nobilitas atque prudentia deprehendi. Proverbia vel vaniloquia vobis respondere (1) nolo, quia saepius auditoris animum rubore perturbant, et nullum per ea probitatis cognoscitur augmentum; sed amoris donum superius enarratum instanter postulare non cesso.

(1) reprehendere *FH* impendere *b*.

que s deia fer per ço. Car molts cauallers son aiustats; los huns compten les bontats dels altres e a uegades neguen les e an ne gran enuega (1), car cadascu ha goig com pod comptar les sues lahors dauant sa dona. E aço es hun vici que alciu molts homens, e per ço valrria ls mes que s tenguessen al prouerbi que hauets dit. Mas per ço port les belles vestedures de les quals vos m'auets repres, per tal que vos coneguessets breument que yo sso honrat hom. E a mi es veiares que les vestidures sien honrades mes per la proea qui es en hom, que hom no es per les vestidures. Mas empero moltes fembres hi ha que tota lur esperança meten en belles vestedures que vehen portar a hom; mas saui hom, o sauia dona, la honor deu creure que es en la proea de l'hom. Encara larguea assats n'e yo, car en donar e en despendre e en ornament de la mia persona despen totes mes rendes... Mas aquells han maior bona fama que ls nenguns altres e son plens de tota lahor, qui los seus profits freturen, per ço que puguen aiudar a les fretures e necessitats d'alguns. Donchs, aquelles paraules que dien que los pageses pensense qu'en vestiments e en paraules vanes sia la noblesa dels homens, per que yo vull rependre aquells prouerbis e les vanes paraules que dien, perque, si yo us deya ara moltes rahons, torbar uos hia, que no u poriets retenir nenguna; mas yo no ses de demanar lo don d'amor que dessus hauem dit.

(1) *vergonya* entre les línies de dalt i baix.

Mulier ait: A multis retro temporibus scio in vulgo narratum, quod illusiva proverbia, quae veritatis colore nituntur, magis animum provocant auditoris ad iram, quam quae transitoriae ac fictitiae proferuntur ambages, et ideo me talia proposuisse poenitet in futurum, quia ipsa vestrum animum concitasse cognosco. Unde proverbiorum mutua collatione omissa vestrae aliter postulationi respondere curabo. Dico enim, quod in hac vita nil est laudabilius quam sapienter amare, et nullus ad plenum potest ea, quae homines dignos laude constituunt, adimplere, [168] nisi amoris haec faciat compulsione suasus. Et ideo recte agitis, si vobis idoneum amorem curatis appetere, per quem semper vobis possit benefaciendi propositum augmentari. Mei tamen amoris fructum nullatenus invenire potestis, quia quidam mei dolores occulti denegant mihi prorsus amare. Sed, etsi absoluta mihi esset amandi licentia, quiddam tamen adhuc restat, quod vobis meum cogit denegari amorem, quia alterius fuistis anticipati obsequiis et in amoris petitione praeventi, et ideo merito vobis in amoris consecutione praefertur.

Homo ait: Qui sunt hi dolores occulti, quibus vos asseritis detineri, et amandi vobis auferri licentiam, mihi non est penitus expeditum. Nam amoris solatia cunctorum sunt expulsiva medicina dolorum et totius restaurativa laetitiae, nisi forte vos amantis defuncti tristitia detineret, ad cuius luctuosam conservandam memoriam ipsius amoris praecepto biennalis metae tempora superstiti praescribuntur amanti. Sed quum nullius, ut mihi videtur, unquam amoris [169] iacula persensistis, pro amante vos non credo deperdito luctuosam gerere curam. Quod autem me alterius obsequiis et amoris petitione asseritis praeveniri, non videtur meis posse rationibus obviare, quia omnino confertur vestro arbitrio eum alteri praeferre, quem maiora constituunt merita potiorem, etsi alter a vobis spem largitam suscepisset amoris. Non enim in amore ille creditur prae-

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Moltes vegades e hoyt dir que com hom diu faules que, axi com si era veritat, estomouen lo cor de l'hom, e axi pinet me de ço que us he dit, car veig que tot vostre cor n'es estomogut. On lexades anar totes altres paraules yo us respon axi. Dich que en aquesta vida nenguna cosa es pus loable que amar sauiament, e que nengun hom no pod hauer plen loament, si no l'a d'amonestament d'amor. E axi vos fets be, si sercats amor que us sia couinent, per la qual vos haiats proposament totstemps de ben afer. Per dret vos no podets trobar fruyt d'amor, car algunes costumes amegades neguen a mi que no am. Mas si fos en ma licencia, encara romanguera vna cosa, la qual me fa denegar a uos amor, car a uos son certa que hauets fet primerament altri vostres serueys, e axi per dret vos puch denegar la mia amor.

A LA QUAL HOM RESPON:

Quals son aquelles dolors amegades, per les quals vos sots tenguda que no amats, car a mi en nenguna manera no m son manifestes? Car solaços d'amor son plens de tot be e son medecina de totes dolors e restauren tota alegria, si donchs vos no hauiets tristor de algun altre amant que fos mort, a plorar la memoria del qual a tot amant es donat terme de dos anys. Mas com yo entena que vos null temps no sentis los darts de nenguna amor, yo no creu que vos

ferendus, qui prior obsequia praestitisse et amorem postulasse asseritur, sed qui meritis maioribus adiuvatur. Praeterea minus proprie dicor ab ipso in amore praeventus, qui sola me postulatione praecedit. Sed ille in amore dicitur tantum alium praevenire, qui amoris promeruit prior percipere fructus. Nam si alicuius probi petitio postulationem tardiorem excluderet probioris, perniciosum esset exemplum et inde magna sequeretur iniquitas. Non enim, quando quid petatur, sed a quo petatur, est inspiciendum, [nisi forte amoris iam esset concessa [170] largitio et eius secutus effectus. Et hoc est, quod egregie supra reperitur insertum, dominam quamlibet post spei largitionem et post osculi exhibitionem et amplexus fruitionem, si non sit ultra processum, sine blasmo posse largitis prioribus similia denegare petenti]. Mea igitur postera non potest mihi obesse petitio, si me potiora merita tueantur.

Mulier ait: Quid est hoc, quod creditis, me nullius amoris unquam iacula persensisse? Numquid me tam vilem reputatis et probitatis moribus destitutam, ut meus non mereatur animus amoris solatia capere? Ad haec verba vestra videntur obvia legi et omni rationi contraria. Sufficit enim cuilibet, si dignus decernatur amari, quamvis eo dignior alius postea secundus accedat. Nullius enim melioritas alterius debet praeiudicium bonitati generare. Unde, si aliquis bonus et dignus amari in amoris vos postulatione praecedat, licet vos gaudeatis probitate maiori, illius tamen potius videtur admittenda petitio. Nam, si aliud defensare contenditis, suis nitimini probitatem iniuste meritis defraudare.

[171] Homo ait: Absit domina mea, quod unquam credere possim, vos non esse [in] amoris aula dignissimam. Sed ideo vobis talia verba dixi, quia, ut mihi videtur, vix aliquis vestro dignus reperitur amore. Sed, si dignus ali-

haiats ansia de plorar nenguna amor. Mas com vos diets qui en la vostr'amor altre hi es vengut primer a demanar la, e axi yo ara no puch contrestar a les sues posessions (1), yo dich que veiares m'es que aquell hi deia esser abans, lo qual n'a maior mereximent, si ja donchs vos no li hauets donada speransa de la uostr'amor... Car en amor aquell hi es primer qui n'ha maior mereximent... Car hom no deu gordar ço que demana, mas qui u demana, si donchs ja no era a altre donada la amor... Donchs, la mia demanda, si be s'es derrera, no m pod esser contrestada.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Car vos crehets mi hauer sentits darts de neguna amor e tenits me vos per tan vil ni per tan desemparada de proea de bones costumes que lo meu coratge no meresque perdre solaços d'amor, e en aço paren les vostres paraules contraries a tota raho. Car basta a cadahu que pus que hun hom que no si'amat del segon. Car negun mellorament pod fer periudici a la sua bondat. On (2) si algun bo o digne d'amar se parteix de uos demanant amor, jatsia que vos haiats maior bondat, empero aquell deu mils obtenir en sa demanda, que si no tot hom seria difraudat en amor.

A LA QUAL HOM RESPON AXI:

Ja Deus no vulla, Madona, que yo null temps creegues que vos no fossets digna del Palau d'amor. Mas per ço vos digui aytals paraules, quar, segons que a mi es vegares, anuides es nengu trobat digne de la uostr'amor, car no'n sse negu en lo mon que no duptas posar son dret dauant vos ne qui us gosas demanar dons d'amor. Mas ço que vos

(1) *Suis possessionibus* en lloc de *meis rationibus?*
(2) Ms.: *en.*

quis inveniatur, vix tam audax degit in orbe, qui sua coram vobis non dubitaret proponere iura vel amoris munera postulare. Quod autem dixistis, melioritatem alterius non debere praeiudicium generare probitati, nulla potestis ratione tueri. Nullius enim probi festina petitio posterioris recte poterit petitionem excludere probioris. Quamvis enim trium aemulantium dearum qualibet pomi satis sit digna susceptione, iudex tamen aequissimus, [Priami Alexander], (1) duarum licet digne petentium non exaudita petitione, digniorem [scilicet Venerem] et ultimo loco petentem pomi voluit susceptione gaudere. Ergo, quis sit dignior, exquisita debetis veritate cognoscere et propria sibi iura servare.

Mulier ait: Si vos falsa voluptatis abundantia non vexaret, nunquam pulcherrimae vestrae uxoris [172] reiectis solatiis extranearum quaereretis amorem.

Homo ait: Confiteor, me pulchram satis habere uxorem, et ego quidem ipsam totius mentis affectione diligo maritali. Sed quum sciam, inter virum et uxorem posse nullatenus esse amorem, Campaniae hoc comitissae sententia roborante, et in hac vita nullum posse fieri bonum, nisi illud ex amore originis sumpserit incrementa, non immerito extra nuptialia mihi foedera postulare cogor amorem. [Quae huius desunt responsioni articuli, in nobilioris et nobilis colloquio egregie inserta reperies].

Mulier ait: Licet amor sit res utilis valde ac iuvenibus appetenda et eis, quos gloria mundana delectat, mihi, quasi iam aetate confectae, res videtur inutilis et per omnia respuenda; immo, etsi alia cuncta mihi amare svadeant, viduitas tamen et optimi amissi mariti tristitia omnia mihi vitae solatia contradicunt.

(1) Pr. filius scilicet Paris *H*.

hauets dit, que, per melloria de nengun home, no deu fer perjudici a altres, no u podets deffendre ab nenguna raho. Car nenguna demanda cuytosa del no prous no pod tolrre la demanda del pus prous. Car, de les .iij. deesses, jatsia que cada huna fos be digna de ço que demana, Paris, jutge dreturer, jatsia aço que les dos aguessen demanat primerament, empero ell dona a la terça, Na Venus. Donchs, qui pus justament vos ho demana, vos ho deuets conexer e donar ho deuets a'quell qui n'es pus digne.

AL QUAL LA FEMBRA DIU:

Si la falssa habundancia de delit no treballas vos, james no desempararíets los solaços de la bella muller ni demanaríets amor d'altra fembra.

A LA QUAL HOM RESPON:

Yo atorch que he bella muller e yo am aquella axi con marit deu amar a muller. Mas com vera amor no puga esser entre marit e muller segons la sentencia de la comtessa de Campaya e nengun be no puga esser en esta vida sens vera amor, donchs no sens raho yo deman altra amor. [Si algunes responsions altres te fan aci fretura, en los altres capitols dels nobles les trobaras].

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Jatsia que amor sia fort profitosa cosa e les gents (1) la deien demanar, empero a mi es veiares que sia cosa no profitosa e que hom la deia fort rebuiar. . . . . .
. . . . . .

(1) *gentibus* en lloc de *iuvenibus*.

Homo ait: Si cor vestrum senectute non reperiatur attritum, in personae habitu satis videtur iuvenilis forma vigere, ex quo satis evidenter [173] apparet, quod florens vigeat in corde vestro iuventus. Exterior enim habitus manifeste demonstrat, qualis sit intus dispositio mentis. Sed nec amissi mariti tristitia mihi potest de iure nocere, quia id vobis svadeo, quod continuam vobis laetitiam restaurabit et eam vobis conservabit illaesam. Amor enim est, qui dolorum claustra disrumpit et laeta solus meruit gaudia subrogare et svavia delectationis solatia ministrare. Res est igitur amor ab omnibus appetenda et a cunctis diligenda per orbem, qui universorum meruit tristitiam propulsare et alacritatis statum cuilibet reformare. Unde secundum legalem observationem maritalis luctus elapsis curriculis licenter potestis lugubria cuncta reiicere et amantium vos militiae copulare. Nam ultra tempus legibus praestitutum lugere maritum est quidem legalia iura contemnere et animo rebelli divinae obsistere voluntati et contra eius facta temerario animo cogitare. Praeterea ultra legalia tempora lugere nil mortuo videtur expedire marito, et vestra inde persona quam plurima damna consequitur.

Mulier ait: Audacia multa videmini legis resistere voluntati, quum dicitis temerarie fieri, si aliquis ultra modum propter hominum imbecilli[174]tatem lege mirabiliter definitum legis studeat adimplere mandatum, quum evangelica veritate dicatur hospiti vulneratum recipienti Samaritanum, certo illi pondere oblato argenti: «Si aliquid supererogaveris, ego reddam tibi».—Ergo, si lex modicum mihi statuit tempus ad lugendum, meae scilicet volens infirmitati consu-

lere, et ego aliquid huic tempori supererogando adiungam propter uberiorem legis obsecundationem, supereffluentem mereor consequi retributionem et munere maiori gaudere.

Homo ait: Lex quidem humana luctus tempora mulieribus observanda praefixit non quasi earum volens infirmitati consulere sed humani generis cupiens providere utilitati, ut sanguinis non posset provenire turbatio vel diversorum simul genera commisceri. Nam, ubi cessaret turbatio sanguinis, evidenter permisit apostolus mortuo viro alterius statim nuptias contrahere. Multo ergo magis et vobis ultra ipsius temporis metas amare conceditur.

[175] Mulier ait: Quamvis appetibile satis cunctis videatur amare, virginali tamen videtur plurimum obviare pudori. Nam, ut bene novistis, virgo cito perdit honorem, et eius fama modico rumore brevique dissolvitur aura. Immo nec mihi plena suffragatur aetas, ut amoris ancoram debita possim industria gubernare. Fertur enim, quod ante plenam cuiuslibet pubertatem amor non potest firma stabilitate durare. Unde nullatenus mihi congruere videtur amare.

Homo ait: Si aliqua prudenter amare curaverit, inani nunquam debet poenitudine remorderi, et in nullo suae famae poterit pati dispendium. Nam si prudentem virum atque discretum suo studeat amori coniungere, secreto conservabitur amor et nulli divulgabitur unquam, nullumque inde suus pudor poterit sentire gravamen. Quod autem de aetate dixistis, locum sibi poterit in masculis conservare. Nam [et] masculus vix potest ante decimum octavum annum firmus amator exsistere. Secus autem ipsa operante natura dignos-

citur in mulieribus evenire; mulier enim ab anno duodecimo firma potest securitate et invariabili amare tenore. Quare autem aliud in [176] femina quam in masculo ex ipsa natura contingat, evidenti potestis ratione videre. Nam mulieris constantia inter ipsius pubertatis initia robore solidiore firmatur et invariabilis certissime perseverat, et ipsius Veneris citius ei actus natura concedit quam maribus ipsis, et hoc ideo contingit, quia in mulieribus frigiditas dominatur, masculis naturalis est inserta caliditas; et, quod frigidum est, citius sibi modica caliditate adiuncta calescit, quam si caliditati caliditas aggregetur. Quod tali potest exemplo patere. Nam, si in argenteo vel alterius vase metalli alicuius calidi substantia ponatur, maiori et citius vas metallinum incipit calore fervere quam vas ligneum, si calidissimus in eo liquor mittatur. Praeterea mulieres citius senio conteruntur quam masculini sexus vigore detenti, et ideo non est mirum, si citiori constantia solidentur. Nam omnium rerum saecularium, quae vita vel spiritu vegetantur, talem possumus aspicere casum, quod, quanto res quaelibet citius natura [177] ministrante perficitur, tanto velocius aetate, ipsa eadem operante, consumitur, quo simpliciter quasi converso eadem in aperto veritas apparebit.

Mulier ait: Haec, quae [in] physicalibus rationibus mihi narratis, vobis indiscussa relinquo, nullius medela responsionis adhibita. Physicalis enim nunquam mihi sedet inquisitio rei, nisi quum aegrotat infirmus, et ideo illam expedit silentio praeterire. Sed vestra mihi svasione consulitis sapienter amare; quod qualiter valeam adimplere consilium, non est mihi penitus expeditum. [Nemo enim ita grandis si-

mulator invenitur amoris vel tam fraudulenter amare, qui quum ipsius Cupidinis attingitur armis, eius fides cunctis non appareat explorata, et nullius plicae macula vitiari et qui suas non studeat improbitates obtegere.] Quamvis enim prorsus sit animi fallacis amator et amoris studeat ingenio suo dehonestare militiam, tempore tamen voluptatis instantis per omnia suis actibus se verum menti[178]tur amantem et animo fallaci nititur credentis fallere fidem. Cuius igitur industria in tanta sibi veritatis imagine posset praecavere et latentes agnoscere fraudes? Vix enim ista perfecte posset sapientia Salomonis praevidere vel Catonis praenotare peritia. Nam, etsi alicuius astutia mulieris, quae aliquantulum in aetate processerit et Cupidinis iam persenserit arma, talibus quandoque sufficiat fraudibus obviare, mihi tamen ad istud non suffragatur aetatis auxilium, nec experientia sum edocta.

Homo ait: Verba quam plurimum confertis admiranda. Quae namque posset falsitas in argento latere, si ab argentario fortiter lapide confricetur vel ignis purgatione probetur? Sicut enim in igne ac lapide auri et argenti veritas exploratur, sic cuiusque diu pro amore luctando fides et veritas demonstratur. Nec enim in mundo vivit tam modicae sapientiae domina vel domicella, cui, si dominarum vel domicellarum numero computetur, non sit facilis eius fidei et veritatis agnitio, qui quaerit amari, [179] si ipsa in amoris investigatione procedat. Sunt tamen quam plurimae dominae vel domicellae, quae mendaciter sibi nomen usurpant, se dominas vel domicellas ex eo solo fallaciter esse credentes, quod a nobiliori sunt sanguine propagatae vel viro no-

biliori coniunctae, quum sola morum probitas et sapientia feminas constituat tali nomine dignas. Unde non immerito saepissime reperitur incauta circumventa iuventus, quum sanguini attribuitur, quod est sapientiae proprium et probitatis. Non ergo debet statim mulier petentis annuere voluntati, sed infinitis eum primo caute ditare promissis et cum competenti moderatione bona differre promissa, et, ut eius fidei puritatem agnoscat, debet quandoque a promissis prioribus se prorsus annuere alteratam et nolle, quod promiserat, adimplere. Nullus enim tam cautus invenitur et ingeniosus amator, si diu sibi fructus differantur amoris, et quandoque plurima sit ad tempus sponsione deceptus, qui vel ex eo probus non fiat vel eius non appareat in aperto dolositas. Nam si propter variationes eum viderit [180] ab incepto desistere vel mulieris statum sinistris rumoribus diffamare vel suam in pecuniae promissione fiduciam ponere, praesumere debet, quod non sit fidus amator. Sed, si eum in diutina noverit probatione proficere, longa non debet dilatione tardare promissa, ne suum sibi sentiat minime prodesse laborem. Physicalis autem rei et scientiae cuiuslibet habere doctrinam nihil cuiusquam deperire poterit bonitati, sed ex cuiuslibet scientiae fructu hominis probitas incrementa cognoscit, et semper sumit sapientis prudentia augmentum. Et amoris vos monet evidenter auctoritas eligere sapientis amorem et non sapientis penitus declinare.

Mulier ait: Quod cupit quisque et mentis pleno desiderat affectu percipere, omni nititur ratione illud svadere nolenti. Sed non verus iudicatur amicus, qui amici utilitate neglecta propria tantum suis consiliis commoda quaerit, nec talis est

amici sequenda voluntas, qui quaerit solummodo, quae sua sunt. Amare igitur, cui[181]cunque sit mulieri securum, virginibus videtur prorsus timendum atque probrosum. Mulier enim quum in ipsa maritali susceptione sit a viro credita virgo, corruptionis veritate comperta proprio semper odiosa marito et ei contemptibilis permanebit, ob quam causam sequitur repudii summa iniquitas et divortii causa perennis, et sic in immensum mulieris infamia crescit, et contumeliosa cunctis exsistit. Indecenter ergo vestra mihi svavitas amare svadet.

Homo ait: Error quidem maximus ex vestra videtur doctrina procedere, quum in virginibus expresse damnatis amorem, quia infinitae et omni probitate gaudentes leguntur amasse, ut de Amphelice et Ysotta et Blanciflore et multis aliis virginibus reperitur. Nam, nisi virgo amoris instinctu suam studeat attollere famam, nec maritum merebitur habere laudabilem nec aliquid grande pleno poterit effectu percipere. Sed nec inde bono poterit esse odiosa marito; bonus enim semper hoc cogitabit in corde maritus, quod nunquam tantae probitatis potuisset invenire uxorem, nisi amoris esset experta doc[182]trinam eiusque secuta mandata. Nam si improbo fuerit destinata marito, potius sibi expedit tali exsistere odio quam ei aliqua cordis affectione coniungi, nec ex hoc probae mulieris laeditur diu fama laudata, sed odiosi mariti semper magis denotescit improbitas. Ego quoddam aliud vobis cupio reserare, quod mente gero, quod multorum scio corda latere, vos tamen ignorare non credo, quod amor quidam est purus, et quidam dicitur esse mixtus. Et purus quidem amor est, qui omnimoda dilectio-

nis affectione duorum amantium corda coniungit. Hic autem in mentis contemplatione cordisque consistit affectu; procedit autem usque ad oris osculum lacertique amplexum et verecundum amantis nudae contactum, extremo praetermisso solatio; nam illud pure amare volentibus exercere non licet. Hic quidem amor est, quem quilibet, cuius est in amore propositum, omni debet amplecti virtute. Amor enim iste sua semper sine fine cognoscit augmenta, et eius exercuisse actus neminem poenituisse cognovimus; et quanto [183] quis ex eo magis assumit, tanto plus affectat habere. Amor iste tantae dignoscitur esse virtutis, quod ex eo totius probitatis origo descendit, et nulla inde procedit iniuria, et modicam in ipso Deus recognoscit offensam. Ex tali nempe amore neque virgo nunquam corrupta nec vidua vel (1) coniugata potest aliquod sentire gravamen vel propriae famae dispendium sustinere. Hunc ergo (2) colo amorem, hunc sequor et semper adoro et instanter vobis postulare non cesso. Mixtus vero amor dicitur ille, qui omni carnis delectationi suum praestat effectum et in extremo Veneris opere terminatur. Qui qualis sit amor, ex superiori potestis notitia manifeste percipere. Hic enim cito deficit et parvo tempore durat, et eius saepe actus exercuisse poenituit; per eum proximus laeditur et Rex coelestis offenditur, et ex eo pericula graviora sequuntur. Hoc autem dico non quasi mixtum amorem damnare intendens sed ostendere cupiens, quis ex illis alteri sit praeferendus. Nam et mixtus amor verus est amor atque laudandus et cunctorum esse dicitur origo bonorum, quamvis ex eo im[184]mineant pericula graviora. Ergo tam purus quam mixtus amor mihi (3) probatus exsistit, sed puri amoris actuum magis placet exactio. Vanitatis ergo penitus timore depulso de duobus amoribus alterum vos decet eligere.

(1) neque *H*.
(2) ego *O*.
(3) nisi *b*.

. . . . . .

. . . . . .

car es cosa qui esta en sol desig de cor, la qual va tro al besar de la bocha e abraçament de braços e encara al veniment de la nua persona enfora altre tochament de cors; car aquesta cosa de lutxuria no s coue d'usar d'aquells qui amen purament. Jatsia que aquella cosa si'amor la qual cadahu la desiga, car aquesta amor aytal totstemps troba creximent, e com mes s'amen mes desigen amar. Aytal amor es de tan gran vertut que tota proea ve d'aquen he non ve nenguna injuria a son prohisme, en la qual amor Deus no y sab nenguna ira. D'aytal amor ni verge ni corrompuda ni viuda ni maridada n'a nengun greuge ni'n soste nenguna mala fama. Aquesta amor aytal houre (1) yo e aquesta desige e haor e aytal amor volrria piadosament demanar a vos. Aquella amor es dita mesclada que son trachtament es e sa intencio en la derrera obra de lutxuria. Que ja sia aytal amor, en ço que damunt es dit o podets conexer. Aquesta amor aytal tost falleix e poch dura e com ho ha fet no u volria hauer fet; e per aytal amor nafra hom lo prohisme, e lo Rey celestial ho ahira, encara que ss'en seguexen molts perills. Empero no dich aço com si volia destruhir l'amor mesclada. Car mesclada amor tan be's vertadera e loadora e deu esser naximent de tots bens, jatsia qu'en vinguen molts greus perills. Donchs, ni pur'amor ni mesclada, si primerament no es prouada, no deu esser consentida. Donchs, lexada estar la pahor de vanitat, d'aquestes dues la vna m'auets vos elegir.

(1) Corr.: *haure?*

Mulier ait: Inaudita et incognita verba profertis, et quae vix ab aliquo credibilia iudicantur. Miror enim, si in quoquam tanta sit abstinentia carnis inventa, ut unquam voluptatis promeruerit impetum refrenare et corporis motibus obviare. Monstrosum namque iudicatur a cunctis, si quis in igne positus non uratur. Si quis tamen in hac fide, quam dicitis, fuerit amoris puritate repertus et in praefata, quam dixistis, continentia carnis, huius laudo et plenius confirmo propositum et ipsum censeo omni honore dignissimum, mixtum tamen amorem nullo modo damnare contendens, quo mundus fere fruitur universus. Sed, licet uterque sit amor electus, vos tamen neutrius decet affectare militiam; clericus [185] enim ecclesiasticis tantum debet vacare ministeriis et omnia carnis desideria declinare; ab omni enim debet delectatione alienus exsistere et suum prae omnibus corpus immaculatum Domino custodire, quum tanta fuerit a Domino dignitatis et ordinis praerogativa concessa, ut eius carnem et sanguinem propriis mereatur manibus consacrare et suis sermonibus peccantium crimina relaxare. Nam, si ad carnis lapsum meum videritis animum inclinare, vos tamen ex indulto a Domino vobis officio me a conceptis teneremini erroribus revocare et in cunctis mihi castimoniam suadere et talia de vobis exempla monstrare, ut libera voce possitis aliorum crimina castigare. Primo namque iuxta evangelicam veritatem propio trabem gestans in oculo ipsam debet prius eiicere, quam de fratris oculo festucam conetur evellere. Derisui enim humano generi patebit, si pariter ligatus colligatorum studeat vincula relaxare. Non est ergo mulieribus tutum illos carnis contagio maculare, quos Deus sibi elegit ministros et puros voluit in cunctis atque castos suis obsequiis conservare.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Vos dehits paraules que no us he escoltades ni conegudes, e jatsia que d'algunes persones sien vistes crehedores. Marauell me fort qu'a la abstinencia los pot durar que com son en tan gran auinentesa com no fan tot delit ne com poden contrestar a la gran volentat. Car fort es gran marauella que nengu sia posat en foch e que no crem. Mas si nengu es torbat en aquex'avinentea de la pura amor e no y enanta en alrre, fort es digne de lahor e de gran honor, mas l'amor mesclada per res no m'es veiares que sia loadora de nengu. Mas jatsia c'amdues amors sien dauant vos, ne la vna ne l'altra vos no'n deuets desigar; car lo clergue solament deu entendre en offici de clericia e a tots enllegiments de carns deu fugir e deu estoiar son cors ne deu a Nostre Senyor, al qual ell ha donat gran honor e gran auantatge, que ab les sues mans dega consegrar la sua carn e la sua sanch e ab la sua paraula absolrre los peccats. Vos hi tot, qui sots caualler, per l'offici qui us es comanat deuriets esser cast e castigar los altres de tota legea. Mas, segons la paraula de l'Euuangeli, primerament deu hom gitar la vigua que hom porta en lo propri hull que no la palleta que te lo prohisme. Car gran escarniment seria als homens humanals, si un home que fos ligat deslligaua los altres. Donchs, no es segura cosa a les fembres ensutzear aquells per enlegiment de carn, los quals Deus ha elegits e vol a ssi purs estoiats e casts.

Homo ait: Quamvis clericorum sim sorti [186] coniunctus, homo tamen sum in peccatis conceptus et carnis lapsui sicut et ceteri homines naturaliter pronus exsistens. Licet enim Dominus in suis ministeriis et verbi nuntiatione divini clericos sua voluit fungi legatione et honore ipsos magno gravavit, eorum tamen in hoc voluit condicionem facere meliorem, ut carnis ab eis stimulum et peccati fomitem removeret. Unde non credo, ipsos Deum maiori voluisse carnis abstinentia colligare et duplici eos sarcina fatigare. Quare igitur magis clericus quam quilibet laicus castimoniam tenetur corporis conservare? Nec enim soli clerico corporalem credatis delectationem inhibitam, quum cuilibet etiam christiano praecipiatur a Deo ab omni suum corpus immunditia custodire et carnis desideria penitus evitare. Ergo aeque laicum sicut et clericum vestra posset argutio remonere. Nam proximum admonendi et eius ab erroribus animum revocandi non tantum clericis a Deo creditur attributa potestas sed etiam cuilibet christiano a Domino ista necessitas iniuncta probatur. Sic enim [187] evangelicae veritatis disciplina edicit: «Si peccaverit in te frater tuus, corripe illum inter te et ipsum solum» etc. Non enim dixit: «Si peccaverit in clericum frater suus», sed generali est sermone locutus tradere volens singulis generale mandatum. Bene enim facit clericus et bene laicus, si ab omni saeculari delectatione abstineat et in bonis operibus proximorum corda confirmet. Confiteor tamen et negare non possum, quod clericus ex iniuncto sibi officio quadam specialitate tenetur, ut in divina domo vel populo adstante viam veritatis annuntiet et ad veram catholicam fidem plebem suam admonendo confirmet. Quod si negligenter omittat, aeterna nunquam poterit vitare supplicia, nisi forte poenitentiae delictum fructigerae medicina contemperet. Si vero in linguae opere suum recte gerat officium, ab hoc est onere liberatus. Nam

A LA QUAL L'OM RESPON:

Jatsia que yo sia comparat a la companyhia dels clergues, empero yo son home concebut en peccats e so enclinat naturalment a l'allenegament de la carn e axi com los altres homens. Car jatsia aço que Nostre Senyor en los seus officis diuinals vulla que ls clergues sien plens de la sua gracia e honor, en aytant volch que fessen mellor condicio, per tal que partis d'ells lo agullo de la carn e lo nodriment de pecat. Perque yo no creu qui ells se vullen ligar a doble pecat. Donchs, per que lo clergue mes que lo lech es tengut de seruar castedat de cors ni per que al clergue solament li deu esser vedat tot delit com a tot crestia semblantment sia vedat de no fer nenguna legea e esquiuar fortment los desigs de la carn. Donchs, lo uostre repreniment porta egualment rependre e lechs e clergues. Car no tan solament los clergues, mas los lechs e tots altres crestians, son amonestats de no pecar, segons la paraula de l'Euuangeli qui diu: «Si pecara ton frare en tu, castiga l entre tu he ell solament». No dix: «Si pecara molt ni en altra manera», enans ho dix generalment, volen donar general doctrina a tot crestia. Car los clergues e los lechs ho fan be si s'abstenen de tot delit de la carn e fan tots bens a lurs prohismes. Empero yo atorch e no u puch negar que en vna especialitat som yo e lo clergue, car lo clergue es tengut d'estar a la esgleya e preycar al poble totes bones obres de veritat e enconuertirlos a la uera fe catholica. De la qual cosa si s'en passa necligentment, null temps no pora gandir als turments perdurables, si gran penitencia no'n soffer en aquest setgle. Mas si faça son offici diligentment e preych la paraula de Deu continuament, sera absolt de tots pecats. Mas d'altres pecats qui ell faça no seria punit si no axi com

alia commissa crimina nequaquam in eo gravius quam in quolibet laico vindicantur, quum ita[que] [188] carnis incentivo naturaliter instigetur sicut et reliqui universi mortales. Et hoc est, quod evangelica clamat auctoritas; videns enim Dominus, suos clericos iuxta humanae naturae infirmitatem in varios lapsuros excessus, ait in evangelio: «Super cathedram Moisi sederunt scribae et pharisaei; omnia, quaecunque dixerint, vobis servate et facite, secundum autem opera illorum nolite facere», quasi dicat: «Credendum est dictis clericorum quasi legatorum Dei, sed quia carnis tentationi sicut homines ceteri supponuntur, eorum non inspiciatis opera, si eos contigerit in aliquo deviare». Sufficit ergo mihi, si altari assistens meae plebi Dei studeam verbum annuntiare (1). Unde, si ab aliqua petam muliere amari, sub clericali me non potest praetextu repellere; immo inevitabili vobis necessitate probabo, quod magis in amore clericus quam laicus est eligendus. Clericus enim in cunctis cautior et prudentior quam laicus invenitur et maiori moderamine se suaque disponit et competentiori mensura solitus est omnia moderari, et quia cleri[189]cus omnium rerum scientiae habet scriptura referente peritiam. Unde potior ipsius quam laici amor est iudicandus, quia nil in mundo tam necessarium invenitur, quam omnium industria rerum amorosum esse peritum. Et ideo, si alias me vestro dignum amore noveritis hac me causatione non recte potestis abiicere, quod me clericorum videtis militiae deputari.

Mulier ait: Miranda sunt plurimum dicta vestra, quibus asseritis, non magis clericum quam laicum mundi voluptates exercendo puniri, quum in sacris scriptis reperiatur insertum, quod quanto cuiusque maior est ordinis et dignitatis praerogativa viventis, tanto maior est ipsius delinquentis occasus. Sed, etsi non maius in clerici amore quam laici ponamus versari delictum, aliud tamen est, quod vehementer feminis clerici contradicit amorem. Nam, quum amor de

(1) denunciare *Zb*.

hun lech, com sien homens carnals axi com los altres. E aço es la paraula euangelical qui ho diu. Com vehes Nostre Senyor que pecauen los clergues, dix: «Sobre la cadira de Moyses seuran los meus clergues; totes aquelles coses que ells vos diran totes les fets e les guardats, mas no vullats fer ço qui ells fan», per que «Hom deu creure a les paraules dels clergues axi com a missatgers de Deu, mas car son sotsmeses a la volentat de la carn axi com los altres homens, no deu hom fer ço qui ells fan, si be erren en alguna cosa». Donchs, basta a mi que yo diga volenter la paraula de Deu e que dejun (1). Mas si yo deman esser amat, per comparacio de clergue no m pot dir de no de la sua amor; enans vos prouare manifestament que mes deu esser triat lo clergue en amor que no lo lech. Car lo clergue en totes coses es trobat pus saui que no lo lech e pus suptil, e pus amesuradament fa ses fahenes que no lo lech, car lo clergue ha scrita la sciencia de totes coses. Perque mellor deu esser la sua amor que no del lech, car nenguna cosa es huy tan necessaria ha amor com amador saui. Donchs, per aquexa raho no m podets gitar de uostra amor.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Ffort me marauell de les vostres paraules, com diets que no deu esser mes punit dels delits de la carn lo clergue que lo lech, com sia trobat en Scriptura que tant com es mellor clergue ho en maior dignitat que tant deu esser mes punit

(1) Sembla que lo traductor llixqué *dejejunare*.

sui natura corporis placabilem et pulchrum quaerat ornatum hominemque tempore congruo sua cunctis exigat largiri paratum et contra rebelles animosum et omnimoda in proelio strenuitate gaudentem et bellorum assiduo labori [190] suppositum, clericus quidem muliebri apparet ornatu vestitus et capite deformiter incedit abraso, neminem potest largitatis praemiis adiuvare, nisi bona velit aliena surripere, et continuo reperitur otio deditus et ventris solummodo mancipatus obsequiis; et ideo, si adversus alicuius probitatis feminam aliquid de amore sit ausus exprimere, in ipso suae locutionis primordio prudenter debet ab ipsa muliere compesci et ignominiosam ac verecundam meretur pati repulsam, ut non solum ipse rubore perfusus ab huiusmodi cogatur illicitis abstinere, sed alii similem verentes ruborem timeant similia postulare. Multi enim magis propter mundanam verecundiam prohibita vitant atque nefanda committere quam propter aeternae mortis evitanda supplicia.

Homo ait: Verum est, quod dicitis, quod quanto maior alicuius dignitas invenitur, tanto maior est delinquentis occasus non quidem quo ad Deum sed quo ad male loquentis vulgi opinionem. Magis enim ad unius clerici modicum valde commissum universus populus concitatur et eius delictum exagerat vitamque blasphemat, quam si mille de populo reperiantur immanissima scelera commisisse. Quod quare contingat, ad prae [191] sens vobis recitare subsisto. Muliebris autem indulta clericis cultura mihi nullatenus potest esse nociva, quia talis secundum ordinem ab antiqua prudentia patrum mihi mandatur ornatus, ut habitu etiam et incessu ab aliis hominibus clerici distinguantur. Unde, si in re tam modica patrum praecepta subverterem sive mandata negligerem, nec vos credere deberetis, me vestris quasi alienigenae maioribus obsecundare mandatis, et praeterea mihi possetis obiicere: «Vade, apostata, et tui ordinis manifeste transgressor exsistens». Quod autem de largitate dixistis, ex magno videtur erroris fomite proces-

dels peccats que fa. Mas altra cosa es la qual veda amor als clergues. Car amor per natura vol hom bell e plasent e ben arreat e ardit e que continuament fassa batalles e que do volenters tot ço que hom li deman, mas lo clergue en forma va de fembra e fort leig cap que ha, e no sson ardits de cor, e son cobeus e auars, e continuament estan vagarosos, e no han cura sino de fer seruey al ventre; e axi tota fembra los deu dir de no de ss'amor he encara fer los en gran vergonya, en guisa que nengu altre qui u hoia null temps no gos demanar aytals coses. Car los demes mes s'en estan per vergonya que no per esquiuar la pena perpetual.

A LA QUAL L'OM RESPON:

Ver es ço que dius, que tant com pus dign'es l'om, tant es greu lo deffalliment de l'hom, no quant a ell, mas quant al parlament del poble. Car maior noues fa lo poble d'un petit pecat que fassa hun clergue que si altra presona ne fahia mil. La qual cosa per que ss'a vinga, quant al present no m'o cal dir. Mas lo comportament feminil qui dets que han los clergues no m pod noure a mi, car aytal comportament los es manat de fer antigament, per tal que los clergues sien coneguts entre les altres gents. Per que ara negu no gosa trenchar los manaments fets per los sants Pares... Encara ço que hauets dit de la larguea no m pod contrestar, enans m'es veiares que sia gran error. Com los clergues preyquen tot dia larguea e diguen mal d'auaricia, mas vos ho volets dir quant al mon, e ells no han cura ab que demostrar pu-

sisse. Nam, quum ab ipso veritatis auctore largitas universis praedicetur hominibus, et avaritiae prorsus cunctis sit inhibita via, nescio qua fronte vos quaeritis clericis largitatis opera denegare, nisi de illis forte clericis vestros velitis interpretari sermones, quos mundo penitus et mundi rerum proprietati renuntiasse constiterit. Sed nec in illis, veritate subtiliter inquisita, vestra videtur sententia veritate subnixa. Proeliorum autem actus a Deo nobis est interdictus [192] et hoc ideo, ut a sanguinis effusione manus semper valeamus innocentes habere, ne propter sanguinis effusionem ab eius ministerio repellamur indigni. Nam sanguinis effusione pollutus divino repellitur ministerio. Unde rex David sanctissimus Domino templum aedificare non potuit, quia humanum effuderat sanguinem; sed ab ipso Domino audivit: «Non aedificabis mihi templum, quia vir sanguinis es». Nam si mihi haec ratio non obstaret, nil in orbe mihi resideret acceptius quam actus bellicos exercere et cordis audaciam demonstrare. Quod vero de ventris voluistis obsequio recitare, nulla potest mihi ratione nocere, quia nec laicus potest nec clericus reperiri, masculus nec femina nec parvulus vel adultus, qui ventris non inveniatur libenter inservire ministeriis. Sed, si illud immoderate ab aliquo fiat, coram Deo et omni homine tam laicis quam clericis constat esse perniciosum et omnimoda reprehensione dignissimum. Nec enim propter otia multa, quibus clerici deputantur, est contra eos ventris ingluvies praesumenda. Nam si propter otia magis in aliquo [193] ventris obsequia praesumuntur, super omni ratione viventi de mulieribus talis esset omnibus praesumptio violenta, quum ipsae semper in continua et corporali quiete morentur. Immo magis contra feminas quam contra clericos vel laicos potest in hac parte inspecta veritate praefiniri, quia ventri primo mulier quam masculus contra Dei mandatum legitur obsequia praestitisse et Dei praecepta

guen a la gent que auaricia es mala cosa. Encara, com vos digats que ells no batallen, axo es cosa que no tany d'ells, com deien totstemps hauer nedees les mans de sanch, e sempre que fan homey son gitats de la clericia. E aço's proua per Dauid, rey molt sant: per que escampa sanch, lo temple no pogue edificar a Nostre Senyor, car ell ho hoy de Nostre Senyor, com li dix: «No m'edificaras temple, que hom est ple de sanch». Mas ço que m'auets dit del seruici del ventre, no m nou res, car no es trobat nengun hom, ni lech ni clergue, ne poch ne gran, que volenters no menge e bega. Mas qui u fa massa ni menga ni beu no tempradament deuant Deus hi homens, ne deu esser blasmat e repres. Mas per lo vagar, en que estan los clergues, no deu hom dir que per axo s donen a glotonia de mengar e de beure. Car si per estar vagaros deuia hom estar pus glot, les fembres deurien hauer mes aquest vici que altra persona, com elles stiguen continuament en repos corporal. Enans mes ne deuen elles esser reptades que los clergues ni altres homens segons aquexa rao, car lo primer contrestament contra lo manament de Deu fon de fembra. Car hom james no agra pecat en glotonia, si la fembra no l n'escometes ne l'enganas.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Si lo vostre coratge es torbat de les mies paraules, contra mi solament deuets rependre a mi e no ahirar e dir mal de totes les altres fembres. Car si la fembra per glotonia passa los manaments de Deu, feu ho axi com a enga-

propter gulam fuisse transgressa. Immo nec ipse masculus ventris unquam ministerio deservisset, nisi forte primitus ab ipsa muliere fuisset nimia suasione compulsus et ipsa instigante deceptus.

Mulier ait: Si ex meis dictis vester sit animus concitatus, mihi soli debetis proverbia convitiosa rependere, et pro unius offensa contra omnes non decet vos mulieres generaliter desaevire. Nam, quod mulier primo fuit propter gulam divina transgressa mandata, hoc fecit daemonis calliditate decepta non quasi ventris appetitum cupiens refrenare, qui nullus erat, sed tanquam [194] stulta decipientis daemonis dicta credendo, boni cupiens et mali Domino prohibente scientiam possidere.

Homo ait: Quare ergo mulier primo fuit in cibi assumptione tentata quam masculus, quum maiori de masculo fuisset daemoni victoriae reputatum, nisi quia proniorem ad gulae appetitui concedendum mulierem quam masculum praevidebat?

Mulier ait: Hoc ideo contigit, quia mulieres omnia facilius credunt ex ipsa natura quam masculi. Innocentes enim inveniuntur et simplices et ideo credunt omni verbo. Unde videns daemon masculum non tam facilem et pronum omnia credere, quia callidus et dolosus in cunctis exsistit, suam ad mulierem voluit tentationem emittere (1). Nam si incepisset a viro tentatio et in eo omni prorsus caruisset effectu, suum viri exemplo mulier animum confirmasset.

Homo ait: Super praesenti articulo cito nobis disputandi materia non deesset, et ideo hac verborum altercatione dimissa ad principale mihi peto propositum responderi. Nam a vobis obiecta superius nullo mihi videntur iure contraria.

(1) a muliere voluit tent. exordiri *DEF.*

nada per la suptilitat del diable, crehent ço que ell li dix que, com ne hauria mengat d'aquell fruyt, sabria que es mal e be e hauria tota la sciencia del mon.

Empero la fembra ho assaia primera de mengar, car lo mascle duptaue y, mas com veu que la fembra menga primerament e, per pregaries d'ella, lo mascle ladonchs menja'n.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Per ço esdeuengue axo, car les fembres per natura crehen totes coses pus tost que ls mascles. E pus simples son e per ço crehen totes paraules. On com lo diable veu que l'hom no era tan leuger de seny ne tan enclinat a creure tantost totes coses, per ço car es pus saui e pus soptil en totes coses, mes ama començar a la fembra, tement se que debades ho diria al mascle. Mas si agues començat al mascle e ell li hagues dit de no encontinent, la fembra ho confermara.

A LA QUAL HOM RESPON:

En aquest article tost vos hi defallrria la materia de disputar, e axi lexem aço estar e prech uos que m responats al principal negoci o preposit. Car les coses que vos m'auets dites contra mi, veiares m'es que sien contraries a dret.

[195] Mulier ait: Etsi forte vos propria merita constituant tali dignum amore, aliud tamen viam vobis praecludit amandi. Est namque alius, tam probitate quam genere vobis coaequalis nec in obsequiorum voluntate dissimilis, qui servitiis solummodo petit amorem, lingua tamen illud indicare recusat, qui etiam meritissime vobis in amore praefertur. Nam, qui spem suam totam atque fiduciam in meae fidei puritate disponit et importuna me non inquietat instantia, sed ex mea tantum liberalitate spem suam capere confidit effectum, magis apud me censetur id meritus impetrare, quod cupit, quam qui dictis expresse cordis mihi secreta vulgavit et totam spem suam in sermonis facundia collocavit magis scilicet de proprii sermonis nitore ac verborum duplicitate quam de mei arbitrii sinceritate confisus. Potius enim iudex illius litigatoris tenetur exprimere iura, qui nullius advocatione iuvatur, sed totius suae causae merita in iudicis voluit conferre clementiam, quam qui prudentum patro[196]cinio fultus et multorum auxilio roboratus coram litigaturus accessit.

Homo ait: Vestra mihi penitus in hac parte videtur arguenda opinio. Quis enim sapiens dixerit unquam, potius mutum dignum impetrare, quod obscuris nititur corporis nutibus indicare, et id consequi debere, quod cupit, quam qui summo sapientiae verbo et ornatu linguae satagit postulare, quod eius desiderat animus possidere? Nam inter vulgaria solet proverbia recitari: Non habeas mutum in quacumque nave pro nauta. Praeterea, quod cupio et instanter desidero postulare, omni videtur ratione permissum, ipso etiam veritatis auctore testante, qui dicit: «Petite et accipietis, pulsate et aperietur vobis». Talis enim excrevit consuetudo per orbem, quod nedum silendo, verum etiam vix instantissime postulando possumus impetrare quaesita vel plenarie consequi, quod optamus. [197] Immo maioribus vobis argumentis ostendo, magis mihi quam praedicto tacenti deberi, quod peto. Nam illud mihi non obsequia tan-

AL QUAL LA FEMBRA DIU:

E si per auentura los vostres mereximents no sien dignes d'aytal amor, haurets altra carrera a pendre d'amar. Car l'amor no es egual de uos en linyatge ni en proea ni en serueys, la qual cosa es manifesta per vostra lengua. Car qui posa sa'speransa en amor, ja a mi no pot destorbar parlant d'amor, car veiares m'es que aquell sia pus digne de acabar son enteniment qui diu tots los secrets que ha el cor que no aquell qui en pintament de paraules posa tot son enteniment, car aytal mes se confia en les sues paraules que no fa en mon arbitre. Car lo jutge de nengun plet, lo qual no ss'ajuda de consell de nengu, mas tot lo seny ha exir de dret, mils deu pronunciar segons son enteniment e mils deu metre sa punya que si u fahia ab consell d'altres sauis homens.

A LA QUAL HOM RESPON:

Ffort m'es veiares que sia reprenedora la uostra oppinio en aquexa cosa. Car nengu, com demana algun plet ab viua veu e ab bona paraula, mes val que si u lexaua a la conexensa del jutge, encara mes que tot hom ço que desiga no u vaga de demanar... Car demanar ço que hom desiga veiares m'es que sia raho, segons l'actor de veritat, lo qual diu: «Demanats he rebrets, toquats e obrir uos ha hom». Car aytal costum ha en lo mon que no callant, enans demanant souent, anuides ha hom prou fet de acabar e de hauer ço que hom desiga. Encara per altre argument vos mostrare que mes me deu esser donat a mi ço que yo deman que

tum, sed etiam multa facit petitionis instantia debitum. Res enim pluries quam semel a quocunque petito carissimae videtur emptionis iure deberi, et ideo meae potius quam suae debetis petitioni favere, quia, quod peto, unica sibi, mihi vero duplici ratione debetur. Sed nec unquam fuit, ut credo, in mundo femina visa, quae huius rei largitionem non petentibus voluerit sponte offerre, solito istud feminarum contradicente pudore.

Mulier ait: Ideo nautae recusant mutos nave deferre, quia turbationis instante periculo audire non possunt, quid sibi a sociis iniungatur agendum, nec aliis exprimere, quid sibi videatur utilitati navis expediens. Nam et muti labor non debet suis meritis defraudari, quamvis, quod optat, eius sermo nullatenus valeat indicare, nec potest obstare introductum evangelici sermonis exemplum. Ille namque quo ad aeterni regis iudicium iudicatur petere instanter et ad ostium [198] propulsare indesinenter, cui propria merita suffragantur fideique puritate iuvatur. Si enim potestatem vultis coartare vocabuli et eius simpliciter attendere sonum, oportet instanti vos ratione asserere, mutis omnibus paradisi penitus introitum denegari, quum nunquam valeant id, quod corde petunt, articulatis vocibus indicare, naturalis linguae officii sibi istud inhibente defectu. Quod autem dicitis, magis vos debere, quod petitis, impetrare, quia duplici vobis illud esse iure debitum enarratis, non potest iusta ratione defendi. Illud enim verum esse asseritur in rebus, quae hominum mercimonio supponuntur; absit autem, quod aliquis unquam amorem pretii venalitate mercetur. Amor enim res est gratiosa et ex sola cordis nobilitate procedens et pura mentis liberalitate, et ideo cunctis debet gratis nullius scilicet muneris interveniente figura largiri, quamvis liceat amantes solatiandi causa quibusdam se adinvicem muneribus hono-

no a'quell qui calla e no demana res. Car ço que yo deman, si hom no me n'es tengut de donar, sol lo demanar mostra qu'en deute meu sia. Car la cosa que souent demanada a nengu carament es vista esser comprada per les pregaries que hom fa, perque vos deurietz mes obehir a les mies pregaries, car ço que yo deman per dos drets me deu ara esser donat. Car anch fembra no ach en lo mon que, sens que hom no lo y demanas, que u donas a hom, per ço cor n'a vergonya.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Per ço los mariners no volen menar los muts en les naus, que com son en hun gran perill de tempestat no poden hoyr ço que ls companyons los manen fer, ni poden dir altres coses ne fer ço que ls es veiares que sia profitos a la nau. Mas dels muts no s deu perdre lur treball, jatsia aço que ço que desigen no u puguen dir, ni l'eximpli de l'Euuangeli que vos m'auets dit no m nou res. Car aquell es jutiat que demana souent segons les coses celestials e que tocha a tart a la porta, al qual los propris mereximents li deffallen e deffalleix per puritat de fe. Mas si u volrrets entendre simplament, yo us ho dire: les portes de Paradis son tanchades a tots los muts, com ells no puguen demostrar ço que desigen ab la lenga, per ço car la natura los hi embarga la paraula... Mas ja Deus no vulla que amor se puxa comprar ab preu. Car amor es cosa graciosa, la qual ve de dolça noblesa de cor e de franquesa de pensament, dona s per grat e per grat se deu donar e no james per

rare. Si tamen muneris contemplatione [199] solummodo amoris reperiantur vacare ministeriis, non verus postmodum iudicatur sed falsificatus amor. Praeterea propter vestram petitionem, mea non debet suum liberalitas amittere meritum (1) [liberalitas], fieret quod quidem, si illud, quod quaeritis, vestra vobis faciat postulatio debitum; ubi enim aliquid ex debito postulatur, ibi suum liberalitas non agnoscit officium. Quod autem dicitur, saepius rem petitam penitus esse comparatam, verum est quo ad petentem non autem quo ad possidentem. Nam, si aliquid ad solam cuiusque petitionem debitum iudicetur, multis divitiae abundanter affluerent, quos perpetua detinebit egestas et iniqua fatigabit inopia. [Ergo pulchre voluit auctor proverbio alludere. Nam, quum aliquis, ut rem quamlibet consequatur, pecuniam multam expendit vel labore plurimo fatigatur, sic de eo solet in vulgo narrari: «Homo iste rem illam care plurimum comparavit; res tamen illa iure sibi nullo debetur».] Sed nec illudnostris potest sermonibus [200] obviare, quod dicitis, mulieris pudori obsistere, si ipsa suum offerat non petitum amorem; mulieribus enim nullo reperitur iure negatum suum sponte cuilibet probo largiri amorem. Potest ergo mulier, si ab aliquo provocetur amare, eum ad suum pulchre et curialiter invitare amorem, si cognoverit virum illud ob aliquam non exprimere causam. Huic autem opinioni argumentum praestat validum Caroli Magni regis filia, quae ab Ugone Alverniae expressissime postulavit amari; ipse tamen, quia alterius eiusdem regis filiae ligabatur amore, ipsam quidem recusavit amare nolens incestus scienter incurrere crimen. Ergo nulla mihi ratione negatur praedictum amare tacentem.

(1) debitum *H.*

preu, jatsia que ls amants moltes vegades lus couinga ab dons d'entrar en solaços. Mas lo do deu esser rebut tant solament per amor, e despuix l'amor es jutiada e floreiada. Encara mes que per la uostra demanda la mia franquea no deu perdre son deute, car alli on la cosa se demana per deute, franquea hi pert son offici. Mas com diem que la cosa demanada deu esser comprada, ver es quant al demanant mas no quant al possehidor. Car, si alguna cosa per sol demanar sia jutiada per deute, molt hom seria rich, lo qual totstemps sera pobre. Donchs, bellament volch dir l'actor lo prouerbi vulgar que, com algu despen molta moneda, per ço la y despen per tal que guany alguna cosa, e com n'a molt treballat e despes. Lo poble parlan axi, «aquest hom fort ha comprat carament aquesta cosa, empero la cosa no sera a ell deguda per nengun dret». Ni encara aquella cosa no pod contrestar a les mies rahons, la qual hauets dita, que gran vergonya es a nenguna fembra si ella, per son grat, sens que hom no lo y deman, prometa s'amor a nengu; car a les fembres no ls es negat per nengun dret que no puguen per lur grat donar lur amor a tot hom prous. Donchs, la fembra, si es demanada esser amada de nengu, be l pod mudar cortesament a ss'amor. E aquesta raho feu la mare de Carles, filla de la Vnguria, qui per pregaries demana esser amada. E per ço com ella era enamorada d'un Rey no volia pendre nengun hom que hom li digues. Donchs, a mi no m'es negat per nenguna raho que yo no puga amar aquell qui calla e no m demana la mia amor, volent scientment fer pecat ab aquell.

Homo ait: Gauderem plurimum, si vestra in hac parte a cunctis mulieribus comprobaretur opinio, quia satis exinde omnium hominum amare volentium labor esset attenuatus et eorum melior effecta conditio. In hoc tamen vobis consentire non possum, quod maiorem aliquis tantummodo tacendo quam sua vota sapienter et curialiter exprimendo mereatur honorem; nec vestra inde [201] liberalitas suum perdit officium, quia, quod de emptionis iure et amoris debito praenarravi, non illud asserui quasi amorem vestrum mihi credens proprie debitum vel largitione dehonestandum pecuniae, sed vehementer excogitans, vestram mihi gratiam instanter petenti debere gratiosiorem exsistere quam improvida taciturnitate silenti.

Mulier ait: Instantia mihi vestra nimis importuna videtur, quae tam repente quaerit amoris consequi largitatem. Nam, etsi vos propria merita constituant omni honore dignissimum, exigere non tamen debetis amoris repentina concessione ditari. Non enim alicuius debet femina probitatis nimis velociter amantis acquiescere voluntati; amoris enim cita et festina largitio contemptum parit amantis et optatum diu vilescere facit amorem, et eiusdem per tempora multa perceptione dilata etiam simulatus purificatur amor, et omnis in eo removetur aerugo. Multis ergo femina debet prius argumentis viri percipere probitatem et eius liquido cognoscere fidem (1).

[202] Homo ait: Aegroto, cui finalia videntur imminere praeludia, assueta non debet ciborum diaeta servari vel medicina regularis adiungi; sed, quidquid eius desiderat appetitus assumere, quamvis regulariter sit eius infirmitati con-

(1) *Add. O:* quam sui spem illi concedat amoris (amore *H*).

AL QUAL HOM RESPON:

. . . . . .

Empero yo us puch contradir aço, que nengun hom qui calle merescha tant l'amor de nenguna fembra com aquell qui la sabra demanar cortesament; mas no cregats vos que, si yo be m dich que la cosa que hom ha souent demanada que per deute sia tenguda, que yo no vull la vostr'amor sens vostre consentiment, mas gran raho es que, pus yo us he demanada amor cortesament, que pus digne'n sia qui aquell que ha callat e no ha demanat be ni mal.

A LA QUAL LA FEMBRA RESPON:

La uostra cuytanssa fort me sembla desauinent, per ço com tan souent demana la larguea d'amor. Car si yo demanas vna cosa, la qual degues hauer per dignitat, encara no'n poria esser enriquida per tan soptat demanar. Car nenguna fembra de valor no deu sempre consentir a la volentat de l'amant; car l'amor que tost es donada sens gran treball es menyspreada de l'amant e l'amor desigada fa enuilir, mas aquella qui es allongada per molt temps es purificada e tot rouell n'ix e no y pod romanir. Donchs, la fembra primerament deu esprouar per molts arguments la bondat de l'hom e conexer primerament la fe d'aquell enans que la fembra li atorch la speranssa d'amor.

A LA QUAL L'OM RESPON:

Al malalt, con hom coneix que la malaltia li aminua, no li deu hom tenir vna dieta acostumada, abans li deu hom crexer la vida segons la retgla de medecina, e deu li hom donar tota cosa de que haia talent, la qual sia contraria a la

trarium, misericorditer tamen hoc sibi sapiens consuevit medicus indulgere. Poenae igitur continuique dolores, qui pro vestro mihi amore languenti mortem regulariter minantur amaram, me violenter cogunt huius mortis irregulariter et importune remedia postulare; nec superius enarrata vos poterit defensare ratio, quam dixistis, indecens mulieribus esse, suum amorem alicui repente largiri. Nam talia responsa mulieribus debetis relinquere rusticanis, quae consueverunt suo semper habere in ore: «Uno quidem ictu non inciditur penitus arbor». Mulier enim sapiens et discreta rei petitae modificare indutias sagaciter consuevit, quia, si minus provide animus suspendatur amantis, et ipse graviter est mulieris percussus amore, abstinere se non potest amator ab ipsius loci frequentatione assidua et concupisci[203]bili oculorum aspectu. Unde saepe contingit, quod ex tali conversatione amantium status a vulgi detrectationibus turpiter diffamatur, et quandoque vix inceptus quasi perfectus divulgatur amor, et bonorum propositum impeditur. Debet ergo mulier, cuius amor exigitur, moderate tempora prorogare petenti, si ipsum disponat amare.

Mulier ait: Poenas magnas et graves, quas dicitis imminere, angustias patienter sustinere debetis propter bona, quae grandia postulatis; non enim potest bonum plenarie cognosci nisi mali prius percepta notitia. Quod autem dicitis, mulierem indutias debere sapienter modificare petenti, verum est, ubi mulier firmiter concepit amare. Ubi autem ipsa plenum habet petentem non amandi propositum, pulchre debet atque prudenter et curialiter ipsum suo sermone reiicere et eius animum nullius dicti asperitate turbare vel aliqua promissione suspendere. Ergo, quum vos non amandi immutabilis mihi dispositio perseveret, molestum vobis esse non debet, si ego recusem vos fallaci dilatione frustrare. Sed, ut istud aegre vester non perferat [204] animus, non amandi vobis edissero causam, quia scilicet amori sum alterius colligata et indissolubilibus illigata catenis.

sua malaltia, car aquest consell si l sab donar lo saui metge. Donchs, les penes e les dolors continues, les quals me tenen per la uostra amor, me costrenyen de demanar remeys couinents per tal que puscha escapar a la mort; e d'aço no us en pot deffendre la raho que damunt hauets dita, la qual dien les pageses que «per hun colp no es tallat hun arbre». Car la fembra sauia e discreta deu temprar los aguayts de la'speransa demanada; car si menys sauiament e discreta lo coratge sia estomogut de l'amant, no pod als tenir de demanar souent la'sperança de la amor ni s pod abstenir de guordar alla on es la sua amor. On per força s coue que d'aytal comportament dels amans qu'en haia a parlar lo poble. Donchs, la fembra de qui hom demana tempradament s'amor alargue la al demanant, si es son enteniment que l'am.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

Per dret deuets sofrir gran treball pacienment per los bens grans que vos demanats; car nengun be no pod esser conegut plenerament si donchs hom no ha conegut mal. Mas com vos diets que la fembra deu temprar sauiament ses respostes a aquell qui demana la sua amor, axo s deu fer la on la fembra enten d'amar fermament, mas com ell ha poder que l'am o que l jaquescha pod lo cortesament partir de ss'amor e no deu torbar son cor nenguna asprea ni metre l en sospita per nenguna prometenssa. Donchs, com yo haia intencio de no amar vos, no us deu esser greu, si yo us allarch ab enganable allongament. Mas aço puch fer yo justament, car yo so ligada a altra amor e son obligada ab cadenes que james no s deslligaran.

Homo ait: Dulcissima mihi saperet cuiuslibet angustia poenae, si aliqua indicia futuri boni perpenderem. Sed quod dicitis, vos alterius amore ligari, credo, vos indubitanter petere fugam et loquendi vobis mihi penitus obstruere viam, quia mandatum tradit amoris, ne aliquis alterius idonee copulatam amori scienter subvertat. Sed quum istud nullius indicii valeam argumento praesumere rei huius non immerito alienus exsistens, non videor mandati transgressor amoris. Sed, etsi in veritate cognoscerem, amori vos alterius obligari, et crederem, vos amori minus idonee copulari, si meis possem vos sermonibus a tali copula removere, nunquam ex hoc credo amoris me praecepta corrumpere sed eius fideliter parere mandatis; quia illud amoris praeceptum, de quo praesenti disputatione narramus, de idonee loquitur copulatis, [et hoc ostendit adverbium [205] idonee, quod ibi expressius exaratur]. Minus autem idonee tunc femina copulatur amori, quum hominis probitas non aequaliter mulieris probitati respondet, vel quum pura cordis non aequaliter utrinque procedit affectio. Sed, etsi plenius scirem vos idonee copulatam amori, quamvis me amorem a vobis non deceret exposcere, amoris scilicet istud inhibente mandato, mihi tamen, ut credo, licitum esset implorare, ut ex vestra concessione mihi pro vobis cor bonum liceat habere, et ut vos mea laudabilia facta suscipiendo laudetis, et, si minus provide in aliquo deviavero, secreta me correctione debeatis arguere. Ergo, si alicuius estis amore ligata, quod nullatenus credere possum, subtiliter disquirat prudentia vestra, an talis vobis amor exsistat idoneus.

A LA QUAL HOM RESPON:

Molt me sabria dolç treball de tota pena, si yo entenia algun senyal de be que hagues a'sdeuenir. Mas yo us crech que vos siats ligada a altra amor, mas ja no us demanare quala sia aquexa e guardare m de no dir mal d'aquella, car manament es d'amor que nengun hom no trastorn fembra qui sia ajustada a couinent amor. E com yo no puga rependre axo en nenguna guisa, per dret ho deig creure, e axi no so vist trenchador del manament d'amor. Mas, si yo sabes per cert, que vos fossets ligada a'ltramor, e yo cregues que us fossets ajustada a amor menys couinent, e us en pogues partir ab mes paraules e ab mos fets, gens per axo yo no hauria trenchat lo manament d'amor enans hauria obehit als seus manaments; car aquell manament d'amor, del qual hauem parlat en aquesta disputacio o entenem a dir de aquells qui couinentment se son aiustats. Lauors es aiustada la fembra a no couinent amor com la proea de l'home es no egual a'quella de la fembra, e com entre abduy ha no egual comportament. Mas si yo sabia plenerament que vos fossets ajustada a couinent amor, jatsia aço que yo no degues demanar amor de vos, mas al menys per lo uostre atorgament aportaria totstemps bon cor, e per ço que vos pugau loar los meus fets, si yo m desuiaua en neguna cosa, prech uos que m castiguets ab vostra secreta reprensio. Donchs, si vos sots ligada ab alguna amor, la qual cosa yo no puch creure en neguna manera, veia la uostra sauiea suptilment, si aital amor sia a uos couinent.

Mulier ait: Fidem quidem huius plenarie facere veritatis nisi propria vobis assertione non possum, quia nemini sui licet amoris pluribus aperire secreta, amoris hoc traditione docente. Unde credo esse penitus inurbanum, vos in [206] hac parte dicere, meis vel alterius dominae fidem non esse habendam sermonibus. Cor autem bonum habere vobis largiri esset concedere nihil, nam illud ex vestro solummodo procedit arbitrio; laudabiliter tamen a vobis facta libenter laudare promitto. Correptionis autem officium non assumam, quia illud amantibus dumtaxat debetur obsequium. Utrum autem idonee copulentur amori, non est cognoscere leve, nec multum decere videtur, utrinque amore librato huiusmodi inquisitioni insistere, nisi nimia supradictorum appareat inaequalitas manifesta, et mulieris in his admonitio non valeat aliquem sentire profectum. Deus igitur vobis tribuat, quod vestrae possit esse placitum voluntati, et inde nunquam aliquis probus valeat sentire iacturam.

Quoniam tamen ex his, quae mecum adinvicem contulistis, vos plurimum exercitatos (1) in amoris doctrina cognosco, super quodam amoris negotio vestrum exquiro consilium. Nam, quum mulier quaedam mirae probitatis industria duo-[207]rum amorem petentium alterum vellet ex propria electione repellere et alterum prorsus admittere, taliter in se ipsa amoris est partita solatia. Ait enim: «Alteri vestrum mei sit pars superior electa dimidia, et pars inferior sit alteri designata petenti». Quorum uterque morae cuiuslibet intermissione reiecta propriam sibi partem elegit, et uterque potiorem se partem elegisse fatetur et altero se digniorem in amoris perceptione pro dignioris partis electione contendit. Praenarrata vero mulier suum nolens improvide praecipitare arbitrium, litigantium consensu, uter istorum sit potior in eo, quod postulaverat, iudicandus, meo quidem quaerit iudicio definiri. Quaero igitur, quis vobis videatur in sua magis electione laudandus.

(1) exercitatum *BF*.

AL QUAL LA FEMBRA RESPON:

No m demanets ço de que yo no us puch fer cert, car no deu hom obrir a nengu los secrets de la su'amor. Per que yo crech que sia gran descortesia dir aytals paraules a mi o a nenguna altra dona. Pero be us puch atorgar que us haia bon cor, car... no es axi leu cosa conexer a nenguna dona si es ajustada a couinent amor, car molta egualtat j'auria aparexer abans que hom ho agues jutiat, e la fembra, despuix com l'agues menyspreat, no'n hauria nengun profit guanyat. E axi Deus vos don cosa que sia plasent a la uostra volentat, e sia tal que nengun prous non puga sentir perdua.

Empero aytant com vos e yo hauem parlat, conech que vos sots be instruhit en amor e per ço deman vos consell destra raho. Com dos homens amassen vna fembra e ella amas mes lo hun que l'altre, e com ells s'en contrestassen, ella volgue departir aquell contrast. E dix a la hun d'aquells que la part sobirana fos de l'hu e la part jusana fos de l'altre.

E com ells veessen que la hun ni l'altre aguera compresa amor, elegiren lo pus digne que fos d'ella, e com ella se altas mes de l'altre, dix que mes amaua aquell qui no era tan digne, per ço com hauia mes treballat en ella . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Homo ait: Quum a vobis petam amari, et vos mihi non amandi occasionem rependitis, nulla debet inurbanitas reputari, si nocivam mihi causationem modis studeam quibuslibet remo[208]vere vel propriis illam irritare sermonibus. Praeterea nil amantis alicuius iuri cognoscitur derogari, si meos improvidos actus vestra velit coercere prudentia. Studeatis igitur agere, quod debetis, quia nunquam a vos amandi proposito segregabor.

Ad hoc petitis a me vobis super eo consilium exhiberi, super quo neminem decet haesitare prudentem. Quis enim dubitat partis eminentioris solatii electorem inferiora praeferendum petenti? Quantum enim ad partis pertinet inferioris solatia, a brutis in nullo sumus animalibus segregati, sed eis nos hac parte ipsa natura coniungit. Superioris vero partis solatia tanquam propria humanae sunt attributa naturae et aliis animalibus universis ab ipsa natura negata. Ergo inferioris partis elector tanquam canis ab amore repellatur indignus, et superioris tanquam naturae amplexator admittatur elector. Praeterea nullus unquam fuit superioris solatii fatigatus inventus vel eius [209] usibus satiatus; inferioris vero delectatio partis cito fastidit utentem et operis peracti poenitere cogit agentem.

Mulier ait: Vestra multum in hoc iudicio videtur errare sententia et a veritatis tramite deviare. Quaecunque enim homines interponunt solatia curis, ex eo, quod in parte latitat inferiori, sua semper initia sumunt, et eorum omnium inde procedit origo. Si enim sit aliqua mulier, cuius forma cunctis vigeat in orbe praeclara, Veneris autem operibus omnino reperiatur inutilis, eius nullus vellet solatia capere, sed tan-

quam immunda reprobaretur a cunctis. Superioris autem delectatio partis nulla penitus esset, nisi partis esset intuitu inferioris assumpta et eius contemplatione porrecta. Et, si huic vultis resistere veritati, necessitatis cogit ratio profiteri, duos masculos sibi adinvicem posse amoris solatia exhibere, quod satis esset narrare nefandum et agere criminosum. Sed et, si homo sit frigidus vel alias impotens ad Veneris opera peragenda repertus, nullas affectat carnis delectationes assumere, quia efficiens amoris causa in eodem defecisse co[210]gnoscitur, quae in parte procul dubio regnat inferiori. Causa enim efficiente remota eius merito cessabit effectus. Nec obstat, sicut dicitis, nobis cum bestiis communicata natura, quia illud est in rebus omnibus principale ac naturale censendum, in quo aliquid rebus sui generis ministerio naturae concordat et reperitur unitum. Sed nec eo vestra potest firmari sententia, quod dicitis, superiori homines non satiari solatio, inferiori vero cito fastidiri asseritis. Ille namque cibus a cunctis reiiciendus iudicatur, qui appetitum nunquam repellit edendi sed corpus invenitur absque nutrimenti virtute replere et eius male occupare intrinseca; et econtra ille singulis esse debet cibus electus, qui corpus replet assumptus ac recreando satiat digestusque esurire permittit. Praeterea nemini debet in dubium devenire, quod partes inferiores digniores superioribus approbantur. Nam istud in ipsis saecularibus videmus aedificiis evenire, [211] quod in eis dignior pars fundamenta dicuntur. Idem etiam contingere scimus in illis, quae terrae constat alimento nutriri, quod secundum partes inferiores adiudicantur hominibus. Immo amplius dico, quod, quidquid agunt amantes, ad hoc solummodo tendunt, ut

inferioris partis valeant potiri solatiis; ibi enim totus amoris completur effectus, ad quem cuncti principaliter moventur amantes, et sine eo nil nisi quaedam amoris iudicantur habere praeludia. Partis igitur inferioris elector sua magis est electione laudandus, quasi dignioris partis elegerit fruitione gaudere, quam qui superioris partis voluit praeludia postulare.

Homo ait: Vere mentis laboraret ineptia, qui hoc, quod dicitis, ex cordis deliberatione asserere vellet. Quamvis enim ad inferioris partis solatia quilibet principaliter tendat amator, et ibi sit amoris causa finalis, turpis tamen et ineptа videtur nimis gestio corporis et plurimum feminae verecundum, inferiora sine superioribus solatiis exercere. Immo inferioris delectationis impossibilis sine superiori videtur assumptio, nisi indecens corporis dispositio nimis inde ac verecunda sequatur. Superioris autem solatia portionis commodissime ac curialiter et agentium utriusque salvo [212] pudore sumuntur, etiam delectatione inferiori omissa. Immo rationis istud ordo poscit amandi, ut superioris primo partis aliquis ad multam instantiam lasciva solatia consequatur, postmodum vero gradatim ad inferiora procedat. Mulieres enim tantum sui corporis volentes facere quaestum et quae publico sunt Veneris mercimonio prostitutae inferioris tantum impetunt solatia partis et superiora cuncta contemnunt. Ergo praedictus quasi naturalis est ab omnibus ordo sequendus, nec proverbio teneamur antiquo: Non studeas a cauda equi ponere frenum. De cibo autem inductum non recte procedit exemplum, quia cibus, ut corpus satietur, assumitur, illa vero ideo solatia exercen-

tur, ut carnis semper delectatio crescat et amoris conservativa voluntas. Voluistis autem dictis vestris superioribus generaliter inferiora praeferre, sed superiores causas inferioribus esse praelatas, nemini sapientum licet ulterius dubitare. Nam coelum terrae, paradisus inferno et hominibus angeli praeferuntur. Sed et superior hominis portio [scilicet [213] caput] dignior in homine iudicatur, quia secundum faciem ad imaginem creatoris homo dicitur esse formatus, et ibi homo dicitur sepultus haberi, ubi caput requiescit humanum. Praeterea hominis cervice remota, cuius fuerit truncus, penitus ignoratur, et truncatam intuentir cervicem statim erit trunci notitia manifesta. Sed et ipsa, quae induxistis, aedificia mundana ex superiorum partium non autem fundamentorum formositate laudantur, et ipsae arbores fructuum productione et ramorum ordinata dispositione suas meruerunt ab hominibus suscipere laudes. Vestra igitur in hac parte sententia recusata superioris partis ad amorem potius est admittendus elector.

Mulier ait: Licet opinio vestra multis videatur rationibus impugnari, quia tamen omnimoda cernitur aequitate iuvari et rationabiliori firmitate vallari, meo iudicatur arbitrio comprobanda et tanquam subnixa veritate sequenda. Sed adhuc me non piget super alio quodam negotio plenitudinis vestrae consilium explorare: Cuiusdam enim mulieris nobilis amator quum in regiam [214] esset expeditionem profectus, falsis inter omnes ferebatur rumoribus, ipsum decessisse; quo percepto et subtiliter inquisito consvetam et rationabilem gessit tristitiam, et quam pro mortuis credidit debitam amorosis; deinde alii se copulavit amori. Post modica vero

temporis elapsa curricula revertitur primus amator et solitos sibi quaerit exhiberi amplexus; secundus autem exhiberi contradicit sibi amator. Dicit enim, quod secundus est amor perfectus atque libratus utrinque. Ergo neuter amantium suo sine culpa debet amore privari. Nam et, si primo praesente amoris instinctu mulier alterius amatoris postularet amplexus, quamvis talis amor alteri exsistat iniuriosus, mulieris tamen qualis qualis poterit excusatio esse, quod amoris hoc fecerit incitatione compulsa. Amare etenim alibi nemo potest, nisi ubi spiritus trahit amoris et voluntas [215] cogit, unde merito et hic secundus amator debet in sua firmitate durare.

Homo ait: Instantis quidem enodatio quaestionis ex mulieris potius pendet arbitrio vel voluntate quam ex regularis intellectu praecepti vel amoris speciali mandato. Credo namque, dominam illam, de qua praesenti confabulatione narramus, recte agere, si se ipsam penitus priori restituat amatori, si quocunque tantum adversus eum vinculo movetur affectionis. Quod si nullus adversus eum nec etiam modicus in ipsa spiritus movetur amandi, dico tamen adhuc, ipsam suam violenter debere cogere voluntatem ad id petendum, quod maxima primitus aviditate suscepit et cordis desiderio comprobavit. Summae namque sapientiae est, aliquem suum animum ab eo, cui errando consenserat, revocare. Nec istud iuste poterit secundus amator iniuriae propriae reputare, quia nil sibi creditur deperire, si, quod alterius est, facti fuerit consecutus errore, illud errore comperto relinquat. Sed, si ipsa viderit, suam volun[216] tatem nullius coactionis sentire fomenta, et, exstinctum ad-

versus amantem primum spiritum reviviscere non posse, cognoverit, amantem potest servare secundum. Nam dicere, quod ad primum debeat praecise redire, nisi hoc faciat amoris compunctione svasa, esset asserere turpe et amoris praecepta fraudare. Non autem mihi obstare potest regula, quam dixistis, neminem amore suo debere sine culpa privari, quia primus eam pro se introducit amator, qui suo sine culpa invenitur amore privatus. Praedictae igitur amoris regulae intellectum a iuris peritis amandi taliter subaudiri percepi, ut, quod dicitur «sine culpa» intelligatur «vel sine alia iusta causa». Ergo non potest recte procedere, quod dixistis, mulieri licere unius amore contempto alterius se amori coniungere, si ad hoc amoris compunctione cogatur; sed si aliquis eius studeat subvertere fidem, eum curialiter conetur reiicere; si nimia fuerit instantis improbitas, ultimo sibi [217] loco respondeat, quod alterius se iam colligavit amori, eius autem dictis corde non debet annuere nec eius narrationes recolere nec personae gestus imaginari, nec de eo saepius cogitare, ne propter mulieris defectum amoris pateat subintrandi materia et eius animum advertendi. Nam, si ex assidua et immoderata de aliquo cogitatione cum delectationis actuum imaginatione suam in muliere amor non sumit originem, in aeternum novum alterius amorem non curabit appetere.

Mulier ait: Vestra mihi placent in utraque dubitatione responsa, quia omni videntur doctrinae sapientia roborari. Ut cunctis igitur ex confabulatione prolixa male suspicandi tollatur occasio, placet, ut hic sumat nostra disputatio finem.

Homo ait: Placet mihi multum, quod asseritis. Sed, postquam in hoc vestro paretur arbitrio, rogo, ut et vos primitus in quodam mihi sitis in respondendo benigna: utrum scilicet amator, qui ad aliam accessit feminam, non tamen [218] ipsam amandi vel priorem deserendi affectu, debeat amoris amissione puniri. Videtur, quod, quidquid unus facit amantium, si in eo facto amandi non est attenuatus affectus, illud debet patienter tolerare coamans et sua ipsum increpatione corrigere.

Mulier ait: Nec ego quidem in hoc vobis ero avara responso. Miror tamen, cur in hoc vestra potuit prudentia dubitare, quum amoris evidenter regula doceatur, quod amans pudicitiam tenetur amanti conservare, unde non immerito ex ipsius rationabili intellectu mandati coniicio, quod in articulo praesenti amans sit amoris amissione multandus, et sufficere satis credo, istud esse amoris mandato prohibitum. Credo tamen coamanti licere, si velit, delinquentis excessibus indulgere.

Homo ait: Dura mihi plurimum videtur interpretatio vestra; tantae tamen auctoritati timeo refragari. Sed adhuc inquietat animum secunda dubitatio talis, utrum amoris amissione multetur amator, si ad aliam accessit non amandi [219] affectu, eius tamen nullum habuit voluntas effectum. Videtur enim, quod ob tam modicum excessum non debet tam gravem iacturam sustinere, quum aliter coamans nullam persenserit iacturam.

Mulier ait: Et iste quoque meretur superiori sententia condemnari, nisi forte poenitudo spontanea delicti et secura

omnimoda fidei confirmatio delinquentis animum mitigent coamantis. Non enim iuxta praeceptum amoris castitatem videtur amanti servasse, cuius impudicus conatus mentem detegit impudicam.

Capitulum vii.—De amore clericorum

Quoniam igitur in superioribus de tribus hominum gradibus scilicet plebeiorum, nobilium et nobiliorum tractatum constat haberi, et inter ipsius tractatus initia de nobilissimorum id est clericorum gradu mentionem recolimus habuisse, de ipsorum breviter [220] tractemus amore, et, unde quarti gradus nobilitas processit hominibus, videamus. Clericus ergo nobilissimus iudicatur ordinis praerogativa sacrati, quam nobilitatem ex Dei constat gremio processisse et divina clericis voluntate fuisse largitam, ipso eodem testante, qui dicit: «Qui vos tangit, me tangit», et «Qui vos tangit, pupillam mei oculi tangit». Sed quo ad hanc nobilitatem ad amorem clericus spectare non potest; hac enim nobilitate inspecta clericus non debet amoris operibus deservire, sed omnem carnis delectationem tenetur penitus declinare et ab omni corporis inquinamento immaculatum se Domino custodire, cuius creditur gestare militiam. Clerico igitur nobilitatem non sanguinis propinat origo, nec saecularis valet removere potestas, sed ex Dei gratia tantum concessa probatur et eo ministrante largita, et a Deo solo huismodi possunt nobilitatis pro sui tantum excessibus privilegia denegari. Unde manifeste apparet, clericum, quantum ad

clericalem pertinet claritudinem nobilitatis, amare non posse. Ideoque satis videretur ineptum, si secundum ipsius gradus dignitatem et ordinis nobili[221]tatem de ipsius tractaremus amore. Ab omnibus igitur clericus amoris actibus alienus exsistat, et omnis corporalis immunditia eum relinquat, alias enim sua speciali et a Deo sibi nobilitate largita merito privatus exsistat. Quia vix tamen unquam aliquis sine carnis crimine vivit, et clericorum sit vita propter otia multa continua et ciborum abundantiam copiosam prae aliis hominibus universis naturaliter corporis tentationi supposita, si aliquis clericus amoris voluerit subire certamina, iuxta sui sanguinis ordinem sive gradum, sicut superius edocet plenarie de gradibus hominum insinuata doctrina, suo sermone utatur et amoris studeat applicari militiae.

Capitulum viii.—De amore monacharum

Sed sollicitus quaerere posses, quid de monacharum fateamur amore. Sed dicimus, earum solatia tanquam animae pestem penitus esse vitanda, quia maxima inde coelestis sequitur indignatio [222] patris, et publica inde iura potenter armantur et supplicia minantur extrema, et totius ex hoc crescit in populo mortificativa infamia laudis. Immo et in ipsius praecepto monemur amoris, ne illius mulieris eligamus amorem, cuius de iure nuptias nobis interdicitur affectare. Sed, si aliquis sui ipsius et iuris utriusque contemptor, monialis quaerat amorem, ab omnibus meretur contemni et est tanquam detestabilis belua fugiendus. Non de ipsius potest fide immerito dubitari, qui propter momen-

taneae delectationis actus gladii non veretur incurrere crimen nec Deo vel hominibus fieri scandalum erubescit. Monacharum igitur penitus contemnamus amorem et earum solatia quasi pestifera refutemus. Non autem haec dicimus, quasi monacha non possit amari, sed quia utriusque inde provenit damnatio mortis. Et ideo ad ipsarum sollicitationem pertinentia verba te volumus penitus ignorare. Nam tempore quodam quum quandam monacham nobis pervenerit opportunitas alloquendi, monacharum [223] sollicitationis doctrinae non ignari facundo artis eam sermone coegimus nostrae acquiescere voluntati; et nos tanquam mentis caecitate prostrati et, quid deceret, nullatenus recolentes, quia: «Quid deceat, non videt ullus amans» et iterum: «Nil bene cernit amor, videt omnia lumine caeco», statim coepimus ipsius attrahi pulchritudine vehementi et dulciori facundia colligari. Interim tamen eam, qua ducebamur, vesaniam cogitantes a praedicta mortis dormitione summo sumus excitati labore. Et quamvis multum credamur in amoris arte periti et amoris praedocti remedia, vix tamen eius novimus pestiferos laqueos evitare et sine carnis contagione removere. Cave igitur, Gualteri, cum monialibus solitaria quaerere loca vel opportunitatem desiderare loquendi, quia, si lascivis ludis locum ipsa persenserit aptum, tibi non crastinabit concedere, quod optabis, et ignita solatia praeparare, et vix unquam poteris opera Veneris evitare nefanda scelera sinistra committens. Nam [224] quum nos, omni astutos ingenio et qualibet amoris doctrina vigentes, earum coegit vacillare svavitas, qualiter sibi tua imperita poterit obstare iuventus? Amor igitur talis tibi sit fugiendus, amice.

Capitulum ix.—De amore per pecuniam acquisito

Nunc videamus, an interventu pecuniae vel alterius muneris verus possit amor acquiri. Verus igitur amor ex sola cordis affectione procedit et ex pura gratia et mera liberalitate conceditur. Pretiosissimum namque munus amoris nullius potest pretii aestimatione pensari vel argenti dehonestari substantia. Sed, si aliqua mulier avaritiae tanto detineatur ardore, ut muneris gratia se ipsam largiatur amanti, haec a nemine reputetur amatrix sed falsificatrix amoris et immundarum mulierum prostibulis adiungenda. Immo magis istarum luxuria quam publico quaestu meretricantium est profananda voluptas. Illae nam[225]que, quod suum est, agunt neminemque decipiunt, [etiam] quum earum sit intentio manifesta. Istae vero, dum se dominas mentiuntur egregias et omni urbanitate praeclaras, pro suo cogunt homines amore languescere et sub falsis velamentis amoris eos Cupidinis sagitta pertactos cunctis gaudent spoliare divitiis. Homines ipsarum specie fallaci decepti et nutibus circumventi dolosis et subdola et ingeniosa exactione coacti plura bona satagunt sibi largiri, quam possunt, et dulcius eis sapit, quod constat esse largitum, quam quod propriis habent usibus reservatum. Et ipsae quidem omnes habent exigendi modos; et quam diu hominem vident suae desideriis avaritiae posse muneribus respondere, tam diu dilectum sibi profitentur amantem et eius non cessant substantiam exhaurire et usque eliciendo corrodunt. Eius vero defecta substantia et patrimonii exhausta virtute eis con-

temptibilis et odiosus exsistit et ab ipsis tanquam apes infructifera reprobatur, et illae manifeste incipiunt apparere, quod erant. Qui vero ad talium conatur [226] amorem, impudicis debet canibus computari et nullius meretur auxilio sublevari. Cunctis igitur liquere hominibus debet, quod amor, qui munera quaerit, amor ab aliquo vocari non debet sed turpe scortum et luxuriantis ardor avarus, quem nullius posset satiare facultas nec alicuius quantumcunque divitis largitatis humanitas mitigare. Quilibet ergo marium soliditate firmati studere debent talium declinare insidias et fraudes damniferas evitare. Amans enim mulier semper spernit et odit munera coamantis, et eius studet augmentare divitias, ut semper habeat, unde possit largiendo attollere famam, et nihil aliud ab eo sibi largiendum exspectat nisi svavissima solatia carnis, et ut eius inter omnes sua crescat fama laudanda. Suae namque mulier proficere substantiae credit, quod intuitu sui et acquirendae laudis gratia aliis a coamante cognoverit erogatum. Immo etsi multa mulierem temporalium rerum cogat necessitas, si amoris ipsa ducatur affectu, gravissimum sibi reputat coamantis attenuare substantiam. Coamans tamen [227] pati non debet, ut aliquarum ipsa rerum laboret inopia, si quocunque potest auxilio suffragari. Vehementer etenim ad verecundiam pertinet amatoris, si rerum ipse fertilitate beatus patiatur coamantem necessitate aliqua detineri. Nec ad mulieris unquam noscitur pertinere pudorem, si tempore opportunitatis instantis munera coamantis agnoscat et plenaria ipsius largitione fruatur. Sufficit ergo mulieri copiose divitiis abundanti, quod eius gratia aliis a suo, prout decet, largitur amante.

Mulier, quam amoris respectu cognoveris affectare pecuniam, sit tibi penitus inimica et eam tanquam animal venenosum, quod cauda ferit et ore blanditur, evitare memento. Si enim tanta corporis te petulantia cogat, ut soldatas quaerere veiis feminas, magis tibi expedit cum mulieribus publice in prostibulo commorantibus negotiari et earum pretio corpus parvo mercari quam sub amoris figmento ab aliqua se dominam simulante meretricio more velle propriis exspoliari divitiis. In tali namque mercimonio ille [228] dicitur competentiori foro mercari, qui, quod optat, pretio minori consequitur. Vilius enim venalitati res exposita comparatur, quam si venditor ab emptore rogetur. Heu, dolemus, quia dominarum honorabile nomen meretricio cernimus opere profanari. Universae igitur armentur dominae probiores, [si], quum sua iura videant ab indignis feminis usurpari, et tam nefanda studeant scelera vindicare, ne tantae perditionis exemplum diutius per orbem valeat divagari.

Non ergo te decipiat fallax cutis feminae circumspecta vel mulieris degenerantis origo, cuius priora blandimenta omni melle sunt dulciora, quia ipsius extrema plus felle vel absinthio reperiuntur amara. Quando enim vides mulierem alicuius benefacta recolere, qui suae plurima fuerit largitus amanti, vel eam videris alterius ornamenta laudare vel suarum rerum pignorationem esse factam queratur vel sub aliqua verborum palliatione aliqua petat ornamenta, ab eius te plurimum oportet artibus praecavere; haec enim non amare sed pecuniam haurire desiderat. Sed, etsi aliud [229] tibi super praesenti articulo non possit facere fidem, amoris tamen regulae nobis doctrina demonstrat, amorem et avaritiam in uno simul hospitio cohabitare non posse. Si enim amor largientis sola gra-

tia derivetur et non gratis alicui concedatur, non erit amor sed fallax figmentum amoris atque profanum.

Licet ergo raro gratiosus amor valeat inveniri, quia multas ardor dehonestat avarus, studeas tamen summo labore coamantem quaerere talem, cuius fidem nec magna superveniens inopia rerum nec adversitas iniqua consurgens tibi [eam] possit facere alteratam. Nam, si captus fueris amore feminae cuiuscunque fallacis et ditari quaerentis, illius nunquam consequeris amorem, sed vulpino decipieris ingenio, quia, quum falsos tibi nutus extorquendi causa demonstrabit amoris, venti te aura ditabit inani, largiendi sibique tibi provocabit ingenium. Et postea, quidquid in orbe carius possidebis, videbitur tibi modicum pro impensi nutûs fallacis honore conferre, et sic mulieris captus ingenio [230] ad inopiae compelleris litora navigare et in omnium devenire contemptum. Nihil enim tam contemptibile cunctis per orbem constat hominibus, quam pro carnis opere Venerisque solatio propriam aliquem dissipare substantiam. Qualis ergo sit amor, qui pretii quacunque venalitate concedatur, apertissime tibi potest ex pagina liquere praesenti. Unde hoc tibi praeceptum semper servabis, amice, ut, quandocunque aliqua praesumptione cognoveris, mulierem solidorum esse coacervationi sollicitam, inter ipsa cognitionis initia illam sis evitare sollicitus et eius te insidiis nullatenus obligare. Nam, si eius volueris obsecundare sermonibus eiusque plenius agnoscere fidem, propria te invenies cogitatione frustratum, quia fidem eius et propositum nulla poteris indagatione cognoscere, nisi quum plena fuerit cruoris hirudo et te semivivum divitiarum exhausto cruore dimittit. Vix enim alicuius industria sapientis agnoscitur, quid gerat interius dolus fallentis amicae,

quia tantis novit artibus suas fraudes et ingenio colorare, quod vix unquam posset istud fidelis amatoris ingenio [231] deprehendi. Maius enim est avarae mulieris ingenium, quam antiqui fuerit hostis primi parentis animum callide subvertentis astutia. Unde te omni oportet ingenio praecavere, ne talis valeas mulieris insidiis supplantari, quia femina talis non amare sed tuis quaerit divitiis abundare. Si talium quidem correctioni vellemus insistere et earum vitam et facta recolere, primitus nostrae vitae tempora pertransirent, quam scribendi materia nobis deficeret copiosa. Non autem haec asserimus quasi honorabilium volentes mulierum generi derogare, sed earum cupientes arguere vitam, quae reverendi mulierum coetus suis turpiter actibus non erubent dehonestare militiam et sub amoris commento profanare. Absit enim, nos unquam velle vel posse laudabilium feminarum actibus insidiari vel eis in aliquo praesenti derogare libello, quia per eas ad benefaciendum mundus disponitur universus, et divitibus rerum abundantia crescit, egenorum abundanter inopiae providetur, et ad viam rectitudinis reducuntur avari viamque largitatis cognoscunt. Immo laudum decoratae virtute cuncta, [232] quae in mundo bona fiunt, occasionem praestant agendi. Haec igitur, Gualteri, quae opulenta tibi brevitate notamus, si assidua lectione perceperis, facile non eris fallacis mulieris ingenio circumventus.

Capitulum x.—De facili rei concessione petitae

Post haec videamus, an facilis petitae rei concessio ad amorem valeat pertinere. Sed primo videamus, quae sit petitae rei facilis concessio. Et quidem petitae rei facilis concessio tunc fieri asseritur, quando mulier nimia carnis voluptate cogente facile se ipsam petenti largitur, hoc idem alii facile concessura quaerenti nullo in ea post peractum opus amoris radio permanente et nullo munere mediante. Talis qui[233] dem mulieris te noli vinculis colligare, quia ipsius amorem nullius posses sollicitudinis arte lucrari. Nam, quum propter nimiam Veneris abundantiam huiusmodi mulier nullius se potest amoris vinculis colligare, sed multorum appetit libidine satiari, eius frustra quaeris amorem, nisi te in Veneris opere tam potentem agnoveris, ut eius valeas libidinem saturare, quo tibi facilius esset aquis penitus maria desiccare; unde merito credimus, ab ipsius tibi amore cessandum. Licet enim iuxta tuae voluntatis affectum eius plenarie potiaris amplexu, sua tamen solatia intolerabilis poenae occasio et multorum tibi erunt origo dolorum. Nam, quum amantium more ipsius affectaveris solitarius sentire solatia et eam cognoveris alterius libidini commisceri et alium tibi adiunxisse participem, quanta inde tibi doloris amaritudo procedet, nullatenus posses nisi expertus plenius erudiri. Ex his ergo, quae diximus, tibi debet esse plenarie manifestum, quod, ubi facilis rei petitae largitio reperitur, ibi amorem constat abesse. Nam, ubi feminam tanta [234] libido detentat, quod unius se non potest vinculis obligare sed plurium desiderat voluptatibus commisceri, ibi amor locum sibi va-

let nullatenus invenire. Amor enim verus tanto duorum corda dilectionis iungit affectu, quod aliorum non possunt desiderare amplexus, sed cunctorum tanquam horrenda student evitare solatia et mutuis se vicibus reservare. Et dicitur esse idem in femina facilis rei petitae concessio, quod in homine nimia voluptatis abundantia, quam constat ab amoris aula penitus exsulare. Qui enim tanta carnis voluptate vexatur, ut ex cordis affectu nullius se valeat amplexibus colligare, sed quamcunque videt, impudico animo concupiscit, hic quidem non amator sed adulterator vocatur amoris ac simulator et erit cane deterior impudico. Immo impetuosus meretur asinus iudicari, quem tanta corporis petulantia movet, ut unius se non possit affectioni astringere. Ergo tibi evidenter apparet, quod nimiam voluptatis abundantiam prorsus teneris abiicere et mulie[235]ris, in qua facilem petitae rei concessionem cognoveris, amorem tibi non expedit postulare.

Capitulum xi.—De amore rusticorum

Sed ne id, quod superius de plebeiorum amore tractavimus, ad agricultores crederes esse referendum, de illorum tibi breviter amore subiungimus. Dicimus enim vix contingere posse, quod agricolae in amoris inveniantur curia militare, sed naturaliter sicut equus et mulus ad Veneris opera promoventur, quemadmodum impetus eis naturae demonstrat. Sufficit ergo agricultori labor assiduus et vomeris ligonisque continua sine intermissione solatia. Sed, etsi quandoque, licet raro, contingat, eos ultra sui naturam amoris aculeo concitari, ipsos tamen in amoris doctrina non

expedit erudire, ne, dum actibus sibi naturaliter alienis intendunt, humana praedia, illorum solita fructificare labore, cultoris defectu [236] nobis facta infructifera sentiamus. Si vero et illarum te feminarum amor forte attraxerit, eas pluribus laudibus efferre memento, et, si locum inveneris opportunum, non differas assumere, quod petebas et violento potiri amplexu. Vix enim ipsarum in tantum exterius poteris mitigare rigorem, quod quietos fateantur se tibi concessuras amplexus vel optata patiantur te habere solatia, nisi modicae saltem coactionis medela praecedat ipsarum opportuna pudoris. Haec autem dicimus non quasi rusticanarum mulierum tibi svadere volentes amorem, sed ut, si minus provide ad illas provoceris amandum, brevi possis doctrina cognoscere, quis tibi sit processus habendus.

Capitulum xii.—De amore meretricum

Si vero quaeratur, quid de meretricis sentiamus amore, dicimus omnes meretrices penitus [237] esse vitandas, quia ipsarum foedissima commixtio est, et incestus cum eis crimen semper fere committitur. Praeterea meretrix raro se alicui concedere consvevit, nisi primo fuerit muneris susceptione gavisa. Immo etsi quando meretricem contingat amare, eius tamen amorem perniciosum constat esse hominibus, quia familiarem cum meretricibus conversationem habere ab omni sapientia reprobatur, et cuiuslibet inde fama supprimitur. Ad earum autem capessendum amorem doctrinam tibi non curamus exponere, quia, quocunque se affectu concedant petenti, haec semper sine precum instantia largiuntur; ergo ad hoc doctrinam postulare non debes.

[238] LIBER SECUNDUS

Qualiter amor retineatur

Capitulum I.—Qualiter status acquisiti amoris debeat conservari

Quoniam igitur sufficienter superius a nobis est de amoris acquisitione tractatum, non immerito subsequenter videndum et addendum est, qualiter acquisiti debeat amoris status conservari. Qui suum igitur cupit amorem diu retinere illaesum, eum sibi maxime praecavere oportet, ut amor extra suos terminos nemini propaletur, sed omnibus reservetur occultus. Amor enim postquam ad plurium coepit devenire notitiam, statim naturalia deserit incrementa et [239] defectum prioris status agnoscit. Debet etiam amator in cunctis se coamanti ostendere sapientem, moderatum moribusque compositum et in nullo ipsius debet animum odiosis actibus irritare. Sed et necessitatibus quisque tenetur occurrere coamantis et eius cunctis compatiendo laboribus et iustis eius voluntatibus obsequendo. Sed, etsi quandoque minus sciatur ipsius iusta voluntas, ei tamen esse debet obsecundare paratus revocationis primitus admonitione praemissa. Praeterea, si aliquod ineptum ab aliquo minus provide fiat, unde coamantis forte animus concitetur, illico facie verecunda se male profiteatur egisse et occasionem animi praetendat irati vel causam aliam assignet idoneam, quae illi possit recte negotio confirmari.

Ad haec moderate quisque debet inter homines laudibus insistere coamantis, nec eam prolixa vel saepius iterata ipsum decet memoria resonare et raro etiam debet ipsius frequentare viciniam. Immo etsi ipse cum aliis commorando suam viderit [240] coamantem in aliarum collegio constitutam, ab omnibus debet corporis nutibus abstinere et eam quasi extraneam reputare, ne aliquis insidiator amoris male loquendi possit inde sumere modum. Mutuos enim sibi nutus amantes exhibere non debent, nisi se ab omnium semotos insidiis recognoscant. Praeterea quisque placibilis debet esse ornatu amanti et suam moderate colere formam, quia corporis immoderata cultura taediosa cunctis exsistit, et naturalis inde sequitur contemptio formae. Valet etiam ad statum amoris conservandum largitas coamantis abundans; amatores enim omnes terrenas debent contemptui habere divitias et eas necessitatem habentibus erogare. Nil namque in amante laude dignius approbatur, quam si largitatis virtute reperiatur indutus. Omnis namque probitas ex avaritiae admixtione supprimitur, et multa inter homines toleratur improbitas, si largitatis inveniatur pulchritudine decorari. Sed et, si talis sit amator, cui congruat bellatorem exsistere, studere debet, ut eius cunctis appareat animositas manifesta, quia plurimum cuiusque probitati [241] detrahitur, si timidus proeliator exsistat. Debet etiam amator sua cunctis dominabus libenter semper ministeria exhibere et obsequia quoque praestare, multumve ipsum decet humilitatis praemiis exornari superbiae funditus evulsa radice. Multum etiam studere debet, talem se cunctis exhibere, ut neminem pigeat ipsius benefacta recolere, nullusque valeat iuste suis actibus invidere. Praeterea generali sit sibi regula compre-

hensum, quod, quidquid curialitatis ordo deposcit, eiusque doctrina svadet, illud non est ab amantibus omittendum sed sollicitiori studio faciendum. Retinetur quoque amor delectabilia et svavia carnis exercendo solatia, talia tamen et tanta, quae taediosa non videantur amanti. Sed, quoscunque actus vel corporis gestus amator suae cognoverit esse placabiles coamanti, eos pulchre et viriliter studeat exercere. Clericus vero laicalia sibi exercitia sive habitum non assumat; nemo enim alieni habitus assumptione vel gestus suo non congruentes [242] ordini exercendo suae sapienti facile posset amanti placere. Praeterea omni conatu curare debet amator cum bonis assidue conversari et malorum societatem penitus evitare. Vilium namque consortio amatoris iuncta persona sui ipsius contemptum parit amanti. Haec autem ad utriusque sexus amantem pertinere cognoscas, quae de amoris tibi retentione narramus. Sunt et alii forte quam plures modi, qui amoris possunt conservationi valere, quos attentus diligensque amator propria poterit investigatione cognoscere.

Capitulum II.—Qualiter perfectus amor debbat augmentari

Qualiter autem perfectus amor valeat augmentari, breviter tibi curabimus indicare. Et quidem imprimis dicitur augmentari, si rarus et difficilis inter amantes visus interveniat et oculorum aspectus; quanto etenim maior difficultas accedit mutua praestandi ac percipiendi so[243]latia, tanto quidem maior aviditas et affectus crescit amandi. Crescit etiam

amor, si unus amantium alteri se ostendat iratum; statim etenim timet amans vehementer, ne perpetuo duret animus concitatus amantis. Amor praeterea tunc quoque sumit augmentum, quum alterum amantium zelotypia vera detentat, quae quidem nutrix vocatur amoris. Immo et, si amans non zelotypia vera sed turpi suspicione laboret, amor semper tamen inde cognoscit augmentum et sua fit virtute potentior. Quae autem vera sit zelotypia, et quae suspicio turpis, in tractatu nobilioris et nobilis evidenter cognoscere poteris. Crescit quoque amor, si divulgatus fuerit, et eum durare contingat; nam amor non solet durare vulgatus sed prorsus deficere consvevit, si fuerit propalatus. Praeterea, si coamantem somnium repraesentet amanti, oritur inde amor et ortus sumit augmenta. Sed et, si cognoveris, aliquem ad tuae amantis subversionem laborare, illico tibi sine dubio augmentatur amor, et maiori eam incipies affectione diligere. [244] Immo amplius tibi dico: etsi manifeste cognoveris, quod alius tuae coamantis fruatur amplexu, magis ex hoc eius incipies affectare solatia, nisi magnanimitas et cordis nobilitas ab hac te improbitate defendat. Augmentare consvevit amorem mutatio facta vel facienda locorum, nec non correctiones et verbera, quae a parentibus patiuntur amantes. Verberum namque sive sermonis correctio non solum perfectum crescere facit amorem, sed etiam nondum coepto perfectam exsistendi praestat originem. Valet autem ad amoris augmentum frequens cogitatio de coamante cum dilectione assumpta et oculorum cum timore secretus aspectus et actuum amoris exactio cum aviditate suscepta. Multam praeterea intensionem praestat amori gestus et incessus placabilis coamanti atque facundia pulchra loquendi

svavitasque sermonis atque laudum coamantis percepta relatio. Sed aliae sunt forte causae, quibus amor intenditur, quas tu ipse assidua poteris indagatione perquirere [et], si haec, quae notavimus, attentis auribus percepisti. [245] Nam, quaecunque aliae ad hunc articulum sunt causae valentes, ex his, quae diximus, pendere videntur et suam ex eis originem sumunt.

Capitulum III. — Qualiter amor minuatur

Videamus ergo, qualiter amor minuatur. Minuit autem amorem solatia percipiendi et amantem nimia videndi facilitas et copia multa loquendi, nec non ineptus cultus et incessus amantis et repente superveniens inopia rerum. Amator enim inopia multa detentus tanta rei familiaris et necessitatis instantis cogitatione quassatur, ut amoris non possit actibus inservire nec debita sibi incrementa praestare, et inde suos cuncti mores et vitam improbare nituntur, et omnibus contemptibilis et odiosus exsistit, et neminem cognoscit amicum, quia:

«Quum fueris felix, multos numerabis amicos,
Tempora quum fuerint nubila, solus eris».

Unde propter haec omnia, incipit facies et [246] forma mutari, et eum somni requies derelinquit, et sic vix esse poterit, quod ipse penitus non vilescat amanti. Minui quoque facit amorem de coamante percepta infamia et avaritiae malorumque morum et omnis improbitatis audita relatio, nec

non cum alia muliere facta commixtio, licet amandi affectus ibi desit. Minuitur etiam amor, si stultum et indiscretum suum mulier cognoscat amantem, vel si in amoris exactione ipsum viderit excedere modum vel de coamantis non cogitare pudore nec verecundiae ipsius velle ignoscere. Fidelis enim amator potius debet gravissimas amoris eligere poenas quam coamantis verecundia exactione potiri vel ipsius spreto rubore gaudere, quia non amator sed proditor appellaretur, qui propriae solummodo considerat voluptatis effectum suae coamantis utilitate neglecta. Deminutionem quoque patitur amor, si perpendat mulier, quod amator timidus exsistat in bello, vel verbi ipsum impatientem agnoscat aut superbiae vitio maculatum. Nil [247] enim congruentius in uniuscuiusque persona residere videtur amantis quam humilitatis ornatu vestiri et superbiae penitus nuditate carere. Minuit quoque frequenter amorem stulti vesanique prolatio verbi. Multi namque student in mulieris aspectu amentia verba proferre, se illi placere credentes, si fatuis et indiscretis sermonibus utantur; qui re vera mirabili deceptione falluntur. Plurima namque sensus laborat inopia, qui, dum stulta gerit, se credit sapienti placere. Attenuat etiam amorem blasphemia in Deum vel suos sanctos illata et ecclesiasticae religionis irrisio et elemosynarum studiose pauperibus facta detractio. Praeterea violenter amor decrescere invenitur, si infidelis aliquis exsistat amico, vel si aliud firmiter ore fateatur et aliud retineat fraudulenter in corde conceptum. Decrescit etiam amor, si ultra, quam deceat, contingat amantem divitias congregare vel pro rebus modicis facile litigare. Multa praeterea tibi possemus de amoris attenuatione narrare, quae tuae sollicitudini penitus

derelinquimus indaganda. Nam adeo te videmus negotiis omnibus aliis derelictis amoris exercitio deditum et in amandi proposito con[248]firmatum, quod nil te poterit in amoris arte latere, quia in ea nil indiscussum relinques. Hoc tamen te nullatenus volumus ignorare, quod, postquam incipit amor evidenter decrescere, cito deficit, nisi aliquo sibi remedio succurratur.

Capitulum iv. — Qualiter finiatur amor

Breviter de amoris deminutione discusso tractatu, qualiter ipse amor finiatur, subsequenter tibi curamus annectere. Et imprimis quidem amor finem agnoscit, si unus coamantium alteri frangat vel conetur frangere fidem, vel si in fide catholica deprehendatur errare. Finitur quoque amor, postquam evidenter fuerit propalatus atque inter homines divulgatus. Sed et, si alteri coamantium necessitates maximas patienti et opportunitate plurima laboranti abundans manus alterius non succurrat amantis, amor consvevit inde plurimum indignari et ignominiosum capere finem. Finitur quoque amor novo superveniente amore, quoniam affectioni nemo se potest colli [249] gare duorum. Amoris praeterea inaequalitas, fraudulenta cordis et dolosa duplicitas perpetuo fugare solet amorem. Amator namque dolosus ab omni meretur femina recusari et nullis ad hoc debet meritis adiuvari, quia, quantalibet sit aliquis probitate praeclarus, et quantalibet sapientia decoretur, si fraudulento in amore versetur ingenio, ab ipsius amoris meretur curia propulsari.

. . . . . .

. . . . . .

Perque hom ni fembra no pod esser ligada a dos amors, per ço car per força la vna de aquelles hauria a esser falssada. Car amador enganador tota dona deu fugir d'ell, car per molt noble que sia nengu ni haia tota quanta sauiea ha el mon, si va enganosament en amor, deu esser lunyat de tota dona, e axi mateix ho diem de la fembra, e no deu esser digne ne digna d'esser en cort d'amor.

Amor enim duos quaerit fidei unitate coniunctos et voluntatum identitate concordes, alii autem quolibet amoris defraudantur et in amoris curia extranei reputantur. Sed et superveniens foederatio nuptiarum violenter fugat amorem, ut quorundam amatorum manifesta doctrina docetur. Praeterea, si aliquo fortuito eventu contingat, ut alter amantium ad Veneris impotentiam deducatur, amor inter eos postea durare non potest, sed illos penitus derelinquit. Amorem etiam fugat et odit furor alteri superveniens coamanti et timor repentinus exortus. His tibi breviter et in summa notatis, amice, alios finales [250] modos amoris tibi relinquimus explorandos. Non enim tuo prorsus otio volumus indulgere nec te penitus exonerare labore (1).

Hic tamen quaerere posses, utrum finitus amor valeat resumere vitam. Et, si quidem amoris defectus provenerit ex alicuius ignorantia facti, sine dubio reviviscere potest; si vero ex coamantis delicto procedat vel ipsius naturae defectu, eum aliquando revixisse, memores minime sumus, hoc tamen non impossibile iudicamus nisi forte ubi naturae defectus occurrat. Sed, si quandoque contingat, non tamen eum credimus amantium pura penitus fide vallari.

(1) *Add. B:* Sequitur dublum vtrum finitus amor valeat resumere vitam.

DIU LO MESTRE:

Sapies que, com l'amor ve a nupcies, que tota l'amor es destruhida, axi com vos es manifest per doctrina d'alguns amadors. Encara si per auentura la hu dels amants venia a no poder de lutxuria, amor d'aqui auant no pot durar en ells, enans de tot en tot desemparen amor. Car entre ls amans naix gran fellonia e null temps no s poden concordar. Donch aquestes coses axi breument a uos dites he, les altres maneres finals d'amor a uos les leix que les conegats. Car no t uolem perdonar algun vegar ni t volem fort carregar de treball.

SI L'AMOR FINIDA POD TORNAR EN SA VIDA:

Mas aci pories demanar si l'amor finida pod tornar en sa vida. E, si deffalliment d'amor ve per ignorancia de fet, sens dupte fer se pot; si empero vinga per deffalliment de l'amant o deffalliment de la natura, d'aquell dich que no pod tornar en sa vida; mas empero no es impossible cosa, car refahiment de natura hi pod socorrer (1). Mas si denguna vegada s'esdeuinga de colpa d'amduy, no crehem que puxa tornar en son estament, mas tot hom deu desemparar aytal amor qùe depuix que haia prouada vn'amor totstemps li deu portar honor. Car penssar se pod qu'en deu esser oblidos si vna fembra ha fet adulteri ab ell, car qual cosa seria pijor a hom que si ho feya hom a ssa muller. Si empero la fembra es segura d'una amor, tots treballs ne sofferra, mas a tard es que pus vn'amor sia partida que torne en lo primer punct ni estament.

(1) El traductor llixqué *refectus succurrat.*

Capitulum v. — De notitia mutui amoris

His ita dispositis et brevi satis eloquio peroratis ad mutui amoris habendam notitiam tracta[251]tum superioribus adiungamus, quem cunctis amantibus utilem credimus et opportunum. Nihil enim est magis amantibus necessarium quam indubitate cognoscere, qualis sit erga eos coamantis affectus. Nam, si in hac parte aliquo decipiantur errore, ex tali amore non magnum consequuntur honorem et facile inde possunt maximam sustinere iacturam. Pluribus ergo modis amans potest fidem coamantis cognoscere et eius explorare propositum. Si enim videris, amantem occasiones in coamantem requirere varias vel falsa impedimenta opponere, de ipsius non diu speres amore gaudere. Similiter si videris, coamantem sine causa in solita tibi exhibendo solatia tepidari, eius fidem vacillare cognoscas. Sed, si coamantem cognoveris, se ultra solitum, ut eam non videas, absentare, eius non est firmum in veritate propositum. Sed et, si studeat internuntio se celare fideli, te sine dubio valida relinquit in unda et te subterfugit amare. Praeterea, si perpenderis, coamantem a solitis per nuntium visitationibus abstinere, vel eius fidelem internuntium [252] et specialem in eo, quod referre solebat, cognoveris esse remissum vel tibi quasi alienum, eam tibi subversam credere debes [amantem]. Sed et, si inter ipsa delectationis opera in suavia praestando solatia tibi magis solito permanserit onerosa, vel tua sibi cognoveris solatia taediosa, eius te destitutum amore non dubites. Praeterea, si ipsa tibi forte insolita convicia pendat vel aliqua exigat, quae non consveverat exigere, vel eam videris in praestando vel petendo solatia solito tardiorem, scias, quod amori tuo brevi est duratura momento. Sed et, si ipsam agnoveris tecum vel cum quolibet alio saepe alterius et indiscrete facta recolere, vel ipsius sub cuiusque calliditatis ingenio

DE LA CONEXENSSA DE CAMBIAD'AMOR

Aquestes coses uos he axi demostrades assats ab breu paraula, la qual vos ajuste al sobiran tractat de la conexenssa de la cambiad'amor, la qual cosa es profitosa a tots amans e necessaria. Car nenguna cosa es tan necessaria en amor com conexer no duptosament qual sia lo voler e lo atalentament d'amor. Car si en aquesta part sia enganat algu de alguna error, d'aytal amor n'on reben gran amor e no'n poden sostenir gran perdua. Donchs, en moltes maneres pod hom conexer la fe de l'amant e encercar lo proposament de aquell. E, segons que aci dauall escrit veuras, conexeras las vanes fahenes de l'amant. Pren te guarda si tu veuras escalfar l'amant sens raho acostumada, sapies que la fe d'aquella vagueia. E si veuras amegar l'amant mes que no sol, dich que no ha proposament d'amor per veritat. Mas, si no ve al missatge que tu li trametras volenters, cregues que t desempara. Encara si conexeras que s'abstinga de les coses que solia parlar ab lo missatge e qu'estiga axi com a estranya o s trastornara de ço que t haura dit, cregues qui ella s'es girada. E si per uentura tu veuras que tos solaços li seran fexuchs mes que no solien, o los teus jochs li semblen enujosos, sapies de cert qui ella ha desemparada del tot la tu'amor. E encara, si ella t demana alguna cosa que no t'a acostumada de demanar o d'emprestar, cregues qui ella es tardanera (1) en la tu'amor, e la tu'amor e la sua

(1) Ms.: *caravanera?*

attente vitam moresque disquirere, eam scias de amore alterius cogitare. Praeterea, si cognoveris, coamantem ultra, quam consueverat, corporis inservire culturae, aut ipsa in tuo crescit amore aut de alterius est amore sollicita. Mulier autem, quae in sui coamantis aspectu pallescit, in vero procul dubio consistit amore. Ad haec qui coamantis fidem atque affectum vera cupit inda[253]gatione cognoscere, cautissime et subtiliter simulare debet amanti, quod alterius concupiscat amplexus, et eius ultra solitum incipiat frequentare viciniam. Ob quam rem si suam cognoverit coamantem animo turbari, eam vero credat in amore firmatam et in eo constantissime solidari. Nam, quum unus amantium [aspiciatur] novi amoris amplexibus enutriri vel de eo quomodolibet cogitare suspicatur amantem, statim in corde et animo vehementer incipit iaculari et intolerabili quodam zelo intrinsecus vulnerari. Cuius animi dolorem intrinsecum eius statim evidenter incipit facies indicare. Sed et simulatae indignationes quandoque pulchre inter amantes sibi locum possunt vindicare. Nam, si unus amantium alteri se ostendat iratum et ob aliquam causam se indignatum demonstrat amanti, eius manifeste poterit cognoscere fidem. Verus enim amans semper pavidus pertinescit, ne perpetua sit indignatio coamantis, et ideo, licet quandoque indigno coamanti coamans se ostenderit indignatum, talis quidem modico tempore [254] poterit durare commotio, si verus inter eos amor esse dignoscitur. Ex talibus quidem indignationibus dilectionis vinculum vel amoris non credas attenuari substantiam, sed exinde omnis in eo purificatur aerugo. Praeterea, si unus amantium sit super rerum coamantis exactione sollicitus, nisi ad hoc summa fuerit propriarum rerum egestate compulsus, talis quidem, ets ise confingat amare, longe tamen est amantium dilectione remotus, quia non amare sed alienis abundare curat divitiis.

Sunt fortassis et alii quam plures modi, qui ad mutui amoris habendam notitiam possunt valere doctrinae, quos ex his, quae praedixi, lector assiduus facillima poterit indagatione cognoscere.

durara fort poch. Mas si tu veus qui ella compte fets d'altre hom o de nodriments d'aquell, sapies qui ella s penssa d'aquell'amor d'aquell home e no de la tua. Encara si veuras qui ella s tinga pus gin que no sol fer, dich qui ella creix en la tu'amor o s pensa de amor d'altre. La fembra empero, dich, que en lo esguardament de son amant cobega fe e lealtat, deu fer semblant a l'amant que desig abraçaments d'altre, e encara si oltra los solaços demana los vehins. Per qual raho sera l'amant torbat en son cor, no crega aquella esser fermada en s'amor ni esser fermament esser ajustada aci. Car si la hu dels amants de altre amant se començ a pensar no per abraços d'amor ni d'altre cosa encontinent, lo seu pensar fa suspirar l'amant e sempre s comença de alegrar e d'esser nafrat dins al cor de gelosia. La dolor del qual coratge la cara ho mostra manifestament. Mas los endenys fents bellament mostren loch entre los amants. Car si hu dels amants mostra si hirat a l'altre amant e per alguna raho mostra si endenyada a l'amant, coneixer pot la fe d'aquell amant. Car totstemps tem que l'amant qui l deu amar no li sia endenyos, mas, si be s demostra hirat e endenyat aytal comouiment no pot durar lonch temps, si ver'amor es entre ells. E d'aytals endenyaments no'n creix l'amor ne'n minua sa supstancia, que abans se purifica lo naximent. Encara si la hu dels amans sera estomogut de demanar les coses de l'altre, si donchs gran fretura no lo y fa fer, dich te que aytal se vol lunyar de l'amor de l'altre amant e vol sse enriquir de riqueses d'altre. Dichte que son encara moltes altres maneres, les quals poden valer a conexer la manera de la cambiada amor, les quals, si aço ligs souen, leugerament les poras apendre e conexer.

Capitulum vi. — Si unus amantium alteri fidem frangat amanti

Si unus amantium alteri fidem frangat amanti, si quidem vir fuit ille, qui fregit, et hoc novi [255] peregit amoris intuitu, prioris efficitur penitus indignus amore atque ipsius frustrandus amplexu, quia in eo prioris spiritus deficit amoris. Nam impossibile prorsus viva ratione probatur, ut assidua et immoderata de muliere cogitatio sumpta novo originem non praestet amori veteremque funditus non expellat. Ipsius enim amoris naturali ac generali traditione docemur, neminem posse vere duplici amore ligari. Talis ergo amator, si solitos requirat amplexus et prioribus exigat gaudiis honorari, a prioris aula penitus excludatur amantis et longe quasi abiiciatur incognitus, quia nulla super hoc sibi possunt opitulari servitia, nisi mulier sibi velit exsistere gratiosa.

Sed videamus, an mulier, si talem admittat amantem, in suo sit laudanda proposito. Et certe hoc cupio mulieribus indicare, quod multum probitati feminae videtur derogari, si talem ulterius admittat amantem, qui novum fuerit expertus amorem; omni namque misericordia iudicatur indignus, qui tanti honoris accepti obliviosus et ingratus exsistens de alterius non erubuit amplexibus cogitare. Quid enim in hoc saeculo alicui potest gratius exhiberi quam optatae [256] mulieris [divitiis] amore potiri? Si vero mulier, ut saepissime solitum est evenire, a praefati deceptoris amore suam non possit avertere mentem, et ille in novo persistat amore, firma sit veritate secura, quod diuturnas valde sustinebit angustias, antequam optatum capiat ipsius voluntas effectum. Raro etenim contingere solet, ut recente amore admisso ad primum facile reducatur amator, quia vix unquam amor reviviscere posset exstinctus. Huic autem mulieri meum non possum denegare consilium: Si oberrantem igitur mulier talis tenere cupit amantem suum, ei

SI HUN AMANT LA FE TRENCHA A L'ALTRE:

Si la hu dels amans trench la fe a altre amant, si es hom aquell qui l'a trenchada, e que ho haia fet per acabar nouell'amor, diem que de tot en tot mereix esser dellunyat de aquella amor, car l'espirit de la primer'amor li defall... E axi per nenguna manera no pod esser ligat a dobla amor. Donchs aytal amador, si requira los abraços acostumats d'aquell'amor, al qual la fe ha trenchada, per nenguna manera li deuen esser atorgats aquells serueys, si donchs la fembra no vulla esser graciosa.

Mas veiam, si la fembra perda aytal costum, si sera loadora en sos fets... Car ella s deu fenyer que s pens d'abraços d'altre amant, per tal que l'amador remenbren los solaços que solien fer ab gran desig, e lauors l'amador, com s'en recorda, desiga los solaços que solia fer ab ella. E sens aquets enginys l'amador no sera reuocat, mas pero bon consell seria a la fembra si l se lançaua del tot del cor e que no s pensas la memoria d'aquell amador. E si aques-

studeat celare propositum et animi cogitationem penitus occultare ac cauta illi simulatione demonstret, quod ex amoris turbatione ipsius non sit animus concitatus, sed patienter, quod agit amator, ac quiete se tolerare confingat; et si perpenderit, eum per suam deambulare viciniam, ad loca visionis more solito non accedat, sed ei se penitus absentare laboret. Sed, si ex hoc ingenio nullum sibi mulier cognoverit afferri profectum, cautissime [257] fingat, se de alterius viri amplexibus cogitare, ut antiqua recolens amator et gaudiosa solatia, quae plurima consveverat aviditate suscipere, nunc extraneis exhiberi zelum in mente resumat amoris, et eius animus incipiat priora praecordialiter affectare solatia. Quod si nec istis ingeniis amor valeat revocari deperditus, saniori consilio mulier sibi poterit providere, si conetur penitus ipsius oblivisci et amoris illius penitus memoriam declinare. Supradictis igitur, ut supra dixi, medelis sapienter adhibitis, si nulla exinde vulnera meliorationis fomenta resenserint, recte atque provide facit mulier, si pro tali esse desinat amore sollicita, quia in tali tempestate optatas nunquam inveniet ancora ripas. Est igitur quam plurimum a mulieribus praecavendum talibus se amatoribus obligare, quia non vera gaudia ex tali consequentur amore sed innumerosis angustiis et infinitis doloribus exponuntur. Ergo, quum aliqua postulatur amari, antequam suum largiatur amorem, totis suis viribus elaboret postulantis mores et fidem agnoscere, ut nil in eo penitus [258] derelinquat incognitum, quia post peractum incaute negotium, serotinum est sapientis desiderare consilium vel tarda poenitudine castigari. Caveat itaque mulier fallacis amatoris insidiis supplantari, quia quam plurimi non amari sed solam quaerunt exercere libidinem vel suas de mulieribus in coetu laudes referre. Qui etiam, antequam a muliere sui valeant laboris percipere fructum, omnia videntur in svavitate sermonis recta fide proponere et puro corde narrare; post fructum vero laboris assumptum tergiversantur amanti, et occulta primitus cordis incipit duplicitas apparere, et mise-

tes metgies que yo he dites no y donen consell, la fembra es folla si sol so dona a cura, car en aytals ribes null temps les anchores no y poran pendre. Donchs, les fembres se deuen guordar fortment d'obligar se a'ytals amadors, que d'aquells no puguen hauer goig en aquesta vida, enans n'an grans treballs e gran dolors. Donchs, com nenguna es demanada d'amar, abans qui ella done la sua amor, treball tant com puscha que conegua les costumes e la fe d'aquell amador per qui demana esser amada e no y haia res en ell qui ella no u conega, car apres de la cosa feta a tart hi dona hom negun consell. E axi guordar se deu la fembra d'esser enganada, car aytals amadors no serquen sino que puguen enganar la fembra ho puguen fer lutxuria, o que s puxen gabar de la fembra com li an sostret tot ço que hauia en lo cor e axi la fembra troba s'enganada e valrria li mes esser morta que viua.

Donchs, que sera que si hom trencha la fe a l'amant no per cap de renouellar altr'amor, mas car la volentat no li posa que torne ab ella? E que sera, si en algun loch amagat on deien esser, li met altra fembra ensemblant d'ella, ço es bagassa o alguna seruenta, per aço deu sse partir de l'amor, si be ss'a tret joch d'ell? Mas podem dir que per axo l'amador no deu esser endenyat de la su'amant, si donchs molts altres sobrepuiaments no li feya, en guisa que ell conegues que l menyspreas. E si per uentura ha coneguda alguna

ra simplexque ac nimium credula mulier letaliter se reperit fallacis amatoris ingenio circumventam.

Quid ergo, si vir fidem frangit amanti non renovandi amoris intuitu, sed quia sic eum compulit ulterius non reversura voluptas? Quid enim, si loci opportunitas feminam ei representavit incognitam, vel quid, si meretricula vel cuiuscunque famula tempore Veneris incitantis huic, de quo loquor, occurrat amanti, num[259]quid ob hoc coamantis debet amore privari, si secum lusit in herba? Et secura quidem possumus responsione docere, quod ob hoc amator suae coamantis non iudicatur indignus amore, nisi saepius forte cum pluribus tales ipse committat excessus ita scilicet, ut nimia de eo voluptatis abundantia praesumatur. Sed et, si, quamcunque feminam noverit, ad suam fuerit consecutus instantiam vel data opera fuerit suo labore lucratus, priori iuste meretur amore privari, quia violenter praesumitur, eum novi amoris id intuitu peregisse, maxime ubi pro nobili vel alias femina honorabili oberraverit.

Sed quaeres forte, quid sit mulieri agendum, si suus dilectus amator pro alterius mulieris amplexibus licentiam ab ipsa precetur. Et firmiter quidem tenemur asserere, mulierem nullatenus debere licentiam concedere coamanti, ut alterius mulieris fruatur amplexu. Immo debet pleno sibi ore negare alterius se mulieris amplexibus exhibere. Sed, si hanc fuerit mulier largita [260] licentiam, si amator quidem ea licentia fuerit usus, adeo frustra pristinum requirit amorem, ac si istud nulla impetrata licentia peregisset. Quamvis enim mulier talia concedendo manifeste in amore delinquit, eius tamen excessus amatoris non potest excusare malitiam aut obumbrare delictum. Si vero amator indulta sibi studuerit uti licentia, eius tamen non habuerit conatus effectum, non potest ob hoc sibi mulier solita denegare solatia, quum et hic mulieris denotetur excessus, et utrinque iuste valeant crimina compensari.

Nunc autem discutiamus veterem errorem, et, si mulier fidem frangat amanti, quid fieri debeat, videamus. Et anti-

fembra o aguda alguna nina per son treballar que y haura fet, no deu esser tolt de ss'amor, e maiorment sia treballat per nobl'amor.

Mas per uentura si demanes que du fer la fembra com l'amant ab licencia d'ella pren amor d'altra fembra. Dich que la fembra a qui ama null temps li'n deu donar licencia que l'amant hus d'abraçament d'altra fembra. Enans lo y deu negar en totes maneres. Mas si per uentura li'n a donada licencia, dich que la fembra a qui ell ama no li pod negar los solaços que sol fer dabans.

Ara veiam, si la fembra trench la fe a l'amant, que li'n deia ensseguir. E dich que aquelles coses que dessus hauem dites del fals amador. De la qual sentencia no deuem vsar per ço, car si los mascles ne husen no staria be a les fembres que s'abandonassen a lutxuria. E jatsia que ls mascles ho fassen no s deu consentir a les fembres, car moltes coses stan be a l'hom e ls ho soffer per lo maior priuilegi que han, que a les fembres no ls seria perdonat . . . . . .

. . . . . .

qua quorundam voluit praedicare sententia, ea penitus esse in muliere fallente servanda, quae sunt in fallaci amatore narrata. Cuius sententiae licet veteris non [261] est veneranda senectus, quia maximum nobis propinat errorem. Absit enim, quod tali unquam profiteamur mulieri esse parcendum, quae duorum non erubuit libidini sociari. Quamvis enim istud in masculis toleratur propter usum frequentem et sexus privilegium, quo cuncta in hoc saeculo etiam naturaliter verecunda conceduntur hominibus liberius peragenda, in muliere tamen propter verecundi sexus pudorem adeo iudicatur esse nefandum, quod, postquam mulier plurium se voluptati commiscuit, scortum quasi reputatur immundum et reliquis dominarum choris associari a cunctis iudicatur indigna. Unde si mulier ad priorem revertatur amantem, satis amatori creditur verecundum, si ulterius ipsius utatur amplexu; nam secura potest veritate cognoscere, quod amor in ea nullatenus perseverat. Quare igitur in ea suum ponit affectum?

Sed dices forte: Adeo talis mulieris amore languescit amator, quod eius nullis potest artibus oblivisci vel suam ab ea retrahere mentem; huic ergo, magister, liberationis praesta reme[262]dium. Sed non gaudeat Andreas de eo, quod magis cupit in orbe, sine quo etiam diu non potest corporali vita beari, si suum unquam ediderit homini tam infortunato remedium. Magis enim videtur hominum utilitatibus expedire, si proprio illum relinquamus arbitrio et eius tanquam mortui vulnera negligamus intacta, quam amoris eum remedia doceamus. Qui enim in tantum ab hominum firmitate degenerare cognoscitur, ut talium mulierum vinca-

tur affectu, omni penitus remedio iudicatur indignus et est homine defuncto deterior. Talem igitur hominem tali dignum muliere repertum tali semper placet amore gaudere.

Sed quid, si mulier extraneo praestet oscula viro aut ipsum suscipiat amplectendo lacertis sibi nulla alia concedendo? Et huic volumus digna increpatione occurrere, et dicimus quidem, quia turpiter agit femina, si alicui extraneo sui osculi vel amplexus munera praestet, quum haec indicia semper credantur amoris et in signum futuri amoris soleant hominibus exhiberi.

[263] Utrum autem mulier vel amator novum licenter petat amorem, praesenti opere tibi non laboramus exponere, quia sive licite sive minus licenter istud agatur, postquam novi quisquam radio fuerit pertactus amoris, violenta cogitur attractione propriis motibus obedire tanquam alieno subiectus arbitrio. Scio tamen mihi quandoque fuisse consulenti rescriptum, quod verus amans nunquam potest amorem exoptare novitium, nisi primitus ob certam iustamque causam prioris cognoverit advenisse defectum. Quam regulam nostri quidem experimento cognoscimus esse verissimam. Nam et nos excellentissimi amoris concitamur aculeis, quamvis inde nullum sumpsimus nec speramus assumere fructum. Nam tantae altitudinis cogimur amore languescere, quod nulli licet exprimere verbo, nec supplicantium audemus iure potiri, et sic demum compellimur proprii corporis sentire naufragia. Sed quamvis in tanta sumus audacter et improvide tempestatis unda prolapsi, de novo tamen [264] amore cogitare non possumus vel alium liberationis modum exquirere.

Sed, quum diligens indagator inveniaris amoris, non sine causa quaerere posses, an purum amorem cum una possit aliquis muliere servare ac cum altera retinere mixtum sive communem. Et irrefragabili tibi auctoritate monstramus, neminem posse taliter duabus mulieribus cordis dilectione coniungi. Licet enim purus et mixtus diversi videantur amores, recte tamen intuentibus purus amor quo ad sui substantiam idem cum mixto iudicatur amore et ex eadem cum ipso cordis affectione procedit. Eadem est in illis amoris substantia, sed varius est modus atque respectus amandi, ut in exemplo tibi poterit liquere praesenti. Videmus enim aliquando aliquem purum bibendi vinum habere appetitum, et eidem postmodum aquam solam vel mixtum cum ea bibere vinum similiter svadet appetitus; quamvis huic sit varius appetendi respectus, ipsius tamen appetitus substantia eadem et invariata [265] consistit. Sed et, ubi aliqui fuerint diu puro amore coniuncti, postea vero mixto si placet amore gaudere, eadem in istis perdurat substantia amoris, licet modus et forma atque respectus sit varius amandi.

Sed quaeres forte, Gualteri, si mulier sit repellenda, quae violenter attracta alterius se voluptati commiscuit. Dicimus ergo, quod nemini iusta ratione poterit imputari, quod violenta coactione commisit, nisi postmodum illi rei priora iterando consenserit.

Sed quaeris, an peccet illa mulier in amoris praecepto, quae alteri dominae, quam amori scit idonee copulatam, novum svadet amorem. Et ex rationis quidem necessitate compellimur enarrare, nemini licere feminam amori idonee copulatam sibi vel alii sollicitare.

Nunc autem quaerere posses, utrum mulier, quae falsitatis errore prolapsa indigno se praebuit amatori, licite valeat novi amoris solatia [266] postulare et amatorem frustrare priorem. Et, si mulier quidem tali errore prolapsa indigno se obligavit amanti, omni debet inniti labore improbum coamantem bonis moribus reformare et a male consvetis penitus revocare. Quod si videat mulier, quod coamantis

. . . . . .

. . . . . .

Car jatsia ço que l'amor pura e la mesclada sien esser vistes dues amors, empero la pur'amor e la substancia es jutiat mesclad'amor, mas d'aquella matexa ve ab gran desig de cor. Car la substancia d'aquelles dues amors vna es, mas semblen diuerses quant a l'esguardament del coratge, axi com en aquest eximpli pots veure. Car si algu bega lo vi pur e despuys bega l'aygua sola o lo vi mesclat ab l'aygua; jatsia empero que sien departides les maneres, tot torna a huna cosa, tot enaxi es de pura e mesclada amor.

Mas tu, Galter, pories demanar si deu hom de ssi lunyar la fembra, la qual forciuolment s'es mesclada ab altr'amor. Diem que nengu que res fassa per forssa no deu esser reptat, si donch altra vegada per son grat no u atorga.

Mas si m demanes si pequa aquella fembra en lo manament d'amor, la qual demana a altra fembra si es ajustada a couinent amor e descobre l'amador. E dich que nenguna fembra no deu descobrir ni demanar si es ajustada a couinent amor.

Encara pots demanar que si la fembra falssament he endenyosa respon a son amador si puga demanar curosament solaços de nouella amor, la qual es obligada a altre amant. E dich que l'amant la deu informar e gitar la

improbitas suo non valeat mitigari labore, eum licite potest et sine reprehensionis timore dimittere et ab eius se penitus retardare amplexibus. Idem credimus in amatore dicendum, qui erroris umbra deceptus improbo se minus provide obligavit amori.

Sed consules me forsitan, an, si unus coamantium amoris nolens ulterius vacare solatiis, alteri se subtraxerit amanti, fidem videatur infringere coamanti. Et nullo istud praesumimus ausu narrare, ut a saeculi non liceat delectationibus abstinere ne nostra videatur doctrina ipsius Dei nimis adversari mandatis. Nec esset enim credere tutum, non debere quem[267]quam Deo potius quam mundi voluptatibus inservire. Sed si novo postmodum se coniungat amori, dicimus, quod dominarum iudicio ad prioris coamantis est reducendus amplexus, si prior coamans istud postulare voluerit.

Sed dices forsan: Ergo illi amoris obviabitur regulae, quae dicit, amorem non esse propalandum. Cui taliter respondemus obiecto: Dicimus enim, quod coamantium personis exceptis tribus aliis potest amor licite propalari personis. Nam permittitur amatori sui amoris secretarium invenire idoneum, cum quo secrete valeat de suo solatiari amore, et qui ei, si contigerit, in amoris compatiatur adversis. Sed et amatrici similem conceditur secretariam postulare. Praeter istos internuntium fidelem de communi possunt habere consensu, per quem amor occulte et recte semper valeat gubernari. Praedicti ergo secretarii de communi amantium voluntate dominas tenentur adire, ubi tale emerserit negotium, eisque recitare, quod contingit, amantium, qui litigant, personis penitus non expressis.

de la mala carrera en questa e tornar la en la bona. E si veu que no y valla res lo castigar ni l rependre, lauors la pod desemparar e negar li tots solaços acostumats. E tot aço crehem semblantment que s deia fer en l'amador, lo qual enganat per ombra d'amor s'es obligat no sauiament a error.

E si m demanes de consell si deu hom sostraure nenguna amant d'altre a sos solaços, diem que aço es trenchar fe a l'altre amant. E diem que aço no s deu fer en neguna manera, car no deuem los manaments de Deu lexar per aquells del diable . . . . . .

. . . . . .

[268] Hic non immerito etiam quaeri posset, quum amor spei tantum largitione nutritur vel usque ad secundum vel in tertium gradum sua porrexit initia, sed (1) mulier promissum frustravit amorem, an dicatur amanti frangere fidem. Et firmiter credimus esse tenendum, ut, si mulier alicui spem sui largiatur amoris vel alia sibi amoris primitiva concesserit, et ipse tali non reperiatur indignus amore, magna mulieris iudicatur offensa, si diu sperata denegare contendat. Non enim probam decet feminam sua quaecunque sine causa retardare promissa; sed, si penitus petentem non exaudire disponat, spem vel alia primitiva non largiatur amoris, quia pro maxima sibi fallacia reputatur, si, quod sibi pepigerit, neglexerit adimplere. Turpissimum etenim in femina iudicatur, si de ipsa non curet exspectare promissa; nam talia meretricum consvevit fallacia cogitare, quae in cunctis suis actibus atque sermonibus sunt expositae falsitati et omnia in cordis duplicitate confingunt.

Unum te volumus specialiter in meretrice notare, quod, si quandocunque ipsam miraculose contingat amare, suo non potest coamanti [269] frangere fidem; et hoc quidem Campaniae comitissam ex quibusdam suis dictis sensisse cognovimus, quod idem eam credimus retulisse, quia illius, qui meretricem venatur, voluit turpedinem (2) denotare et ipsius punire scientiam (3). Nam, qui tam immundo se copulavit amori, nullis (4), quum adversa patitur, amoris meretur privilegiis adiuvari sed patienter tolerare tenetur, quum ei scienter se copulavit. Istud, quod hic de meretricibus indicamus, non solum eas, quae in prostibulis commorantur, attingit sed etiam omnes, quae pro cuiuscunque muneris exspectatione se largiuntur amanti.

---

(1) si *VEb*.
(2) turpitudinem *BO*.
(3) sententiam *IHb*.
(4) nullius *T*.

Encara pots demanar com ha aguda esperansa d'amor o tro al segun o al tercer grau, e, si lauores la fembra trencha l'amor promesa, sia trenchada la fe. E diem que no es tenguda axi, com, si alguna fembra ha promesa la'speransa de la su'amor e aquell no sia trobat digne d'aytal amor, la fembra es enganada, mas empero si contenia de negar ço que ha promes. E no u vulla complir no u pod fer, car nenguna fembra no pod tardar ço que ha promes; mas, si de tot en tot no vulla obehir lo demanament, lauors ha gran falsia en si, he es jutiada per fort leia cosa en la fembra si no aten les coses que ha promeses; car aytals falssies fan les bagasses, les quals en tots sos fets e dits son plenes de falsia e totes quantes coses an en lo cor son dobles.

Mas vna cosa specialment volem senyalar en bagassa, que, si s'auenga qui ella ame algun marauellosament, e en neguna manera ella no li trencha la fe; e aço sabem per la comtessa de Campanya, la qual diu que per ço son soffertes les bagasses, que aquell qui s'es ajustat a les coses de la bagassa, que la lur sentencia lo deu jutiar. Car aquell qui s'es aiustat a tan lei'amor, no deu esser en amor de nengun'altra, enans es tengut de sofferir pascientment la primera amor. Car no seria raho que l'vsant de lutxuria de bagasses fos justat a altra amor. Encara jutiam per bagasses, no tant solament aquelles qui son en lo bordell, mas encara aquelles qui s liuren a l'amant per l'esguardament de diners.

Quaeris etiam, Gualteri, si duo coamantes puro concorditer amore fruantur, postmodum alter petit mixtum vel communem, an liceat [270] alteri reluctari. Ad hoc igitur te volumus penitus edoceri, quod, licet purus amor potius quam mixtus sive communis sit cunctis hominibus eligendus, non tamen uni licet amantium sui coamantis rebellem exsistere voluntati, nisi forte inter amoris initia concorditer pepigerunt (1), quod nunquam mixto fruerentur amore, nisi libera utriusque voluntas et plena concordia postularet. Sed quamvis talis conventio colligavit amantes, ut non liceat amatori ultra nisi plena concordia postulare, non tamen recte agit mulier, si sui coamantis in hoc parere voluntati recuset, si ipsum viderit in sua persistere voluntate. Singuli namque tenentur amantes in amoris exercendo solatia cunctis inter se mutuis voluntatibus obedire.

[271] Capitulum vii. — De variis iudiciis amoris

Nunc igitur ad amoris varia procedamus iudicia:

I

Quidam dum cuiusdam dominae immoderate ligaretur amore, tota mentis intentione pro ea coepit esse sollicitus; mulier autem, quum istum videret pro suo amore sollicitum, ipsum penitus recusavit amare. Sed, quum eum cerneret nihilominus sui amoris sollicitudine detineri, die quadam sibi talia verba proposuit: In veritate cognosco, pro meo amore te diutius laborasse, sed nullo quidem tempore ipsum poteris impetrare, nisi primitus te firma mihi volueris sponsione ligare, te cunctis in perpetuum meis obedire mandatis, et, si in aliquo contraires, te velle meo penitus amore privari. Cui taliter respondit amator: Absit, domina mea, quod unquam

(1) pepigerint *BE*.

Encara pots demanar, Galter, si .ij. amans haien amat continuament e concordable vn'amor, e la hu l'aia aguda, si la'n deu l'altre rebujar. E aço t volem ensenyar que, jatsia que pur'amor sia elegidora a tots homens mes que mesclada no comuna, mas per ço no'n deu esser rebel a l'amant, si donchs no aguessen contengut que james no vssasen de la comuna amor, e que fos liurada a uolentat d'amduy e a plena concordia. Mas si aquesta condicio no y es stada, no'n deu demanar sino ab plena concordia, empero la fembra no u fa dretureraments, si per aço diu de no a la volentat de l'amant. Car aytals amants son tenguts de obehir a les entrecambiades volentats d'amduy.

DELS ESTRANYS JUDICIS:

Ara donchs vingam als estranys judicis:

Com fos hun hom que fos fort ligat d'amor d'una dona, comenssà d'esser estomogut forment per ella en son cor; e com la fembra vehes que aquest era fort estomogut per la su'amor desemparà l d'amar. Mas empero, com ella lo guardas hun dia e l vehes encara estomogut per s'amor, dix li aytals paraules: Yo conech en ueritat que tu as treballat longament per la mia amor, mas sapies que tu null temps no poras hauer la mi'amor, si donchs primerament no m promets que tu façes tots mos manaments, e, si y contrastes en algun, sapies que tu seras partit de tot en tot de la mia amor. A la qual l'amador respos: Ja Deus no u vulla, Madona, que yo fassa tan gran errada, que yo contrast en

in tantum ef[272]ficiar errabundus, ut tuis in aliquo deprehendar obviare mandatis, et ideo, quod postulas, tanquam mihi gratissimum impendo libenter. Quod quum factum esset, illi mulier in continenti mandavit, ut ulterius pro suo non laboraret amore, nec de ea inter aliquos auderet laudes efferre. Quod quamvis gravissimum foret, sustinuit tamen patienter amator. Sed, quum quadam die praefatus amator in quarundam dominarum cum aliis militibus resideret aspectu, suos audiebat commilitones de sua domina turpia valde loquentes et eius famae contra ius et licitum suis inique sermonibus detrahentes. Quod quum graviter prius sustineret amator et eos in praedictae famae dominae cerneret detrahendo diutius immorari, in sermonis increpatione aspere contra eos invehitur et eos viriliter coepit de maledictis arguere et suae dominae defendere famam. Quum praefatae istud dominae per[273]veniret ad aures, eum suo penitus dicit amore privandum, quia eius insistendo laudibus contra eius mandata venisset.

Hunc vero articulum Campaniae comitissa suo taliter explicavit iudicio. Ait enim, quod talis domina nimis in suo fuit mandato severa, quae ipsum non erubuit iniqua sententia supprimere, qui penitus se illius subiugavit arbitrio, et cui spem sui porrexit amoris, quum eum sibi sponsione ligavit, quam nulli probae feminae licet sine causa frustrare. Nec enim in aliquo praedictus peccavit amator, si suae dominae blasphematores iusta correctione conatus est arguere. Nam, quum iste ideo tali se sponsione ligavit, ut facilius eius posset impetrare amorem, iniuste videtur mulier tali eum ligasse mandato, ut pro suo ulterius amore non deberet esse sollicitus.

II

Ad hoc: quidam alius quum optimi amoris frueretur amplexu, a suo petiit amore licentiam [274] ut alterius mulieris sibi liceat potiri amplexibus. Qui tali accepta licentia reces-

neguna manera als vostres manaments, e axi ço que m demanats yo us ho done agradantment axi com aquella cosa que a uos plau. La qual cosa feta, la dona li manà encontinent que ell d'aqui auant no treballas per s'amor, ne digues lahor d'ella entre nenguns homens. La qual cosa com ho hoi fon a ell fort greu, empero sofferi ho pascientment l'amador. Mas com un dia lo damunt dit amador estigues ab molts cauallers denant moltes dones, hoi que ls damunt dits cauallers donauen mala fama de la sua dona. E com molt s'o agues esguardat e u hagues molt sostengut, començà a contrestar ab ells, e, reprenent los de la mala fama que donauen a la sua dona, e defene la. E, com la dita dona ho hagues sabut, feu lo s venir denant e dix li qui ell hauia perduda la su'amor, car ell era vengut contra los seus manaments, per ço com hauia mantenguda a ella dauant aquells cauallers, si que, contrestan d'aço, vengueren ne a juhi dauant la comtessa de Campaya.

La qual comtessa dix axi, que aquella dona era stada cruel en son manament, car ella li feu manament que natura no l podia sofferir, e aquest atorga l per lo donament d'amor, e axi no li deuia tolrre s'amor com no y hagues nenguna raho. Car lo dit amador no errà en neguna cosa, si reprenia aquells qui deyen mal no justament de la sua dona. Car aquest per ço promes de seruar aquell manament, per tal que agues pus tost l'amor de la dona, per que lo manament no fo fet justament, car cada hu per força ha esser estomogut de la su'amor.

Encara hun altre home, com vsas d'abraçaments d'una noble amor, demanà licencia a la su'amor qui ell pogues vsar d'abraçaments d'altra dona, la qual aguda licencia anà ss'en

sit et diutius quam consveverat a prioris dominae cessavit solatiis. Post mensem vero elapsum ad priorem dominam redit amator dicens, se nulla cum alia domina solatia praesumpsisse nec sumere voluisse sed suae coamantia voluisse probare constantiam. Mulier autem eum quasi indignum repellit a suo amore, dicens ad amoris sufficere privationem tali[s] postulata et impetrata licentia. Huic autem mulieri reginae Alinoriae (1) videtur obviare sententia, quae super hoc negotio taliter consulta respondit. Ait enim: Ex amoris quippe agnoscimus natura procedere, ut falsa coamantes saepe simulatione confingant, se amplexus exoptare novitios, quo magis valeant fidem et constantiam percipere coamantis. Ipsius ergo naturam offendit amoris, qui suo coamanti propter hoc retardat amplexus vel eum recusat amare, nisi evidenter cognoverit, amantem sibi fidem fregisse. [275]

III

Quum duo essent viri tam genere quam vita et moribus, etiam aliis, per omnia coaequales eo excepto, quod opulentia rerum dissimili respondet eventu, dubitatum constat a multis, quis eorum sit potius eligendus amator. Et exstat inde dictum Campaniae comitissae dicentis: Non esset asseveratio iusta, si nobilis et decora paupertas opulentiae postponatur incultae. Immo nobilis etiam opulentia rerum non inepte egestati decorae postponitur, si mulieris amor opulentae petatur; femina etenim rerum fertilitate beata laudabilius inopem sibi nectit amorem quam divitias multas habentem. Nihil enim magis cunctis bonis hominibus debet esse onerosum, quam si probitas egestatis tenebris obscuretur vel alia necessitate quacunque laboret. Merito igitur mulier opulenta laudatur, si opulentia rerum omissa coamantem quaerat egenum, cui sua valeat opulentia subvenire. [276] Nihil enim est, quod in tantum utriusque

(1) almorie *ADFI*.

e cessà los solaços qui fer solia a la primera dona. E apres d'un temps l'amador tornà a la dona, dient que no hauia fet solaços nenguns ab altra dona ni'n voli'auer fet, mas que ho feya per prouar la volentat de la sua amant. E ella lunyà l de ssi axi com endenyat de la sua amor, dient que partida era la lur amor. E contrestant axi digueren qu'en estarien a sentencia de la reyna d'almeria, la qual donas sentencia sobre aquest fet. La qual dix axi: Nos conexem que de natura d'amor ve, que hom vol sprouar la amor que l'amant ha hom, e axi que no era ben fet que per axo fossen a ell vedats los abraços de la primera amor, pus que l'amant no li hauia trenchada la fe.

Com fossen dos homens eguals en vida hi en bones costumes, e en totes cosses fossen eguals, exceptat de riquesa de bens temporals, e dupten molts qual(s) maiorment deia esser elegit per amador. La comtessa de Campaya ho departi axi: que lla on es bellea e bonea que y sia mesclada bonesa e riquesa, e lla on es riquesa que y sia mesclada bonesa e riquesa, car aquella fembra es lohadora la qual es riqua e elegeix amor que ho haia obs. Car null temps hom, per rich que sia, no es dit noble, si no es ple de bones costumes (1). Donchs, per dret la fembra riqua deu cerquar amador freturos, al qual puga socorrer ab sa riquesa. E per lo contrari hom rich se deu, axi com damunt es dit, acostarse a amor freturosa. . . . . .

. . . . . .

(1) *Moribus* en lloc de *hominibus*.

sexus amanti pertinere videatur ad laudem, quam si plenarie, sicut potest, necessitatibus coamantis occurrat. Sed, si mulier inopiae obscuritate gravetur, licentius opulentis admittit amorem, quia, utroque coamantium in egestatis unda reperto, eorum erit amoris procul dubio constantia brevis. Inopia namque verecundiam summam probis cunctis adducit hominibus et eos in varias cogitationum deducit angustias et in somni etiam vehementer quiete fatigat et inde consequenter fugare consvevit amorem.

IV

Alia sic quidem occurrit quaestio talis: Duo erant in omnibus et per omnia coaequales, qui simul et aequaliter omni modo [his] servire coeperunt, qui etiam postulant, et instanter, amari; quaeritur ergo, quis in isto sit praeferendus amore. Sed eiusdem comitissae monitis edo[277]cemur, ut in tali eventu prior petitor potius mereatur audiri; si vero postulationes eorum tempore videantur aequales, non immerito [in] mulieris confertur arbitrio, ut amatorem illum studeat de duobus eligere, quem magis interior animi exigat explorata voluntas.

V (1)

Miles quidam dominam suam immoderate amabat et eius plenarie fruebatur amplexu, ipsa tamen eum dilectione mutua non amabat. Hic ab ea divertere quaerit, mulier vero ipsum in pristino retinere cupiens statu eiusdem voluntati contradicit.

Huic negotio tale dedit comitissa responsum: Improba nempe satis intentio mulieris iudicatur, quae amari quaerit et ipsa recusat amare. Stultum est enim, aliquem illud ab aliis non [278] reverenter exigere, quod ipse aliis penitus denegat exhibere.

---

(1) Ad hec (huc *H*) eidem gloriose Comitisse forma talis adducitur iudicanda *OGI*.

. . . . . .

. . . . . .

Mas veus que dos amadors eren en totes coses e per totes egualš, e començaren de seruir egualment e amar. Donchs, qual d'aquests dos deu esser mes elegit a amor? Aquella matexa comtessa nos ho demostra e diu que l primer qui demana primerament, que aquell deu esser hoyt; e si les demandes d'aquells sien vistes esser eguals, dich que aquell deu esser mes elegit lo qual ha maior volentat e millor d'amar.

E veus que aytal juhi vench a departir a la damunt dita noble comtessa.

Hun caualler amaua fortment vna dona e vsaua plenerament dels abraços d'aquella, empero ella no amaua tant a ell com ell fahia a ella, si que l caualler s'en volch partir d'ella e la dona volia l retenir en la primera amor.

E la comtessa respos axi: Fort es maluada aquella fembra, la qual demana esser amada e ella no l vol amar, e es dret que hom cerch amor de altra fembra.

VI

Insurgit etiam dubitatio talis: Iuvenis quidam nulla probitate decorus et miles adultus omni probitate iucundus amorem ab eadem muliere deposcunt. Contradicit quidem iuvenis, se praeferendum adulto, quia, si postulatum fuerit consecutus amorem, ex tali posset igitur morum probitatem assumere, et si per eam ad morum probitatem improbitas reducatur, laus esset mulieri non modica.

Huic taliter Alinoria (1) regina respondit: Licet probet iunior, ab amoris perceptione se ad morum posse ascendere probitatem, minus provide agit mulier, si improbitatem praeeligat amare, maxime, quum vir bonus ac morum cultura refulgens ab ea petit amorem. Posset [279] enim propter merita improbi viri evenire, ut exoptata bona percipiendo meliorationis improbitas fomenta non caperet, quia non semper iactata producunt semina fructum.

VII

Ad eiusdem reginae arbitrium defertur hic alius eventus amoris. Quidam quum ignoranter se agnatae copulasset amori, ab ea discedere comperto crimine quaerit. Mulier vero amoris vinculo colligata in amoris observantia ipsum retinere contendit, asserens, crimen penitus excusari, quasi ab initio coepissent amori sine culpa vacare.

Cui negotio taliter regina respondit: Satis illa mulier contra fas et licitum certare videtur, quae sub erroris cuiuscunque velamine incestuosum studet tueri amorem. Omni enim tempore incestuosis et damnabilibus tenemur actibus invidere, quibus etiam ipsa iura humana poenis novimus gravissimis obviare. [280]

---

(1) almoria *AIVZ*.

Veus que hun joue que no era bell de nenguna proea e hun caualler joue plen de tota proea demanaren amor d'una fembra. E ambduy contenien sse, que deya lo joue al caualler, que ell no hauia obs aytal amor, com ell fos ja prous per si mateix, mas la proea d'aquella dona faria tornar aquest prous e que seria gran lahor a la fembra si per la sua proea tornaua ell prous.

E dix sobre aço la Reyna d'almeria: Tota dona deu elegir amor prous, e la fembra fa no sauiament, si pren aytal amor, maiorment com ne trop de noble e prous. E axi com l'amador no prous poria apendre proea de la bona fembra, tot axi la fembra poria apendre no proea del no prous.

Veus que hun hom s'era ajustat a vna amor qui no conexia (1), e com hac trobat lo mal que era en ella, volch s'en partir. E la fembra contenia aquest de retenir en la su'amor e scusantse d'aquell partit qui ell la reptaua.

A la qual cosa la dita Regina respos axi: Assats es vista aquella fembra combatre contra dret, la qual es torbada en nengun pecat, e puix vol ss'en cobrir sots ombra d'algu e axi los drets manen aquella esser sotsmesa a greus turments.

---

(1) *Ignotae* en lloc de *agnatae?*

VIII

Quum domina quaedam (1) satis idoneo copularetur amori, honorabili postmodum [sine culpa] coniugio sociatur et suum coamantem subterfugit amare et solita sibi solatia negat. Sed huius mulieris improbitas Narbonensis Mengardae dominae taliter dictis arguitur: Nova superveniens foederatio maritalis non recte priorem excludit amorem, nisi forte mulier omnino penitus desinat amori vacare et ulterius nullatenus amare disponat.

IX

Quidam a praefata postulavit, ut ei faceret manifestum, ubi maior sit dilectionis affectus: inter amantes an inter coniugatos. Cui eadem domina philosophica consideratione respondit. Ait enim: Maritalis affectus et coa[281]mantium vera dilectio penitus iudicantur esse diversa et ex motibus omnino differentibus suam sumunt originem. Et ideo inventio ipsius sermonis aequivoca actus comparationis excludit et sub diversis ea facit speciebus adiungi. Cessat enim collatio comparandi per magis et minus inter res aequivoce sumptas, si ad commune nomen, cuius respectu dicuntur aequivocae, comparatio referatur. Non enim competens esset comparatio talis, si diceretur, nomen corpore simplicius esse vel proposito magis dictione composita.

X

Idem ab eadem domina sub tali forma quaesivit: Mulierem quandam, quae primo fuerat uxor et nunc a viro divortio interveniente [282] disiuncta, qui maritus fuerat, ad suum instanter invitat amorem. Cui domina praefata respon-

(1) sive puella *OIG*.

Encara com una dona, mentre fos fadrina, fos ajustada assats a couinent amor, e depux fos maridada ab honrat marit, desemparà lo primer amador e negà li los solaços acostumats. Mas vna dona honrada de Narbona reprene ho, dient: Que lo nouell ensutzeament del marit no'n podia gitar la primera amor, si donchs la dona no renunciaua d'entendre en nenguna amor e que d'aqui auant prometa que no ame algu.

E hun altre demanà a la dita dona de Narbona quel(s) fes cert on seria ver'amor: entre amadors o entre mullerats. La qual dona respos molt saviament, e dix: que segons que sson los grans desigs d'amors e lla on es lo maior atalentament de les persones . . . . . .

. . . . . .

Encara li demanà hun altre juhi que una fembra era stada muller de hun hom, e parti s lo matrimoni, e despuys demanà la amor d'aquella fembra. Als quals la dita dona

dit: Si aliqui fuerint qualicunque nuptiali foedere copulati et postmodum quocunque modo reperiantur esse divisi, inter eos penitus nefandum iudicamus esse amorem.

XI

Quidam vir bonus et prudens ab aliqua domina petit amorem; postea vero accèdit vir alius probior eo et ab eadem instanter petit amari. Quis ergo alteri praefertur amandus? Hanc autem litem taliter Narbonensis Mengarda definit: In mulieris confertur arbitrium, quem potius velit bonum an meliorem exaudire petentem.

XII

Aliud etiam iudicium tale procedit amoris: Quidam satis idoneo copulatus amori, alterius dominae instantissime petit amorem quasi alterius mulieris cuiuslibet destitutus amore; qui etiam [283] iuxta sui desideria cordis plenarie consequitur, quod multa sermonis instantia postulabat. Hic autem fructu laboris assumpto prioris dominae requirit amplexus et secundae tergiversatur amanti. Quae igitur super hoc viro nefando vindicta procedet? In hac quidem re comitissae Flandrensis emicuit sententia talis:

Vir iste, qui tanta fraudis fuit machinatione versatus utriusque meretur amore privari et nullius probae dominae debet ulterius amore gaudere, quum impetuosa credatur in eo regnare voluptas, quae penitus amoris est inimica, ut in capellani doctrina manifestius edocetur. Mulier autem nullatenus sibi debet ad (1) verecundiam reputare, quum quaelibet mulier, si mundi laudes optat habere, vacare teneatur amori, et interiorem hominis fidem et eius intrinseca cordisque nemini sit facile perscrutari secreta, et ideo in palliatione sermonis multa saepe reperiatur sapientia circumven-

(1) hoc ad *B*.

respos: Si alguns son acompanyats per neguna amistat, e puys en neguna manera sien partits, dien que entre ells no pod esser sino amor maleyta e vergonyosa.

. . . . . .

. . . . . .

Encara hun hom era acostat assats a couinent amor, e demanà cuytosament l'amor de vn'altra dona, lo qual desemparà la primera amor. E acabat son enteniment ab l'altre, la primera dona demanà li los acostumats abraços, lo qual la hauia enganada e negà ls hi. E la comtessa de Fflandes dix axi:

Aquest hom qui tan falssament ha vsat e vsa de dos amors, dich que no deu vsar d'amor de nenguna prous fembra, enans deu esser estrany de tota amor, per ço car rebordeix los manaments d'amor. E la fembra no ss'o deu tenir a vergonya, per ço car tota fembra, si vol hauer lahor d'aquest mon, deu entendre en amor . . . . . .

. . . . . .

ta. Si tamen iste ad priorem non redit amantem sed in secundae amatricis [284] studet amore persistere, non habet unde prior contra istam queratur amatrix, si partum tueri studet amorem et aliam potius quam se ipsam patitur callida deceptione frustrari.

XIII

Affertur aliud tale iudicium: Miles quidam quum omni hominum probitate careret et ideo ab omni femina reprobaretur amari, a quadam domina tanta improbitate postulavit amorem, quod ei spem de suo amore est largita. Quae domina in probis moribus propria taliter doctrina suum confirmat amantem, oscula etiam et lacertorum ei largiendo amplexus,quod amans iam dictus ad summam per eam est morum probitatem deductus et omni probitate laudandus. Quo in probitatis norma solide confirmato et qualibet curialitatis decorato virtute, alia quaedam domina ipsum ad suum instanter invitat amorem, cuius et ipse miles fuit obediens penitus voluntati, prioris scilicet dominae largitatis oblitus.

[285] Super hoc autem articulo adsunt nobis Flandrensis comitissae responsa. Ait enim: Laudandum videtur a cunctis, ut prior amatrix suum coamantem ex cuiuslibet mulieris valeat amplexibus revocare, quem ipsa per sui laboris industriam de improbitatis imo ad summum curialitatis ac probitatis culmen adduxit. Jus enim ac rationem in homine illo mulier habere creditur, quem ipsa morum probitate destitutum sua reddidit providentia [probum] atque laborum sollicitudine probiorem simul et morum consideratione compositum.

XIV

Quaedam domina, quum suus in ultramarina coamans expeditione maneret, nec de propinqua ipsius reditione confideret, immo quasi ab omnibus eius desperaretur adventus, alium sibi quaerit amantem. Quidam vero secreta-

. . . . . .

. . . . . .

Com un caualler qui no hauia gens de proea ni de bondat, demanà amor d'una fembra, la qual li donà s'amor. E aquella fembra instruhi l de tota proea e bonea, e ab abraços mostrà li esser valent caualler, si que ab treball de aquella fembra ell fon ple de totes bondats. E vench vn'altra dona e demanà li s'amor, si que l caualler la y donà.

E la comtessa dix sobre aço: Justa raho es que la primera amadora puga tolrre aquell caualler a tota altra dona, la qual per suptilesa sua a aquell tornat de no prous e l'a instruhit de tota bondat. E axi dret mana que aquell no deia desemparar aquella dona en nenguna manera.

. . . . . .

. . . . . .

rius [286] prioris amantis nimium condolens de mulieris fide mutata novum sibi contradicit amorem. Cuius mulier nolens assentire consilio tali se defensione tuetur. Ait enim: Si feminae, quae morte viduatur amantis, licet post biennii metas alium sibi amatorem appetere, multo magis ei debet mulieri licere, quae vivo [et ultra] viduatur amante et quae nullius nuntii vel litterae ab amante transmissae potuit a praefato tempore visitatione gaudere, maxime ubi non deerat copia nuntiorum. Quum igitur super hoc negotio longa esset utrinque assertione certatum, in arbitrio Campaniae comitissae conveniunt, quae hoc quidem certamen tali iudicio definivit: Non recte agit amatrix, si pro amantis absentia longa suum derelinquat amorem, nisi primitus ipsum in suo defecisse amore vel amantium fregisse fidem manifeste cognoscat, quando scilicet amator abest necessitate cogente, vel quando est eius absentia ex causa dignissima laude. Nihil enim maius gaudium in amatricis debet animo concitare, quam si a remotis partibus laudes de [287] coamante percipiat, vel si ipsum in honorabilibus magnatum coetibus laudabiliter immorari cognoscat. Nam quod litterarum vel nuntiorum visitatione abstinuisse narratur, magnae sibi potest prudentiae reputari, quum nulli extraneo ei liceat hoc aperire secretum. Nam, si litteras emisisset, quarum tenor esset portitori celatus, nuntii tamen pravitate vel eodem in itinere mortis eventu sublato facile possent amoris arcana diffundi.

XV

Insurgit etiam alius eventus amoris: Amator quidam, quum proeliando viriliter oculum vel alium sui corporis amisisset ornatum, quasi indignus ac taediosus a sua coamante repellitur, et soliti sibi denegantur amplexus. Huic autem feminae Narbonensis dominae sententia contradicit, quae taliter super hac figura respondit: Omni honore mulier censetur indigna, quae ob deformationem solito belli contingentem eventu, et quae solet viriliter evenire [288] bellantibus, coamantem suo iudicavit amore privandum. Hominum enim audacia maxime mulierum concitare consvevit amorem et eas in amandi proposito diutius enutrire. Quare igitur membrorum deformitas, quae naturaliter ex audacia ipsa inevitabili procedit eventu, amoris damno afficere debet amantem?

XVI

Alia deducitur in medio dubitatio talis: Miles quidam, dum pro cuiusdam dominae laboraret amore, et ei non esset penitus opportunitas copiosa loquendi, secretarium in hoc sibi quendam facto de mulieris assensu adhibuit, quo mediante uterque alterius vicissim facilius valeat agnoscere voluntatem et suam ei secretius indicare, et per quem etiam occultius amor inter eos possit perpetuo gubernari. Qui secretarius, officio legationis assumpto, sociali fide confracta, amantis sibi nomen assumpsit ac pro se ipso coepit sollicitus esse. Cuius praefata domina inurbane coepit fraudibus assentire. Sic tandem cum ipso complevit amorem et eius universa [289] vota peregit. Miles autem pro fraude sibi facta commotus Campaniae comitissae totam negotii seriem indicavit et de ipsius et aliarum dominarum iudicio nefas praedictum postulat iudicari, et eiusdem comitissae ipse fraudulentus collaudavit arbitrium. Comitissa vero, sexagenario accersito sibi numero dominarum, rem tali iudicio definivit: Amator iste dolosus, qui suis meritis dignam reperit mulierem, quae tanto facinori non erubuit assentire, male acquisito fruatur amore, si placet, et ipsa tali digna fruatur amico. Uterque tamen in perpetuum a cuiuslibet alterius personae maneat segregatus amore, et neuter (1) ad dominarum coetus vel militum curias ulterius devocetur, quia ipse contra militaris ordinis fidem commisit, et illa contra dominarum pudorem turpiter secretarii consensit amori.

[290] XVII

Ad haec: dum quidam miles mulieris cuiusdam ligaretur amore, quae amori erat alterius obligata, taliter ab ea spem est consecutus amoris, ut, si quandoque contingeret, eam

(1) n. eorum *VEGb*.

Com hun caualler fos fort estomogut per la amor de vna dona e aquella dona hagues vn altre amador assats digne, e com no sabes en quina manera pogues hauer aquella dona e ella consirent en aço l'amador de la dona era anat en altre Regne. E aquest caualler tractà ab la dona qui ell se metes lo nom del primer caualler e semblant d'aquell començà d'esser estomogut per la dona, e la dona consentí. Si que l caualler compli ab la dona totes ses voluntats. E el caualler primer per l'engan que hac rebut mostrà tot lo fet a la comtessa de Campaya, e, en presencia de moltes altres dones, la dita comtessa, ab consell de honrades e sauies dones, diffini axi: Aquell hom enganos, ab qui ses falsies ha aguda aquella amor, hus d'aquella axi com de malguanyada, e ella axi com a falssa haia aytal amich. Empero abduys sien departits de tota altra amor. E lo neutre (1) d'aquells null temps no sia appellat ab companyes de caualers ni de dones, car ell ha pecat contra l'orde de Caualleria e ella haia rompuda la orde d'amor contra vergonya de totes dones.

Axi mateix hun caualler demanà amor d'una fembra, la qual era ligada a altra amor, e aconssegui esperanssa de la sua amor en aquesta manera que, com s'esdeuengues

(1) Ms.: *ventre?* Lo traductor sembla haver llegit *venter eorum.*

sui coamantis amore frustrari, tunc praefato militi sine dubio suum largiretur amorem. Post modici temporis lapsum mulier iam dicta in uxorem se praebuit amatori. Miles vero praefatus spei sibi largitae fructum postulat exhiberi; mulier autem penitus contradicit asserens, se sui coamantis non esse amore frustratam. Huic quidem negotio taliter regina respondit: Comitissae Campaniae obviare sententiae non audemus, quae suo iudicio definivit, non posse inter coniugatos amorem suas extendere vires. Ideoque laudamus, ut praenarrata mulier pollicitum praestet amorem.

XVIII (1)

Quidam miles intima turpiter et secreta vulgavit amoris. Cuius excessum in castris [291] omnes militantes amoris postulant severissime vindicari, ne tantae praevaricationis exemplum impunitatis inde sumpta occasione valeat in alios derivari. Dominarum igitur curia in Guasconia convocata de totius curiae voluntatis assensu perpetua fuit constitutione firmatum, ut ulterius iste omni amoris spe frustratus exsistat et in omni dominarum sive militum curia contumeliosus cunctis ac contemptibilis perseveret. Si qua vero mulier haec dominarum ausa fuerit temerare statuta, suum ei puta largiendo amorem, eidem semper maneat obnoxia poenae et omni probae feminae maneat exinde penitus inimica.

---

(1) *Deest hoc iudicium in CFZI.*

qui ella s partis de la su'amor, que lauors sens dubte que aconsseguiria gracia de la su'amor. E apres de poch de temps prengue per marit l'amador. E lo caualler dit demanà la esperanssa de l'amor que li hauia promesa; e la fembra contrastaua ho, dient que no s'era partida de la su'amor qui li hauia promesa. Sobre lo qual contrast vna Regina dix: que amor no podia estendre ses forçes entre mullerats, e axi jutgà que la dona donas l'amor que hauia promesa.

. . . . . .

. . . . . .

XIX (1)

His etiam adiungitur et aliud non inepte iudicium: Miles quidam dum cuiusdam dominae postularet amorem, et ipsum domina penitus reniteretur amare, donaria ei quaedam miles satis decentia misit, et oblata mulier alacri vultu et avida mente suscepit. Postea [292] vero in amore nullatenus mansvescit sed peremptoria sibi negatione respondit. Conqueritur miles, quasi mulier amori congruentia suscipiendo munuscula spem sibi dedisset amoris, quam ei sine causa conatur auferre. His autem taliter regina respondit: Aut mulier munuscula intuitu amoris oblata recuset ant munere compenset amoris aut meretricum sustineat patienter coetibus aggregari.

XX

Fuit etiam a regina quaesitum, quis magis esset eligendus amor, an scilicet iuvenis viri an in aetate provecti. Quae mirifica quidem subtilitate respondit. Ait enim: Viri scientia et probitate atque morum laudabili compositione bonus vel melior amor non autem aetatis ratione distinguitur. Naturali tamen instinctu aspecto libidinis masculi iuniores aetate avidius solent mulieris adultae libidini commisceri quam iuvenculae, quae sit coaetanea sibi; aetate vero provecti iuvencularum potius affectant amplexus osculaque suscipere [293] quam aetate mulieris adultae. Et econtra: Mulier sive sit iuvencula sive in aetate adulta magis amplexus appetit et solatia iuniorum quam provectorum virorum. Quod quare contingat, physicalis potius videtur inquisitio rei.

---

(1) *Deest hoc iudicium in CPZI.*

. . . . . .

. . . . . .

Encara fo demanat a la dita Reyna quala amor deuia hom mes elegir, ho de joue o de miga edat o de vell. La qual respos ab gran suptilitat, e dix: que aquell qui era bell per sciencia o per proea o per bones costumes, aytal amor era mellor e plus noble e loable. Mas empero quant ha fet luxurios ne a fer luxuria, totstemps jove demana joue. E mes valen los abraços d'una dona complida que no fan d'una fadrina que no sia en plena edat, e tot axi es dels homens. Mas tota fembra, sis vol sia joue, sis vol sia vella, mes amen los solaços dels jouens que dels vells. Mas ço per que s'auinga mils la raho medecinal que altra raho.

XXI

Quaesitum quoque fuit a Campaniae comitissa, quas res deceat amantes a coamantibus oblatas accipere. Cui taliter inquisitioni comitissa respondit: Amans quidem a coamante haec licenter potest accipere scilicet: orarium, capillorum ligamina, auri argentique coronam, pectoris fibulam, speculum, cingulum, marsupium, lateris cordulam, pectinem, manicas, chirothecas, anulum, pyxidem, species, lavamenta, vascula, repositoria, vexillum causa memoriae, et, ut generali sermone loquamur, quodlibet datum modicum, quod ad corporis potest valere culturam vel aspectus amoenitatem, vel quod potest coaman[294]tis afferre memoriam, amans poterit a coamante percipere, si tamen dati acceptio omni videatur avaritiae suspicione carere. Hoc tamen singulos volumus amoris milites edoceri, quod, si amans a coamante anulum amoris causa susceperit, ipsum in sinistra manu et in minuto debet digito collocare et anuli gemmam ab interiori manus parte semper portare absconsam, et hoc ideo, quia sinistra manus a cunctis magis consuevit tactibus inhonestis et turpibus abstinere, et in minuto digito prae cunctis digitis mors fertur hominis et vita manere, et quia singuli tenentur amantes suum amorem retinere secretum. Similiter: si visitationis inter se amantes utantur epistolis, propriorum nominum etiam scriptione abstineant. Praeterea, si ob aliquam causam ad dominarum devenerint amantes iudicia, amantium personae nunquam debent iudicantibus indicari sed sub indefinita eis prolatione proponi. Sed et mutuas sibi invicem missas epistolas proprio non debent insignire sigillo, nisi forte habuerint secreta sigilla, quae nulli nisi sibi et suis sint [295] secretariis manifesta, et sic semper illaesus conservabitur amor.

Axi mateix demanat fon a la dita comtessa quines coses deuen rebre les amants de lurs amadors. E la comtessa respos: que aquestes coses ne podien rebre couinentment, ço's: filosers, garlandes, corones d'or e d'argent, fiblalls de pits, espills, sinyells, bosses, cordes de coha, pintes, manegues de seda, trestells e crespines d'aur, e aquestes coses per raho de memoria, e per ço car generalment se diu que poch do deu hom pendre de l'amant, sol per hauer memoria d'aquell, e per tal que no sia vist pendre per auaricia altres coses. Empero aço volem ensenyar a tots nouells cauallers en amor, que, si l'amador ha pres de la su'amant anell per amor, que l deu portar en la ma esquerra en lo dit manouell e la pedra de l'anell vaia dins la ma totstemps, e qu'estiga amagada, per ço com la ma esquerra s'abste mes de totes sutzures que la dreta, e per ço com totstemps deu hom tenir l'amor secreta. Encara si s trameten letres no y meten los noms propris. Axi mateix si venen a juhi de nengu, no deuen segellar ab los segells propris, per ço que la lur amor no sia manifestada a nengu, e, si conseruen aço totstemps, la lur amor sera no corrompuda.

Capitulum viii. — De regulis amoris

Nunc ad amoris regulas accedamus. Regulas autem amoris (1) sub multa tibi conabor ostendere brevitate, quas ipse rex amoris ore proprio dicitur protulisse et eas scriptas cunctis amantibus direxisse. Nam quidam Britanniae miles dum solus causa videndi Arturum silvam regiam peragraret et ad eiusdem [domini] silvae fuisset interiora deductus, iuvencula quaedam mira pulchritudine decorata, ornato residens in equo in capillorum ligatura inopinate sibi occurrit, quam [296] miles festinanti verbo salutat, et ipsa curiali sermone respondit. Ait enim puella: Quod quaeris, Brito, nulla poteris sollicitudine reperire, nisi nostro fueris suffragatus iuvamine. — Quo audito repentino (2) coepit eam rogare sermone, ut ei puella narraret, ob quam causam ipse veniret, et sic postea crederet, quod puella dicebat. Cui iuvencula dixit: Cuiusdam Britanniae dominae dum postulares amorem, ipsa dixit tibi, quod eius nunquam posses amorem lucrari, nisi ei primitus victoriosum reportares accipitrem, qui in Arturi curia super aurea dicitur pertica residere. —Quae omnia Brito firma responsione fatetur. Ait ergo puella: Accipitrem, quem quaeris, habere non posses, nisi primitus in Arturi palatio proeliando convincas, quod dominae gaudes pulchrioris amore quam eorum aliquis, qui in curia demorantur Arturi; palatium vero intrare non posses, nisi primo custodibus chirothecam demonstrares accipitris. Sed chirothecam non est habere possi[297]bile, nisi contra duos milites pugnando fortissimos in duplicis pugnae agone obtineas.

---

(1) *add.* O: Gualteri.
(2) Oportuno *b.*

DE LES RETGLES D'AMOR

Ara vengam a les retgles d'amor. O Galter, yo m'esforçare que t mostre les retgles d'amor ab gran breuitat, les quals lo rey d'Amor ab la sua propria bocha dix, encara donà aquelles per escrit a tots amants. Car hun caualler de Bretanya, dementre qui ell anas a veure tot sol la selua del rey Artus, e com fos entrat dins la selua, huna joue fembra, la qual era plena de marauellosa bellesa e caualchas hun marauellos cauall, tota en cabells, va exir a carrera a aquell caualler, la qual lo caualler saludà encontinent e ella respos li ab cortesa paraula. E va li dir la donzella: Ço que tu demanes, no u poras trobar en nenguna manera, si la nostra ajuda no t'i socorre.—La qual cosa lo Breto la ua pregar ab humils paraules que li digues ell per que y era vengut e que despuys ell creuria ço que li deya. Al qual ella dix: Com tu demanasses l'amor d'una dona de Bretanya, ella dix te que tu null temps pories hauer la su'amor, si no li portaues primerament hun esparuer, qui era en la cort del rey Artus e estaua en vna pertxa d'or. — Les quals coses lo Breto li atorgà. E lladonchs dix li la donzella: Tu no pots hauer aqueix sparuer, si donchs tu no vens combatut en la dita cort e que tu te alegres de pus bella dona que no ha nengu d'aquella cort; mas tu no pories per res entrar en lo palau, si no mostraues primerament lo guant de l'esparuer als porters. Mas lo guant no l pots hauer si primerament no vencies doblamenī dos cauallers molt forts.

Cui Brito respondit: Cognosco, me in hoc labore non posse proficere, nisi mihi vestrae manus auxilia porrigatis. Ideoque me vestro dominatui volo subiicere, supplici a vobis orationis affatu deposcens, ut vestra in hoc facto mihi iuvamina porrigatis, et ut de vestro mihi concedatis assensu, quatenus vestrae dominationis intuitu dicenter valeam amorem mihi dominae pulchrioris adscribere.

Cui iuvencula dixit: Si tanta tibi esset cordis audacia, ut ea, quae diximus, non timeas perscrutari, posses a nobis, quod postulas, impetrare. — Cui Brito respondit: Si mihi volueritis postulata concedere, omnia mihi successus prosperitatis optata cognoscerem.

Cui iuvencula dixit: Sit ergo, quod quaeris, tibi plenaria securitate largitum.—Sic tandem ei osculum porrexit amoris et equum illi, super quo residebat, exhibuit atque subiunxit.—Hic equus ad omnia te optata loca perducet; te autem oportet sine omni trepidatione proce[298]dere ac tibi repugnantibus cum audacia summa resistere. Hoc autem studeas diligenti memoria conservare, ut de duobus prioribus, qui chirothecam defendunt, assumpta victoria ab eis chirothecam non accipias, sed eam tu ipse ex aurea columna pendentem accipias; alias enim in proelio non posses palatii obtinere nec, quod desideras adimplere.

Quibus ita peractis sua Brito induit arma et commeatu accepto coepit deambulare per silvam. Tandem per agrestia nimis atque ferocia loca decurrens ad fluvium quendam devenit, qui mirae latitudinis atque altitudinis erat unda profundus, et cuius prae nimia sublimitate riparum cuilibet denegabatur introitus. Iuxta ripae tamen extrema diutius ambulando devenit ad pontem, qui tali erat forma compositus. Pons quidem erat aureus et in duabus utrinque ripis capita tenens; medium vero pontis residebat in aqua et saepius vacillando procellarum videbatur unda submersum.

A la qual lo caualler respon: Yo conech que no poria fer aquexes coses yo ni sofferir tan grans treballs, si donchs nom donats la uostra ajuda. Per que yo m vull sotsmetre humilment a la uostra senyoria, pregant uos ab humil oracio qui vos m'ajudets en aquest fet, e que vos me donets consentiment, que per esguardament de vos puga dir que yo m'alegre d'amor de pus bella dona.

Al qual la donzella respos: Si tu hauies tan gran ardiment de cor, que aquelles coses, que yo he dites, no tems d'encercar, tu pories acabar ço que demanes de nos. — A la qual lo Breto respos: Si vos me volets atorgar ço que yo us he demanat, tots sobrepujaments de bonauentura sera[n] ab mi.

Al qual la donzella li va atorgar tot planament ço que li demanaua, e va li donar hun besar d'amor, e donà li lo caual que caualchaua, e dix li: Que aquell lo portaria a tots los lochs qui ell desijaua; mas guarda t que sapies contrestar ardidament ab tos contrestans. Empero diligentment te membre aço que com hauras vençuts los dos cauallers quid deffendran lo guant, no prengues lo guant d'ells, mas pren ne hun leig que trobaras penjat en vna colona d'or; en altra manera no vençries la batalla del palau, ni compliries ço que desiges.

Les quals coses axi acabades, lo Breto se va vestir les sues armes e pres comiat e anà ss'en per la selua. E anà molt per boschs plens de bisties feres e saluatges, si que vench al flum, lo qual era marauellosament ample e larch e fort pregon, que sol en la pus pocha riba que y era negara tot hom. E anant riba lo riu, vengue al pont, lo qual era d'aytal forma. Ell era tot d'or e tenia en cada riba son cap;

Ab illo autem capite, unde Britonis erat accessus, miles quidam residebat in equo, qui ferocis erat aspectus. Quem Brito urbano satis [299] verbo salutat, sed ipse resalutare Britonem contempsit. Ait enim: Quid quaeris, armate Brito, ex tam longinquis partibus absens?

Cui Brito respondit: Fluvium per pontem transire laboro.

Cui pontanus ait: Immo quaeris mortem, quam nullus hic potuit extraneus evitare. Si tamen retro velis abire armaque cuncta dimittere, tuae iuventuti misericorditer indulgebo, quae te in aliorum rura et extranea regna improvida simplicitate deduxit.

Cui Brito respondit: Si arma deponerem, nulla tibi foret digna victoria laude, si armatus repellas inermem; sed, si armato poteris transitum prohibere communem, tunc gloriosa esset tibi victoria iudicando. Nam, si pacificus mihi non patuerit pontis ingressus, viam aperire non nisi gladio conabor.—Pontanus vero hoc audiens, quod iuvenis gladio transitum postulabat, coepit fremere dentibus et magno furore versari et ait: Male huc te, iuvenis, Britannia misit, quia in hac solitudine gladii morte peribis, nec tuae unquam dominae huius regni scies redicere nova. Heu tibi, miser Brito, qui non es veritus ad feminae cuiuscunque svasum [300] tuae mortis appetere loca, et cogens contra Britonem calcaribus equum ipsum acuto coepit impetere gladio et crudeli verberatione concutere, quin etiam Britonis clipeo vehementer alliso per eius lateris carnem sibi viam gladius transeundo peregit binas etiam plicas loricae confringens, sicque sanguis coepit abundanter vulneris emanare. Iuvenis vero vulneris dolore pertactus versus pontis militem lanceae direxit acumen et eius acriter pugnando perforavit intrinseca et ipsum ex equo turpiter prostravit in herbam. Cui quum vellet caput Brito penitus amputare, humillima utens prece pontanus veniam a Britone meruit impetrare quaesitam. Ex

e lo miga del pont era en l'aygua e a les hones de l'aygua vagueiaue tot. E lla on se acostà lo Breto, hauia hun caualler qui caualchaua hun cauall, e era de lega gardadura, lo qual lo Breto saludà ab cortesa paraula, mas ell lo menyspreà de retre li les saluts, mas dix li: Que demanes açi, Breto, vinent armat aci de tan longues parts?

Al qual lo Breto respos: Yo treball de passar aquest flum per lo pont.

Al qual lo del pont dix: Yo veig que tu demanes la mort, la qual nengun estrany no ha poguda esquiuar. Mas empero si tornes a enrrere e qu'en lexes les armes, yo perdonare al teu jouent, per ço com veig que per gran simplesa est aci vengut.

Al qual lo Breto respos: Si yo lexaua les armes, tu no hauries nenguna lahor de victoria; mas, si m pots vedar axi com son lo passatge, lauors hauras digne lahor de gloria. Car aquell qui m dira de no que yo no pas lo pont, yo lo y demanare ab la espasa. — E aquell del pont va cruxir les dents e va s treballar per gran fellonia e va dir: O tu, Breto, mala carrera es aquesta per a tos obs que huy as presa, car per ço com as nomenada espasa, morras ades, e james no tornaras noues dir a la tua dona. Ho mesqui de Breto, e com est gosat venir en aquest loch on pendras la mort? E, costrenyent lo cauall ab los esperons contra l Breto, va l ferir malament ab la espasa, si que li trenchà tot l'escut del Breto, e mes li la spasa per lo costat, trenchant li dos dobles de loriga qui vestia, si que perde molta sanch lo Breto. Empero que lo Breto se senti axi naffrat lunyà s d'ell tro al cap del pont e feri l tan poderosament ab la lanssa que passà la li per lo ventre e derrochà l legament de cauall. E

altera vero fluminis parte quidam stabat immensae magnitudinis homo, qui, quum vidisset pontanum a Britone superari et eundem Britonem pontis transitum cerneret ascendisse, pontem [scilicet] aureum tanta coepit fortitudine agitare, quod saepissime sub aquis non poterat apparere submersus. Brito vero plurimum super equi bonitate confisus in pontis transitu viriliter procedere non desistit, qui post multi laboris angustias [**301**] plurimasque submersiones per equi conamina tandem est ad pontis extrema deductus ibique pontis agitatorem suffocavit in aqua et sibi proprii lateris, prout melius potuit, vulnera colligavit.

Post haec Brito per prata coepit equitare pulcherrima et post decem stadiorum iter in pratum devenit amoenum, ubi omnia florum genera redolebant. In hoc autem prato erat palatium mira dispositione compositum, rotundum scilicet et omni formositate decorum. Ex nulla tamen palatii parte potuit conspicere portam vel habitatorem quemcunque videre; ac in eisdem pratis mensas invenit argenteas et super illis omnia ciborum potusque genera praeparata et albissimis circumventa gausapibus. In eodem vero prato iucundo concha residebat argenti purissima, in qua sufficienter equi potus et pabula consistebant. Equo igitur ad pastum appulso omni palatium circuivit ex parte; sed, quum domus ingressum indiciis nullis posset agnoscere locumque cerneret penitus habitatione vacare, edendi appetitus inequitate compulsus ad mensam accessit [**302**] et inventum avidissime coepit assumere cibum. Et statim adhuc modico [tempore] ab eo comestionis assumpto porta velociter est aperta palatii, quae sui apertura conquassatione tanta resonuit, quod quasi tonitrua videbantur ex propinquis partibus orta, et confestim per eandem exiit portam homo quidam staturae similis giganteae cuprinam ponderis immensi clavam manibus gestans, quam velut festucam sine labore corporeis

com li volgues de tot en tot tolrre li lo cap, lo ponter clamà li merce, la qual li fo atorgada. E de l'altra part del flum s'i estaua hun hom molt gran e molt sobrer, lo qual com ves que l ponter era sobrat del Breto, e com ves que l Breto s'en muntaua per lo pont d'or, començà a vinclar lo pont en tal manera que lo Breto s'acabussà tot en l'aygua, si que no paria gens del pont. Mas lo Breto, confiant se en son cauall qui era bo, hisque s del pont e passà auant, lo qual com molt ach treballat vench al cap del pont e pres lo guardador de l'altre cap del pont e offeguà l en l'aygua e pensà s' axi com mils poch de la sua naffra.

E despuys lo Breto començà a caualchar per los bells prats e puix vench en hun prat, on eren odors de totes quantes flors son al mon. E en aquest prat hauia hun palau ordonat marauellosament e plen de totes belleses. E de la una part viu la porta del palau vberta, he entrà dins, he trobà en aquelles parts taules d'argent e sobre aquelles taules totes maneres de viandes e de tots vins e molt belles e blanques toualles de cada part. En aquell alegre prat s'i hauia vna conqua d'argent, en la qual donà assats a beure he a mengar al cauall. E com hac donat a mengar al cauall cerquà tot lo palau de la vna part; mas com pogues conexer la entrada del palau acostà s'a la taula e mengà de aquelles viandes que y trobà. E anuides ach un poch mengat que les portes del palau se obriren e faeren tan gran brugit que semblaren que fossen tro, e encontinent va exir per aquella porta hun hom tamany com un jagant, portant vna maça de coure en la ma de fort gran pes, e menegava la axi com si fos vna palla; lo qual dix al Breto axi: Quin hom est tu tan foll que no as aguda pahor d'entrar en aquest regne e que

instrumentis agitabat; qui etiam discumbenti iuveni dixit: Quis tu tantae praesumptionis homo, qui ad haec regia veritus non es accedere loca, et in regia mensa militum tam audacter et irreverenter stipendia sumis?

Cui Brito respondit: Cunctis abundanter regia debet esse exposita mensa, nec cibum regiumque potum decet alicui denegari. Nam et mihi licet de stipendiis, quae militibus sunt parata, praesumere, quia militaris sola me cura detentat, meque per has partes militaris labor exagitat. Duplici ergo ratione inurbane conaris regiam mihi contradicere mensam.

His ostiarius ita respondit: Licet ista sit regia mensa, non tamen in ea decet, discumbere quem[303]quam nisi illos, qui huic sunt palatio deputati, qui etiam neminem ulterius transire permittunt, nisi primitus pugnam cum palatii custodibus committat et vincat. Nam, si aliquis hic pugnando succumbit, nullum sibi posset esse remedium. A mensa ergo resurgens ad propria remeare festina vel ultra pugnando transire ac, quae tui causa fuerit adventus, mihi veraciter indicare.

Cuit Brito ait: Ego quidem chirothecam quaero accipitris, et haec fuit mei adventus occasio. Chirotheca vero accepta ulterius transire contendo et in Arturi curia accipitrem victor assumere. Ubi est dictus palatii custos ad ulteriora mihi loca contradicturus accessum?

Ostiarius vero respondit: O stulte! Quanta te ducit insania, Brito! Prius enim mortuus decies reviviscere posses quam ea, quae asseris, obtinere. Et ego quidem sum ille palatii custos, qui tua te faciam penitus opinione frustrari et tua iuventute Britanniam viduari. Tanta enim sum fortitudine potens, quod vix ducenti meliores Britanniae milites possent irato mihi resistere.

[304] Cui Brito respondit: Quamvis te asseras multa

tan follament t'est pres a mengar en la taula del Rey e dels cauallers?

Al qual lo Breto dix:... car ami tany que yo menge de les viandes qui son apparellades als cauallers, car sol pensament de caualleria te a mi en treball de caualleria e m'ha fet entrar dins aquestes portes (1). Donchs, per dues rahons me contrastes no cortesament la cort del Rey hi la taula.

Al qual lo porter respos axi: Jatsia que aquesta sia taula de Rey, empero no y deu mengar nengu sino aquells qui son d'aquest palau, e no y lexen nengu passar, si donchs primerament no s combat ab la guardia de aquest palau e que la vença combaten. Car si nengu es vençut en aquest palau, no ha nengun remey de vida. Donchs, leua t de la taula e torna t'en a ta propria terra ho passa auant e batallar t'as ho m demostra vertaderament per que est vengut aci.

Al qual lo Breto respos: Yo deman lo guant de l'esparuer e per ço son aci vengut. E si yo he lo guant, no hire d'aqui auant, lo qual guant es de l'esparuer qui es en la cort del rey Artus. Donchs, on es lo guardador d'aquell palau, lo qual me deu contrestar que no pas d'aqui auant?

Al qual lo porter respon: Ho fat! E quanta oradura as en lo cap que abans series mort .X. vegades e resuscitades altres tantes que acabasses ço que demanes. E yo son guordia d'aquell palau qui t fare gitar d'aqueix fat pensament que tu has e valgra t mes que aqueix jouent que as aguesses despes en Bretanya. Car yo son tan poderos de força que anuides doçents bretons fellons me porien res contrestar.

---

(1) *Portas* en lloc de *partes*.

fortitudine potentem, tamen tecum cupio committere pugnam, ut cognoscere valeas, quales producit Britannia viros; licet non congruat, militem cum pedite proeliari.

Huic ostiarius ait: Video, quod tuae fortunationis eventus ad haec te loca voluit adducere morti, ubi plus quam mille mea dextra trucidavit. Et licet non militantium sim numero deputatus, tecum tamen cupio equitante pugnare, quia, si peditis virtute succumbes, non immerito crederis qualis qualis militis audacia superandus.

Cui Brito sic ait: Absit, quod unquam eques cum pedite certem; nam peditem quemque decet cum pedite committere pugnam —, et arma sumens viriliter in obstantem irruit hostem, cuius clipeum ensis ictu modica laesione damnavit. Palatii vero custos multam incitatus ad iram exigua Britonis statura contempta, tanta aëneam clavam ferocitate vibravit, quod Britonis clipeus vi penitus est concussionis attritus, atque Brito fuit magno timore perterritus. [305] Cogitans vero custos Britonem ictu secundo perimere feriendi causa iterum arma levavit in altum. Sed, antequam arma in Britonem reprimere posset, velocissime Brito et occulto ingenio ense custodem in brachio repercussit, eius dextram amputatam simul cum clava emisit in terram, et, quum eum penitus interimere vellet, exclamavit custos et ait: Numquid te solum inurbanum militem dulcis Britannia duxit, quoniam victum gladio perimere quaeris? Nam, si meae volueris parcere vitae, quod quaeris, modico te faciam labore lucrari, ac sine me nil poteris impetrare.

Cui Brito ait: Vitam tibi, ostiarie, indulgebo, si id, quod promittis, volueris adimplere.

Ait ergo custos: Si modicum exspectare velis, chirothecam tibi festinanter dabo accipitris.

Cui Brito respondit: Latro hominumque deceptor! Nunc veraciter agnosco, quod me decipere quaeris. Si tuam cu-

Al qual lo Breto respos: Jatsia que tu digues que haies tan poderosa vertut, empero yo desige de batallar me ab tu, per tal que conegues quin fills ha Bretanya; jatsia que no sia couinent cosa que hom de peu se batalle ab hun caualler.

Al qual lo porter dix: Ja veig que ls teus esdeueniments te volen aci fer pendre mort, car la mia ma dreta hi ha morts mes de Mil cauallers. E jatsia aço que yo no sia comptat en compte de cauallers, empero yo m vull batallar amb tu a cauall e yo qu'estiga de peu.

Al qual lo Breto respos: Ja Deus no u vulla que null temps que yo sia a cauall combata ab null hom de peu, car negun hom de peu no s deu combatre ab nengun hom a cauall, e, parlant axi, lo porter correch tost pendre les sues armes. E lo Breto va correr contra l'enemich e ab hun poch de colp va li donar en l'escut. E lo porter, mogut a hira, menyspreant la poquea del Breto, va menegar la maça ab tan gran força que tot l'escut li cuydà pecciar, si que l Breto ach ne gran pahor. E lo porter, cuydant lo matar al segon colp, va lleuar alt la maça. Mas, abans que l'agues ferit, lo Breto enginyosament va l ferir ab la espasa en la ma e va li tolrre lo puny e la maça caech en la erba, e com lo Breto l soptas malament que l volia oçiure, lo porter cridà e dix: Ho, no est tu aquell dolç caualler, lo qual Bretanya ha engendrat, o ladro de homens ho enganador per que m vols oçiure, pus que m'has vençut ab la espasa? Car, si vols perdonar a la mia vida, yo t fare guanyar ab poch de treball ço que tu demanes, e sens mi en neguna manera tu no n pots acabar.

Al qual lo Breto dix: Ho, porter, yo t restaurare la vida, si tu m compleix ço que m promets.

E lo porter va li dir: Si m vols esperar un poch, yo t dare lo guant de l'esparuer . . . . . .

pis igitur defendere vitam, locum mihi studeas solummodo indicare, ubi vestra chirotheca reponitur.

Custos vero Britonem in palatii secreta de[306]duxit, ubi aurea columna pulcherrima residebat, quae universam palatii congeriem sustinebat, in qua etiam quaesita chirotheca pendebat. Qua viriliter apprehensa et in sinistra manu firmata ingens rumor, ululatus et clamor nemine viso per singulas palatii partes resonare coepit: Heu, heu, nobis invitis hostis victor cum praeda recedit.

Et egressus de palatio stratum ascendit equum arreptoque itinere ad amoenitatis loca devenit, ubi alia erant prata pulcherrima omnique ornata decore, in quibus palatium aureum consistebat optima dispositione compositum. Erat enim palatii longitudo cubitorum sexcentorum, latitudo vero ducentorum. Tectum autem et exteriora cuncta palatii erant argentea, interiora vero aurea quidem omnia et pretiosis ornata lapidibus. Palatium etiam variis multum erat receptaculis distinctum. In digniori vero parte palatii in aureo throno rex sedebat Arturus, et circa eum residebant dominae pulchriores, quarum mihi non potuit esse numerus manifestus, et stabant coram eo milites multi et decori aspectus. In ipso namque palatio erat aurea pertica pulchra ni[307]mis atque formosa, in qua optatus residebat accipiter, et ibi prope duo canes accipitris ligati iacebant. Sed, antequam ad praedictum posset devenire palatium, obstabat antemurale quoddam munitissimum ad palatii nituram adstructum, ad cuius custodiam milites erant duodecim fortissimi deputati, qui neminem ulterius pertransire sinebant, nisi chirothecam demonstraret accipitris, vel nisi gladio pugnando vellet assumere viam. Quos quum vidisset Brito, chirothecam eis festinanter ostendit accipitris. Qui ei aperto itinere dicunt: Haec quidem via non est tuae vitae salubris sed penitus inductiva doloris. — Brito autem quum ad interiora palatii pervenisset, regem salutavit Arturum. Qui, quare venisset, diligenter a militibus interrogatus dixit, se causa reportandi accipitrem accessisse. Cui unus de militi-

Ha ladro d'omens! Ara conech verament que tu m vols enganar. Mas si tu vols restaurar la tua vida, mostra m solament lo loch on esta lo guant.

E lo porter va amenar lo Breto en los secrets del palau, on era la colona d'or molt bella, la qual sostenia tot lo palau en la qual lo guant penjaua. E va l pendre ardidament hi estoià lo, e gran murmurament e crits se van estomoure per to[t] lo palau e van dir: Ay, Ay, que l'enemich s'en va no forçat de nengu ab la presa!

E va s'exir del palau e vench a'quell loch tan delitable, en lo qual hauia tan ben olents prats, en lo qual loch hauia altres prats molt bells, e en cadascu hauia hun palau d'or compost marauellosament. E era la longuea d'aquell palau .DC. colzes e l'amplea docents. E tots los trespols defora del palau eren d'argent e aquells dedins eren d'or, e era tot ornat de belles pedres precioses e de lances d'or... Empero en lo pus digne loch del palau lo Rey seya en vna cadira d'or, e costa d'ell seyen dones molt belles, lo compte o nombre de les quals no poria dir, he aqui estauen molts cauallers resplandents. E en la entrada del palau hauia vna pertxa d'or molt bella, en la qual estaua lo tant marauellos esparuer. Mas, abans que pogues venir a'quest palau, deuant lo palau hauia hun mur fort marauellos, en la entrada del qual estauen .XII. cauallers molt forts, los quals no lexauen d'aqui auant passar nengu, si donchs no ls mostrauen lo guant de l'esparuer o no volgues passar combatent. La qual cosa lauors com lo Breto ho sabe, mostrà lo guant de l'esparuer. Los quals com lo aguessen vist van li obrir la carrera e van li dir: Aquesta no es carrera de salut per a tu qu'enans ho es de gran dolor. — E com lo Breto fos dauant lo palau ho

bus curiae ait: Ob quam causam accipitrem accipere quaeris? Cui Brito respondit: Quia dominae gaudeo pulchrioris amore quam aliquis istius curiae miles. — Cui ille respondit: Ergo, ut [308] accipitrem valeas reportare, primo te oportet istud, quod asseris, pugnando tueri. — Et ait Brito: Libenter! Et clipeo competenti Britoni praeparato, armati ambo constituti sunt intra palatii munimina, et compulsis calcaribus equis sibi invicem vehementer occurrunt et confractis clipeis lanceisque disruptis sibi gladiis repugnando resistunt ac ferri vestimenta conscindunt. Post diutinam ergo luctam palatii miles bino Britonis ictu summo ingenio in capite sine intermissione percussus tanta coepit oculorum turbatione gravari, quod nihil poterat penitus visu percipere. Quod persentiens Brito insultum audacter et velociter fecit in eum atque victum ipsum prostravit de equo. Et apprehenso accipitre simulque et canibus aspiciens vidit chartulam conscriptam, quae aurea catenula praedictae inhaerebat perticae colligata, de qua quum diligenter exquireret, tale promeruit audire responsum: Haec est [enim] chartula, in qua regulae scribuntur amoris, quas ipse amoris rex ore proprio amatoribus edidit. Hanc te asportare oportet et [309] regulas amantibus indicare, si pacificum volueris accipitrem reportare. — Qua etiam sumpta et abeundi curialiter accepta licentia ad silvae dominam modico temporis spatio sine alicuius contradictione reversus est. Quam in eodem quidem nemoris loco repperit, in quo primitus eam ambulando dimisit. Quae quidem de accepta victoria non mediocriter gaudens Britonem abire dimisit et ait: De licentia mea recede, carissime, quia dulcis te Britannia quaerit. Rogo tamen, ne gravis tibi videatur abscessus, quia quandocunque ad haec volueris solus accedere loca, me semper poteris habere praesentem. —[Qui osculo assumpto atque ter decies repetito Britanniam versus gaudens iter direxit amoenum. Postmodum vero regulas, quae in charta reperiuntur adscriptae, conspexit, et eas iuxta superioris responsi tenorem cunctis amatoribus divulgavit.]Sunt autem regulae tales:

dins saludà lo rey Artus. E fon li demanat per que ell era vengut, e ell respos que per ço que ss'en portas l'esparuer. Al qual hun dels cauallers de la cort dix: Per quina raho vols pendre l'esparuer?—Al qual lo Breto respos: Car yo m'alegre d'amor de pus bella dona que nengun caualler de aquesta cort. — Al qual lo caualler dix: Donchs, per tal que tu t'en pusques portar l'esparuer, te coue primerament deffendre combatent ço que tu dius.—E lo Breto respos: Hoc, volenter! E axi lo Breto va pendre l'escut, e l'altre caualler va puigar sus lo cauall, he entre abduy dels palaus van donar dels esperons als caualls, e van trenchar les lanços e los escuts, e van pendre les espases, e van sse molt combatre. E com se foren combatuts lo caualler donà tal colp al Breto al cap que tot lo seny e lo veure li tolch. E lo Breto va venir contra ell ab tan gran poder e donà li tal colp qui del cauall lo enderrochà. E tantost va pendre l'esparuer e los cans, e com reguardas al cap del palau, veu penjar vna cartelleta escrita, la qual estaua pengada ab una cadeneta d'or e'staua ligada al cap de la pertxa, e com ell la s'esguardas, ell legi aço que deya: Aquesta es la carta en la qual son escrites les reigles d'amor, les quals lo rey d'Amor manifestà als aymadors e les quals t'en as aportar, per tal que les pusques mostrar als amants, si t'en vols portar l'esparuer ab pau. — Les quals coses preses, ell s'en va tornar sens negun constrast en aquell loch del bosch on hauia trobada la donzella. La qual com sabe ço qui era esdeuengut al Breto, ach gran gog e dix li: Ara ves t'en ab ma licencia, que la dolça Bretanya t'espera. Empero prech te, que, com me hauras obs, que no t prenga perea de venir aci, car aci m trobaras totstemps. Donchs, les reigles d'amor, qui foren trobades hi scrites en la dita carta, son aytals:

[310] I. Causa coniugii ab amore non est excusatio recta.

II. Qui non zelat (1), amare non potest.

III. Nemo duplici potest amore ligari.

IV. Semper amorem crescere vel minui constat.

V. Non est sapidum, quod amans ab invito sumit coamante.

VI. Masculus non solet nisi plena pubertate amare.

VII. Biennalis viduitas pro amante defuncto superstiti praescribitur amanti.

VIII. Nemo sine rationis excessu suo debet amore privari.

IX. Amare nemo potest, nisi qui amoris svasione compellitur.

X. Amor semper consvevit ab avaritiae domiciliis exsulare.

XI. Non decet amare, quarum pudor est nuptias affectare.

XII. Verus amans alterius nisi sui coamantis ex affectu non cupit amplexus.

XIII. Amor raro consvevit durare vulgatus.

XIV. Facilis perceptio contemptibilem reddit amorem, difficilis eum carum facit haberi.

XV. Omnis consvevit amans in coamantis aspectu pallescere.

[311] XVI. In repentina coamantis visione cor contremescit amantis.

XVII. Novus amor veterem compellit abire.

---

(1) celat *VZ*.

Per raho de matrimoni no ha hom dreta escusacio de amor.

Aquell qui no çela no pod amar.

Nengun home no pod esser ligat a dobla amor.

Fferma cosa es que totstemps creix amor.

No es saborosa cosa ço que l'amant pren forçadament de l'altre amant.

Lo mascle no sol amar sino ha plena edat.

Per espay de dos anys se deu estar d'amar qui ha perduda la su'amor.

Nengu no s deu partir de ss'amor sens gran raho d'actes.

. . . . . .

Amor totstemps es exalçada dels auars.

No s coue d'amar en loch on sia vergonya de demanar matrimoni.

La uer'amor no desiga abraçaments de ssa amant sino ab volentat d'ella.

Amor descuberta ho diuulgada poch a costumat durar.

Leugerament creure fa menysprear l'amador.

Lo ver amant totstemps ha acostumat de cambiar se en l'esguardament de l'amant.

En la hiuaçosa vista de l'amant lo cor de l'amant salta.

. . . . . .

. . . . . .

XVIII. Probitas sola quemque dignum facit amore.

XIX. Si amor minuatur, cito deficit et raro convalescit.

XX. Amorosus semper est timorosus.

XXI. Ex vera zelotypia affectus semper crescit amandi.

XXII. De coamante suspicione percepta zelus et affectus crescit amandi.

XXIII. Minus dormit et edit, quem amoris cogitatio vexat.

XXIV. Quilibet amantis actus in coamantis cogitatione finitur.

XXV. Verus amans nil bonum credit nisi quod cogitat coamanti placere.

XXVI. Amor nil posset amori denegare.

XXVII. Amans coamantis solatiis satiari non potest.

XXVIII. Modica praesumptio cogit amantem de coamante suspicari sinistra.

XXIX. Non solet amare, quem nimia voluptatis abundantia vexat.

[312] XXX. Verus amans assidua sine intermissione coamantis imaginatione detinetur.

XXXI. Unam feminam nil prohibet a duobus amari et a duabus mulieribus unum.

Has autem regulas, ut dixi, secum Brito praefatus adduxit et ex parte regis amoris illi dominae, pro cuius amore tantas fuerat passus angustias cum ipso repraesentavit accipitre. Quae etiam ipsius militis agnita fide plenaria ac eiusdem strenuitatis audacia plenius intellecta labores illius suo remuneravit amore, et curia dominarum plurimarum atque militum convocata regulas praedictas patefecit amoris et eas singulis amantibus sub regis amoris interminatione

firmiter conservandas iniunxit. Quas quidem universae curiae plenitudo suscepit et sub amoris poena in perpetuum conservare promisit. Singuli etiam, qui ad curiam vocati convenerant, regulas iam dictas in scriptis reportaverunt et eas per diversas mundi partes cunctis amantibus ediderunt.

[213] LIBER TERTIUS

DE REPROBATIONE AMORIS

Si haec igitur, quae ad nimiam tuae petitionis instantiam vigili cogitatione conscripsimus, Gualteri amice, attenta curaveris aure percipere, nil tibi poterit in amoris arte deficere. Nam propter nimiae dilectionis affectum tuis penitus cupientes annuere precibus confertissimam, plenamque amoris doctrinam in hoc tibi libello edidimus. Quod nos ideo fecisse cognoscas, non quod amare tibi vel alicui hominum expedire credamus, sed ne nostram in aliquo valeas arguere tarditatem; immo totam illius credimus deperire utilitatem, [314] qui suos in amore labores expendit. Taliter igitur praesentem lege libellum, non quasi per ipsum quaerens amantium tibi assumere vitam, sed ut eius doctrina refectus et mulierum edoctus ad amandum animos provocare a tali provocatione abstinendo praemium consequaris aeternum et maiori ex hoc apud Deum merearis munere gloriari. Magis enim Deo placet, qui opportunitate non utitur concessa peccandi, quam cui delinquendi non est attributa potestas.

Sapiens ergo quilibet amoris cunctos pluribus ex causis actus tenetur abiicere et eius semper obviare mandatis et imprimis ea scilicet ratione, cui nulli resistere fas est. Nullus enim posset per aliqua benefacta Deo placere, quousque voluerit amoris inservire ministeriis. Odit namque Deus

et utroque iussit testamento puniri, quos extra nuptiales actus agnoscit Veneris operibus obligari vel quocunque voluptatis genere detineri. Quod ergo bonum ibi poterit inveniri, ubi nihil nisi contra Dei geritur voluntatem? Heu, quantus inest dolor, quantave nos cordis amaritudo detentat, quum dolentes assidue [315] cernimus propter turpes et nefandos Veneris actus hominibus coelestia denegari! O miser et insanus ille ac plus quam bestia reputandus, qui pro momentanea carnis delectatione gaudia derelinquit aeterna et perpetuae gehennae flammis se mancipare laborat! Cernas ergo, Gualteri, et acuto mentis disquiras ingenio, quanto sit praeferendus honore, qui coelesti rege contempto eiusque neglecto mandato pro mulierculae cuiusdam affectu antiqui hostis non veretur se vinculis alligare. Nam, si voluisset Deus sine crimine actus fornicationis exerceri, sine causa praecepisset, matrimonia celebrari, quum magis per illum modum quam per matrimonia Dei posset populus multiplicari. Cuiuslibet igitur hominis satis est admiranda stultitia, qui pro vilissimis Veneris amplectendo terrenis hereditatem amittit aeternam, quam ipse Rex coelestis cunctis hominibus proprio sanguine recuperavit amissam. Immo ad summam scimus verecundiam pertinere viventis et Dei omnipotentis iniuriam, si carnis illice[316]bras et corporis voluptates secutus ad Tartareos iterum laqueos elabatur, ex quibus laqueis pater ipse coelestis semel eum unigeniti filii sui sanguinis effusione salvavit.

Praeterea constat, amatoribus rationem quoque obstare secundam. Nam ex amore proximus laeditur, quem ex mandato divino quisque tanquam se ipsum iubetur diligere. Immo et sine legis iussu mundana scilicet inspecta utilitate

proximos amare tenemur; nemo enim modico etiam tempore proximorum posset necessitate carere.

Tertia quoque ratio amorem cunctis evitare svadet. Nam exinde unus ab altero divertitur amicus, et inimicitiae inter homines capitales insurgunt, nec non et homicidia malave multa sequuntur. Nullus enim tanto dilectionis alicui vel amicitiae vinculo colligatur, si cognoverit, ipsum pro suae uxoris vel filiae vel propinquae instanter esse amore sollicitum, quin statim contra ipsum incipiat odii livore moveri et indignationis [317] venena concipere. Sed, qui propter obsequia carnis honorem pratermisit amici, sibi tantum vivere creditur, et ideo tanquam humani generis inimicus ab omni videtur homine deserendus et ad instar bestiae venenosae fugiendus. Quid enim tam necessarium tamve utile hominibus invenitur quam amicos habere securos? Nam, Cicerone testante, non ignis neque aquae usus videtur in tantum hominibus necessarius quantum amicorum solatia. Nam, si unus inter cunctos homines alicui reperitur amicus, super omni thesauro pretiosior invenitur; nihil enim in orbe tantum valet, quod vero possit comparari amico. Multi tamen nomine vocantur amici, qui nominis vacuantur effectu, quia ipsorum amicitia temporis opportunitate resolvitur. Verus autem amicus in amici adversitatibus fidelior invenitur et efficitur in omni turbatione constantior. Huic autem sententiae proverbium illud alludit antiquum:

«Quum fueris felix, multos numerabis amicos,
Tempora quum fuerint nubila, solus eris».

Quid ergo valeat vel prosit amicus, elo[318]quens tibi Tullius in amicitiae libro demonstrat. Unde amicitiae utilitate atque opportunitate percepta manifeste cognoscere pote-

ris, qualis vel quantus inter homines sit reputandus, qui amicitiam carnis voluptati luxuriando postponit.

Alia quoque ratio crimen nobis contradicit amoris. Nam, quum omnia crimina ipsam animam tantum de sui soleant inquinare natura, istud crimen solum animam simul cum corpore foedat, ergo super omnibus est criminibus evitandum, unde non immerito evidenter divina clamat auctoritas, crimen nullum esse gravius fornicatione repertum.

Sed alia quoque ratione amor fugiendus videtur. Qui amat enim, vehementi quadam servitute ligatur et quasi omnia suo nocitura timet amori, et eius animus pro modica vehementer suspicione gravatur, et cor suum interius graviter iaculatur. Omnem namque extraneorum collocutionem vel deambulationem aut insolitam commorationem amans in coamante ex amoris zelo timescit, quia: «Res est solliciti plena timoris amor». Nil enim facere vel cogitare [319] audet, quod modice voluntati adversetur amantis, quia semper timet amans, ne sui voluntas atque fides alteretur amantis, et hanc cogitationem amanti non potest vigilia neque somnus auferre. Quem enim vere gladius pertingit amoris, de coamantis cogitatione continua sine intermissione quassatur nullisque divitiis nullove in hoc saeculo tantum posset honore beari vel aliqua dignitate, quantum si iuxta proprii animi voluntatem suo recte fruatur amore. Nam, etsi mundum universum lucretur amator, sui autem amoris detrimentum vel aliquod patiatur adversum, omnia tamen pro summa reputaret inopia, nihilque sibi credit [ad] egestatem posse nocere, donec suae voluntati bene concordaverit amor, omniaque timet amans agere vel narrare, unde quacunque ratione coamantis animus concitari posset ad iram

vel qualibet occasione moveri. Quis ergo tam fatuus reperitur et amens, qui conetur illud appetere, quod [320] tam feroci servitute cogit hominem alienae se potestati subiicere et alterius in cunctis penitus arbitrio colligari. Praeterea, etsi ex amore quandoque non offendatur amicus, quia forte in extraneam personam extenditur amor amici, mutuas tamen amicitiae vices agnoscere non posset amicus, donec in amico verus dominabitur amor. Quem enim amoris iacula tangunt, nil aliud cogitat nec sibi utile credit nisi coamanti placere et eius semper ministeriis inservire, et in amore neglectum vel amissum sibi male compensat amicum. Sibi ergo et coamanti suae tantum miser ille vivere iudicatur, qui aliorum omnium utilitatem et amicitiam negligendo eam in unius mulieris amore compensat, et ideo non immerito ab omni videtur negligendus amico, immo penitus ab omni homine declinandus.

Alia iterum ratio inimica videtur amori. Nam ex amore detestabilis procedit egestas, et ad inopiae carcerem devenitur. Amor hominem inevitabili quadam necessitate constringit danda indifferenter et non danda praestare, quod quidem non est largitas, sed prodigalitas ab antiqua prudentia nominatur, quam divina scriptura docente [321] vitium constat esse mortale, cui sufficere nulla posset abundantia rerum, et ideo quemlibet irreverenter ad egestatis ima deducit, et sic per fas et nefas homines angit accumulare divitias, unde suum paupertas pascat amorem et suum in saeculo conservare possit honorem illaesum. Qui enim plurimis consvevit abundare divitiis multisve suae carnis et mundi gaudiis delectari, si ad inopiae postmodum tenebras elabatur, totus sibi mundus videtur obscurus, nullumque veretur committere crimen, ut fortunam divitiarum recuperare possit amissam,

per quas prioribus valeat gaudia similia celebrare, nec excogitari posset in mundo nefas, quod committere dubitaret amator, si propter illud ad rerum opulentiam reducatur egestas, unde suum possit enutrire amorem. Cave ergo talem antecedentem quaerere causam, cuius commode non possis evitare sequentia.

Videas etenim, quis reputetur homo post latrocinia, rapinas furtave aliaque nefanda com[322]missa, et qua fronte valeat inter homines commorari, qui praedictorum vitiorum reperitur crimine reus. Sed et quid magis contemptibilem quemlibet reddit hominibus, quam si aliquis pro mulieris amore obscura cogatur inopia laborare.

Est et alia satis ratio potens, quae cuilibet obstat amanti, quia cunctis amor in vita poenam intolerabilem praestat hominibus et maiores in immensum poenas post mortem facit subire defunctos. O, quam mirabile debet cunctis illud sapere bonum, quod viventibus poenam sine intermissione promittit et morientibus cruciatus minatur aeternos, illamque amantibus universis spondet hereditatem, quam in tenebris exterioribus sitam evangelica Scriptura demonstrat, ubi scilicet fletus et stridor dentium erit! Si volueris, Gualteri, consiliis acquiescere meis, talia bona quidem aliis sumenda relinquas. Quas autem poenas vivendo patiuntur amantes, licet plurimum sit superius enarratum, tamen non [323] mihi videtur, quemquam posse plenius erudiri, nisi fuerit magistra experientia eruditus.

Alia quoque intenditur ratione, amorem penitus esse vitandum, quia honestas et continentia carnis inter ipsas adnumerantur virtutes; ergo et eius contrarium, luxuria scilicet et carnis voluptas, necessario inter vitia computantur. Est

igitur ab omni prorsus homine fugiendus, quia nil magis cupiunt homines in orbe degentes quam nomen inter gentes habere laudabile, ac famam per orbem plurimum divulgari. Famam vero suam nemo poterit conservare lucidam vel illaesam vel bonum nomen inter homines possidere, nisi virtutum fuerit ornatu vestitus. Virtutum autem nullus posset ornamenta tenere, si minimi quoque vitii nigredine maculetur. Nam virtus et vitium «non bene conveniunt nec in una sede morantur». Immo amplius procedere volo, quod tam in sene quam in iuvene, tam in clerico quam in laïco, tam in pedite quam in milite, tam in femina quam in masculo castitas et honestas ac corporalis laudatur integritas et [324] carnis corruptela damnatur. Nec enim aliquis tam altissimae feminae lucrari posset amorem, quod eius inde fama inter bonos ac prudentes in omni curia non capiat summa ratione defectum. Quare ergo petis amorem, si apud Deum et homines inde reprobus inveniris atque blasphemus? Certe non ob aliud, nisi ut cum Deo mundi valeas amittere famam.

Mulier quoque si amoris coeperit inservire ministeriis, nullo sibi modo reputatur ad laudem, etiam si a stirpe regis ametur. Immo, quamvis in masculis propter sexus audaciam amoris vel luxuriae toleratur excessus, in mulieribus creditur damnabile crimen, et eius inde fama supprimitur, et ab omni sapientia meretrix illa iudicatur immunda et contemptui prorsus habetur.

Alio quoque modo iterum reprobamus amorem. Recte namque intuentibus et vestigantibus rem diligenter, nullius criminis notatur excessus, qui ex ipso non sequatur amore. Nam constat homicidium et adulterium inde saepius provenire; periurium quoque provenit inde, quia saepe [325] in

proditione et amoris intuitu iuramenta praestantur, quae non iuramenta, sanctorum patrum hoc regulis indicantibus, sed potius periuria reputantur. Quod furtum etiam ex amore proveniat, septima ratio de amoris reprobatione superius enarrata demonstrat. Sequitur inde quoque [et] testificatio falsi; non est aliquod mendacii genus, quo amoris necessitate exigente non mentiantur amantes. Ira quoque et odium similiter exinde provenire, satis omnibus est manifestum. Sed et constat, incestus inde maxime provenire; non enim reperitur aliquis adeo divinis eloquiis eruditus, si maligno spiritu concitante amoris aculeis incitetur, qui contra mulieres cognatas sibi et affines ac Deo dedicatas feminas sciat unquam frena continere luxuriae, et hoc satis per assidua experimenta videmus. Idolorum etiam servitus manifestissime provenit ex amore, et hoc sapientissimi Salomonis demonstrat exemplum, qui mulierum amore ad deos non est veritus accedere alienos ac tanquam bestia[326]lis sacrificia mutisi dolis ministrare. Sed, si ei hoc potuite venire, quem Deus prae omnibus aliis sapientiae voluit maturitate ac moderatione gaudere, quae poterit nos defensare tuitio, qui eius comparatione rudes credimur et quasi sub alterius disciplina degimus. Nam, ubi viride cognoscis arescere lignum, ibi aridum adustione consumitur.

Sed et alia ratio insidiari plurimum videtur amori. Quum enim ex amore mala cuncta sequantur, nullum penitus hominibus inde video procedere bonum, quia delectatio carnis, quae inde multa aviditate suscipitur, non est de genere boni, immo constat, esse damnabile crimen, quae etiam in coniugatos ipsis vix cum veniali culpa sine crimine toleratur, propheta testante, qui ait: «Ecce enim [et] in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea».

Amorem praeterea tali argumento confundimus: Amor enim non solum facit homines coe[327]lesti hereditate privari, sed etiam huius saeculi penitus subducit honores. Clericus enim adeo nullus invenitur generosus vel tanta prosapia clarus, si amoris noscatur vacare ministeriis et carnis voluptatis inservire, qui ecclesiasticos facile consequatur honores; immo acquisito meretur penitus honore privari et multa inter homines infamia denotari. Laïcus etiam nemo posset tanta honestari prudentia vel probitate laudari, si constet, eum carnis vitio maculari, qui prioris famae praeconia non amittat et quolibet honoris officio minus reputetur idoneus. Mulier quoque quantumcunque nobilis, prudens atque decora, si eius animus quantumcunque sciatur alicui fuisse ligatus amore, ab omni homine contemptibilis iudicatur, et eius copulam probus quisque recusat.

Ad haec: Amator quilibet ad omnia tardus reperitur et piger, nisi sint talia, quae ad usum pertinere videantur amoris. Negotia namque amorosus sua nec ullius curat amici, nec, si aliquis ei de quocunque facto loquatur, ipsius dictis intentas adhibet aures, nec precantis [328] solet ad plenum verba percipere, nisi aliquid de suo referendo loquatur amore. Tunc etenim, si continuo secum uno mense loquatur, non unum iota de omni fabulatione dimitteret. Tanta namque aviditate suscipit verba de coamante relata, quod assiduitate quoque multa loquendi eius nunquam fatigatur auditus.

Praeterea ipsum Deum sine omni dubitatione castitatis et pudicitiae caput esse scimus atque principium; diabolum vero amoris et luxuriae auctorem esse, scriptura referente cognovimus. Et ideo auctoris quoque ratione tenemur in perpetuum pudicitiam conservare et castitatem, luxuriam penitus

evitare, quia, quod diabolo auctore constat esse perfectum, nihil posset hominibus parare salubre nec aliquid conferre laudandum. Quod autem Deo auctore perficitur, malum nullo modo posset sortiri effectum vel quidquam hominibus parare sinistrum. Sciatis ergo, quod mentis caecitate laborat, qui Dei obsequiis dere[329]lictis diaboli satagit servitiis inhaerere. Diabolus enim suis militibus multa promittit atque svavia, postmodum eis nimis solvit amara et promissis semper contraria facit, quoniam ipse ab initio mendax fuit et in veritate non stetit. Quin etiam retributionem miserabilem consvevit sibi servientibus exhibere. Qui enim plura sibi obsequia praestat, maiores ab eo meretur poenas recipere et maiores perpeti cruciatus; et econtra: Qui maiores sibi facit offensas, eum sibi magis cognoscit esse subiectum. Sed [et] quoque ipse diabolus similis esse latroni asseritur suum viatori securum spondenti ducatum, qui praemio ducatus accepto ipsum ad loca hostium deducit ductumque relinquit ac cum ipsis hostibus spolia sortitur et praedam. Nam eodem modo diabolus suis militibus et post eum ire volentibus dulcia proponit atque svavia et eos quodam modo reddit de impunitate ac longa vita securos, postmodum praemio sui ducatus accepto, id est peccatorum eis aere firmiter obligatis, ad insidiarum [330] eos loca deducit, id est ad mortem, ubi daemonum hostiles hominibus insidiae praeparantur, et eos in hostium derelinquit insidiis et cum hostibus spolia partitur et praedam, quia ipsos suae fraudis ingeniis ad Tartara et [cum] daemonum potestatem (1) deductos cum aliis Tartareis potestatibus statutis poenis affligit. Deus autem non sic, sed

(1) potestate *TDEb* potestates *CFH*.

pro bonis promissis atque svavibus optima nobis et svavissima solvit, quim ipse est via, veritas et vita, et ideo non immerito uberiori solutione sua nobis promissa persolvit, et, quicunque illius se vult comitatui plena fide committere, nullius hostis patietur insidias sed ad optata loca securus et ad gloriam deducetur aeternam. Merito ergo quisque tenetur amorem luxuriaeque actus abiicere et corporis pudicitiam penitus amplexari.

Amor praeterea inextricabiles consvevit hominibus et mortales guerras parare ac perpetuae pacis foedera removere. Saepe quoque urbes magnas et egregias arcesque munitas et castra [331] tutissima subvertit et multam divitiarum fortunam sine possidentis largitione ad egestatis infortunia ducit multosque cogit commissum luere crimen, quos peccatum nec sui nec parentum potest [ulla] ratione contingere.

Plus etiam mali potest ad haec in amore notari. Amor enim inique matrimonia frangit et cogit sine causa ab uxore avertere virum, quos Deus lege data firmiter non posse statuit ab homine separari. Ait enim Scriptura: «Quos Deus coniunxit, homo non separet». Immo iam plures novimus coamantium, eos amore cogente in uxoris interitum cogitare ac eas crudelissima trucidatione necare, quod cunctis constat scelus esse nefandum. In hoc enim saeculo nihil debet aliquis homo tanta affectione diligere quanta uxorem, quae legitimo est sibi iure coniuncta. Nam cum viro carnem unam Deus indicavit uxorem et aliis cunctis relictis uxori iussit adhaerere maritum. Ait enim: «Propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una [persona]». Praeterea cum uxore sine crimine libidinem superamus et [332] incentiva luxuriae absque

animae macula removemus, prolemque legitimam ex uxore cognoscimus, quae nobis viventibus et morientibus digna solatia praestat, et in ea Deus ex nobis sibi poterit agnoscere fructum. Sed et, licet quandoque proles ex fornicatione sequatur, tamen patri nulla potest afferre solatia, quum ab eius etiam hereditate pellatur. Immo filii ex fornicatione progeniti parentis ignominia referente Scriptura dicuntur. Sed nec ipsi Deo tales filii creduntur accepti, sicut evidenter videtur nos sacra Scriptura docere, quae dicit: «Adulterorum filii abominabiles sunt Deo».

Quum igitur omnia sequantur ex amore nefanda, nullumque inde bonum evenire cognoscatur sed infinitas hominibus procedere poenas, cur, stulte iuvenis, quaeris amare et te Dei gratia et aeterna hereditate privare? Carissime, ergo, discas, amice, et corporis pudicitiam conservare atque carnis voluptates animi superare virtute et tuum vas immaculatum Domino custodire. Nam, etsi tanto carnis ardore vexeris, ut corporis continentia nimis res videatur difficilis, si [merito] mihi volueris consulenti parere, et continentiae [333] carnis sine mora et pudicitiae tibi facilis erit amplexus, et carnis voluptatem sine magna poteris difficultate repellere: Nunquam ergo te ad delectationem carnis tua te cogitatio ducat, loca etiam, tempora et personas, quae causam valeant inducere voluptatis et occasionem libidinis concitare semper penitus evitare memento. Sed, si loci opportunitas et rei non speratus eventus ad carnis opera mulieris te repraesentatione compellat, statim voluptatem viriliter compescere cura et opportunitatis instantis loca dimittere. Sed, si te coeperint carnis incentiva vexare, cave, ne voluptatem sequatur effectus, vel rei te valeat inquinare consensus. Nam [et], si in

luxuriae conflictu paucis vicibus constans reperiaris et victor, raros vel nullos postmodum ab ea patieris insultus. Res enim talis luxuria est, quam persequendo vincimur et fugiendo fugamus. Ergo, si haec, quae dicuntur, cordis volueris aure percipere, facile tibi erit luxuriae motibus obviare. Absit enim, hominem tanta nobilitate generis decoratum tantave probitate refultum Veneris [334] posse contagio maculari et fornicando mulieris admixtione foedari vel ipsius labe foedissima inquinari. Mulieris enim qualitatem sive statum districtius agitare nil foedius vel magis taediosum reperitur in orbe.

Sed haec omittamus ad praesens, ne qualitercunque credamur in eis accusare naturam, et quia cuilibet sunt manifesta prudenti. Sola enim haec ad praesens est intentio nostra amorem tibi penitus dissvadere ac corporis te pudicitiam admonere. Quod si potentia cooperante divina pro nostra poterimus voluntate perficere, nil nobis in hac vita posse gratius evenire cognoscas, quia corporis pudicitia et abstinentia carnis res est, quam apud Deum et homines expedit cunctis habere et eam modis omnibus conservare, quin ea neglecta nullum in homine bonum posset esse perfectum plene. Et, si aliquis in se ipso illam constat habere, multi per eam in homine excessus operiuntur, et varia quoque crimina tolerantur. Nam, si homo pudicus inveniatur et largus, nullius detractionibus posset de facili [335] vulnerari vel eius laudibus derogari. Sapiens ergo eris, si istud studeas magno adipisci labore, quod cuncta bona, quae in homine inveniuntur, exornat et multos per sui potentiam in quolibet occultare novit excessus. Ne mireris, quod dixi pudicum, addidi quoque: et largum; nam sine largitate omnis in homine virtus mortua

videtur et laudis infructuosa iacere, Iacobi apostoli auctoritate testante: «Omnis fides sine operibus mortua est». Sic et omnis sine largitate virtus nulla putatur.

Alia quoque ratio evidenter videtur arguere amantes. Nam ex amore et Veneris opere corpora debilitantur humana, et ideo homines efficiuntur in bello minus potentes. Debilitantur homines ex amore triplici satis rationabili causa; nam ex ipso Veneris opere, ut physicalis monstrat auctoritas, corporis plurimum potentia minoratur, sed propter amorem corpus minoris cibi et potus assumptione nutritur, et ideo non immerito debet esse potentiae brevioris. Praeterea [336] tollit amor etiam somnum et omni solet hominem privare quiete. Sed ex privatione somni sequitur in homine digestio mala et corporis debilitatio multa; et hoc ex ipsa nominis somni rationabili physicali possumus definitione cognoscere. Est enim somnus, ut ait Iohannicius, quies animalium virtutum cum intensione naturalium; ergo privatio somni nil aliud est nisi animalium virtutum fatigatio cum diminutione naturalium. Quarta dici potest ratione non inepte, corpora hominum debilitari. Nam propter peccatum omnia dona Dei credimus in homine minorari, et tempora vitae hominis abbreviari. Quum igitur hominibus magnum sit corporis potentia donum atque praecipuum, non recte agis, si talia tibi assumere quaeris, per quae hoc praecipuum munus in te valeat quacunque ratione deficere vel quomodolibet attenuari. Ex amore autem non solum haec praedicta sequuntur, sed ex eo quoque corporis aegritudo [337] procedit. Nam ex mala digestione interius turbantur humores, et inde febres et aegritudines infinitae nascuntur. Somni quoque amissio cerebri et mentis saepissime alterationes inducit, unde homo efficitur amens et furio-

sus. Sed nimia diei et noctis cogitatio, quam universi habent amantes, inducit cerebri quoque defectum, et aegritudines corporis inde procedunt. Sed memini, me quodam tempore in dictis quibusdam physicalibus invenisse, quod propter Veneris opera homines tempore breviori senescunt, et ideo te ad non amandum precibus admonere contendo.

Alia quoque ratione te non amare compello, quia sapientia propter amorem suum in sapiente perdit officium. Nam, quantumcunque sit aliquis sapientia plenus, si ad Veneris opera deducatur, nescit habere modum vel sua sapientia motus luxuriae moderari aut actus mortiferos refrenare. Immo magis sapientes insanire dicuntur amore et ardentius carnis voluptates implere, quam qui minori scientia gubernantur. Sed et magis sapientes viri, postquam in amore delinquunt, [338] luxuriae contemnere solent excessus, quam qui modica sunt scientia fulti. Quis enim Salomone maiori fuit sapientia plenus, qui tamen sine modo luxuriando peccavit et amore mulierum alienos deos non timuit adorare. Sed et quis maior aut sapientia clarior est David propheta repertus, qui tamen innumerabiles habuit concubinas, uxorem male concupivit Uriae et eam adulterando stupravit virumque ipsius tanquam perfidus homicida necavit. Quis ergo mulierum amator suam sciret cupidinem moderari, si in viris tanto sapientiae dogmate fultis pro mulierum amore sapientia suum non novit officium nec modum potuit luxuriando servare.

Amatores iterum alia ratione confundimus. Amorem namque mutuum, quem in femina quaeris, invenire non poteris. Non enim aliqua unquam dilexit femina virum nec amanti mutuo se novit amoris vinculo colligare. Mulier

[quoque] namque quaerit in amore ditari, non autem coamanti placita solatia exhibere; nec istud debet [339] aliquis admirari, quum de natura procedat. Nam et mulieres omnes de sexus generali natura tenacitatis et avaritiae vitio maculantur et pecuniae quaestui et lucris attentae sunt vigilique aure sollicitae. Mundi namque partes plurimas circuivi ac diligenti examinatione disquirens aliquem reperire non potui, qui mulierem aliquam se asserat invenisse, quae sponte non oblata instanti postulatione non exigat, et si oblata vel exacta plenaria munera non agnoscat, quae ab amore non retardet incepto. Sed, etsi mulieri substantiam largitus fueris infinitam, si tantum in soliti muneris te viderit praesentatione remissum vel ad inopiam te iam devenire cognoverit, incognitum te quasi alienigenam reputabit et in omnibus sibi eris taediosus atque nocivus. Sed et nulla posset femina reperiri, quae tanta tibi affectione iungatur vel tanta constantia solidetur, si aliquis ad eam quaecunque munera offerendo accedat, quae suo fidem servet amori. Tantus enim in mulieribus ardor [340] avaritiae manet, quod larga munera rerum omnia penitus in eis castitatis claustra dirumpunt. Nam et, si manu velis aperta venire, nulla te mulier eo, quod petis, vacuum permittet abire. Ac, si largas rerum promissiones omittas, ad mulieres nihil postulaturus accedas, quia, etsi regio decoreris honore, si nil tamen attuleris, nil penitus apud eas impetrare valebis, sed earum verecundus repelleris ab aula. Nam ob avaritiam fures omnes sunt mulieres et loculos reperiuntur habere. Nec invenitur femina tanta generis altitudine decorari vel dignitatis et rerum fertilitate beari, cuius pudorem oblatio non frangat argenti, et quam degeneris et abiectae quoque personae

subvertere non possit larga et abundans copia rerum; et hoc ideo, quia nulla reperitur femina dives, sicut nec ebrio unquam satis potasse videtur. Nam, etsi terra simul et aqua penitus verterentur in aurum, vix posset mulieris avaritia mitigari.

Ad haec mulier omnis non solum naturaliter reperitur avara, sed etiam invida et aliarum maledica, rapax, ventris obsequio dedita, inconstans, in sermone multiplex, inobediens et [341] contra interdicta renitens, superbiae vitio maculata et inanis gloriae cupida, mendax, ebriosa, verlingosa, nil secretum servans, nimis luxuriosa, ad omne malum prona et hominem cordis affectione non amans.

Est autem mulier avara, quia non excogitatur in mundo nefas, quod ipsa audacter interveniente munere non committat, nec cuiquam necessitatem patienti sua novit abundantia subvenire. Facilius enim posses de individuo adamante ungue praecidere quam humano ingenio quidquam ex reposito mulieris peculio de ipsius voluntate praesumere. Sicut enim Epicurus summum bonum in ventris esse credit obsequio, ita mulier huius mundi laudes in divitiis credit et rerum tenacitate finiri. Nec enim mulier aliqua tam simplex et fatua reperitur, quae propria non noverit tenacitate avida custodire et aliena summa ingenii subtilitate lucrari. Immo simplex quidem mulier in unius venditione gallinae abundantiori cautela procedit quam sapientissimus iurisperitus in castri alienatione maioris. Sed et nulla mulier in tanto cuiquam amoris zelo con[342]iungitur, quae toto mentis ingenio non laboret coamantis substantiam exhaurire. Et haec non reperitur regula fallax sed omni exceptione carere.

Invida quoque mulier omnis generali regula invenitur, quia semper mulier in alterius feminae pulchritudine zelo consumitur et rerum felicitate privatur. Nam et, si propriae filiae mulier intelligat pulchritudinem commendari, vix erit, quod invidiae zelus ipsam interius non adstringat. Et multa convicinarum [et] mulierum inopia et earum inordinata paupertas sibi videtur opulentia affluens et abundans copia rerum, unde muliebrem tantummodo sexum proverbium antiquum voluisse credimus sine omni exceptione notare, quod ait:

«Fertilior seges est alienis semper in agris,
vicinumque pecus grandius uber habet».

Sed vix contingere posset, quod una mulier [in] morum probitatem vel pulchritudinis formam laudaret alterius, et, si laudare contingat in uno, in alio statim detractionis verba subiunget, quae praemissas valeant supprimere laudes.

[343] Et ideo non immerito sequitur, mulierem esse maledicam, quia ex invidia tantum et odio maledicta sequuntur. Non voluit unquam mulier haec in se frangere iura sed penitus intacta servare. Nec enim facile posset femina reperiri, cuius unquam noverit parcere lingua vel detractionis verba tacere. Et in hoc mulier omnis suas per omnes credit attollere laudes et propriam accrescere famam, si aliarum insistat laudibus derogare, quae res manifeste cunctis demonstrat, modicum in mulieribus dogma vigere. Cunctis enim per mundum constat hominibus et est quasi generalis regula omnibus firmum, detractionis verba detractoris tantum laedere famam et eius opinionem gravare. Nec propter hoc mulieres maledicere cessant et laudes inquietare bonorum, ideoque firmiter credimus asserendum, nullam peni-

tus mulierem sapientiae dogma tenere. Nam et omnia, quae solent sapientes habere, mulieri sunt penitus aliena, quia omnia temere credit et laudibus propriis libenter insistit et cetera sapientiae contraria gerit, quod laboriosum esset nobis per singula enarrare.

[344] Rapacitatis quoque vitio mulier quaelibet inquinatur, quia mulier omnis non solum aliis sed etiam sibi bene iuncto marito suis totis elaborat viribus universa sibi bona surripere et rapta nemini profutura servare. Tanta enim in muliere avaritia dominatur, quod nunquam credit, se contra divinae vel humanae legis statuta venire, sed cum aliena quaerit iactura ditari. Immo nemini largiri et omnia tam iuste quam iniuste acquisita magno studio reservare, summam credit mulier esse virtutem et ab omnibus tanquam bonum esse laudandum, et ab hac quoque regula non excipitur ulla quoque regina.

Ventris etiam mulier in tanto manet obsequio, quia nulli rei mulier erubesceret assentire, si fuerit de splendido cibo secura, nec tanta sibi posset esse copia cibi, si appetitus eam inquietat edendi, quod unquam speret, se posse plenarie saturari, vel quod in mensa petat habere sodalem, sed in cibi assumptione occulta quaerit semper et nimis latentia loca et extra [345] ordinem libenter solet assumere cibum. Sed, licet alias mulierum sit sexus semper avarus et omni rerum tenacitati suppositus, omnia tamen, quae habet, avidissime in ciborum lecacitate consumit, nec fuit quandocunque femina visa, quae non in gulae vitio tentata succumberet. Et haec omnia possumus in Eva prima mulierum cognoscere, quae, licet manu divina sine hominis fuerit facto plasmata, nil tamen magis vetitum timuit assumere cibum,

et pro ventris ingluvie de Paradisi meruit habitatione repelli. Si ergo illa femina, quae sine crimine fuit divina manu creata, vitia non potuit compescere gulae, quid erit in aliis, quas in peccatis mater concipit in alvo, nec unquam sine crimine vivunt? Sit ergo tibi pro generali regula definitum, quod [in] nihilo facile poteris in muliere carere, si saepius curaveris eam splendida mensa cibare.

Inconstans etiam mulier regulariter invenitur, quia nulla mulier tanta super aliquo negotio soliditate firmatur, cuius fides modica svasione cuius[346]que non efficiatur in brevi spatio alterata. Est etenim mulier tanquam cera liquescens, quae semper est formam novam parata suscipere et ad sigilli cuiuslibet impositionem mutari. Sed nec ulla posset mulier te facere tanta promissione securum, cuius voluntas et propositum non inveniatur brevi momento circa promissa mutari. Nec horae spatio in eodem statu cuiusque mulieris animus perseverat, unde non immerito Marcianus ait: «Age enim, rumpe moram, quia varium et mutabile semper femina». — Non ergo speres de quacunque mulieris sponsione gaudere, nisi rei primitus sis perceptione securus. Et ideo non expedit, in mulierum sponsione civilia iura servari, sed ad earum promissiones semper venias cum sacco paratus. Nam illud proverbium antiquum omni videtur exceptione carere in feminis, scilicet:

«Tolle moras, semper nocuit differre paratis».

Sed mulieres omnes cuncta, quae dicunt, in cordis scimus duplicitate narrare, quia semper alia corde gerunt, quam ore loquantur. Nullus posset homo tanta mulieris familiaritate [347] vel affectione gaudere, qui eius posset

animi secreta cognoscere, vel qua sibi fide loquatur. Mulier enim neminem confidit amicum et quemlibet credit penitus deceptorem, et ideo ipsa semper in deceptionis animo perseverat et cuncta, quae loquitur, in duplicitate cordis enarrat et mentis plica fatetur. Nunquam ergo te reddas in mulieris promissione vel iureiurando securum, quia nulla manet fides in muliere, sed tuae mentis propositum studeas mulieri semper servare occultum, et tua sibi noli aperire secreta, [et] ut sic artem arte deludas et eius valeas excludere fraudem. Samson enim, cuius cunctis satis probitas est manifesta, quia mulieri sua non novit celare secreta, ab ea in cordis duplicitate deceptus ab inimicorum legitur exercitu superatus, et ab eisdem captus corporis virtute et oculorum simul est visione privatus. De mulieribus quoque aliis infinitis percipimus, quae suos viros et amatores eo, quod eis sua non noverunt occultare secreta, turpiter in sermonis duplicitate prodidisse leguntur.

[348] Inobedientiae quoque vitio mulier quaelibet inquinatur, quia nulla in orbe adeo sapiens et discreta femina vivit, si ei rei cuiusque interdicatur abusus, quae contra vetitum toto corporis non conetur adnisu et contra interdicta venire. [Unde illud sapientis eloquium sive omni exceptione locum sibi meruit in feminis invenire, scilicet:

«Nitimur in vetitum cupimus semperque negatum».]

Sed et legitur, quod vir quidam sapientissimus fuit exosam habens uxorem. Qui causa criminis evitandi eam nolens propria interimere manu, sciens, mulierem libenter in vetita niti, vas pretiosissimum praeparavit et in eo vinum optimum et odoriferum cum veneno mixtum apposuit et ait uxori: «Uxor dulcissima, cave, ne vasculum praesens attin-

gas, nec de hoc liquore quomodolibet praelibare praesumas, quia res est venenosa et humanae contraria vitae.— Mulier vero vetita mariti contemnens, quum nondum procul abisset, de inhibito liquore praesumpsit et sic est penitus interempta veneno. Sed quid ista referimus, quum maiora noverimus? Nonne [349] etenim mulier Eva prima, quae manu quoque fuit formata divina, et inobedientiae vitio deperiit et gloriam immortalitatis amisit suaque culpa cunctos successores suos ad mortis deduxit interitum? Si vis ergo, mulierem facere quidquam, ei praecipiendo contraria obtinebis.

Superbia quoque muliebrem consvevit maculare sexum. Mulier enim superbiae concitatione accensa nec linguae nec manus novit scelera vel convicia continere, sed omnia nefanda irata audacter committit. Sed et, si quis vellet iratam compescere mulierem, inani se labore fatigat, quia, si manibus eam teneat pedibusque ligatam et cuiuslibet eam generis cruciatu adstringat, ipsam non posset a malo proposito revocare vel eius animi superbiam mitigare. Sed ad modicum satis et levis occasionis verbum, immo quandoque pro nihilo, cuiuslibet mulieris accenditur ira, et in immensum eius superbia crescit, nec unquam recolere possum, quod aliquis feminam potuerit quamcunque videre, quae suam noverit superbiam cohibere. Et ab his regulis nulla femina reperitur excepta.

[350] Praeterea omnis mulier alias contemptui videtur habere, quod ex sola constat superbia provenire. Nullus enim nisi ex superbiae supercilio alium contemnere posset. Mulier praeterea quaelibet, non tantum iuvencula sed etiam senex et decrepita, summo studio elaborat propriam exto-

llere formam, quam rem ex superbia procedere sola, sapientis patenter verba demonstrant, qui ait:

«Cunctis inest fastus, sequiturque superbia formam».

Unde manifeste patet, mulieres non posse mores egregios plenarie possidere, quia, ut ait:

«Inquinat egregios adiuncta superbia mores».

Vana gloria feminam detentat quoque vehementer, quia mulier aliqua reperiri non posset in mundo, quam super omnia laus non delectet humana, et quae verba cuncta de se ipsa prolata non credat ad suas pertinentia laudes. Quae etiam in Eva prima femina posset culpa notari, quum cibaria vetita sumpsit, ut boni et mali posset habere scientiam. Sed et nulla mulier invenitur ex tam infimo genere nata, quae se non asserat egregios habere parentes et [351] a magnatum stipite derivari, et quae se omni iactantia non extollat. Et haec sunt, quae vana gloria tanquam propria quaerit.

Mendax etiam femina quaelibet reperitur, quia non est femina vivens, quae falsa non simulet et mendacia ingenio non componat audaci. Nam et pro re modica satis mulier millies iurando mentitur et pro brevissimo lucro infinita mendacia fingit. Immo mulieres sua cuncta mendacia tueri arte laborant et sub ornata falsitate aliarum consverunt falsum componere crimen. Nec posset homo tam violentas contra mulierem praesumptiones habere, quod ipsa suum profiteatur excessum, nisi fuerit in ipso crimine deprehensa.

Est etiam omnis mulier ebriosa, id est vinum libenter potando assumens. Non est enim mulier aliqua, quae cum centum in die commatribus erubescat optimum [caritative] potare falernum. Nec erit totiens meri potatione refecta,

quae [352] vina iterum allata recuset; vinum tamen versum sibi maxime reputat inimicum, et aquae potus plurimum consvevit ei esse nocivus. Sed, si vinum sanum sine aquae admixtione reperiat, magnam suae substantiae vellet potius sustinere iacturam, quam de illo ad corporis sufficientiam non gustaret, unde nulla est mulier, quae saepissime ebrietatis vitium non incurrat.

Est et omnis femina verlingosa, quia nulla est, quae suam noverit a maledictis compescere linguam, et quae pro unius ovi amissione die tota velut canis latrando non clamaret et totam pro re modica viciniam non turbaret. Immo mulier cum aliis commorando nunquam alicui ad loquendum vellet cedere locum, sed suis semper dictis nititur dicenda committere et in suo diutius sermone durare, nec unquam posset sua lingua vel spiritus fatigari loquendo. Saepe etiam mulieres videmus plurimas, quae propter aviditatem loquendi solitariae commorantes intra se ipsas ad verba moventur et expressa voce loquuntur. Sed etiam cunctis mulier audacter loquendo resistit et nullius unquam posset ac[353]quiescere dictis, sed in omnibus semper suam nititur praeferre sententiam.

Praeterea nulla novit mulier aliquod occultare secretum. Quanto enim aliquid secretius iniungitur mulieri servandum, tanto avidius illud cunctis indicare laborat. Nec potuit usque ad haec tempora femina inveniri, quae aliquid sibi in secreto positum reservaret occultum, quamvis illud sit magnum, vel inde videatur alicui mortis interitus evenire. Quidquid enim secretum alicuius fidei mulieris iniungitur, eius penitus videtur urere intrinseca, nisi primitus iniuncta sibi damnose secreta revelet. Nec posses illud in feminis

evitare quasi iuxta superiorem regulam eis praecipiendo contraria, quia mulierem quamlibet plurimum delectat novarum confabulatio rerum. Secretum ergo tuum ab omni studeas femina custodire.

Luxuriosa est etiam omnis femina mundi, quia mulier quaelibet, quantumcunque sit dignitatis honore praeclara, si aliquem, licet vilissi[354]mum et abiectum, noverit in Veneris opere potentem, illum a suo concubitu non repellit, nec est aliquis in opere Veneris potens, qui etiam cuiusvis mulieris posset quomodolibet mitigare libidinem.

Praeterea nulla mulier tanta fidei puritate colligatur amico vel manet unita marito, quae alium non admittat amanem, maxime quum quis pecuniosus accedit, ubi quidem mulieris luxuria cum avaritia summa notatur. Sed nulla in hoc saeculo commoratur in tantum mulier constans vel quacunque sponsione ligata, si voluptatis accedat amator et eam ad Veneris voluptates sapienter et instanter invitet, quae post multam saltem instantiam petentis velit abiicere preces vel ab eius se importunitate tueri. Et haec quidem regula pro nulla reperitur femina fallax. Videas ergo, qualis sit mulier reputanda, quae in rerum felicitate posita et honorabili amico vel optimo [est] honorata marito alterius appetit voluptatibus commisceri. Ideo istud mulier agit, quia nimia ipsam luxuria vexat.

[355] Est quoque ad omne malum femina prona. Quodcunque maius est in hoc saeculo nefas, illud omnis mulier sine timore pro levi occasione committit, et mulieris animus ad omne malum pro modica cuiusque svasione facile inclinatur. Praeterea nulla vivit in hoc femina mundo, non etiam imperatrix neque regina, quae totam vitam suam more gen-

filium non consumat auguriis et variis divinationum haruspiciis [et], dum vivit, mente credula non insistat, et quae assidue artis mathematicae infinita maleficia non committat. Immo nullum opus mulier facit, in cuius principio dies non exspectetur et hora, et cui ars malefica non praestet initium. Nam etiam non ducitur, nec defuncti obsequia celebrantur, nec semina trahuntur ad agrum, nec habitatio nova patietur ingressum, nec quidquam aliud datur suo initio, nisi muliebre prius procedat augurium, et nisi istud magicis feminarum praesagiis approbetur. Unde sapientissimus Salomon malitias cunctas et scelera mulieris agnoscens de ipsius vitiis et improbitate generali fuit sermone locutus. Ait enim [356] «Femina nulla bona». Cur igitur, quod est malum, Gualteri, tam avide quaeris amare?

Mulier siquidem hominem cordis affectione non amat, quia nulla est, quae marito vel fidem servet amico, et cuius fides non inveniatur alio superveniente vacillans. Nescit enim mulier aurum vel argentum aut alia sibi oblata munera reiicere neque sui corporis solatia petita denegare. Sed, quum sciat femina, nihil in tantum coamantis animum aggravare, quantum si de ipsa sui corporis solatia largiatur, videas, quanta mulier hominem cordis affectione peramet, quae propter auri vel argenti aviditatem extranei vel peregrini se committit arbitrio et coamantis animum non erubescit tanta confusione turbare ac propriae fidei ornamenta dirumpere. Sed nulla praeterea femina tanto posset coamanti dilectionis vinculo colligari, si munerum ipsa semper suffragia non agnoscat, quae circa solita non incipiat tepidare solatia et suo coamanti non fiat cito peregrina. Neminem ergo videtur decere prudentem feminae se affectui obli-

gare, quia nemini mutuum servat amo[357]rem, et constat, ipsam tot supra dictis et tam validis rationibus reprobandam.

Amor praeterea ratione alia satis videtur odibilis, quia saepius inaequalia pondera portat et eam semper cogit amare, quam nulla posset homo sollicitudine obtinere, quia mutuum illa non sentit amorem, quum amoris non instigetur aculeis. Non est ergo illius arbitrium eligendum, qui te cogit instanter illud toto mentis ingenio postulare, quod ipse idem tibi facit penitus denegari. Nam, si amor iustus vellet moderator haberi, id solum ad amandum cogeret amatores, quod statim vel post dignos labores eos mutua vice diligeret; quod quum non faciat, merito videtur eius militia recusanda. Non enim illius videtur amanda societas, qui te producit ad bellum et inito proelio transit ad hostes et tuitionis eis arma ministrat. Non expedit ergo, venerande amice, tuos in amore consumere dies, quem tot superius improbatum rationibus constat. Nam, si te facit regis gratia carere coelestis et omni te penitus vero privat amico et huius saeculi [358] cunctos subducit honores, omnisque famae laudabilis per eundem supprimitur aura, ac sui voracitate divitias devorat universas, et ex eo, sicut superius narratur, mala cuncta sequuntur, cur stulte quaeris amare, vel quod inde posses acquirere bonum, quod tibi valeret tot incommoda compensare? Nec id, quod quaeris in amore praecipuum, scilicet ut vice mutua diligaris, sicut superius edocetur, nullo posses obtinere labore, quia nulla femina mutuum rependit amorem. Si cuncta igitur, quae in amore versantur, vigili curaveris mente perquirere, clara poteris veritate cognoscere, quam inevitabili quisque ratio-

ne tenetur amorem totis viribus evitare et eius penitus calcare mandata.

Haec igitur nostra subtiliter et fideliter examinata doctrina, quam tibi praesenti libello mandamus insertam, tibi duplicem sententiam propinabit. Nam in prima parte praesentis libelli tuae simplici et iuvenili annuere petitioni volentes ac nostrae quidem in hac parte parcere nolentes inertiae artem amatoriam, [359] sicut nobis mente avida postulasti, serie tibi plena dirigimus et competenti ordinatione dispositam delegamus, quam si iuxta volueris praesentem exercere doctrinam, et sicut huius libelli assidua tibi lectio demonstrabit, omnes corporis voluptates pleno consequeris effectu, Dei tamen gratia, bonorum consortio atque virorum laudabilium amicitia iusta manebis ratione privatus, tuamque famam non modicam facies sustinere iacturam, nec facile huius saeculi consequeris honores. In ulteriori parte libelli tuae potius volentes utilitati consulere, de amoris reprobatione tibi nulla ratione petenti, ut bona forte praestemus invito, spontanea voluntate subiunximus et pleno tibi tractatu conscripsimus. Quem tractatum nostrum si attenta volueris investigatione disquirere ac mentis intellectu percipere et eiusdem doctrinam operis executione complere, ratione manifesta cognosces, neminem in amoris voluptatibus debere male suos expendere dies, ac inde rex coelestis in cunctis tibi propitius [360] permanebit et in hoc saeculo prosperos mereberis habere successus et universa laudabilia et honesta desideria cordis implere, ac in futuro gloriam et vitam possidebis aeternam.

Sumas ergo, Gualteri, salubrem tibi a nobis propinatam doctrinam et mundi penitus vanitates omittas, ut, quum ve-

nerit sponsus nuptias celebrare maiores, et clamor surrexerit in nocte, sis praeparatus cum lampadibus occurrere sibi ornatis secumque ad nuptias introire divinas, nec te oporteat tempore opportunitatis instantis tuae lampadis serotina ornamenta disquirere et ad sponsi domum ianua clausa venire ac verecundam vocem audire.

Studeas ergo, Gualteri, lampades semper ornatas habere, id est caritatis et bonorum operum ornamenta tenere. Memento etiam vigilare semper, ne in peccatis dormiendo te inveniat sponsi repentinus adventus. Cave igitur, Gualteri, amoris exercere mandata et continua vigilatione labora, ut, quum venerit sponsus, inveniat te vigilantem, nec de corporis iuven[361]tute confisum mundana delectatio te faciat in peccati dormitione iacere ac de sponsi tarditate securum, quia, eiusdem sponsi voce testante, nescimus diem neque horam.

ERRADES I ADDICIONS

DE AMORE

Pàgina	*Ratlla*	*Diu*	*Ha de dir*
7	26	loco monstrabit	l. doctrina m.
14	4	Tum autem	Eum autem
23	6	velit amet	velit, amet
25	(nota) 1	adiuvare *add*	adiuvare *add. b.*
26	7	apus	apud
	8	rosad	rosas
28	28	sed et ego	et ego
29	9	super, effluente	super-effluente
	30	quis dignior	quis eo d.
32	5	ipsa-noluit	ipsa n.
33	27	distitutus	destitutus
36	29	hilaris promissor	h. [enim] pr.
42	25	Mulier sit	M. ait
47	26	cunctis relevabit	c. me rel.
53	26	aproppinquarem	appropinquarem
55	14	praelegit	praeelegit
56	9	inmundae	immundae
59	15	utroque	utraque
70	28	Si nec	Sic nec
81	14	amantium, quot.	amantium quot.

Pàgina	*Ratlla*	*Diu*	*Ha de dir*
95	21	decet aliquem	decet, aliquem
99	7	qualibet	quaelibet
123	11	intuentir	intuenti
127	24	huismodi	huiusmodi
145	2	amoris defr.	amoris merito defr.
147	32	est amantium	est ab amantium
154	6	coamantium amoris	coamantium, amoris
161	23	proposito	propositio
	26	viro divortio	viro manet divortio
171	6	dicenter	licenter
	23	desideras adimplere	desideras, adimplere
172	15	iudicando	iudicanda
181	1	[213]	[313]
197	10	verlingosa	virlingosa
204	8	verlingosa	virlingosa

REGLES DE AMOR

XVII	8	de partir	departir
	20	no fa a	no s'a a
LXI	3	de tota, fembra	de tota fembra

TAULES

	De Amore	Regles de Amor
Introducció		VII
Praefatio auctoris	1	
Liber primus	2-137	I-XC
Accessus ad amoris tractatum	2	
Cap. I.—Quid sit amor.	2-3	
» II.—Inter quos possit esse amor	3-4	I
» III.—Unde dicatur amor	5	I-II
» IV.—Quis sit effectus amoris	5-6	II
» V.—Quae personae sint aptae ad amorem	6-7	III-IV
» VI.—Qualiter amor acquiratur et quot modis	7-10	IV-VII
A Loquitur plebeius ad plebeiam.	10-19	VII-XVI
B Loquitur plebeius nobili	19-28	XVI-XXV
C Loquitur plebeius nobiliori feminae.	29-38	XXVI-XXXV
Qui vult ergo dignus haberi in amoris exercitu militare	35	XXXII
D Nobilis plebeiae	38-45	XXXV-XLII
E Loquitur nobilis nobili.	46-64	XLIII-LIII
De palatio amoris	51-53	XLVIII-L
De poenis mulierum non amantium	53-63	L-LIII
F Loquitur nobilior plebeiae	64-73	
G Loquitur nobilior nobili	73-90	LIV-LXVII
Epistola missa ad comitissam Campaniae	88-89	LXV-LXVI
Epistola remissa a comitissa Campaniae	89-90	LXVI-LXVII

H Loquitur nobilior nobiliori . . . . . 90-127 LXVII-LXXVI / LXXVII-XC
De muliere vidua . . . . . 99-101 LXXVI
De virginibus (de amore puro et mixto) 101-107 LXXVII
De clericis . . . . . 107-112 LXXVIII-LXXXIII
De muliere a duobus amata . . . . . 119-123 XC
De muliere, quae falsis rumoribus de prioris amantis morte allatis decepta alii amico se copulavit 123-125
De amoris praecepto secundo. 125-127
CAP. VII.—De amore clericorum. . . . 127-128
» VIII.—De amore monacharum. . . 128-129
» IX.—De amore per pecuniam acquisito 130-134
» X.—De facili rei concessione petitae 135-136
» XI.—De amore rusticorum . . . 136-137
» XII.—De amore meretricum . . . 137
LIBER SECUNDUS . . . . . 138-180 XCI-CXXI
CAP. I.—Qualiter status acquisiti amoris debeat conservari . . 138-140
» II.—Qualiter perfectus amor debeat augmentari 140-142
» III.—Qualiter amor minuatur. . . 142-144
» IV.—Qualiter finiatur amor . . . 144-145 XCI-XCII
» V.—De notitia mutui amoris. . . 146-147 XCIII*-XCIV
» VI.—Si unus amantium alteri fidem frangat amanti . . . . . 148-156 XCV-CI
» VII.—De variis iudiciis amoris . . 156-169 CI-CXII
» VIII.—De regulis amoris. . . . . 170-180 CXIII-CXXI
Regulae amoris . . . . . 178-180 CXXI

* Per equivocació aquest foli ha sigut numerat XCII.

LIBER TERTIUS 181-209
E quibus rationibus amor reprobetur . . 181-197
De vitiis mulierum 197-207
De amoris militia recusanda 207-208
Conclusio libri 208-209
ERRADES I ADDICIONS 210
TAULES 212
COLOFÓ 216

AQUEST
VOLUM IV DE LA
COL·LECCIO «LLIBRES
RARS I CURIOSOS», S'ACABA
D'ESTAMPAR A CASTELLO DE LA PLANA,
ALS OBRADORS DEL FILL DE J. ARMENGOT,
RONDA VINATEA, 20, EL XXVII DE
SETEMBRE, FESTA DELS SANTS
METGES COSME I
DAMIA, DE L'ANY
M.CM.XXX
L ✠ D

Societat Castellonenca de Cultura

OBRES EDITADES EN SERIE

Col·lecció «Biblioteca de Contemporanis»

Volum I.—*Elogi del Xiprer*, per Carles Salvador, 1929. (Exhaurida).

» II.—*Pomell de Bibliòfils Valencians*, per F. Almela Vives. 1929.

» III.—*La Llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*, per L. Revest Corzo. 1930.

Col·lecció «Llibres rars i curiosos»

Volum I.—*Regles de Amor i Parlament de un Hom i una Fembra*. 1920. (Exhaurida).

» II.—*Cartas del Doncel de Xérica al Rey Felipe III*, con un estudio bio-bibliográfico de José María Pérez Martín. 1912. (Exhaurida).

» III.—*Andreae Capellani Regii Francorum. De Amore libri tres*. Text llatí publicat per Amadeu Pagès, 1929.

» IV.—*De Amore. Text llatí amb la traducció catalana del segle XIV*. Introducció i notes per Amadeu Pagès. 1930.

Col·lecció «Arte e Historia»

Volum I.—*La Comarca de Morella. Catí*, per Ricard Carreras. 1929.

Col·lecció «Arte Medieval»

Volum I.—*Las cruces gemelas de San Mateo y de Linares de Mora*, per Manuel Betí Bonfill. 1927. (Exhaurida).

» II.—*El pintor cuatrocentista Valentín Montoliu*, per M. Betí Bonfill. 1928.

» III.—*Los Santalinea, orfebres de Morella*, per Manuel Betí Bonfill. 1928.

Col·lecció «Clásicos Valencianos»

Volum I.—*Roiç de Corella, Parlament de casa Berenguer Mercader i Tragedia de Caldesa*. Estudio de Salvador Guinot Vilar. 1924. (Exhaurida).

» II.—*El poeta Jaime Gazull*. Estudio bio-bibliográfico de Salvador Guinot Vilar. 1924. (Exhaurida).

Col·lecció «Estudis de Llengua Valenciana

Volum I.—*Vocabulari del Maestrat*, per Joaquim Garcia Girona. (En publicació).

OBRES NO SERIADES

Elegies, per B. Artola Tomás. 1928.

Tomba-Tossals. Contalles de la terra, per J. Pascual Tirado. 1930.